

**T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI**

**KİRÂAT-İ ‘AŞERA BAĞLAMINDA İMÂLE VE DİL
BİLİMSEL ANALİZİ**

Doktora Tezi

Şeyda ATMACA

Danışman
Prof. Dr. Mustafa KARA

SAMSUN
2025

T.C.
ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI

KİRÂAT-İ ‘AŞERA BAĞLAMINDA İMÂLE VE DİL
BİLİMSEL ANALİZİ

Doktora Tezi

Şeyda ATMACA

Danışman
Prof. Dr. Mustafa KARA

SAMSUN
2025

TEZ KABUL VE ONAYI

Şeyda ATMACA tarafından, Prof. Dr. Mustafa KARA danışmanlığında hazırlanan “KİRÂAT-İ ‘AŞERA BAĞLAMINDA İMÂLE VE DİL BİLİMSEL ANALİZİ” başlıklı bu çalışma, jürimiz tarafından 4.2.2025 tarihinde yapılan sınav sonucunda oy birliği ile başarılı bulunarak Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

	Unvanı Adı Soyadı Üniversitesi Ana Bilim/Ana Sanat Dalı	Sonuç
Başkan	Prof. Dr. Mustafa KARA Ondokuz Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Prof. Dr. Hasan DAM Ondokuz Mayıs Üniversitesi Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Doç. Dr. Hatice ŞAHİN AYNUR Ondokuz Mayıs Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Hayrunnisa NEFES Giresun Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya KURTULUŞ Sinop Üniversitesi Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	☒ Kabul ☐ Ret

Bu tez, Enstitü Yönetim Kurulunca belirlenen ve yukarıda adları yazılı jüri üyeleri tarafından uygun görülmüştür.

Prof. Dr. Faik Ahmet SESLİ
Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI

Hazırladığım Doktora tezinin bütün aşamalarında bilimsel etiğe ve akademik kurallara riayet ettiğimi, çalışmada doğrudan veya dolaylı olarak kullandığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin Kaynaklar'da gösterilenlerden oluştuğunu, her unsurun enstitü yazım kılavuzuna uygun yazıldığını ve TÜBİTAK Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu Yönetmeliği'nin 3. bölüm 9. maddesinde belirtilen durumlara aykırı davranılmadığını taahhüt ve beyan ederim.

Etik Kurul Gerekli mi ?

Evet ☐ (Gerekli ise ekler kısmına ekleyiniz)

Hayır ☒

04 /02/ 2025
Şeyda ATMACA

TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI

Tez Başlığı: KIRÂAT-İ 'AŞERA BAĞLAMINDA İMÂLE VE DİL BİLİMSEL ANALİZİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışması için şahsım tarafından 13.12.2024 tarihinde intihal tespit programından alınmış olan özgünlük raporu sonucunda;

Benzerlik oranı : % 17

Tek kaynak oranı : % 3 çıkmıştır.

04/02/ 2025
Prof. Dr. Mustafa KARA

ÖZET

KİRÂAT-İ ‘AŞERA BAĞLAMINDA İMÂLE VE DİL BİLİMSEL ANALİZİ

Şeyda ATMACA
Ondokuz Mayıs Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı
Doktora, Şubat/2025
Danışman: Prof. Dr. Mustafa KARA

Kur’ân-ı Kerîm’in okunuş şekilleri bağlamında mütevatir kırâatlerin büyük bir öneme sahip olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim mütevatir kırâatlerin delilleri konusunda subûti kat’i ve subûti zannî hadislerin var olduğu bilinmektedir. Mütevatir kırâatlerin *ahrufu’s-seb’a* yani yedi harf ruhsatını ihtiva ettikleri de görülmektedir. *Ahrufu’s-seb’a*nın, İslam’ın ilk dönemlerinde Kur’ân-ı Kerîm’i öğrenme ve tilâvet etmede Müslümanlara kolaylık sağladığı zikredilmektedir. Bu kolaylığın, Arap kabileleri arasındaki çeşitli fasîh lehçeleri ihtiva ettiği de dile getirilmektedir. Farklı lehçeleri barındırmasından dolayı bazı kelimelerin telaffuzunda kırâat farklılıkları oluşmuştur. Bu farklılıklardan biri de fetha hareketinin kesra harekeye, *elif* harfinin de *yâ* harfine *imâle* edilerek okunmasıdır. Bu kapsamda tezimizin konusu “Kırâat-i ‘Aşera Bağlamında İmâle ve Dil Bilimsel Analizi” şeklinde belirlenmiştir. Çünkü *elif* harfinin çeşitli kabileler tarafından bazen *imâle* bazen *feth* ve kimi zaman da *beyne’l-lafzayn* çerçevesinde farklı şekillerde uygulandığı görülmüştür. Bu farklılık *imâlenin* anlaşılmasında ve uygulanmasında zorluk oluşturmıştır. Meselenin kırâat ilmi ve Arapça dil bilgisi ile ilgili yönü dikkate alındığında ise pek çok kırâat âliminin ve dil bilimcisinin *imâle* ile ilgili husûsî ve kapsamlı bir eser meydana getirmedikleri ve *imâle* konusuna eserlerinin sadece bir kısmında ve kırâat ihtilafları kapsamında değindikleri tespit edilmiştir. Bu doğrultuda çalışmamızın amacı, sahih on kırâat kapsamında husûsî olarak *imâle* ile ilgili mesele ve uygulamaların detaylı bir şekilde incelenmesi ve bu konudaki eksikliğin giderilmesidir. Bununla birlikte *imâle* ile ilgili yapılan çalışmaların neredeyse tamamının Arapça olmasından ötürü ihtivâ etmiş olduğu ilmî ıstılahın anlaşılmasını kolaylaştırmak da hedeflerimiz arasındadır. Çalışmamız bu amaç istikametinde önemli ve özgün bir nitelik arz etmektedir. Araştırmamızda doküman analizi yöntemi kullanılarak klasik ve modern dönemde yayımlanan eserler, tezler ve makaleler ele alınmaktadır. Nitel araştırma desenine göre elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle incelenmektedir. Bu kapsamda literatür taramasından elde edilen veriler, tarihî arka plan da dikkate alınarak bütüncül bir yaklaşımla incelenmektedir. Sonuç olarak bu çalışma ile birlikte *imâle* ile ilgili genel meseleler kırâat-i ‘aşera bağlamında tek bir çalışma altında toplanmıştır. Böylece özellikle ülkemizde *imâle* konusunda araştırma yapacak olanlara kendi dillerinde yapılmış bir çalışma olması hasebiyle katkıda bulunacağı ümit edilmektedir.

Anahtar Sözcükler: Kur’ân-ı Kerîm Okuma ve Kırâat İlmi, Kırâat-i ‘Aşera, İmâle, Feth, Beyne’l-Lafzayn.

ABSTRACT

IMALE AND LINGUISTICAL ANALYSIS IN THE CONTEXT OF KIRAAT-I ASHERA

Şeyda ATMACA
Ondokuz Mayıs University
Institute of Graduate Studies
Department of Basic Islamic Sciences
Ph.D., February/2025
Supervisor: Prof. Dr. Mustafa KARA

It is understood that the mutawatir readings have great importance in the context of the reading styles of the Holy Quran. Indeed, it is known that there are hadiths that are subuti kat'i and subuti zanni regarding the evidence of the mutawatir readings. It is also seen that the mutawatir readings contain the ahru fu's-seb'a, that is, the seven-letter license. It is mentioned that the ahru fu's-seb'a provided convenience to Muslims in learning and reciting the Holy Quran in the early periods of Islam. It is also stated that this ease includes various fluent dialects among Arab tribes. Due to the different dialects, there have been differences in the pronunciation of some words. One of these differences is that the fetha vowel is read by imale the kesra vowel and the elif letter is read by imale the ya letter. In this context, we determined our thesis topic as "Imale and Linguistic Analysis in the Context of Qiraat-i 'Ashera". Because it has been seen that the letter alif has been applied in different ways by various tribes, sometimes as imale, sometimes as fath and sometimes as bayna'l-lafzayn. This difference has created difficulties in understanding and applying imale. When the aspect of the issue related to the science of recitation and Arabic grammar is taken into consideration, it has been determined that many recitation scholars and linguists have not produced a special and comprehensive work on imale and have only touched upon the issue of imale in a part of their works and within the scope of recitation disputes. In this respect, the aim of our study is to examine in detail the issues and practices related to imale in particular within the scope of the ten authentic recitations and to eliminate the deficiency in this regard. In addition, since almost all of the studies on imale are in Arabic, facilitating the understanding of the scientific terminology it contains is also among our goals. Our study has an important and original quality in line with this purpose. In our research, works, theses and articles published in the classical and modern periods are examined using the document analysis method. The data obtained according to the qualitative research design is examined with the content analysis method. In this context, the data obtained from the literature review are examined with a holistic approach, taking into account the historical background. As a result, with this study, general issues related to imale have been collected under a single study in the context of recitation-i 'ashera. Thus, it is hoped that it will contribute to those who will conduct research on imale in our country, especially since it is a study conducted in their own language.

Keywords: Reading The Holy Quran And The Science Of Recitation, Imale, Fath, Bayna'l-Lafzayn.

ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR

İslamî ilimlerin en önemlilerinden birisi, hiç şüphesiz kırâat ilmidir. Kırâat ilmi, diğer İslam ülkelerine göre ülkemizde akademik açıdan daha yeni müstakil bir alan olarak gelişimini sürdürmektedir. İslâm dünyasında bu ilimle ilgili pek çok müellif ve eseri adeta keşfedilmeyi beklemektedir. Bu doğrultuda kırâat ilmi, Kur’ân tarihine, mushaflara, mütevatir kırâatlere ve tecvîd bahislerine bakan yönleri ile araştırılması gereken pek çok meseleyi ihtiva etmektedir. Nitekim bu meseleler içerisinde ulemanın ihtilaf ettiği konular da bulunmaktadır. Bu hususla ilgili olması açısından kırâat ilminin usûl kısmıyla alakalı olan *imâle* konusunu ele almanın önem arz ettiği kanaatindeyiz. Uygulama esaslı hassas bir konu olan *imâle*, Âsım kırâatinin Hafs rivayetinde tek bir yerde, diğer sahih kırâatlerde ise pek çok yerde bulunmaktadır. Bu nedenle *imâlenin* incelenmesi ve bu konuda husûsî ve detaylı bir çalışmanın ortaya konulması önem arz etmektedir. Bu öneminden dolayı tezimizde *imâle* meselesi, kırâat-i ‘aşera bağlamında ortaya çıkan kırâat ihtilafları çerçevesinde ele alınmaya çalışılmıştır.

İmâle, “çeşitli durumlarda elif harfinin yâ harfine, fetha harekenin de kesra harekeye meylettirilmesi” şeklinde tanımlanabilir. Bu durumun en temel nedeni, kırâat farklılıklarıdır. Nitekim kırâat imamlarının kendilerine ulaşan mütevatir kırâatlere göre ayetlerde çeşitli şekillerde *imâle*, *feth* ve *beyne beyne* uygulamalarında bulundukları bilinmektedir. Kırâat imamlarının *imâle* meseleleriyle ilgili uygulamalarının isim ve fiillerde değişiklik gösterdiği anlaşılmaktadır. Bu durum, *imâle* sebepleri, şartları, engelleri ve daha birçok muhtelif meselenin on kırâat imamının usûlleri çerçevesinde incelenmesi gerekliliğini ortaya çıkarmaktadır. Bu gereklilik neticesinde tezimizde, *imâle* meselesini söz konusu açılardan ele almak ve bu şekilde onun farklı konumlardaki durumunu tek bir çalışma altında tümünden ortaya koymak hedeflenmektedir.

Tezimiz üç bölümden oluşmaktadır. İlk bölümü oluşturan “Giriş” kısmında araştırmanın konusu ve problemi, önemi, özgün değeri ve amacı, kapsamı ve sınırlılıkları, yöntemi ve araştırma ile ilgili literatür ele alınmaktadır. İkinci bölümde, *imâle* ile yakın ilgisinden dolayı kırâatte usûlî ve ferşî ihtilaflara değinilmektedir. Üçüncü bölümde ise *imâle* ile ilgili genel konular, kırâat-i ‘aşerada *imâle* ve dil

bilimsel açıdan imâle ele alınmaktadır. Ulaşılan neticeler “Sonuç” kısmında aktarılmaktadır.

Bu anlamda araştırma süresince ele aldığımız konuları en doğru şekilde kaynaklandırarak işlememize imkân sağlayan pek çok âlimi ve müellifi rahmetle yâd ederim. Tez konumun belirlenmesinden itibaren her aşamada derin ilmî birikimi ve manevî öncülüğü ile yol gösteren saygıdeğer danışman hocam Prof. Dr. Mustafa KARA'ya en içten teşekkürlerimi sunmayı kendime bir borç bilirim. Çalışmam boyunca bizzat iletişime geçerek çeşitli istişarelerde bulunduğum değerli Prof. Dr. Hasan DAM, başlangıçtan itibaren tezimin en iyi şekle bürünmesi için değerli tavsiyeleri ile beni yönlendiren çok kıymetli Doç. Dr. Hatice ŞAHİN AYNUR, tez konumla ilgili önemli bilgi ve fikirleri ile paylaşımda bulunarak katkı sağlayan çok değerli Dr. Öğr. Üyesi Hayrunnisa NEFES, Dr. Öğr. Üyesi Yusuf Ziya KURTULUŞ ve Dr. Öğr. Üyesi Cafer YILDIZ hocalarıma teşekkürlerimi arz ederim. Son olarak başta ilim yolunda maddî-manevî desteklerini hiç esirgememiş olan kıymetli anneciğim Fatma ATMACA ve değerli babacığım merhum Abdulkerim ATMACA olmak üzere her daim bana destek olan aileme teşekkürlerimi sunarım.

04.02.2025

Şeyda ATMACA

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL VE ONAYI	i
BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK BEYANI	ii
TEZ ÇALIŞMASI ÖZGÜNLÜK RAPORU BEYANI	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ VE TEŞEKKÜR	v
İÇİNDEKİLER.....	vii
SİMGELER VE KISALTMALAR	x
1. GİRİŞ.....	1
1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
1.2. Araştırmanın Önemi, Özgün Değeri ve Amacı	1
1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları	2
1.4. Araştırmanın Yöntemi	3
1.5. Araştırma ile İlgili Literatür Taraması	4
2. KIRÂATTE USÛLÎ VE FERŞÎ İHTİLÂFLAR.....	8
2.1. Usûlî İhtilaflar	8
2.1.1. İsti‘âze.....	9
2.1.2. Besmele.....	10
2.1.3. İdgâm	14
2.1.4. Med/Kasr/Tahkîk/Tahfîf.....	15
2.1.5. Hazf/Nakl/İbdâl	16
2.1.6. Vakf/Sekte/Sıla	18
2.1.7. Râ’nın Terkîk/İnce ve Tefhîm/Kalın Okunması ile Lâm’ın Tağlîz/Kalın ve Terkîk/İnce Okunması	19
2.1.8. İzâfet Yâ’sı ve Zâid Yâ’lar	20
2.1.9. İlhâk/Hâu’s-Sekte	21
2.1.10. Hâ-i Kinâye/Zamir.....	22
2.1.11. Feth ve İmâle	22
2.1.12. İşmâm	23
2.1.13. Muterâdif İhtilaflar	24
2.1.14. Mu‘arreb İhtilaflar	25
2.1.15. Sülâsî Bâb İhtilafları	26
2.1.16. Sülâsî Master İhtilafları	27
2.1.17. Fonetik İhtilaflar	27
2.2. Ferşî İhtilaflar	28
2.2.1. Sarf ile İlgili Ferşî İhtilaflar	29
2.2.2. Nahiv ile İlgili Ferşî İhtilaflar	31
2.2.3. Ziyâde ve Noksanlık ile İlgili Ferşî İhtilafları	32

3. İMÂLE.....	35
3.1. İmâle ile İlgili Genel Bilgiler	35
3.1.1. İmâlenin Tanımı.....	35
3.1.2. İmâlenin Gayesi ve Faydası.....	39
3.1.3. İmâlenin Sebepleri	41
3.1.4. İmâle ile İlgili Kavramlar	49
3.1.5. İmâle Çeşitleri.....	51
3.1.6. İmâlenin Arap Kabileleri Arasında Yayılışı	56
3.1.7. Asl ve Fer‘ Olma Bakımından Feth ve İmâle	59
3.1.8. İmâleye Engel Durumlar.....	62
3.1.9. İmâle Engellerini Ortadan Kaldıran Durumlar	63
3.1.10. Dil Bilimcilere ve Kurrâya Göre İmâlenin Mukâyesesi	65
3.2. Kırâat-i ‘Aşerada İmâle	66
3.2.1. Nâfî Kırâatinde İmâle	67
3.2.2. İbn Kesîr Kırâatinde İmâle	71
3.2.3. Ebû ‘Amr Kırâatinde İmâle	72
3.2.4. İbn Âmir Kırâatinde İmâle.....	74
3.2.5. Âsım Kırâatinde İmâle.....	75
3.2.6. Hamza Kırâatinde İmâle	76
3.2.7. Kisâî Kırâatinde İmâle	78
3.2.8. Ebû Ca‘fer Kırâatinde İmâle.....	82
3.2.9. Ya‘kûb Kırâatinde İmâle	82
3.2.10. Halefû’l-Âşîr Kırâatinde İmâle	83
3.2.11. Kurrânın İttifak ve İhtilaf Ettiği İmâleler	84
3.3. Dil Bilimsel Açıdan İmâle.....	96
3.3.1. فَعَّال /Fe‘‘âl Vezni	96
3.3.2. فِعال / Fi‘âl Vezni	96
3.3.3. فُعَّال /Fu‘‘âl Vezni	97
3.3.4. فَعَّال /Fe‘âle Vezni.....	97
3.3.5. فَعَّلَ /Fe‘ale Vezni.....	98
3.3.6. فِعال /Fi‘‘âl Vezni.....	98
3.3.7. فِعْلَال /Fi‘lâl Vezni.....	99
3.3.8. مِفْعَال /Mif‘âl Vezni	99
3.3.9. اِفْعَال /İf‘âl Vezni	99
3.3.10. اَفْعَال /Ef‘âl Vezni.....	100

3.3.11. فُعْلَان. /Fu'lân Vezni.....	101
3.3.12. فَاعِل. /Fâ'il Vezni.....	102
3.3.13. فَوَاعِل. /Fevâ'il Vezni	102
3.3.14. فُعْلَى. /Fe'lâ Vezni	102
3.3.15. فِئْلَى. /Fi'lâ Vezni.....	103
3.3.16. فُعْلَى. /Fu'lâ Vezni	104
3.3.17. فُعَالَى. /Fu'âlâ Vezni	105
3.3.18. فَعَالَى. /Fe'âlâ Vezni.....	106
3.3.19. مَفْعَل. /Mef'al Vezni	107
3.3.20. مُفْعَل. /Muf'al Vezni	107
3.3.21. مُفْتَعَل. /Mufte'al Vezni	108
3.3.22. أَفْعَل. /Ef'al Vezni.....	109
3.3.23. مَفْعَلَةٌ. /Mef'ale Vezni	110
3.3.24. مُفْعَلَةٌ. /Muf'ale Vezni.....	110
3.3.25. مِيفْعَلَةٌ. /Mif'ale Vezni.....	111
3.3.26. فُعْلَةٌ. /Fu'ale Vezni	111
3.3.27. فِئْل. /Fi'al Vezni.....	112
3.3.28. فَعْل. /Fe'ale Vezni	112
3.3.29. تَفْعَل. /Tefe'ale Vezni	113
3.3.30. إِفْتَعَل. /İfte'ale Vezni	113
3.3.31. اِسْتَفْعَل. /İstef'ale Vezni.....	114
3.3.32. فَاعَل. /Fâ'ale Vezni	114
3.3.33. تَفَاعَل. /Tefâ'ale Vezni	115
3.3.34. يَفْعَل. /Yef'ale Vezni.....	115
3.3.35. تُفْعَل. /Tufe'ale Vezni.....	116
3.3.36. يَنْفَعَل. /Yutefe'ale Vezni.....	116
3.3.37. تَنْفَعَل. /Tetefe'ale Vezni	117
3.4. Kırâat İmamlarının Bazı Sûrelerdeki İmâle Uygulamaları	117
4. SONUÇ	127
KAYNAKLAR	132

SİMGELER VE KISALTMALAR

b.	: Bin (oğlu)
bk.	: Bakınız
b.y.	: Basım Yeri Yok
C.	: Cilt
cc	: Celle Celalüh
çev.	: Çeviren
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.z.	: Hazreti
İFAV	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı
İSAM	: İslami Araştırmalar Merkezi
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölüm tarihi
s.	: Sayfa
S.	: Sayı
s	: Sallallahu aleyhi ve sellem
ss.	: Sayfadan sayfaya
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
trc.	: Tercüme
ts.	: Tarihsiz
thk.	: Tahkik eden
vd.	: Ve diğerleri
y.y.	: Yayınevi yok/Yayıncı yok

1. GİRİŞ

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Araştırmamızda “Kırâat-i ‘Aşera Bağlamında İmâle ve Dil Bilimsel Analizi” konusu işlenmektedir. Mütevatir kırâatlerdeki farklılıklar, barındırdığı meseleler açısından pek çok araştırmaya konu olmuştur. *İmâle* konusu da bu meselelerden biri olup kırâat imamları tarafından farklı şekillerde uygulanmıştır. Yaptığımız araştırmada kırâat imamlarının usûlleri çerçevesinde imâlenin sebepleri, şartları, engelleri, isim ve fiillerdeki halleri ve bunların manaya etkisi gibi pek çok meselenin farklılık arz ettiği görülmüştür. Kırâat imamları arasındaki bu farklılıkların *imâle* konusunun anlaşılmasını zorlaştırması, tezimizin ana problemini oluşturmaktadır. Bu kapsamda tezimizde *imâle* meselesi, temel kaynaklardan hareketle anlaşılır bir hale getirilmeye ve ilim ehlinin istifadesine sunulmaya çalışılmaktadır.

1.2. Araştırmanın Önemi, Özgün Değeri ve Amacı

Kurân-ı Kerim, Hz. Peygamber’e (s) Cibrîl (as) aracılığıyla 23 senede nâzil olmuş ve İslamiyet gerçekleştirilen fetihlerle birlikte farklı milletler arasında yayılmıştır. Bu süreç içerisinde Müslümanlar, dinlerinin gereğini yerine getirebilmek için kutsal kitabı okumaya ve anlamaya çalışmıştır. Ancak pek çoğunun lisânının ve lehçesinin farklı olması sebebiyle Arapça’ya dillerinin dönmedikleri görülmüştür. Bu durumda Hz. Peygamber (s) yedi harf denilen ve okuma kolaylığı sağlayan *ahrufu’s-seb’a* ruhsatı gereği bazı okuyuş farklılıklarına izin vermiş ve bunların hepsinin vahyin özünden geldiğini bildirmiştir. İşte bu noktada kırâat farklılıkları dediğimiz mesele ortaya çıkmıştır. Bu ruhsat daha sonraki dönemlerde ise kırâat ve tecvîd kaidelerinin kırâat imamlarınca farklı uygulanmasına da kaynaklık teşkil etmiştir. Bu farklılıklardan biri olan ve aynı zamanda çalışmamızın konusunu da oluşturan *imâle* bahsinin araştırılmasının büyük bir öneme sahip olduğundan şüphe yoktur. Çünkü diğer kırâat ve tecvîd meselelerine göre imâleyle ilgili eserlerin daha az telif edildiği görülmüştür. Müslümanların genel çoğunluğunun kırâatte tâbi olduğu İmam Âsım (ö. 127/745) kırâatinin Hafs (ö. 180/796) rivayetinde imâlenin tek bir yerde bulunmasından dolayı çok bilinmediği ve ülkemizde kırâat alanında yapılan çalışmalar arasında bu konunun yeterli düzeyde ele alınmadığı tespit edilmiştir. Ancak tezimizde *imâle* ile ilgili meselelerde on kırâat imamı arasındaki okuyuş usûlleri, ihtilaflar, ittifaklar ve dil bilimsel analiz ile birlikte net bir şekilde gösterilmeye çalışılmış ve böylece zikri geçen konu ile ilgili bütün meselelerin bir arada bulunduğu bir çalışma

ortaya konulmuştur. Bu çerçevede kırâat alanında oluşan bu boşluğun husûsî bir eser ile doldurulması adına çalışmamız özgün bir nitelik arz etmektedir. Tezimizin ayrıca *imâle* konusunda araştırma yapacaklar için de katkıda bulunacağı ve yol göstereceği kanaatindeyiz.

Tezimizin asıl amacını “lehçesel bir usûlî farklılık olan ve bu yönüyle de uygulanmasında çeşitli zorluklar bulunan *imâle* konusunun anlaşılması ve Kur’ân tilâveti açısından ehemmiyetinin ortaya konulması” şeklinde ifade etmek mümkündür. Bu amaç istikametinde tezimizde *imâle* meselesi tüm yönleriyle kırâat-i ‘aşera kapsamında detaylı bir şekilde incelenmektedir.

1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmamız konusu itibariyle kırâat ve Arap dili ile doğrudan ilişkilidir. Bu nedenle tez konumuz, usûlî kırâat ihtilafları içerisinde ele alınmaktadır. Nitekim *imâle* her bir kırâat imamının ve râvinin okuyuşunda farklı şekillerde geçebilmektedir. Bu çerçevede bir râvinin *imâle* ile okuduğu yeri başka bir râvi farklı şekilde okuyabilmektedir. Bu sebeple tezimizde *imâle* meselesi sadece kırâat-i ‘aşera bağlamında incelenmiş; sahih on kırâatin dışında kalan okuyuşlardaki imâlelere değinilmemiştir.

Çalışmamızda, *imâle* ile ilgili meseleler işlenirken sadece ele alınan bahisle doğrudan ilgisi olduğu düşünülen kırâat imamının görüş ve uygulamalarına yer verilmiştir. Zikri geçen meselelerle doğrudan bağlantısı olmayan okuyuşlardan söz edilmemiş ve böylece ele alınan konu en sade haliyle anlatılmaya çalışılmıştır.

İmâle, sadece kırâat ilminin değil aynı zamanda Arap dilinin de incelediği dil bilimsel bir konu olduğundan çalışmamızda *imâle*yi işlerken yer yer Arap dili âlimlerinin görüşlerinden de istifade edilmiştir. Çalışmada Arap dilinden ve âlimlerinin görüşlerinden yararlanılması belli bir seviyede gerçekleştirilmiş, mesele Arap dili alanına taşırılmadan kırâat ilmi içerisinde ele alınmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızda *imâle* konusunu işlerken fonetikten (ses bilimi) de istifade edilmiştir. Rivayete ve nakle dayalı bir yapıya sahip olan *imâle* ile zamanla değişim ve dönüşüm göstermesi muhtemel bir ilim olan fonetik arasındaki bağlantıyı göstermeye çalışırken de belli ölçülere riayet edilmiştir.

1.4. Araştırmanın Yöntemi

Araştırmamızda doküman analizi yöntemi kullanılarak klasik ve modern dönemde yayımlanan eserler, tezler ve makaleler ele alınmıştır. Nitel araştırma desenine göre elde edilen veriler, içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir. Bu dokümanlar, *imâle* konusunu ele alan içeriklerine göre seçilmiştir. İlgili konu, başta alanın önde gelen klasik kaynaklarından Ebu't-Tayyib İbn Galbûn'un *Kitâbu'l-istikmâl* ile Ebû Amr ed-Dânî'nin *el-Mûdih* adlı eserleri çerçevesinde ele alınmıştır. Bununla birlikte basılı haldeki ve internet ortamındaki verilerden de yararlanılarak literatür taramasında bulunulmuştur. Elde edilen bulgular, tarihî arka plan da dikkate alınarak bütüncül bir yaklaşımla incelenmiş ve kırâat-i 'aşera bağlamında *imâle* ve dil bilimsel analizi ile ilgili önemli temalar ortaya konulmuştur. Bu bağlamda araştırma boyunca takip edilen süreci şu şekilde özetlemek mümkündür:

- Tez konusunun belirlenmesi için hazırlık ve araştırma aşaması
- Tez konusunun belirlenmesi
- Belirlenen tez konusunun tez adı önerisi sınavında savunulması
- Tez danışmanı ve jüri üyelerinin teklif ve önerilerinin alınması
- Bu öneriler istikametinde detaylı bir literatür taraması
- Tez içeriğinin oluşturulması
- Tez İzleme Komitesi'nin önerileri istikametinde içeriğe son şeklinin verilmesi
- Literatür taramasından elde edilen metinlerin tarihî arka planları da dikkate alınarak bütüncül bir yaklaşımla detaylı bir şekilde incelenmesi ve metin analizine tabi tutulması
- Metin analizi yapılan evraklardaki çeşitli tanım, açıklama ve kıyaslamaların not edilmesi
- Kırâat-i 'aşeraya göre *imâle* konusunun geçtiği ayetlerin tespit edilmesi ve uygulamaya yönelik esasların belirlenmesi
- Tezin yazıya geçirilmesi.

Bu süreç neticesinde tezimiz şu üç bölümden oluşmaktadır:

İlk bölümü oluşturan “Giriş” kısmında araştırmanın konusu ve problemi, amacı ve önemi, yöntemi, kapsamı ve araştırma ile ilgili literatür ele alınmaktadır. İkinci

bölümde, *imâle* ile yakın ilgisinden dolayı usûlî ve ferşî kırâat ihtilaflarına değinilmektedir. Üçüncü bölümde ise *imâle* ve dil bilimsel analizi ile ilgili muhtelif meseleler ele alınmaktadır. Ulaşılan neticeler “Sonuç” kısmında aktarılmaktadır.

1.5. Araştırma ile İlgili Literatür Taraması

Geçmişten günümüze kırâat ilmiyle ilgili meseleler hakkında çeşitli eserler telif edilmiştir. Kırâat meselelerinden biri olup hakkında eser telif edilen konulardan biri de imâledir. Bu doğrultuda hem klasik hem de modern dönemde *imâle* konusunda az da olsa eser kaleme alan âlimler ve araştırmacılar mevcuttur.

Tezimizde kırâat-i ‘aşera bağlamında imâle ve dil bilimsel analizi meselesiyle ilgili çalışmaların yanı sıra bu konuyla dolaylı ilişkisi olan çeşitli çalışmalardan da istifade ettik. Böylece zikredilen çalışmalarla tezimiz arasındaki farklılıkları ortaya koymaya çalıştık. Bu bağlamda şu çalışmalardan söz etmek mümkündür:

İbrahim Tetik, “Kur’ân Kırâatinde İmâle ve Feth’in Kitâbî Referansları”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 1/53 (2020), 41-65. Bu makalede, imâle konusunun genel tanımına, çeşitlerine, uygulama hatalarına ve feth/fetha ile olan bağlantısına değinilmekte ve söz konusu makalenin özet bir çalışma niteliğinde olduğu anlaşılmaktadır. Bizim çalışmamız ise imâleyi, on kırâat imamının tamamına göre işlemesi yönünden farklılık arz etmektedir.

Yakup Uzun, “Feth ve İmâle (Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin el-Feth ve’l-İmâle Adlı Eseri Bağlamında)”, *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 6/1 (2022), 455-482. Bu makalede, Dânî’nin imâle ve feth uygulamalarından bir kısmına özet şekilde değinilmektedir. Çalışmamızı bahsedilen araştırmadan ayıran nokta ise imâle ve feth usûllerinin kırâat-i ‘aşeraya göre ele alınması ve dil bilimsel yönden de incelemeye tabi tutulmasıdır.

Süleyman Yıldız, *Kur’ân Kırâatinde İmâle-Arap Lehçeleriyle İlişkisi Bağlamında Bir İnceleme-* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2023). Doktora eğitimimiz sürecinde ve tezimizi oluşturmaya devam ettiğimiz dönemde yayımlanmış olan bu eser, muhteva yönünden incelenmiştir. Eser ile bizim çalışmamız arasındaki farklılıktan bahsedilecek olursa ilk olarak çalışmamızın doktora düzeyinde bir tez olması yönüyle farklılık arz ettiği söylenebilir. Bununla birlikte tezimizde imâle daha çok kırâat-i ‘aşera bağlamında ele alınmış ve gerekli görüldüğü kısımlarda dil bilimsel analize de başvurulmuştur. Bu anlamda tezimizde imâlenin teşekkül süreci en sade ve anlaşılır şekliyle anlatılıp mesele, zikredilen eserdeki gibi Arap dili ve fonetik bilimi ile ilgili konulara çok fazla taşırılmadan kırâat ilmi içerisinde ele alınmaya

çalışılmıştır. Ayrıca zikredilen eserden farklı olarak çalışmamızda kırâat imamlarının imâle usûllerine örnek verilmekle birlikte bu uygulamaların illetlerine de yer verilmiştir. Böylece kırâat imamlarının Kur’ân ayetlerinde geçen kelimelerde neyi esas alarak imâlede bulundukları, sebepleri ile birlikte izah edilmeye çalışılmıştır. Yine tezimizde bahsi geçen eserden farklı olarak kırâat-i ‘aşera’ya göre Kur’ân ayetlerinde geçen imâle örneklerinin hangi vezne (bâb) göre ne şekilde geçtiği de gösterilmiştir. Son kısımda ise bazı kırâat imamlarının imâle usûlleri birtakım sûreler çerçevesinde tablolar halinde gösterilerek meselenin bütüncül şekilde anlaşılması amaçlanmıştır. Böylece çalışmamızın, imâle konusunu kırâat ilmi alanında ve bilhassa kırâat-i ‘aşera okuyuş usûlleri özelinde ele alması yönünden bahsedilen eserden farklılık gösterdiği ifade edilebilir.¹

Tezimizi hazırlarken zikredilen bu çalışmalarla birlikte çeşitli klasik kaynaklardan da istifade edilmiştir. Bu kaynakların en başında Ebu’t-Tayyib İbn Galbûn tarafından kaleme alınan *Kitâbu’l-istikmâl* gelmektedir. Eser, Abdulfettah Bahîrî İbrahîm tarafından 1991 yılında tahkik edildikten sonra neşredilmiştir. Bahîrî İbrahîm, eserde 84 sayfaya yakın bir dirâse çalışması yapmıştır. Bu kısımdan da çalışmamızda istifade edilmiştir. Bununla birlikte eserin en belirgin özelliği, *imâle*, *feth* ve *beyne beyne* konularında telif edilen ilk eser olmasıdır. Eser genel olarak iki kısma ayrılmakta ve birinci kısımda, *imâle*ye dair çeşitli meselelere ve kâidelere yer verilmektedir. İkinci kısımda ise kırâat imamlarının okuyuş usûllerine de yer verilmek suretiyle Kur’ân surelerinin tamamı esas alınarak imâle konusu işlenmiştir. Tezimizde ise *imâle* ile ilgili bilinmesi gereken en temel meselelere, usûl konusundan itibaren yer

¹ İstifade ettiğimiz modern dönem çalışmaların diğer bir kısmı da şunlardır: Abdulfettah İsmail Şelebî, *Fî’d-dirâsâti’l-Kur’âniyye ve’l-lügaviyye el-İmâle fi’l-kırâât ve’l-lehecât* (Kahire: Kahire Üniversitesi, Dâru’l-Ulûm Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 1983); Radiye b. Arabiye, *es-Savtu’l-Luğaviyye fi’l-Kırâati’l-Kur’âniyye* (Cezayir, Alpha Doc Yayınları, 2015); Yonis İnanç, *Teşekkül Sürecinde Nahiv-Kırâat İlişkisi* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2016); Marwah Saleh Abed Al-Hayanî, *el-Avfi’nin Muhtesaru’l-Makale fi’l-Fethi ve’l-İmâle Adlı Eserinin Tanıtımı ve Tahkiki* (Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018); Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i ‘Aşere* (Ankara: DİB Yayınları, 2018); Hasan Çiftçi, *Kırâat İlminde Feth, Beyne ve İmâle Olgusu ve Ebû ‘Amr ed-Dânî’nin el-Mûdih li Mezâhibi’l-Kurrâ fi’l-Feth ve’l-İmâle Adlı Eserinin Tahlili* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Nermin Cinsoy, *Tahir b. Galbûn’un Kırâat İlmindeki Yeri ve et-Tezkire Adlı Eserinin Tahlili* (Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 2019); Abdullah Boz, *Kırâat-i ‘Aşera Kâideleri* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2020); Ömer Türkmen, “Ebu’t-Tayyib İbn Galbûn’un Kırâat Tercihlerini Derleme ve Değerlendirme (el-İrşâd Adlı Eseri Bağlamında)”, *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2021); Necdet Çağıl, *Kur’ân Belağati ve Fonetik Yönünden Kırâatler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2022); Lokman Şan, *Tartışmalı Güncel Tecvîd ve Kırâat Meseleleri* (Ankara: Fecr Yayınları, 2022); Halil Murat Özer, “Kûfe Kırâatleri Bağlamında İmâle Uygulamaları: Tâhâ Sûresi Örneği”, *Düzce İlahiyat Dergisi* 8/1 (2024).

verilmiş ve Kur'ân'ın tamamında değil de bazı kısımlarında geçen *imâle*lere dil bilimsel açıdan yaklaşılarak örnek verilmekle iktifâ edilmiştir.

Zikredilmesi gereken bir diğer müellif ise Ebû 'Amr ed-Dânî'dir (ö. 444/1053). Dânî, İbn Galbûn'dan sonra sadece *imâle* konusuna yer verdiği ve bu konuyu tüm hatlarıyla incelediği “*el-Mûdih li-mezâhibi'l-kurrâ ve'htilâfihim fi'l-feth ve'l-imâle*” adlı bir eser telif etmiştir.² Eser, Fergali Seyyid Arabavi tarafından neşredilmiştir. İmâleyle dair ele alınan konular, muhteva olarak İbn Galbûn'un eserindeki ile benzerlik göstermekle birlikte daha sistemli bir şekilde işlenmiştir. *İmâle* konusu isim, fiil ve harfler özelinde gösterilmeye çalışılmıştır. Eserde *imâle* ile ilgili konularda Arap dili ile ilgili detaylı açıklamalara da yer verilmiştir. Bizim çalışmamızda ise *imâle* bahsi kırâatte usûlî ihtilaflardan bahsedilmek suretiyle ele alınmış ve kırâat-i 'aşera dışına çok çıkılmadan açıklanmaya çalışılmıştır.

İmâle konusunun ön plana çıktığı bir diğer eser ise İbnü'l- Kâsîh el-Uzrî'ye ait (ö. 801/1399) *Kurratu'l-'ayn fi'l-feth ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn*'dir.³ İbrahim b. Muhammed el-Cermî tarafından 2005 senesinde tahkik edilen eserde kırâat imamlarının *imâle* usûllerinden bahsedilmekle birlikte Arap dili ve fonetik (ses bilimi) biliminden de bilgilere yer verildiği görülmektedir. Eserin son kısmında ise sure tertibine göre *imâle* usûlleri gösterilmiştir. Bizim çalışmamızda ise Kur'ân'ın tamamındaki imâle örneklerini tek tek göstermekten ziyade vezinler üzerinden *imâle* usûllerine yer verilmiştir. Çalışmamızın sonunda ise Meryem, İsrâ ve Necm sureleri özelinde kırâat imamlarının imâle okuyuşları gösterilmeye çalışılmıştır.

Husûsî olarak *imâle* konusunu ele alan bu temel iki kaynağın dışında, eserlerinin bir kısmında *imâle*den bahseden ve tezimizde kendilerinden yararlandığımız âlimler de olmuştur. Sözü edilen eserler dipnot ve kaynakçada aktarılmıştır.⁴

İmâle konusunun hem kırâat hem de Arap dili alanında telif edilmiş pek çok eserde yer alması, meselenin önemini göstermektedir. Bu anlamda literatür taraması

² Mahmûd Şefaât Rubânî, *el-Mûdih li mezâhibi'l-kurrâ ve'htilâfihim fi'l-fethi ve'l-imâle li'l-İmâm el-Mukri Ebî 'Amr Usmân bin Saîd ed-Dânî el-Endelûsî* (Medine: İslâm Üniversitesi, Kur'ân-ı Kerîm Fakültesi, Yüksek Lisans Tezi, 1990); Dânî, *el-Feth ve'l-imâle li Ebî 'Amr ed-Dânî*, thk. Ebî Saîd b. Ğarâmeh el-Umravi (b.y.: y.y., 2007).

³ İbnü'l-Kâsîh el-Uzrî, *Kurratu'l-'ayn fi'l-feth ve'l-imâle ve beyne'l-lafzayn*, thk. İbrâhîm bin Muhammed el-Cermî (Umman: Dâru İmâd, 2005).

⁴ İstifade ettiğimiz klasik dönem eserlerinden bir kısmı şunlardır: Sîbeyevhî, *el-Kitâb* (Mısır: Matbaatu'l-Emiriyye, 1317/1899); Mekkî bin Ebî Tâlib, *el-Keşf 'an vucûhi'l-kırâat* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1987); İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (b.y.: Mektebetü İbnü'l-Cezerî, 2012); Ebu't-Tâhir İbn Galbûn, *et-Tezkire* (b.y.: Zehrâu li'l-Alâmu'l-Arabî, ts.).

ile ilgili olarak şunu söyleyebiliriz: Klasik dönem müelliflerinin çoğu, *imâle* konusunda ya husûsî bir eser kaleme almışlar ya da eserlerinin bir kısmında *imâleden* bahsetmişlerdir. Modern dönem kırâat ilmi araştırmaları dikkate alındığında, *imâle* konusunu farklı zaviyelerden ele alan çalışmaların bulunduğu ancak “Kırâat-i ‘Aşera Bağlamında İmâle ve Dil Bilimsel Analizi” özelinde ve bilhassa doktora düzeyinde husûsî bir çalışmanın yapılmadığı da tespit edilmiştir. Buradan hareketle tezimizde sadece *imâle* konusuna yoğunlaşıldığı ve bu konunun on kırâat imamının okuyuş usûlleri çerçevesinde illetleri ile birlikte dil bilimsel açıdan analiz edildiğı zikredilebilir. Dolayısıyla çalışmamızın modern dönemde göze çarpan söz konusu eksikliği, bir nebze olsun gidermeyi amaçladığı ifade edilebilir.

2. KIRÂATTE USÛLÎ VE FERŞÎ İHTİLAFLAR

Kırâat ilmi, Hz. Peygamber'in (s) *ahrufu's-seb'a* bağlamında vermiş olduğu ruhsat üzere pek çok farklılığı ihtiva eden bir ilimdir. Bu farklılıklar usûlî ihtilaflar başlığı altında *isti'âze, besmele, idgam, hâu's-sekte, med, kasr, vakf, ibtidâ* vb. şeklinde lehçe temelli olabileceği gibi ferşî ihtilaflar adı altında *sarfî* ve *nahvî* olarak lehçe dışı ihtilaflar şeklinde de meydana gelebilmektedir.⁵ Zikredilen bu ihtilafları en genel tanımıyla lehçe temelli olan ve olmayan şeklinde sınıflandırmak mümkündür. Burada lehçe temelli olanların usûlî ihtilafları, lehçe temelli olmayanların da ferşî ihtilafları tanımladığı ifade edilmektedir. Buradan hareketle kırâat ihtilaflarının daha net anlaşılabilmesi adına ilk olarak lehçe temelli olan usûlî ihtilaflara, daha sonra da lehçe temelli olmayan ferşî ihtilaflara değinilecektir.

2.1. Usûlî İhtilaflar

Sözlükte “kök, esas, temel” anlamlarına gelen *asl* kelimesinin çoğulu olan *usûl*, ıstılahta “birşeyin temel esası” demektir.⁶ Kırâat literatüründe ise “birbirine benzeyen unsurların tümünün altında bir araya geldiği kâideler bütünü” şeklinde tanımlanmaktadır.⁷ Lehçeye dayanan ancak asıl anlamı itibari ile usûlî ihtilaflar tanımını birebir karşılayan farklılıklara *fonetik ihtilaflar* da denilmektedir. Bu tür ihtilaflar, geçtikleri yerlerde aynı usûl üzere okunması yönüyle *usûl ihtilafları*, kelime içerisindeki ses ve telaffuz değişimlerini de ihtiva etmesi yönünden *fonetik ihtilaflar* olarak da adlandırılmaktadır. Bu anlamda fonetik/usûl ihtilaflarını “iki veya daha fazla kırâat ihtilaflarının her birinin, Kur'ân'da geçtiği yerlerde tek bir usûle göre okunması” şeklinde tanımlamak mümkündür.⁸

Fonetik/usûl farklılıklarının, seslendirme ile alakalı olması ve benzer formda gelen bütün Kur'ân kelimelerinde geçerliliğini koruması yönünden iki önemli özelliği vardır. Bu minvalde fonetik/usûl farklılıkları sözlü gelenek temelli olduğundan mushaf resminde/hattında bulunmayıp sadece tilavet esnasında ortaya çıkmaktadır. Kârînin

⁵ Mehmet Dağ, *İhticâc Bağlamında Gelenksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (Ankara: İSAM Yayınları, 2022), 55-68.

⁶ Ragıb el-İsfehânî, *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Seyyid Kilânî (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1961), 19.

⁷ Zürkânî, *Menâhilü'l-irfân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Fevvez Ahmed (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1995), 1/358.

⁸ Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Kırâât ve eseruhâ fî 'ulûmi'l-'Arabîyye* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Eseriyye, 1984), 292-293; Sîbeveyhi, *el-Kitâb* (Mısır: Matbaatu'l-Emiriyye, 1317/1899), 3/542, 548-551; Dağ, *Gelenksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 57.

öğretmiş olduğu usûle göre icra edilen ve tamamen lehçeye dayanan bu usûl farklılıkları sonrakilere de nakledilmiştir.⁹

Kırâat ihtilafları içerisinde lehçeye dayalı farklılıklardan kabul edilen usûlî ihtilafları çeşitli başlıklar altında incelemek mümkündür. Buna göre lehçe kaynaklı usûlî ihtilaflar içerisinde sırasıyla *isti'âze*, *besmele*, *idgam*, *hâ-i kinâye*, *med/kasr*, *vakf/ibtidâ*, *hemze*, *feth/imâle*, *râ'nın terkîk ve tefhîmi*, *lâm'ın tağlîz ve terkîki*, *zâid yâlar* ve *izâfet yâlarının* ihtilaflarının yer aldığını söylemek mümkündür.

2.1.1. İsti'âze

İsti'âze, sözlükte “korunmak, sığınmak” anlamına gelen ‘a-v-z/ذ-و-ع fiilinden türetilmiştir ve bu fiil köküyle aynı anlama gelmektedir.¹⁰ Istilâhta ise “bilhassa Kur’ân tilâvetine başlamadan önce kovulmuş şeytanın şerrinden ve her türlü musibetten Yüce Allah’a (cc) sığınmayı ve O’nun himayesine girmeyi” ifade etmektedir.¹¹ Kur’ân-ı Kerîm’de isti’âzenin farklı kullanım şekilleri çerçevesinde on yedi ayette geçtiği görülmektedir.¹² Ayrıca bazı hadislerde de Hz. Peygamber’in (s) yaptığı çeşitli dualarda şeytanın şerrinden ve çeşitli musibetlerden Yüce Allah’a (cc) sığındığına işaret edilmektedir.¹³

En bilinen hali ile *isti'âze* “أَعُوذُ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” şeklindedir ve tilâvetten önce isti’âze bu şekilde okunmaktadır. Tilâvete başlamadan önce isti’âze çekmek sünnet kabul edilmiştir. Ancak bazı âlimlere göre Nahl sûresinin başındaki ayette geçen emre ittibâen isti’âze çekmek vâcib sayılmıştır.¹⁴ Bununla birlikte bazı âlimlere göre *isti'âze*

⁹ Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 58.

¹⁰ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: b.y., ts.), 923; Fîrûzâbâdî Ebü't-Tâhir, *el-Kâmûsü'l-muhît*, avz maddesi (Beyrut: y.y., 1406/1986); A. J. Wensinck, *el-Mu'cemü'l-müfreh li-elfâzi'l-hadîssi'n-nebevî*, avz maddesi (Leiden: y.y., 1936-69); W. Raven – J. J. Witkam, *el-Fehâris* (Leiden: y.y., 1988); Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilgânî el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kirâati'l-erbeate aşer*, thk. Şa'bân Muhammed İsmâil (Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 2008), 1/107; Ebu't-Tâhir İbn Galbûn, *et-Tezkire*, thk. Abdulfettâh Bahîrî İbrâhîm (b.y.: ez-Zehrâu li'l-Alâmu'l-Arabî, 2. Basım, 1991), 1/62; Ebû 'Amr Osmân b. Saîd b. Osmân ed-Dânî, *Câmiu'l-Beyân fi'l-Kirâati's-Seb'* (Birleşik Arap Emirlikleri: Câmîatü's-Şârîka, 2007), 1/190; Ebû Ma'ser et-Taberî, *et-Telhis*, 133; İbn Ebî Meryem Ebû Abdillâh Fahrüddîn Nasr b. Alî b. Muhammed eş-Şîrâzî, *el-Mûdah fi vucûhi'l-kirâat ve ilelihâ*, thk. Ömer Hamdân el-Kübeysi (Cidde: y.y., 1993), 1/221.

¹¹ Bâziş el-Ensârî, *el-İknâ fi'l-kirâati's-seb'*, thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999), 94; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (b.y.: Mektebetü İbnü'l-Cezerî, 2012), 1/244-245; Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir Kastallânî, *Letâifu'l-işârât* (Medine: Merkezü'd-Dirâsâti'l-Kur'âniyye, 2013), 2/596; Ebû'l-Hasen Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî es-Safâkûsî, *Ğaysü'n-Nef fi'l-kirâati's-seb'*, thk. Ahmed Muhammed Abdussemi el-Hafeyân (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004), 31.

¹² Hûd 11/47; Yûsuf 12/23, 79; el-Bakara 2/67; el-Mu'min 40/27; ed-Duhân 44/20; el-A'râf 7/200; en-Nahl 16/98; el-Mu'minûn 23/97-98; el-Mu'min 40/56; el-Fussilet 41/36; el-Felak 113/1-5; en-Nâs 114/1-6; Âl-i 'Imrân 3/36; Meryem 19/18.

¹³ Nesâî, *Sünen*, “isti'âze”, 1-65.

¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/539-544.

olarak “أَعُوذُ بِاللّٰهِ السَّمِيعِ الْعَلِيمِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ” şeklinde kırâate başlamak da câiz görülmüştür.¹⁵ Buradan hareketle cumhur, isti‘âze ile kırâate başlamayı müstehap kabul etmiştir.¹⁶

İsti‘âzenin mahalli yani uygulama yeri konusunda cumhur, kırâatten önce icrâ edilmesinde ittifak halindedir. Ancak Ebû Hureyre (ö. 58/677), İbrâhim en-Nehâî (ö. 96/714), İbn Sîrîn (ö. 110/729) ve yedi kırâat imamından Hamza’ya göre isti‘âze tilavetten sonra da icrâ edilmelidir.¹⁷

Kur’ân tilâvetinin başlangıcında okunacak olan isti‘âzenin gizli/hafî veya sesli/cehrî okunmasında da ihtilaf bulunmaktadır. Buna göre cumhura ve İmam Nâfi (ö. 169/785) ile Hamza (ö. 156/773) dışında kalan kırâat imamlarına göre isti‘âzeyi cehrî olarak okuma konusunda ittifak söz konusudur.¹⁸ Bir kırâat âlimi olan İshâk el-Müseyyibî’den gelen rivayete göre Nâfi isti‘âzeyi hafî olarak okumuştur. Hamza’nın ise Fatiha sûresinin başında cehrî, bunun dışındaki her yerde hafî olarak okuduğu nakledilmiştir. Bunların dışında isti‘âze üzerinde vakf câiz görülmekle birlikte besmeleye vasl edilerek okunmasında da bir beis görülmemiştir.¹⁹

Kırâat imamları Kur’ân-ı Kerîm’de yer alan bütün sûrelerin başında (Tevbe sûresi hariç) istiâze-besmele için kat’ı kül, vasl-ı sâni, vasl-ı evvel kat’ı sâni ve vasl-ı kül şeklinde dört vecihe göre okuyuşta bulunurlar.²⁰ Tatbikatta vasl-ı sâni vechi önce, vasl-ı kat’ı sâni vechi sonra alınmaktadır.²¹ Tevbe sûresi için sûre evvelinde istiâze ile (أَعُوذُ بِاللّٰهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ....بِرَاءَةٌ مِنَ اللّٰهِ) başladığında bütün imamlar vasl-ı bilâ besmele ve kat’ı bilâ besmele olarak iki vecih okumaktadır.²²

2.1.2. Besmele

Besmele, birden fazla kelimenin biraraya getirilmesiyle ortaya çıkan menhût (iki kelimedenden meydana gelen) bir ibaredir. Nitekim “بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ” kelimesinde

¹⁵ Muhammed bin İsmâil el-Buhârî, *Câmiu’s-sahih* (İstanbul: y.y., 1979), “Bed’ü’l-halk”, 11, “Edeb”, 76; Müslim, *Sahih*, “birr”, 109-110; Kurtubî, *el-Câmi li ahkâmi’l-Kur’ân*, nşr. Ebû İshâk İbrâhîm, (Kahire: y.y., 1966-67), 1/86-87.

¹⁶ Seyyid Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta’rifât* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2. Basım, 2003), 213; Muhammed Ali et-Tehânevî, *Mevsûatü Keşşâfî Istilâhâtî’l-Fünûn ve’l-Ulûm*, nşr. Ali Dahruc-Abdullah Hâlidî (Beyrut: Mektebetü Lübnan, 1996), 2/1531; Ferhat Koca, “Mendûb”, *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2004), 29/128.

¹⁷ Sehâvî, *Cemâlû’l-kurrâ ve kemâlû’l-ikrâ*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Mekke: Mektebetü’t-Turâs, 1987), 2/580; Ziya Şen, “İstiâze ve Besmele”, *Diyanet İlmi Dergi* 40/1 (2004), 94.

¹⁸ Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Hâdî: Şerhu Tayyibeti’n-Neşr* (Beyrut: Dâru’l-Cîl, 1998), 1/118.

¹⁹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/108; Kastallânî, *Letâifü’l-İşârât*, 2/611.

²⁰ Recep Koyuncu, *Aşere Kâideleri* (İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2023), 44.

²¹ Abdullah Boz, *Kırâat-i Aşere Kâideleri (İstanbul Tariki)* (İstanbul: Şifa Yayınevi, 2020), 16.

²² Abdulfettâh Paluvî, *Zübdetü’l-irfân* (İstanbul: Hilal Yayınları, ts.), 6-7.

geçen “ل، م، س، ب” harflerinin biraraya gelmesiyle “بِسْمِ” kelimesi ortaya çıkmıştır. Bu anlamda “بِسْمِ” kelimesinin “بِسْمِ اللَّهِ” terkininın mastar hali olduğu ifade edilmektedir.²³

Meâl olarak “Rahmeti sonsuz, merhameti sınırsız olan Allah’ın adıyla”²⁴ anlamına gelen besmelenin Tevbe sûresi hariç bütün sûre başlarında çekilmesi sünnettir.²⁵ Sûre ortalarında besmele çekilmesinde ise muhayyerlik bulunmaktadır. Bununla birlikte Tevbe sûresinin ortasında besmele çekmemek evlâ iken diğere sûre ortalarında ise besmele çekmek evlâ görülmüştür.²⁶ Besmelenin çeşitli konular özelinde uygulanma usûlleri hususunda muhtelif görüşler ve usûller ortaya çıkmıştır. Besmeleyle ilgili farklı usûllerin ortaya çıktığı ilk konu, besmelenin müstakil bir ayet olup olmadığıdır. Örneğin Neml sûresinin 30. ayetinde geçen besmelenin müstakil bir ayet olduğu konusunda bir şüphe bulunmazken, Fâtiha sûresinin evvelindeki besmele hakkında ihtilaf yaşanmıştır. İmam Şâfi’ye (ö. 204/820) göre buradaki besmele sûrenin aslındadır ve cehrî olarak kırâat olunmaktadır. Kırâat imamları da bu görüşte olmuştur. Binâenaleyh İbn Kesîr (ö. 120/738), Âsım (ö.127/745) ve Kisâi’ye (ö. 189/805) göre sadece buradaki değil bütün sûre başlarındaki besmeleler müstakil birer ayettir.²⁷ Ancak yedi kırâat imamından Hamza, Fâtiha sûresinin evvelindeki besmelede cumhura ittibâ etmekle birlikte Kur’ân’ın tamamını bütün bir sûre olarak görmesinden dolayı diğere sûre başlarında geçen besmeleleri müstakil birer ayet olarak kabul etmemiştir.²⁸

²³ Dimyâtî, *İthâf*, 1/358; Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi’ li-ahkâmî’l-Kur’ân*, thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm el-Atfîş (Kahire: Dâru’l-Kütübî’l-Mısriyye, 1964), 1/97; Sehâvî, *Fethu’l-vasîd fi şerhi’l-kasîd*, thk. Mevlâ Muhammed el-İdrîsî ez-Zâhirî (Riyad: Mektebü’r-Raşîd, ts.), 2/202; Kastallânî, *Letâifü’l-işârât*, 4/1325; Ahmed Mahmûd Abdü’s-Semî el-Hafeyân, *Eşherü’l-mustalahât fi fenni’l-edâi ve ilmi’l-kırâât* (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 2001), 163; Abdu’l-Alî el-Mes’ûl, *Mu’cemu mustalahâti ilmi’l-kırâati’l-Kur’âniyye ve mâ yetallaku bihi* (Kahire: Dâru’s-Selâm, 2007), 108; İbrâhîm Muhammed el-Cermî, *Mu’cemu ‘ulûmî’l-Kur’ân* (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 2001), 73.

²⁴ Hüseyin Peker, *Kur’an Meâli -Sade ve Akıcı Bir Üslup-* (Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2015), 11; Mustafa Kara, “Prof. Dr. Hüseyin Peker’in “Kur’an Meâli” Adlı Eserindeki Bazı Yorumların Tahlili”, *Amasya İlahiyat Dergisi* 12 (Amasya: 2019), 16-18. <https://doi.org/10.18498/amailad.579755>.

²⁵ Recep Koyuncu, *Aşere Kâideleri*, s. 44.

²⁶ Recep Koyuncu, *Aşere Kâideleri*, s. 44.

²⁷ Ebü’l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed es-Sehâvî, *Fethu’l-vasîd fi şerhi’l-kasîd*, thk. Mevlâ Muhammed el-İdrîsî ez-Zâhirî (Riyad: Mektebü’r-Raşîd, ts.), 2/202; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/271; Kastallânî, *Letâifü’l-işârât*, 4/1337-1339.

²⁸ Ebû Ca’fer Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Halef Ensârî bin Bâziş, *el-İknâ’ fi’l-kırâati’s-seb’*, thk. Abdülmecîd Katâmiş (Suriye: Dâru’l-Fikr, 1403/1982), 99; Ebu İshâk İbrâhîm b. Ömer el-Ca’berî, *Kenzü’l-me’ânî fi şerhi Hirzi’l-emânî ve vechi’l-tehânî*, thk. Ahmed el-Yezîdî (b.y.: y.y., 1998), 2/198; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/264; Kastallânî, *Letâifü’l-işârât*, 4/1348.

Fâtiha sûresinin dışında kalan sûrelerin evvelindeki besmelelerin müstakil birer ayet olup olmadıkları konusunda şu üç görüş söz konusudur:

- i. Bütün sûrelerin başındaki besmeleler husûsî birer ayettir.
- ii. Fâtiha sûresinin dışındaki besmelelerin hiçbirisi ayet değildir.
- iii. Sûre başlarındaki besmeleler müstakil bir ayet olmayıp devamında gelen ayettendir.²⁹

Besmele hakkındaki usûllerin değişiklik gösterdiği bir diğer mesele ise iki sûre arasında kalan besmelenin durumudur. Bu bağlamda, İsbehânî tarikine göre Nâfî, İbn Kesîr, Âsım, Kisâî ve Ebû Ca'fer (ö. 130/747-48), iki sûre arasında kalan besmeleyi müstakil birer ayet olarak kabul etmektedirler. Nitekim onlara göre iki sûre arası, bu durumdaki besmele ile vasl edilmiştir. Ezrak tarikine göre Verş ile Ebû 'Amr (ö. 154/771), İbn Âmir (ö. 118/736) ve Ya'kûb'a (ö. 205/821) göre iki sûre arasındaki geçişin vasl, sekt ve besmele ile olması hususunda ihtilaf mevcuttur. Buna göre Iraklı âlimlerin eserlerinden aktarıldığına göre Ebû 'Amr, sûreteyn beyninde sekt vechini tercih etmiştir. Şâtıbiyye'de yer alan iki vecihten biri olarak da İbn Âmir, vasl vechinde kırâatte bulunmuştur. Ya'kûb için ise Iraklı âlimlerin tevsîki ile sekt, kırâat-i 'aşeraya dair ilk eseri yazan âlim İbn Mihrân en-Nîsâbü'rî'nin (ö. 381/992) tevsîki ile vasl, Dâni tarafından da besmele vechi rivayet olunmuştur. Besmeleyle kat' ve vasledenlere Nâfî, İbn Kesîr, Âsım, Kisaî, Ebû Cafer; besmelesiz vasledenlere ve aynı zamanda besmelesiz sekt yapanlara Verş, Ebû 'Amr, İbn Âmir, Yakub örnek gösterilebilir. Hamza ve Halef dışında kalan diğer imamlar iki vecihle (hulf) okumuştur. Hamza ve Halef ise besmelesiz vasl edip sekt uygulamamıştır.³⁰ Buradan da anlaşıldığı üzere imamların tercihleri de gelen rivayetlere göre farklılık arz etmektedir.

Besmele ile ilgili usûllerin değiştiği bir diğer konu ise Tevbe sûresinin başında besmelenin hazfedilmesi olmuştur. Kabul edilen görüşe göre tilâvete Tevbe sûresinden başlanmasında ve Enfâl sûresinin Tevbe sûresine vasl edilerek okunmasında ve bu durumda besmelenin hazfedilmesinde kırâat imamları arasında herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır.³¹ Ancak bir kırâat ve tefsir âlimi olan Sehâvî (ö. 643/1245), Tevbe sûresini tilâvete başlamadan önce teberrüken besmele çekilmesinde bir beis

²⁹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/359; Kurtubî, *el-Câmi'*, 1/93; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/270-271; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 4/1337-1339.

³⁰ Dimyâtî, *İthâf*, 1/359-360.

³¹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/360-361; Kastallânî, *Letâîfü'l-işârât*, 4/1345-1346, 1353; Abdülfettâh el-Kâdî, *el-Büdüru'z-zâhira*, thk. Ahmed İnâye (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2005), 12-14.

görmemiştir. Bununla birlikte Enfâl sûresinin Tevbe sûresine vasl edilerek okunması durumunda besmelenin hazfedilmesi konusunda cumhura ittifak etmişlerdir.³² Ayrıca Tevbe sûresinin dışındaki herhangi bir sûrede tilâvete başlanacağı zaman besmele çekilmesi hususunda da kurrâ ittifak etmiştir.³³

Ecza-i sûre yani sûre ortasındaki besmelenin keyfiyeti de usûl farklılıkları çerçevesinde ele alınmıştır. Buna göre tilâvete sûrenin ortasından başlanması durumunda besmele çekilip çekilmemesi konusu tartışılmıştır. Dâni ve Şâtibî (ö. 590/1194) eserlerinde her iki vecih hususunda muhayyerliğin olduğunu belirtmiştir.³⁴ Iraklı âlimlerin ekserisi sûre ortasında besmeleyi icrâ ederken; Mağribliler ise bu halde iken besmeleyi terketmeyi tercih etmiştir. Bunun dışında İbn Kesîr ve ona tâbi olanlara göre ise besmelenin sadece iki sûre arasında çekilmesi gerektiği yönünde bir diğer görüş de meydana gelmiştir. Ayrıca iki sûre arasında besmele çekmeyen Hamza ve ona muvâfakat edenler de sûre ortasında besmele çekmeyi uygun bulmamıştır.³⁵ Buna göre Hamza ve Halefû'l-Âşir hariç bütün imamlar iki sûre arasındaki besmeleyi kat'ı küll, vasl-ı sâni ve vasl-ı küll olacak şekilde üç vecih üzere okumuştur.³⁶ Bu üç vecihe ilaveten iki vecihle daha okunmaktadır. Buna göre Nâfi'nin râvisi Verş, Ebû 'Amr, İbn Âmir ve Ya'kûb sekiz bilâ besmele; Nâfi'nin râvisi Verş, Ebû 'Amr, İbn Âmir, Ya'kûb, Hamza ve Halef vasl bilâ besmele ile okumuştur.³⁷

Tevbe sûresinin evvelinde değil de ortasında besmele çekilmesi hususu da tartışılmıştır. Mutekkaddim âlimlerin bu konuda sessiz kalması ve kırâat âlimlerinden Şâtibî'nin de bu konuda herhangi bir yorumda bulunmaması, kârînin muhayyer olduğuna delil sayılmıştır.³⁸ Sehâvî, böyle bir durumda tercihini besmele çekme yönünden kullanırken, yine bir kırâat âlimi olan Ca'berî (ö. 732/1332), bu konuda Sehâvî'ye muhalefet ederek besmele çekilmemesi yönünde tercihte bulunmuştur.³⁹

³² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/264-265; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 4/1353-1354.

³³ Dimyâtî, *İthâf*, 1/362; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/263.

³⁴ Şâtibî, *Hurzü'l-emânî*, 9; Dâni, *et-Teyâsîr fî'l-kırââtî's-seb' fî'l-kırââtî's-seb'*, thk. Ferîd Muhammed b. Azzûz (Dimaşk: Dâr-u İbn Kesîr, 2016), 216.

³⁵ Dimyâtî, *İthâf*, 1/362.

³⁶ Muhammed Emin Efendi, *Umdetu'l-hullân fî izâhi zübde'ti'l-irfân*, thk. Mehmet Çaba (İstanbul: Hacıveysizade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2021), 48-49.

³⁷ Muhammed Emin Efendi, *Umdetu'l-hullân*, 48-49.

³⁸ Kâsım b. Firruh eş-Şâtibî, *Hurzü'l-emânî ve vechü't-tehânî*, thk. Muhammed Temîm ez-Zü'bî (Suudi Arabistan: Mektebetü Dâri'l-Hidâ, 2005), 9.

³⁹ Ebu İshâk İbrâhîm b. Ömer el-Ca'berî, *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi hurzi'l-emânî ve vechi't-tehânî*, thk. Ahmed el-Yezîdî (b.y.: y.y., 1998), 2/191-192; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/266; Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 4/1356.

2.1.3. İdgâm

Sözlükte “kaplamak, örtmek” manasına gelen *idğâm*, *d-ğ-m/م-غ-د* kökünden türemiş sülâsî fiilin *if‘âl* babının mastar halidir.⁴⁰ “Birşeyi başka birşeye katmak” manasına gelen idgâmı terim olarak “mahrecleri ve sıfatları aynı veya yakın iki harften birincisinin sâkin, ikincisinin harekeli olması durumunda birincisine katılması” şeklinde tanımlamak mümkündür. Bunların aralarının açılarak ayrı ayrı tilavet edilmesine de *izhâr* denilmektedir.⁴¹

On dört kırâat imamından İbn Muhaysın’a (ö. 123/741) göre lehçeye dayanan usûlî ihtilaflardan olan *idğâmı* Temîm, Tay, Tağlib, Esed, Bekir b. Vâil ve Abdulkays; izhârı da Hicâz bölgesinde yer alan Kureys, Sakîf, Hevâzin, Sa‘d, Kinâne ve Ensar kabilelerine atfetmek mümkündür.⁴²

İdgam bahsi şartları, sebepleri, mânileri, çeşitleri ve kendisiyle ilişkili diğer tecvîd kurallarıyla birlikte geniş bir konudur. Burada ise idgam konusunun detayına inilmeden sadece idğâm ile ilgili usûlî farklılıklara değinilerek birkaç örnek üzerinde durulacaktır.

Kırâat ilmi alanında telif edilmiş eserlerde idğâm konusu ilk olarak Fâtîha sûresindeki ملك ve الرحيم kelimeleri arasında gerçekleşen *idğâm-ı kebîr*de dikkat çekmektedir. “Hem mudğâmın hem de mudğâm-ı fihin harekeli olarak birbirine katıldığı” idgam türüne *idğâm-ı kebîr* denilmektedir ki bu idğâm türü Ebû ‘Amr kırâatinde ön plan çıkmaktadır.⁴³ Örneğin (السَّحْرَةُ سَاجِدِينَ) lafzını⁴⁴ Ebû ‘Amr idğâm-ı kebîr ile (السَّحْر سَاجِدِينَ) şeklinde okumuştur.⁴⁵ Yine (حَدِيثٌ ضَيْفٌ) kelimelerini⁴⁶ idğâm-ı kebîr ile (حديضيف) şeklinde okumuştur.⁴⁷

⁴⁰ Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî Halîl b. Ahmed, *Kitâbu'l-ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmerrâî (b.y.: y.y., ts.), 4/395; Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî el-Basrî, *Cemheratü'l-luğa*, thk. Remzî Münîr el-Ba‘lebekkî (Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1987), 2/670; Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *Tâcul-luğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlmi Li'l-Melâyin, 1987), 5/1920; Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî el-Herevî, *Tehzîbü'l-luğa*, thk. Muhammed Avad Mir‘ab (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001), 8/95.

⁴¹ Mehmet Ali Sarı, “İdgam”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/471-472.

⁴² Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Kırâât ve eseruhâ fî ‘ulûmi'l-Arabiyye* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyetü'l-Ezheriyye, 1984), 1/94.

⁴³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/275; Dimyâtî, *İthâf*, 1/110.

⁴⁴ el-A‘râf 7/120.

⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/282-304; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-neşr fî'l-kırâati'l-‘aşr*, thk. İbrahim Atve Ivaz (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 85-90.

⁴⁶ ez-Zâriyât 51/24.

⁴⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/282-304; İbnü'l-Cezerî, *Takrîb*, 85-90.

“Birinci harfin sâkin ikincisinin harekeli olması durumunda birbirine katılarak gerçekleşen” idgama ise *idgam-ı sağîr* denilmektedir. Bu isimle anılmasının sebebi ise idgam-ı kebîre kıyasla daha az bilinmesi ve daha kolay uygulanmasıdır. İdgam-ı sağîre göre örneğin (إِذْ جَعَلَ) kelimeleri (إِجْعَلْ) şeklinde okunmaktadır.⁴⁸

Kırâat âlimlerinden Ebu'l-Kerem eş-Şehrezûrî (ö. 550/1156) idgam-ı kebîr konusunda Ebû 'Amr'a muvâfakat edenler arasında kırâat-i 'aşeradan Ya'kûb'un olduğunu belirtmiştir.⁴⁹ Bunun dışında (لَا تُؤْمِنُنَّ) kelimesinin⁵⁰ telaffuzu hususunda kırâat-i 'aşera imamları arasında ihtilaf gerçekleşmiştir. Ebû Ca'fer bahsi geçen kelimeyi idgam ile okumuştur. İbn Şenebûz ve Ameş de ona ittibâ etmiştir. Bunların dışındaki kırâat imamları ise burayı hem idgam hem de imâ yani revm ve işmâm ile de okumuşlardır.⁵¹

Kehf sûresinin 95. ayetinde geçen (مَا مَكَّنِّي) kelimesindeki nûn (ن) harfini İbn Kesîr, birincisi meftûh ikincisi meksûr olarak (مَا مَكَّنِّي) şeklinde iki nûn ile okumuştur. Bâkûn ise idgam ile (مَا مَكَّنِّي) şeklinde okumuştur. Yine Ahkâf sûresinin 17. ayetinde geçen (أَتَعِدَانِي) kelimesindeki nûn (ن) harfini müşeddet olarak İbn Âmir'in râvisi Hişâm ikinci harfe idgam ederek (أَتَعِدَانِي) şeklinde okumuştur. Bu kelimeyi vasl halinde Nâfi, İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer yâ harfini meftûh kılarak (أَتَعِدَانِي) şeklinde okumuştur. Diğer kırâat imamları ise izhâr ile (أَتَعِدَانِي) şeklinde okumuşlardır.⁵²

2.1.4. Med/Kasr/Tahkîk/Tahfîf

Sözlükte “uzatma, çekme” manasına gelen *med*, kırâat ilminde “harfin uzatılmasını ziyadeleştirmek” anlamına gelmektedir.⁵³ Aslî med, fer'î med, medd-i bedel, medd-i tebriye ve medd-i ta'zim gibi kısımlara ayrılmaktadır. *Kasr* ise “kısaltmak” manasında “harfî uzatmadan veya bir elif miktarınca okumak” demektir. “Hemzenin (أُ، إِي، آ) şeklinde uzatılması” manasına gelen *medd-i bedel* sadece Nâfi'nin Verş rivâyetinde uygulanmıştır.⁵⁴ Medd-i mübalağa veya lâ-i nâfiyye olarak bilinen *medd-i tebriye* ise sadece Hamza kırâatinde görülmektedir. (لا جرم، لا ريب) kelimelerinde⁵⁵ olduğu gibi hükmü nefyeden lamelif (لا) harfi nekra bir kelimenin

⁴⁸ Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009, 70.

⁴⁹ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ* (Kuveyt: Mektebetü İbn Teymiyye, 1932), 2/38-40; İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*, thk. Abdülkadir Arnaut-Mahmûd Arnaut (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1988), 6/258-259.

⁵⁰ Yûsuf 12/11.

⁵¹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/123-124.

⁵² Dimyâtî, *İthâf*, 1/123-124.

⁵³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/313.

⁵⁴ Dimyâtî, *İthâf*, 1/161.

⁵⁵ el-Enâm 6/163; el-Bakara 2/2.

başına geldiğinde tenvini hafız ederek kelimeyi nasbetmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de yer alan tevhîd lafızlarında bulunan lâ-i nâfiyenin meddinin ziyade kılınarak mübalağalı bir şekilde yapılmasını ifade etmektedir.⁵⁶ (لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ) ayetlerindeki lafızlar da medd-i ta'zime örnek teşkil etmektedir.⁵⁷ Bu lafızlardaki medd-i munfasılları normal halde bir elif uzatan Ya'kûb ve İbn Kesîr, lâ (لا) edatının kasrı üzerinde uzatmışlardır. Bu uzatma lafzî değil manevî bir sebebe bağlı kılınmıştır.⁵⁸

Hemzenin okunma biçimlerini ifade eden tahkîk ve tahfîf de lehçeye dayanan usûlî farklılıklardan kabul edilmektedir. Buna göre hemzenin normal mahrecinden çıkartılarak okunmasına *tahkîk*, yumuşatılarak okunmasına ise *teshîl* veya *tahfîf* denilmektedir.⁵⁹ Örneğin (ءَأْجَمِي)⁶⁰ kelimesini Nâfi'nin râvisi Verş, İbn Kesîr, İbn Âmir'in râvisi İbn Zekvân (ö. 242/857), Âsım'ın râvisi Hafs (ö. 180/796) ve Ya'kûb'un râvisi Ruveys (ö. 238/852) elif ile hemze arasında ع harfinin sesini de çok belirtmeden elif harfini belli-belirsiz şekilde teshîl ile okumuşlardır.⁶¹ Yine (أَنْكَم)⁶² kelimesini Nâfi, İbn Kesîr, Ebû 'Amr ve Ebû Ca'fer elif ile yâ harfî arasında ikinci hemzeyi teshîl ile okumuşlardır.⁶³ Tahkîk daha çok Temîm, Ukeyl, Esed, Kays, Benî Seleme ve Esed kabilelerinde görülürken, tahfîf Mekke, Medine, Kinâne, Sakîf, Huzeyl ve Hevâzin kabilelerinde ortaya çıkmaktadır.⁶⁴

2.1.5. Hazf/Nakl/İbdâl

Sözlükte “düşürmek, kesmek, koparmak”⁶⁵ manalarına gelen *hazf*, bir kırâat terimi olarak “hemzenin telaffuz edilmeden düşürülmesi” demektir.⁶⁶ Örneğin (هَوَّلَاءِ)⁶⁷ lafzında⁶⁸ yer alan ilk hemzeyi Ebû 'Amr hazfetmiştir. Ebû Ca'fer ise aynı lafızdaki madmûm veya meksûr hemzeyi hazfetmiştir.⁶⁹ Yine (مُتَكَيِّنٌ)⁷⁰ ve (مُسْتَهْزِؤُنْ)⁷¹

⁵⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/345; İbn Nâzım, *Şerhu Tayyibe*, 73.

⁵⁷ Muhammed 47/19; el-Hasr 59/22.

⁵⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/344-345.

⁵⁹ Muhammed Hasen Tayyân, “el-Kırâatu'l-Kur'âniyye ve alâkatuhâ bi'l-esvâti ve'l-lehecât”, *Mecelletu'l-mecmâi'l-lugâti'l-Arabîyye bi-Dimaşk* (Şam: y.y., 1992), 72/2, 293-294; Necati Tetik, *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kırâat İlminin Ta'limi* (İstanbul: İşaret Yayınları, 1990), 187.

⁶⁰ el-Fussilet 41/44.

⁶¹ Paluvî, *Zübde*, 122.

⁶² el-Enâm 6/19; en-Neml 27/55; el-Fussilet 41/9.

⁶³ Paluvî, *Zübde*, 53.

⁶⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb* (Mısır: el-Matbaatü'l-Emiriyye, 1317/1900), 542, 548-551.

⁶⁵ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, ts.), 9/39.

⁶⁶ Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 60.

⁶⁷ el-Bakara 2/31.

⁶⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 210.

⁶⁹ el-İnsân 76/13.

⁷⁰ el-Bakara 2/14.

kelimeleri de hazfa örnek verilebilir. Çünkü bu iki kelime hazfa uğramaları sonucunda (مُتَكِينٌ) ve (مُسْتَهْزُونَ) şeklinde okunmuştur.⁷¹

Hazf ile aynı manaya gelen *iskât* ve onun tam zıddı manada yani tam okuma vechi olarak kabul edilen *isbât* da usûlî farklılıklarda zikredilebilir. Nitekim (السُّفَّاء)⁷² kelimesindeki hemzenin vakf halindeki durumu bu meseleye örnek teşkil etmektedir. Buna göre İbn Âmir'in râvisi ve Hamza bu kelimedeki hemzeyi iskât ederek (السُّفَّاء) şeklinde okumuştur. Binâenaleyh Nâfi, İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Ebû Ca'fer ve Ruveys dışındakiler bu kelimedeki hemzeyi *isbât* üzere okumuştur.⁷³

Sözlükte “sözü başkasına nakletmek, birşeyi bir yerden başka bir yere taşımak”⁷⁴ anlamına gelen *nakl*, kırâat ıstılahında “hareke ile hemzenin med harfine dönüşmek suretiyle harekesini kendinden önceki sâkin harfe devretmesi” şeklinde tanımlanmaktadır.⁷⁵ Bu usûl özellikle Nâfi'nin râvisi Verş'in rivâyetinde çokça geçmiştir. Bu usûle, (قُلْ أَوْحَى) lafzının⁷⁶ (قُلْجَى) şeklinde okunması örnek verilebilir.⁷⁷

Sözlükte “birşeyi başkası ile değiştirmek”⁷⁸ anlamına gelen *ibdâl*, nahiv ıstılahında “telaffuzun kolaylaştırılması için bir harfin başka bir harfe dönüşerek o harfin yerini alması” şeklinde tanımlanmaktadır.⁷⁹ *İbdâl* lafzı kırâat ilminde ise “sâkin hemzenin, mâ kablinde bulunan harfin harekesinin cinsinden bir med harfine dönüşmesi” anlamına gelmektedir.⁸⁰ Özetle sâkin hemzenin kendisinden önce damme geliyorsa vâv (و) harfine; kesra geliyorsa yâ (ي) harfine ve fetha geliyorsa elif (ا) harfine dönüşmesidir. Bu usûlü vasl ve vakf halinde Nâfi'nin râvisi Verş'in, Ebû 'Amr'ın râvisi Sûsî'nin (ö. 261/874) ve Ebû Ca'fer'in uyguladığı bilinmektedir. Hamza ise sadece vakf halinde ibdâl uygulamasında bulunmuştur. (وَأَمْرٌ) kelimesinin (وَأَمْرٌ) şeklinde okunması ibdâl uygulamasına bir örnektir.⁸¹

⁷¹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/205.

⁷² el-Bakara 2/13.

⁷³ Paluvî, *Zübde*, 17.

⁷⁴ Muhammed Murtazâ Zebidî, *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-kâmûs* (Mısır: y.y., 1888), 8/143.

⁷⁵ Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Mustafa Dîb el-Bugâ (Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993), 209; Paluvî, *Zübde*, 12; İbnü'l-Cezerî, *Takrîbü'n-neşr fî'l-kirâati'l-'aşr*, 113-114.

⁷⁶ Cin 72/1.

⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/408-419.

⁷⁸ Ebû Nasr İsmail b. Hammâd Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1632; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fî ğaribi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1961), 39.

⁷⁹ Cürçânî, *et-Ta'rîfât*, 5.

⁸⁰ Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-İrşâdâtü'l-celiyye* (Kâhire: y.y., 1971), 510; Muhammed el-Hudayrî es-Süyûtî, *el-İtkân fî ulûmu'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Ebû Fazl İbrahîm (Riyad: Vizâratu's-Şuûni'l-İslâmiyyeti ve'l-Evgâfi ve'd-Da'veti ve'l-İrşâd, 2001), 209.

⁸¹ İbn Ebî Meryem, *el-Mûdah fî vucûhi'l-kirâat ve ilelihâ*, thk. Ömer Hamdân Kübeysî (Cidde: y.y., 1993), 1/185-186; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/390-391.

2.1.6. Vakf/Sekte/Sıla

Arap dili ve Kur’ân ilmi âlimleirnden İbnü’l-Enbârî’ye (ö. 328/940) göre *vakf*, “kelimenin sonunda bir müddet sesi kesmek veya bir kelimeyi sonrakinden ayırmak” manasına gelmektedir. Meşhur kırâat âlimlerinden İbnü’l-Cezerî’ye (ö. 833/1429) göre ise *vakf*, “tilâvete devam etmek maksadıyla kelime sonunda bir müddet sesi keserek bekleme” manasında anlaşılmaktadır. Kırâat ilminde vakfın zıddı ibtidâ olup “okuyuşa ilk defa başlamayı ya da vakftan sonra okumaya devam etmeyi” ifade etmektedir.⁸²

Vakf konusunda kurrâ arasındaki usûlî farklılıklara (أَيَّ مَا) kelimesi ile Kur’ân’da dört yerde geçen (مَالٍ)⁸³ kelimesi örnek verilebilir. Çünkü bu kelimelerin vakf halleriyle ilgili kurrâ arasında ihtilaf hâsıl olmuştur. Buna göre cumhur-u kurrâ bu iki kelimenin mushafta ayrı yazılmasından dolayı birisinde vakf yapılmasını câiz görmüştür. Ebû ‘Amr (أَيَّ مَا) kelimesinin (مَا) hecesinde vakf yapmış, Yezîdî de ona muvâfakat etmiştir. Kisâî’nin ise her iki kelimenin son harfleri olan (مَالٍ) şeklindeki yerlerde vakf icrâ ettiği aktarılmıştır. Bunların dışında kalan diğer kurrânın ise sadece (ل) üzerinde vakf yaptığı anlaşılmaktadır.⁸⁴

Sekte kelimesi sözlükte “kesmek, susmak, konuşmamak”⁸⁵ anlamlarına gelirken, kırâat ilminde “kırâat esnasında bir süreliğine nefes almadan sesi kesmek” demektir.⁸⁶ Sekte gelişi güzel uygulanmamalıdır. Sekte “kelimenin lââm-ı ta’rîf alması halinde, sükûndan sonra harekeli hemze gelmesi durumunda, medd-i muttasıllarda, medd-i munfasıllarda, hemze-i muttasıllarda (sâkin-i mevsûl), شَيْء kelimesinde, hecâ harflerinde ve Kehf sûresinin 1-2. ayetinde, Yâsîn sûresinin 52. ayetinde, Kıyâme sûresinin 27. ayetinde ve Mutaffîfîn sûresinin 14. ayetinde ortaya çıkmaktadır.⁸⁷ Kırâat imamları içerisinde en çok sekte yapan Hamza olmuştur. Bununla birlikte İbn Âmir’in

⁸² Kastallânî, *Letâîfü’l-işârât*, 3/1208; İbrâhîm Muhammed el-Cermî, *Mu’cemu ‘ulûmi’l-Kur’ân* (Dımaşk: Dâru’l-Kalem, 2001), 9; İbrâhîm b. Sa’îd ed-Devserî, *Muhtasarü’l-ibârât li mu’cemi mustalahâti’l-kırâât* (Riyad: Dâru’l-Hadâra li’n-Neşri ve’t-Tevzî’, 2008), 11; Yavuz Fırat, *Tecvîd ve Kırâat İlmi Terimleri Sözlüğü* (Konya: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2018), 17.

⁸³ en-Nisâ 4/78; Kehf 18/49; Furkân 25/7; el-Meâric 70/36.

⁸⁴ Dimyâtî, *İthâf*, 1/327, 516-517; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/146-147; Kastallânî, *Letâîfü’l-işârât*, 3/1243-1244.

⁸⁵ Isfehânî, *el-Müfredât*, s. 236; İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 2/43.

⁸⁶ Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Mühezzeb fi’l-kırâati’l-‘aşr* (Kahire: el-Mektebetü’l-Ezheriyye, 1997), 1/43; Abdülfettâh Acemî Mersafî, *Hidâyetü’l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi’l-bârî* (Medîne: Mektebetü Tayyibe, 1980), 410.

⁸⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/420-426.

râvisi İbn Zekvân, Âsım'ın râvisi Hafs ve Halef'in râvisi İdrîs'in (ö. 292/905) rivayetlerinde de sekte görülmektedir.⁸⁸

Sözlükte “eklemek, bitiştirmek, ulaşımak”⁸⁹ manasını taşıyan *sıla* kelimesi kırâat ilminde “cemi zamirlerdeki mîm harflerinin vasl halde iken açık bir şekilde bir elif miktarı uzatılması” anlamına gelmektedir.⁹⁰ Ancak (كم، هم، انتم) zamirlerinin vasl halindeki okunuşları hakkında kırâat imamı ihtilaf etmişlerdir. Buna göre Nâfi'nin râvisi Kâlûn (ö. 220/835), İbn Kesîr ve Ebû Ca'fer bu zamirlerin sonuna bir vâv (و) harfi takdir ederek *sıla* uygulamıştır. Bu duruma kırâat ilminde *medd-i sıla* da denilmektedir. Bu durum sadece *vasl* halinde olup *vakf* halinde *sıla* yapılmamaktadır. Bu anlamda bahsi geçen cemi zamirleri (انتمو، منهمو، منكمو، عليهمو) şeklinde okunmuştur.⁹¹

2.1.7. Râ'nın Terkîk/İnce ve Tefhîm/Kalın Okunması ile Lâm'ın Tağlîz/Kalın ve Terkîk/İnce Okunması

Râ harfinin terkîk veya tefhîm okunması vasl ve vakf durumundaki hallerine göre değişiklik göstermektedir. *Tefhîm* sözlükte “birşeyi kalın kılmak” manasına gelmektedir.⁹² Buna göre *râ* (ر) harfinin tefhîm veya terkîk ile okunmasının tercihi harekeli ve sâkin olarak değerlendirilmektedir. Harekeli de madmûm, meksûr, meftûh öne çıkarken, sâkinde ise kelimenin başı, ortası ve sonu önem kazanmaktadır. *Râ* (ر) harfi madmûm ve meftûh olduğunda mâ kablinin durumu farketmeksizin (قال ربكم، خبيراً، فراشاً، بشراً) şeklindeki kelimelerde olduğu gibi bütün kurrâ tarafından kalın okunmuştur.⁹³

Terkîk sözlükte “herhangi birşeyi yumuşatmak, inceltmek”⁹⁴ anlamlarına gelmektedir. Kırâat ilminde ise “bir harfin sesinin ince bir ton ile okunması ve *râ* (ر) harfinin kesraya uygun bir ton ile ince okunması” şeklinde tarif edilmektedir.⁹⁵ Yine *terkîk* lafzı, Verş'in tariki Ezrak'a hâs bir uygulama olması açısından da “meftûh *râ* (ر) harfini, mâ kablinin sâkin veya meksûr olması durumunda ince okumak” şeklinde

⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/243, 420; Dimyâtî, *İthâf*, 1/219-224.

⁸⁹ Cevherî, *es-Sihâh*, 5/1842; Isfehânî, *el-Müfredât*, 525.

⁹⁰ Paluvî, *Zübde*, 7-8; Tetik, *Kırâat İlminin Ta'limi*, 185.

⁹¹ Dâni, *et-Teysîr*, 19.

⁹² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, “harf” maddesi; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, “hrf” maddesi.

⁹³ Dimyâtî, *İthâf*, 1/297.

⁹⁴ Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1483; Isfehânî, *el-Müfredât*, 200.

⁹⁵ Mekki, *el-Keşf*, 1/209-210; Dâni, *et-Teysîr*, 55; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/93; Tetik, *Kırâat İlminin Ta'limi*, 187.

tanımlanabilir. Nitekim (الْخَيْرُ، تَبَصُّرًا، كَبِيرًا) kelimeleri bu usûle örnek verilebilir.⁹⁶ Ancak Verş'in târiki Ezrak, mutatarrif (kelime sonu ile ortası) halde veya mâ kablinde sâkin yâ (ي) ve râ (ر) harfi ile birleşen lâzimî kesralı kelimelerdeki râ (ر) harfini, terkîk ile okumuştur.⁹⁷

Tağlîz sözlükte “birşeyi yoğun, iri ve kaba kılmak” manalarına gelmektedir.⁹⁸ Ancak bu lafız kırâat ilminde “meftûh veya sâkin haldeki (ص، ط، ظ) harflerinden sonra gelen meftûh lâm (ل) harfini kalın okumak” anlamını ifade etmektedir.⁹⁹ İbnü'l-Cezerî, bu üç harften sonra gelen lâm (ل) harfinin tağlîz olarak anılmasının gerekçesini “bu lâm (ل) harfini isti'la harflerinin mahrecine yaklaştırmak” şeklinde açıklamıştır.¹⁰⁰ *Tağlîz*, Verş'in târiki Ezrak'a hâs bir usûl olarak kabul edilmektedir.¹⁰¹

Kurrâ, Lafzatullâh'ın lâmindan (ل) önce damme ve fetha hareke gelmesi durumunda lâm (ل) harfinin ta'zîm maksadıyla kalın okunması konusunda ittifak etmiştir. Buna (قَالَ اللَّهُ، رَبُّنَا اللَّهُ) kelimeleri örnek verilebilir. (بِسْمِ اللَّهِ، الْحَمْدُ لِلَّهِ) örneklerinde olduğu gibi Lafzatullâh'taki lâm harfinin (ل) mâ kablinde kesra bulunması durumunda ise ince okunmasında ittifak vardır.¹⁰²

2.1.8. İzâfet Yâ'sı ve Zâid Yâ'lar

Usûlî farklılıklarından biri olan *izâfet yâ*'ları da ait oldukları lehçenin usûlüne göre feth veya sâkin olarak okunabilmektedir ki bunların, Arapların meşhur iki lehçesine dayandığından söz edilmektedir.¹⁰³ İzâfet yâ'sı (ي) terimi ile kastedilen kelimenin sonuna gelen mütekellim yâ harfidir. Bu anlamda isme, fiile veya harfe bitişen bir muttasıl zamir olarak kabul edilmektedir. İzâfet yâ'sı olarak isimlendirilmesinin nedeni ise mudâfun ileyh olmadan cümlede mahallen mensûb konumunda gelmesidir. İzâfet yâ'ları (ي), kırâatlere yansıyan yönüyle pek çok meseleyi ihtivâ etmektedir. Burada meselenin anlaşılması adına bir bahis üzerinden açıklamakla iktifâ edilecektir. Bu anlamda kurrâyâ göre telaffuz yönünden ittifak ve

⁹⁶ Mekkî, *el-Keşf*, 1/210; Dâni, *et-Teysîr*, 55; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/93; Tetik, *Kırâat İlminin Ta'limi*, 187.

⁹⁷ Dimyâtî, *İthâf*, 1/297.

⁹⁸ Cevherî, *es-Sihâh*, 3/1175; Isfehânî, *el-Müfredât*, 364.

⁹⁹ Mekkî, *el-Keşf*, 1/219; Dâni, *et-Teysîr*, 58; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/111-112; Paluvî, *Zübde*, 12; Necdet Çağıl, *Kur'an'ın Belâgat ve Fonetik Yapısı* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Doktora Tezi, 2002), 375; Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 126.

¹⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/111.

¹⁰¹ Mekkî, *el-Keşf*, 1/219; Dâni, *et-Teysîr*, s. 58; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/115; Dimyâtî, *İthâf*, 1/307.

¹⁰² Kastallânî, *Letâifü'l-işârât*, 3/1196.

¹⁰³ Muhaysin, *el-Kırâat*, 99; Muhaysin, *el-Muktebes min lehacâtî'l-Arabiyye ve'l-Kur'âniyye* (b.y.: Müessesetü Şebâbi'l-Câmia, 1986), 96.

ihtilaf edilen izâfet yâ'larından (ي) söz edilmektedir. Kurrânın ittifak ettiği izâfet yâ'ları (ي) sâkin ve feth ile okunması cihetinden kabul görmüştür. Kurrâ, 566 yerde izâfet yâ'larının (ي) sâkin okunmasında ittifak etmiştir. Bunlara (وَاشْكُرُوا لِي، وَأَنِّي فَضْلُكُمْ) şeklindeki kelimeler örnek verilebilir. Feth ile okunmasında ittifak edilenler ise 21 kelime olup Kur'ân'da 28 yerde geçmektedir. Bunlara da (نِعْمَتِي الَّتِي، بِي الْأَعْدَاءِ، حَسْبِيَ اللَّهُ) kelimeleri örnek gösterilebilir.¹⁰⁴

İzâfet yâ'ları içerisinde kurrânın ihtilaf ettiği 212 yer mevcuttur. İzâfet yâ'sının (ي) akabine gelmesi yönünden hemze veya farklı bir harf olması cihetinden de altı yerde ihtilaf oluşmuştur. Bunlara (إِنِّي أَعْلَمُ، فَادْكُرُونِي أَدْكُرْكُمْ) kelimeleri örnek verilebilir.¹⁰⁵

Usûlî ihtilaflar içerisinde yer verilebilecek konulardan biri de zâit yâ (ي) harfidir. Hz. Osman dönemindeki istinsah faaliyetlerinden sonra mushafta yer almadığı ve mana yönünden kırâatten de men olundukları için zâit yâ diye isimlendirilmişlerdir. Bunlar, isim veya fiillerin sonunda ya da münâda isimlerin sonunda gelen zâit yâ'lar (ي) olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. Bir örnek ile açıklanacak olursa mushafa yazılmaması yönünden münâda olarak gelen isimlere (يَا أَبَتِ) kelimeleri misâl gösterilebilir. Bu tarz zâit yâ'larda ihtilaf bulunmamaktadır. Ancak Ankebût sûresinin 56. ayeti ile Zümer sûresinin 53. ayetinde geçen (يَا عِبَادِي الَّذِينَ) kelimesinin zâit yâ'sı (ي) hakkında ihtilafta bulunulmuştur. Burada zâit yâ'nın (ي) bulunup bulunmadığı konusunda ihtilaf mevcuttur.¹⁰⁶

Kurrâ arasında (فَارْهَبُونِ، فَاتَّقُونِ، وَلَا تَكْفُرُونِ، فَلَا تُنْظِرُونِ، فَارْسُلُونِ) şeklindeki zâit yâ'ları (ي) Nâfi, Ebû 'Amr, Hamza, Kisâi ve Ebû Ca'fer resm-i hatta ve kelimenin aslına riâyet ederek vakf hariç vasl halinde isbât ile okumuşlardır. İbn Kesîr ise hem vasl hem de vakf da isbât ile okumuştur. İbn Âmir'in râvisi İbn Zekvân, Âsım ve Halef ise zâit yâ'ları (ي) hem vasl hem de vakf halinde tahfif oluşması adına hafz ile okumuşlardır.¹⁰⁷

2.1.9. İlâhâk/Hâu's-Sekte

İlâhâk kelimesi sözlükte “birşeyi başka birşeyin içine katmak, dahil etmek, ulaştırmak”¹⁰⁸ manalarına gelmektedir. Ancak bu kelime kırâat ilminde “vakıf halinde bazı kelimelerin sonuna hâ (ه) harfi getirmek” şeklinde ifade edilmektedir.¹⁰⁹ Vakıf

¹⁰⁴ Dimyâtî, *İthâf*, 1/333-334.

¹⁰⁵ Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/1259, 1266.

¹⁰⁶ Dimyâtî, *İthâf*, 1/345; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/179-180; Kastallânî, *Letâifü'l-İşârât*, 3/1289-1281.

¹⁰⁷ Dimyâtî, *İthâf*, 1/346.

¹⁰⁸ Cevherî, *es-Sihâh*, 4/1549; Isfehânî, *el-Müfredât*, 448.

¹⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/120; Suyûtî, *el-İtkân*, 190.

halinde iken kelimelerin sonuna iliştirilen hâ (ه) harfine *hâu's-sekte* denilmektedir.¹¹⁰ *Hâu's-sekte* olan kelimelerden en çok bilinenleri (لم يتسنه، إقتده، كتابيه، حسابيه، ماليه، سلطانيه) kelimeleridir. Buradaki *hâu's-sekte*ler Nâfî, İbn Kesîr, Ebû 'Amr, Âsım ve Ebû Ca'fer'in kırâatinde hem vasl hem de vakf halinde sâkin olarak okunmuştur.¹¹¹ Kırâat-i 'aşera imamlarından Ya'kûb ise soru edatı olan (عم، فيم) gibi edatlarda (عمه، فيمه) şeklinde; müfred gâib zamirlerde ise (هو، هيه) biçiminde, cemî' müennes nûnlarında ise هنه şeklinde okumuştur.¹¹²

2.1.10. Hâ-i Kinâye/Zamir

Hâ-i kinâye tabiri, müfred müzekker gâib zamir için kullanılmaktadır. Kırâat ilminde هو ve هي zamirlerinin ön kısmına (و، ف، ل) veya (ثم) gibi atıf harflerinin getirilerek sâkin veya harekeli okunmasını ifade eden *tahrîk* ve *teskîn* de lehçeye dayanan usûlî ihtilaflardandır. Nitekim Nâfî'nin râvisi Kâlûn (ö. 220/835), Ebû 'Amr, Kisâî ve Ebû Ca'fer bu zamirleri atıf harfleri ile geldiklerinde (وَهُوَ، فَهُوَ، لَّهُوَ، ثُمَّ هُوَ) şeklinde okumuşlardır.¹¹³ Buna göre *tahrîkin* genel olarak Temîm ve Necd lehçelerine, *teskîn*in ise başka meşhur bir lehçeye dayandığı ifade edilmektedir.¹¹⁴ Bununla birlikte cemî' zamirlerinden sonra kat' hemzesinin gelmesi durumunda Verş de Kâlûn gibi sıra yaparak okuyuşta bulunmuştur. Verş, sıra yaparak okuduğu cemî' mimlerini beş elif uzatmıştır. Buna (قيل لهمو آمنة) lafzını (قيل لهم آمنة) şeklinde okuması örnek gösterilebilir.¹¹⁵ İbn Kesîr ise bahsi geçen zamirlere ilaveten öncesi sâkin müfred-müzekker gâib zamirini de dammeli olduğunda vâv (و); kesralı olduğunda ise bir yâ (ي) harfi takdir ederek sıra ile okumuştur. Örneğin (عليه، منه) zamirlerini (منهُو، عليه، منه) şeklinde okumuştur.¹¹⁶

2.1.11. Feth ve İmâle

“Fetha harekeyi açık fetha ve açık kesra arası bir sesle ve elif (ل) harfini de yâ (ي) harfini andıracak bir telaffuz ile okumaya” *imâle*; “fetha harekenin kendi tabî sesi ile okunmasına” da *feth* denilmektedir.¹¹⁷ Hamza, Kisâî ve Halef (ö. 229/844) gibi

¹¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/136; Suyûtî, *el-İtkân*, 190.

¹¹¹ Dâni, *et-Teyisir*, 82, 105, 214, 225; Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzu'l-Meânî min hırzi'l-emânî*, nşr. (Kahire: İbrahim Atve, 1982), 194; Zerkeşî, *el-Burhân*, nşr. Muhammad Fadl İbrahim (Kahire: y.y., 1972), 1/344; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/142; Pâlûvî, *Zübde*, 137.

¹¹² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/134-136; Paluvî, *Zübde*, 25.

¹¹³ Paluvî, *Zübdetü'l-irfân fî vucûhi'l-Kur'ân* (İstanbul: Âsitâne, ts.), 136.

¹¹⁴ Muhaysin, *el-Kırâat*, 101; Muhaysin, *el-Muktebes mine'l-lehecâti'l-Arabiyye ve'l-Kur'âniyye* (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1978), 101-102.

¹¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/325.

¹¹⁶ Dimyâtî, *İthâf*, 2/311; Paluvî, *Zübde*, 101.

¹¹⁷ Mekkî, *el-Keşf*, 1/168; Dâni, *Kitâbu't-teysîr fî'l-kırâati's-seb*, 45.

kırâatlerde sıkça görülen bu usûlün kaynağı mütevatir bir senetle Hz. Peygamber'e (s) dayanmaktadır. Nitekim Hz. Peygamber'in (s) Meryem sûresinin 12. ayetinde geçen (يحيى) kelimesini *imâle* ile okuduğu bilinmektedir.¹¹⁸

Lehçeye dayanan usûl farklılıklarından olan imâle ve feth hakkında Suyûtî, Dâni'den naklen imâlenin Temîm, Kays ve Esed kabilelerinin; fethin ise Hicâz Ehli'nin usûlü olduğunu belirtmiştir.¹¹⁹ Farklı kaynaklarda ise fethin Kureyş, Hevâzin, Kinâne ve Sakîf lehçelerinden; imâlenin ise Kays, Temîm, Esed, Tay, Abdulkays ve Bekir bin Vâil kabilelerinden gelen bir usûl olduğu ifade edilmiştir.¹²⁰ İmâle, kubrâ ve suğrâ olarak iki kısma ayrılmaktadır. Hamza, Kisâî ve Halef'in kırâatinde bu uygulamaya rastlanmaktadır. (موسى، هدى) kelimelerinin okunuşu bu tür bir imâleye örnek verilebilir.¹²¹

2.1.12. İşmâm

Sözlükte “koklatmak”¹²² manasına gelen *işmâm* kırâat ıstılahında ise “harfin sükûn halinden hemen sonra harekesini sessizce belli etmek” anlamına gelmektedir.¹²³ Usûlî farklılıklar içerisinde yer alan *işmâm* isabet ettiği anlamlar açısından 4 kısma ayrılmaktadır:

- i. Bir harfin başka bir harf ile karıştırılması (sâd-ı müşemme) şeklinde gerçekleşen işmâmdır ki (الصِّرَاط، أَصَدَّق) kelimeleri buna örnek verilebilir.
- ii. Harekenin harekeye işmâmıdır ki buna (قِيلَ) kelimesi örnek gösterilebilir.
- iii. Aslı damme olan harekeye işaret mahiyetinde yapılan işmâmdır ki buna (تَأَمَّنَا) kelimesi misâl getirilebilir.
- iv. Sâkin harften sonra dudakların damme hareke doğrultusunda yumulmasıdır ki buna (نَسْتَعِينُ) kelimesi örnek verilebilir.¹²⁴

¹¹⁸ Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ ve kemâlû'l-ikrâ*, thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb (Mekke: Mektebetü't-Turâs, 1987), 2/498; Suyûtî, *el-İtkân*, 194.

¹¹⁹ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/284.

¹²⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/118; İbnu'l-Cezerî, *Neşr*, 2/30; Muhaysin, *Kırâat*, 97; İbrâhîm Enîs, *Fi'l-lehecâti'l-Arabiyye* (Mısır: Mektebetü'l-Encelû, 1973), 60.

¹²¹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/259; Paluvî, *Zübde*, 70.

¹²² İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 12/325.

¹²³ İbnu'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/121.

¹²⁴ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-meânî min hurzi'l-emânî fî kırâati's-seb'a*, thk. İbrâhîm Atve İvaz (Kâhire: Dâru'l-Kütübil-İlmiyye, 1981), 71; Dimyâtî, *İthâf*, 1/365; Paluvî, *Zübde*, 17; İsmail Karaçam, *Kur'ân-ı Kerîm'in Faziletleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2009), 271; Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, 116.

Kırâat imamlarının işmâm uygulamalarına yer vermek konunun anlaşılması açısından önem arz etmektedir. Buna göre İbn Âmir'in râvisi Hişâm ile Ya'kûb'un râvisi Ruveys (حِيل، سِيَق، سِيْنَت)، İbn Âmir ve Ya'kûb'un râvisi Ruveys (حِيل، سِيَق، سِيْنَت)، Nâfi, İbn Âmir ve Ya'kûb'un râvisi Ruveys (حِيل، سِيَق، سِيْنَت)، Hûd, el-Ankebût ve el-Mülk sûrelerindeki (حِيل، سِيَق، سِيْنَت) kelimelerinde Ebû Ca'fer işmâm uygulamıştır.¹²⁵

Hamza'nın ilk râvisi Halef (صراط) kelimesinin geçtiği her yerde, diğer râvisi Hallâd ise Fâtîha sûresinin 5. ayetindeki (صراط) kelimesinin *sâd* harfinin mahrecinden *ze* harfinin sesini andıracak şekilde okumuştur.¹²⁶ Arap kabileleri özelinde de örnek verilecek olursa Kays ve Ukayl kabileleri de (ز) harfinin sesiyle işmam edilen (ص) ile okumuştur. Kureyş kabilesi ise halis *sad* harfi ile (صراط) şeklinde okumuştur.¹²⁷

Klasik dönem usûlî ihtilaflar içerisinde yer verilecek daha pek çok meseleden söz etmek mümkündür.¹²⁸ Ancak konunun genel manada anlaşılması için bu kadarına değinilmekle iktifâ edilmiştir. Bununla birlikte usûlî ihtilafları muhtelif meseleler açısından farklı başlıklar altında ele almak da mümkündür. Şimdi bu şekilde tasnif edilmiş usûlî ihtilaflara değinmek istiyoruz.¹²⁹

2.1.13. Muterâdif İhtilaflar

Lehçeye dayanan ihtilaflar içerisinde yer alan *muterâdif ihtilaflar* genel olarak “Kur’ân-ı Kerîm’de geçen birtakım lafızların birbiri yerine kullanılması” olarak tanımlanmaktadır. Bu doğrultuda muterâdif ihtilaflar, “Hz. Peygamber (s) döneminde herkesin -bir ruhsat olarak- ayetteki ilgili kelimenin anlamını bozmayacak şekilde kendi lehçesindeki karşılığı olan eş anlamlı bir kelime ile okuması” şeklinde açıklanabilir.¹³⁰ Bu duruma örnek teşkil edecek çeşitli hadîsler de bulunmaktadır. Nitekim İbn Mesûd ile ilgili bir rivayette (طَعَامُ الْأَثِيمِ) ayetindeki¹³¹ (الْأَثِيمِ) kelimesini

¹²⁵ Palûvî, *Zübde*, 249; Muhammed Efendi, *Umdetü'l-hallân*, 15; Abdullah Boz, *Kirâat-i Aşere Kâideleri*, 22.

¹²⁶ Dimyâtî, *İthâf*, 1/365; Paluvî, *Zübde*, 7.

¹²⁷ Muhaysin, *el-Kirâat*, 100-103; Muhaysin, *Muktebes min lehacâti'l-Arabiyye ve'l-Kur'âniyye* (b.y.: Müessesetü Şebâbi'l-Câmia, 1986), 99.

¹²⁸ Detaylı okuma için bk. Yaşar Akaslan, “Kıraat İlmi Sistematiğinde Usul Kavramları”, *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017), 217-251.

¹²⁹ Modern dönem usûlî ihtilaflar ile ilgili başlıklar Mehmet Dağ'ın *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* isimli eseri doğrultusunda oluşturulmuştur. Mehmet Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım* (İstanbul: İSAM Yayıncılık, 2022), 56.

¹³⁰ Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 56; Cafer Yıldız, “Yedi Harfi Oluşturan Kıraat Farklılıkları ve Yedi Harfin Sürekliliği Meselesi”, *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/2 (Trabzon: 2024), 447-450.

¹³¹ ed-Duhân 44/44.

okumakta güçlük çeken bir sâhâbîye “طَعَامُ الظَّالِمِ de mi diyemiyorsun” şeklindeki ifadesi bu duruma örnek verilebilir.¹³²

Bu ruhsatı daha sonra sahâbenin ileri gelenlerinden de kullananlar olmuştur. Örneğin Hz. Ömer (ö. 23/644) (فَاسْعُوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ) ayetini¹³³ (فَاسْعُوا إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ) şeklinde okumuştur.¹³⁴ Yine İbn Mesûd (ö. 32/652-653) da (إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً) ayetindeki¹³⁵ (صَيْحَةً) kelimesi yerine (زَقِيَّةً) kelimesini kullanmıştır.¹³⁶

Verilen örnekler doğrultusunda muterâdiflerin farklı lehçelerde bulunan eş anlamlı kelimeler olduğu söylenebilir. Muterâdif kelimelerin temelinde lehçe farklılıklarının bulunduğu da ifade edilebilir.¹³⁷

Görüldüğü üzere muterâdifler özetle, Hz. Peygamber (s) döneminde Kureyş lehçesindeki telaffuzlarda güçlük çeken sâhâbîlerin, kendi lehçelerinde bulunan eş anlamlı kelimelerle ayeti kırâat etmelerine izin verilmesidir. Ancak bu okuyuşlar Hz. Osman döneminde mushafa dahil edilmemiştir. Mushaf, sadece Kureyş lehçesi esas alınarak istinsah edilmiştir.¹³⁸

2.1.14. Mu‘arreb İhtilaflar

Ta‘rib kökünden türeyen kelime sözlükte “Arapçalaşmak” manasına gelmektedir. İstilâhî olarak *mu‘arreb* “Arapça dışındaki bir kelimenin Arapça’ya dâhil edilerek dilin kalıplarına ve fonetik kurallarına uydurulması” şeklinde tanımlanmaktadır.¹³⁹

Lehçeye dayanan ihtilaflar arasında yer alan *mu‘arreb* terimini üç şekilde anlamak mümkündür. Buna göre *mu‘arreb* ilk olarak “yabancı dilden Arapça’ya geçmiş olan kelimelerin her kabile tarafından kendi lehçelerinin kuralları doğrultusunda Arapçalaştırılması” şeklinde tanımlanabilmektedir. *Mu‘arreb*, “bütün lehçelerin ittifak ettiği ortak bir formda kullanılan kelime” olarak da ifade edilmektedir. Son olarak “kelimenin geldiği dildeki hali bozulmadan olduğu şekliyle kullanılması” da *mu‘arreb* olarak değerlendirilmektedir. Ancak bu noktada da bir ayrıma gidilerek bu tür kelimelerin olduğu şekli ile direkt kullanılmasına *dahîl*;

¹³² Alî Muttakî b. Hüsâmuddin Hindî, *Kenzu’l-ummâl fî süneni’l-akvâl ve’l-afâl*, thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekâ (Beyrut: Müessetu’r-Risâle, 1979), 2/608-609.

¹³³ el-Cuma 62/9.

¹³⁴ Buhârî, *Câmiu’s-sahîh*, “Tefsir” (İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992), 62.

¹³⁵ Yâsîn 36/53.

¹³⁶ Taberî, *Câmiu’l-beyân an te’vîli âyi’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Fikr, 1407/1986), 1/23.

¹³⁷ Alî Abdulvâhid Vâfi, *Fıkhü’l-lugâ* (Kahire: Dâru Nehda, ts.), 170-174.

¹³⁸ Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 57.

¹³⁹ İbn Düreyd, *Cemheretü’l-luga*, nşr. Fr. Krenkow (Haydârâbâd 1344-51/1928-35), 1/25.

lehçenin veznine ve kurallarına uyarlanarak istimâl edilmesine de *mu'arreb* denilmektedir.¹⁴⁰

Kırâate bakan yönü ile ele alındığında lehçelerin farklılığını ortaya koyan *mu'arreb* kelimelere hâiz çeşitli okuyuşlar bulunmaktadır. Kur'ân'ın geçtiği her yerde farklı okuyuşlara maruz kalan kelimelerin lehçeye dayandığı anlaşılmaktadır. Bu durumun daha iyi idrak edilebilmesi için Bakara sûresinin 98. ayetinde geçen (مِكَال) kelimesini Ebû 'Amr, Hafs ve Ya'kûb miskal vezninde hemzeyi ve peşine gelen yâ (ي) harfini hazfederek (مِكال) şeklinde, Nâfi, Ebû Ca'fer ve Kunbül'ün (ö. 291/904) ise eliften sonra hemzeyi isbât ile ve yâ (ي) harfini hazfederek (مِكائل) şeklinde, bâkûnun (bunun dışındaki imamlar) ise hemzeyi ve sonrasındaki yâ (ي) harfini isbât ederek (مِكائيل) şeklinde okuması örnek verilebilir. Buradaki kırâatlerden birincisinin Hicâzlılar'a, ikinci ve üçüncüsünün ise farklı Arap lehçelerine dayandığı ifade edilmektedir.¹⁴¹ Mu'arreb ihtilaflarla ilgili olması sebebiyle (جَبْرِيلَ، إِبرَاهِيمَ، أَلَيْسَ، أَلْيَاسَ) şeklindeki kelimeler de bu başlık altında zikredilebilir.¹⁴²

2.1.15. Sülâsî Bâb İhtilafları

Arapça'daki fiillerin temel kalıbı olarak yer alan sülâsîler (üçlüler) semâi yani Araplardan işitildiği şekli ile uygulanagelmıştır. Bundan dolayı da sülâsîlerin belli bir kâidesi ve kıyası bulunmamaktadır. Kadîm Arapça'ya göre bir fiil sülâsî bâba aktarıldığında sonraki nesiller de bu geleneği sürdürmüştür. Ancak bu fiillerin kalıplara uygun gelmesi hususu çeşitli lehçelere göre farklılık arz etmiştir. Altı bâbdan oluştuğu zikredilen sülâsî fiillerin kalıpları göz önüne alındığında kırâat ilmi içerisinde bazı sülâsî fiillerin farklı lehçeye göre bir kalıptan, diğer lehçeye göre de bir başka kalıptan geldiği tespit edilmiştir.¹⁴³ Duruma bu zâviyeden bakıldığında bahsi geçen kırâatin lehçeye göre değiştiği ve bundan dolayı da bu tür kırâatlerin kaynağının lehçe olduğu kabul edilmektedir. Bu kırâatlerin kaynağının lehçe olarak kabul görmesinin en önemli nedeni, kelimenin Kur'ân'da geçtiği bütün benzer formlarında aynı kırâat farklılıklarının oluştuğunun gözlemlenmesidir. Örneğin Bakara sûresinin 273. ayetinde (يَحْسِبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ) geçen (يَحْسِبُهُمُ) kelimesini İbn Âmir, Âsım, Hamza ve Ebû Ca'fer'in sin (س) harfinin fethasıyla (يَحْسِبُهُمُ) şeklinde, bâkûnun ise sin (س) harfinin kesrasıyla (يَحْسِبُهُمُ) şeklinde okuması zikredilebilir. Buna göre ilk

¹⁴⁰ Mustafa Sâdık Râfî, *Târîhu âdâbi 'l-Arab* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1974), 1/200.

¹⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/219.

¹⁴² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/219; Muhaysin, *Kırâat*, 1/270-273; Dimyâti, *İthâf*, 2/219.

¹⁴³ Sâliha Raşid Âl-i Ganîm, *el-Lehecât fi'l-kitâbi li Sibeveyhi asvâten ve bunyeten* (Cidde: Dâru'l-Menâr, 1985), 385-393.

kırâatteki kelimenin kalıbının (حسب-يحسب) dördüncü bâb kabul edilen Temîm lehçesine, sonrasında gelen kırâatteki kelimenin kalıbının (حسب-يحسب) ise altıncı bâbtan olup Hicâz Ehli'nin lisanına ait olduğu görülmektedir. Nitekim kelimenin Kur'ân'da geçtiği otuz yerde iki farklı kırâate tabi olduğu gözlenmektedir.¹⁴⁴

2.1.16. Sülâsî Mastar İhtilafları

Lehçeye dayanan ihtilaflar içerisinde yer alan sülâsî mastarların kalıbı da semâî olarak kabul edilmiştir. Bunlarda da kıyas geçerli görülmemiştir. Çünkü bunlar da lehçe temellidir. Kırâat ilmine bakan yönüyle lehçeye dayanmasının delili ise kelimelerin bulundukları her yerde aynı şekilde icrâ edilmeleridir. Örneğin Enfâl sûresinin 66. ayetinde (وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا) geçen (ضَعْف) kelimesini Âsım, Hamza ve Halef dâd (ض) harfinin fethasıyla (ضَعْف) şeklinde, Ebû Ca'fer'in dışında kalan kurrâ ise dâd (ض) harfinin dammesiyle (ضَعْف) şeklinde okumuştur. Ebû Ca'fer de dâd (ض) harfini damme ile okumakla birlikte fâ (ف) harfinde med yaparak (ضَعْفَاء) şeklinde okumuştur.¹⁴⁵ Bu iki hal de sülâsî mastar kabul edilip fetha ile okunan Temîm lehçesine ait olup birinci bâbdan, damme ile okunan da Kureyş lehçesinden olup beşinci bâbdan gelmiştir. Kelimenin Kur'ân'da dört yerde geçtiği ve hepsinde de aynı kırâat ihtilaflarına sahip olduğu tespit edilmiştir.¹⁴⁶

2.1.17. Fonetik İhtilaflar

Fonetik/usûl farklılıkları içerisinde zikrettiğimiz maddeler incelendiğinde bunların Kureyş lehçesi içerisinde de yer aldığı görülmektedir. Lehçeye dayanan ve yedi harf ruhsatı içerisinde kabul gören bu fonetik farklılıkların manaya bir ziyadelik veya noksanlık katmadığı anlaşılmaktadır. Bundan dolayı Hz. Peygamber (s) Kureyş lehçesi ile tilavette bulunmakla birlikte telaffuzda zorlananlara aşına oldukları lehçelerde okuma ruhsatı vermiştir. Nitekim bu kısma gelinceye kadar ele aldığımız konular yani usûlî ihtilaflar başlığı altında yer verdiğimiz bütün meseleleri fonetik ihtilaflar içerisinde değerlendirmek de mümkün gözükmemektedir. Fonetik ihtilaflar,

¹⁴⁴ İbn Zencele, *Huccetü'l-kırâât*, thk. Saîd el-Efğânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1982), 1/148; Muhaysin, *Muhezzeb*, 1/107; Muhaysin, *Kırâat*, 227. Bu hususla ilgili diğer misâllere ise (يَقْطُبُ يَنْطَشُ-) (عَرْبٌ يَعْكُفُونَ) kelimeleri örnek verilebilir. Detaylı okuma için bakınız: Muhaysin, *Muhezzeb*, 1/250, 260; 2/112, 225; Sâlim Muhaysin, *el-Mustenîr fî tahrîci'l-kırâati min haysu'l-luhati ve'l-irâb* (Kahire: Dâru'l-Maarif, ts.), 1/236; Muhaysin, *Kırâat*, 1/228-233.

¹⁴⁵ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/277; Dimyâti, *İthâf*, 2/83.

¹⁴⁶ Rûm 30/54 (üç kere); el-Enfâl 8/66; Muhaysin, *Kırâat*, 1/229-230; Dimyâti, *İthâf*, 2/83. Bu mesele ile ilgili diğer misâllere (حَجَّ خَفِيَّةَ زَعَمَ حَصَادَ شَقَّ ضَيْقَ-وَلَايَةَ مَلِكَ-خَرَّاجَ) kelimeleri örnek verilebilir. Detaylı okuma için bakınız: Muhaysin, *Kırâat*, 1/237-252.

klasik eserlerde geçen usûlî ihtilafların tam karşılığı olmasa da anlam itibariyle bu terimi karşıladığı ifade edilebilir.

2.2. Ferşî İhtilaflar

Ferş kelimesi sözlükte “açmak, dağılmak, sermek, yaymak” manalarına gelmektedir.¹⁴⁷ Çoğul hali *furûş* olan *ferş* kelimesi kırâat ilminde en kısa hali ile “üzerinde mukâyese yapılamayan ve kırâatinde ihtilaf bulunan cüziyyât” olarak bilinmektedir.¹⁴⁸ *Furû*, *gayr-i muttarit* (kıyâsî olmayan) ve *hurûfu müteferrika* (çeşitli harfler) kelimeleri ile eş anlamlı kabul edilen terim, *ferş* olarak da tabir edilmiştir.¹⁴⁹

Ferşî ihtilaflar, “Kur’ân-ı Kerîm’in herhangi bir sûresinde belli bir kurala tabi olmaksızın karşılaşılabilecek nakle dayalı kırâat farklılıkları” şeklinde tanımlanabilir. Kelime anlamıyla ilişkili olması yönünden bu tür ihtilafları kurrâ, harflerin Kur’ân’da adeta serpilmiş halde bulunmasına atfederek *ferşü’l-hurûf* olarak da isimlendirmişlerdir.¹⁵⁰ Manayı bazen az bazen de farklı bir anlam çıkacak şekilde etkileyen bu tür farklılıklar Kur’ân’daki kırâat farklılıklarının %20’sini oluşturmaktadır.¹⁵¹ Ferşî ihtilafa sahip kelimeler Kur’ân’ın her yerinde farklı şekilde edâ edilmiştir. Çünkü bu tür okuyuşlarda ictihad değil nakil esas alınmıştır. Bundan dolayı İbnü’l-Cezerî bu tür farklılıkların mütevatir derecesinde olduğunu ifade etmiştir.¹⁵² Bu duruma Fâtiha sûresinin 4. ayeti (مَالِكِ يَوْمَ الدِّينِ) örnek verilebilir. Burada geçen (مَالِكِ) kelimesini kurrâdan Nâfi, İbn Kesîr, Ebû ‘Amr, İbn Âmir, Hamza ve Ebû Ca‘fer (مَلِكِ) şeklinde elif olmaksızın, Âsım, Kisâî, Ya‘kûb ve Halef ayette geçtiği gibi (مَالِكِ) şeklinde elif ile kıraatte bulunmuşlardır.¹⁵³ Buradaki *ferşü’l-hurûf* yani okuma farklılığı bizzat Hz. Peygamber’den (s) gelen sahih nakil sebebiyle oluşmuştur. Bu

¹⁴⁷ Ebu’l-Kâsım Mufaddal Râgıb Isfehânî, *Müfredâtü fî ġarîbi’l-Kur’ân*, nşr. Muhammed Ahmed Halefella (Mısır: Mektebetü’l Enclo’l-Mısıryye, 1970), 565; Ebu’l-Fazl Cemâlüddîn Mükerrrem İbn Manzûr, *Lisânu’l Arab*, thk. Abdullah Ali Kebîr, M. Ahmed Haseballah ve H. Muhammed Şâzelî (Kahire: y.y., ts.), 3382.

¹⁴⁸ Zürkânî, *Menâhilü’l-irfân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, 358.

¹⁴⁹ Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 4. Basım, 2018), 63.

¹⁵⁰ Ebû Şâme, *Şerhu’s-Şâtibiyye ibrâzü’l-meânî min hurzi’l-emânî fi’l-kıraati’s-seb’*, thk. Muhammed Seyyid Osman (Beyrut: Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, 2013), 381; Ömer Başkan, *Anlamı Etkileyen Kıraat Farklılıklarının Tercihî* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016), 102.

¹⁵¹ Abdurrahman Çetin, *Kur’ân-ı Kerîm’in indirildiği yedi harf ve kıraatler* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013), 178, 380-381.

¹⁵² İbnü’l-Cezerî, *Takribü’n neşr fi’l-kırâati’l-aşr*, thk. İbrahim Atve Avad (Kahire: Dâru’l-Hadîs, 2004), 37.

¹⁵³ Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an vücûhi’l-kırâati’s-seb’ ve ilelihâ ve hücecihâ*, thk. Muhyiddin Ramazan (Beyrut: Müessetü’r-Risâle, 1987), 1/25; Dâni, *et-Teyisr*, 18; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/271; Dimyâtî, *İthâfu fuzala’l-beşer bi’l-kırâati’l-erbaate aşer*, thk. Şa’ban Muhammed İsmâil (Beyrut: Âlemu’l-Kutub, 1987), 1/363.

durum *ferşü'l-hurûf* adı altındaki tüm okuyuşlarda geçerli olup kırâat farklılıklarının tamamen Hz. Peygamber (s) tarafından okunup öğretildiğini ifade etmektedir.

Bu anlamda ferşî farklılıkların tekil-çoğul, müzekker-müennes, tahfif-teşdîd ve iskân-damme bahisleri şeklinde gelerek genellikle harfte, harekede veya irabda bulunduğu ifade edilmektedir.¹⁵⁴ Kur'ân-ı Kerîm'deki lafızların sarfî, nahvî ve ziyâde-noksanlığı ile ilgili olan bu ferşî farklılıklar sadece resmde (yazı) değil aynı zamanda manada da ortaya çıkabilmektedir. Ancak burada *ferşü'l-hurûf* ile ilgili en sık karşılaşılan bahisler zikredilecektir. Bu anlamda lehçeye dayanmayan kırâat farklılıklarını ifade eden *ferşü'l-hurûf*, aşağıda açılan başlıklar çerçevesinde ele alınacaktır.¹⁵⁵

2.2.1. Sarf ile İlgili Ferşî İhtilaflar

Sarf ile ilgili ferşî ihtilafları isim, fiil ve harf olmak üzere üç kısımda incelemek mümkündür:

2.2.1.1. İsim, Fiil ve Harf İhtilafları

Sarf ile ilgili ferşî ihtilafların ilki isim ihtilaflarıdır ki bu grupta yer alan ferşî farklılıkların genel olarak müfred ile cemî' formu (حَطِيبَةٌ-حَطِيبَاتٌ) şeklinde,¹⁵⁶ ism-i fâil veya mübalağalı ism-i fâil hali (سَاحِرٌ-سَحَارٌ) biçiminde,¹⁵⁷ ism-i fâil ile ism-i mefûl hali (قَسِيَّةٌ-قَاسِيَةٌ) şeklinde¹⁵⁸ ve ism-i fâil ile sıfat-ı müşebbehe olarak ise (قَسِيَّةٌ-قَاسِيَةٌ) biçiminde¹⁵⁹ geldikleri görülmektedir.¹⁶⁰

Bunların dışında Bakara sûresinin 37. ayetinde geçen (كَلِمَاتٍ) ve (آدَمَ) kelimelerini İbn Kesîr dışındakiler yazıldığı şekli ile okumuştur. Ancak İbn Kesîr bu kelimelerden (آدَمَ) kelimesini meful konumunda nasb halinde (آدَمَ) şeklinde, (كَلِمَاتٍ) kelimesini ise fâil konumunda merfû olarak (كَلِمَاتُ) biçiminde okumuştur.¹⁶¹ Bakara sûresinin 164.

¹⁵⁴ Sabri Aşvâh, *İ'câzü'l-Kıraati'l-Kur'âniyye* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1998), 87.

¹⁵⁵ Mehmet Dağ, *Geleneksel Kıraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 64-70.

¹⁵⁶ el-Bakara 2/81.

¹⁵⁷ el-Arâf 7/112.

¹⁵⁸ el-Bakara 2/148.

¹⁵⁹ el-Mâide 5/13.

¹⁶⁰ Dimyâtî, *İthâf*, 1/400, 531; Farklı okuma örnekleri için Dimyâtî, *İthâf*, 2/57; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/223.

¹⁶¹ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/236-237; Dâni, *Kitâbu't-teysîr fi'l-kırâati's-seb*, thk. Otto Pretzl (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996), 73; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/211; Dimyâtî, *İthâf*, 2/388; Muhaysin, *el-Mühezzeb*, 1/53.

ayetinde geçen (الرَّيَاح) kelimesini Hamza, Kisâi ve Halef (الرَّيَح) şeklinde müfred, bâkûn ise cemi olarak okumuşlardır.¹⁶²

Fiil ile ilgili ferşî farklılıklar, fiilin mâzi ile emîr hali (وَاتَّخَذُوا) şeklinde,¹⁶³ müennes ile müzekker hali (وَلَا يَقْبَلُ - وَلَا تَقْبَلُ) biçiminde,¹⁶⁴ malûm ile mechûl hali (قَاتِلْ - تَقَاتِلْ) şeklinde,¹⁶⁵ gâib ile muhatab hali (تَعْلَمُونَ - يَعْلَمُونَ) biçiminde,¹⁶⁶ lafız ile mana farklılığına sahip iki kalıp hali (تَتْلُوا - تَبْلُوا) şeklinde,¹⁶⁷ gâib ile mütekellim hali (تَفَرَّقْ - تَفَرَّقُوا) biçiminde,¹⁶⁸ muhatab ile mütekellim hali (كُنْتَ - كُنْتُ) şeklinde¹⁶⁹ ve bâbın farklılaşması durumunda (يُبدل-يُبدل) biçiminde gelmektedir.¹⁷⁰ Ancak kırâat farklılıkları, bu kelimelerin geçtiği her yerde değil bazısında gerçekleşmektedir.¹⁷¹

Bunların dışında farklı ayetler de örnek gösterilebilir. Âl-i ‘Imrân 161. ayetinde geçen (يُغَلِّ) kelimesini İbn Kesîr, Ebû ‘Amr ve Âsım olduğu şekliyle mâlûm halde, Nâfi, İbn Âmir, Kisâi, Hamza, Ya‘kûb, Ca‘fer ve Halef meçhul halde (يُغَلِّ) şeklinde kırâatte bulunmuşlardır.¹⁷²

Bakara sûresinin 125. ayetinde geçen (وَاتَّخَذُوا) kelimesini Nafi ve İbn Âmir (وَاتَّخَذُوا) şeklinde, İbn Kesîr, Ebû ‘Amr, Âsım, Kisâi, Hamza, Ya‘kûb, Ca‘fer ve Halef (واتخذوا) şeklinde kıraat etmişlerdir.¹⁷³

Harf ile ilgili ferşî farklılıklardan maksat Arap alfabesinde yer alan harfler olmayıp, tek başına manası bulunmayan ancak başka kelimelerle kullanıldığında anlam kazanan edatlar kastedilmektedir. Kur‘ân‘da geçen bu harf farklılığı genel itibarıyla ان edatı üzerinde gerçekleşmektedir. Nahiv ile ilgili farklılıklarda da geçen bu edat (إِنَّ، اِنَّ، اَنَّ) şekillerinde okunarak kırâat farklılıklarına sebebiyet vermiştir. Örneğin (اِنَّ الْقُوَّةَ لِلّٰهِ) ayetinde¹⁷⁴ geçen (اِنَّ) edatı (اِنَّ) ve (اِنَّ) şeklinde farklı

¹⁶² Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/270; Dâni, *et-Teyisîr*, 78; İbnü‘l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/223; Dimyâtî, *İthâf*, 1/424; Muhaysin, *el-Mühezzeb*, 1/78.

¹⁶³ el-Bakara 2/125.

¹⁶⁴ el-Bakara 2/48.

¹⁶⁵ Âl-i ‘Imrân 3/146.

¹⁶⁶ el-Bakara 2/144.

¹⁶⁷ Yûnus, 10/30.

¹⁶⁸ el-Bakara 2/258.

¹⁶⁹ Kehf 18/51.

¹⁷⁰ Kehf 18/81; et-Tahrîm 66/5; el-Kalem 68/32.

¹⁷¹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/390, 417, 489-490, 531; Dimyâtî, *İthâf*, 2/217; Farklı okumalar için bk. İbnü‘l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/223, 283, 314; İbn Muhaysin, *el-Kirâât ve eseruhâ fî ulûmi‘l-Arabiyye* (Kahire: Mektebetü‘l-Kulliyâti‘l-Eseriyye, 1984), 2/63-89, 97-108, 113-125, 336-371.

¹⁷² Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/363; Dâni, *et-Teyisîr*, 91; İbnü‘l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/243; Dimyâtî, *İthâf*, 1/493; Muhaysin, *el-Mühezzeb*, 1/141.

¹⁷³ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/263; Dâni, *et-Teyisîr*, 76; İbnü‘l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/222; Dimyâtî, *İthâf*, 1/417; Muhaysin, *el-Mühezzeb*, 1/72.

¹⁷⁴ el-Bakara 2/165.

kelimesini, (الْبِرِّ) âmilinin mukaddem haberi olarak alan Hafs ve Hamza fetha ile (الْبِرِّ) âmilinin ismi olarak alan kurrâ ise ref olarak (الْبِرِّ) şeklinde okumuşlardır.¹⁷⁹

Konunun farklı okuyuşlarla pekiştirilmesi adına Bakara sûresinin 37. ayetinin (فَتَنَلَفَّى أَذْمٌ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ) fâil veya mefûl olacak şekilde okunmuştur. İbn Kesîr bahsi geçen ayette (فَتَنَلَفَّى أَذْمٌ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ) şeklinde damme ile kırâatte bulunmuştur.¹⁸⁰ Yine Bakara sûresinin 219. ayetinde geçen (قُلِ الْعَفْوَ) kelimesinin haber veya mefûl olacak şekilde okunması da örnek verilebilir ki vasl durumunda Ebû ‘Amr bu ibareyi (قُلِ الْعَفْوَ) şeklinde dammeli, bâkûn ise (قُلِ الْعَفْوَ) şeklinde fetha ile kırâatte bulunmuştur.¹⁸¹

2.2.3. Ziyâde ve Noksanlık ile İlgili Ferşî İhtilafları

Lehçe temelli olmayan ve bu yönüyle de ferşî kırâat ihtilafları içerisinde yer alan meselelerden birisi de Kur’ân lafızlarında meydana gelen ziyâdelik ve noksanlıktır. Bu tür kırâat farklılıkları, Kur’ân lafzına harf ziyâde kılmak veya Kur’ân lafzından harf hazfetmek şeklinde gerçekleşmektedir. Bu tür kırâat ihtilaflarının temeli ise Hz. Osman döneminde çoğaltılıp farklı beldelere sınırlı sayıda gönderilen mushaflara yani nakle dayanmaktadır.¹⁸²

Bu tür farklılıklara Bakara sûresinin 116. ayetinde geçen (قَالُوا) kelimesini İbn Âmir’in istînaf olacak şekilde vâv (و) harfi olmaksızın; kurrânın ise cümlelerin bir başka cümleye atfı olacak şekilde vâv (و) harfi ile okuması örnek verilebilir.¹⁸³ Yine Tevbe sûresinin 100. ayetini İbn Kesîr (مَنْ) kelimesi ile (مَنْ تَحْتَهَا), bâkûn ise (مَنْ) olmaksızın sadece (تَحْتَهَا) şeklinde okumuştur.¹⁸⁴

Âl-i ‘İmrân sûresinin 133. ayetinde geçen (وَسَارِعُوا) kelimesini Nâfi, İbn Âmir ve Ebû Ca‘fer baştaki vâv (و) harfi olmaksızın; İbn Kesîr, Ebû ‘Amr, Kisâî, Âsım, Hamza, Ya‘kûb ve Halef ise vâv (و) harfi ile okumuşlardır.¹⁸⁵

Ziyâde ve noksanlık içeren bu tür ferşî farklılıkların diğer sahih kırâatlerle arasında bulunan ortaklık hepsinin nakille gelmiş olmasından kaynaklanmaktadır.

¹⁷⁹ Dâni, *Teyisîr*, 67; İbn Hâleveyh, *el-Hucce fi'l-kırâati's-seb*, Abdülâl Sâlim Mekram (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 92; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/226.

¹⁸⁰ İbn Mucâhid, *Kitâbu's-seb'a*, thk. Şevki Dayf (Kâhire: Dâru'l-Maârif, ts.), 154; Dâni, *Teyisîr*, 63.

¹⁸¹ Dâni, *Teyisîr*, 68; Dimyâti, *İthâf*, 1/437.

¹⁸² Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 68-69.

¹⁸³ İbn Hâleveyh, *el-Huccetu fi'l-kırâati's-seb*, thk. Abdülâl Sâlim Mekrem (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 88; Mekkî, *el-Keşf*, 1/260; İbn Zencele, *Huccetu'l-kırâat*, thk. Saîd el-Efgânî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1979), 110-11; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/220.

¹⁸⁴ İbn Zencele, *Huccet*, 322; İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/270.

¹⁸⁵ Mekkî b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/356; Dâni, *et-Teyisîr*, 90; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/242; Dimyâti, *İthâf*, 1/488; Muhaysin, *el-Mühezzeb*, 1/136.

Ancak diğer kırâat ihtilafları istinsah edilip farklı merkezlere gönderilen her mushafta aynı şekilde geçerken, ziyâde ve noksanlıktan kaynaklanan ferşî ihtilafların böyle bir imkânı bulunmamaktadır. Zira her iki formu da farklı mushaflarda gösterilmekte ve bu yönüyle diğer sahih kırâatlerle arasında bir farklılık meydana gelmektedir. Yani ziyâdeli hali bir mushafta noksan hali ise başka bir mushafta geçmektedir. Bu nedenle bu tür ferşî ihtilafların hücceti doğrudan mushaflar olarak gösterilmiştir.¹⁸⁶

Buraya kadar işlediğimiz ferşî farklılıkların, genel itibari ile sarf ve nahiv kâidelerine dayanıp lehçeden kaynaklanmadığı gösterilmeye çalışılmıştır. Zira bu ihtilafların lehçe ile temellendirilmesi pek mümkün görülmemektedir. Bu durumun pek çok sebebi bulunmaktadır. Bunlardan bazılarına yer verilmesinin, bahsi geçen iddiayı delillendirmede önem arz edeceği kanaatindeyiz. Örneğin ileride işlenecek olan lehçe temelli kırâat farklılıklarının aksine, lehçeye dayanmayan bu ferşî farklılıklar Kur'ân'da geçtikleri her yerde okunmayabilmektedirler. Bu duruma misâl olması açısından (يُخَادِعُ) kelimesinin sülâsî veya rubâî formunda farklı olacak şekilde iki yerde sülâsî,¹⁸⁷ iki yerde de müfâale (مفاعِل) kalıbında¹⁸⁸ gelmesi zikredilebilir. Bakara sûresinin 9. ayetinde geçen (وَمَا يَخْدَعُونَ) kelimesini İmam Nâfi, İbn Kesîr ve Ebû 'Amr (يخادع) şeklinde müfâale (مفاعِل) babının mâlûm muzarisi ile okurken, bâkûn ise (يَخْدَعُ) şeklinde sülâsî mücerredin mâlûm muzarisi ile kırâatte bulunmuştur. Ancak Nisâ sûresinin 142. ayetinde geçen (يخادع) kelimesinde kırâat ihtilafı bulunmamaktadır. Bununla birlikte diğer iki ayette¹⁸⁹ geçen (يَخْدَعُ) okunuşunun da (يخادع) şeklinde farklı kırâati bulunmamaktadır. Bu durum ferşî ihtilafların tamamında yer almaktadır. Böylece kelime geçtiği her yerde farklı okumalara maruz kalmamaktadır ki bu durum bahsi geçen kelimelerin bizzat Hz. Peygamber (s) tarafından okunduğunu ispat etmektedir.¹⁹⁰

Zikri geçen hususa ferşî ihtilaflarda *ruhsat* yani *ahrufu's-seb'a* kolaylığının bulunmaması da örnek gösterilebilir. Yedi harf ruhsatı telaffuzda ve manada kolaylaştırma maksadıyla uygulanırken, ferşî ihtilafları ihtivâ eden iki muhtelif okuyuştan biri zorluk oluşturmadığı gibi diğerinin de kolaylaştırma gibi bir durumunun olmadığı anlaşılmaktadır. Yani bir kelimenin ism-i fâil veya ism-i meful olarak, bir fiilin gâib veya muhatab sîgada okunup okunmaması bir kolaylık veya

¹⁸⁶ Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 70.

¹⁸⁷ el-Bakara 2/9 ve el-Enfâl 8/62. ayetlerinde يَخْدَعُونَ şeklinde geçmektedir.

¹⁸⁸ el-Bakara 2/9 ve en-Nisâ 4/142. ayetlerinde يَخَادِعُونَ şeklinde geçmektedir.

¹⁸⁹ el-Bakara 2/9 ve el-Enfâl 8/62.

¹⁹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Neşr*, 2/207.

zorluk oluşturmamaktadır ki bu anlamda ferşî farklılıkların ruhsat ile doğrudan irtibatı söz konusu değildir. Şayet ferşî farklılıkların kaynağı ruhsat olsaydı, Hz. Osman döneminde gerçekleştirilen mushaf istinsahı faaliyetleri sırasında terkedilen birtakım ruhsat vecihleri gibi ferşî ihtilaflar da saf dışı bırakılarak mushafa yazılmayabilirdi.¹⁹¹

Bahsedilen meselelere verilecek olan bir diğer örnek ise sarf ve nahiv konularıyla ilgili ihtilafların lehçeden değil bizzat Arap dilinden kaynaklanıyor olmasıdır. Örneğin, bir lehçedeki kelime tefil kalıbıyla, diğer lehçede ise ifâl kalıbı ile okunuyor değildir. Yine bir kelimenin nahiv açısından bir lehçede meful diğer bir lehçede ise fâil olarak okunması söz konusu değildir. Bu hallerin hepsi bütün lehçelerde kullanılabilmektedir. Bundan dolayı sarf ve nahivle ilgili farklılıkların lehçeden değil de Arap dilinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Bahsi geçen bu hususların sonucunda ferşî ihtilafların, *ahrufu's-seb'an*ın dışında bir mesele olduğu zikredilebilir.¹⁹²

Aktarılan bilgiler ışığında kırâat ihtilaflarının usûlî ve ferşî olmak üzere iki şekilde ifade edildiği ve kendi içinde çeşitli başlıklara ayrıldığı görülmüştür. Çalışmamızın konusunu oluşturan imâle bahsinin de usûlî farklılıklar içerisinde yer aldığı ifade edilmiştir. Buradan hareketle gelecek bölümde imâle ile ilgili meselelerden bahsedilecektir.

---

¹⁹¹ Dâni, *el-Mukni fî resmi'l-mesâhifi'l-emsâr*, Muhammed Sâdık Kamhâvî (Kahire: Mektebetu'l-Kulliyâti'l-Ezheriyye, 1978), 106-125.

¹⁹² Dağ, *Geleneksel Kırâat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*, 70.

3. İMÂLE

3.1. İmâle ile İlgili Genel Bilgiler

İmâle konusu farklı zaviyelerden incelenmesi gereken bir meseledir. Kırâat kaideleri içerisinde câiz bir uygulama olarak görülmektedir. *İmâle*, okuyuş esnasında ses uyumsuzluklarını gidermesi ve dinleyenlerde güzel bir tını bırakması açısından hem dil bilimciler hem de kırâat âlimleri tarafından üzerinde durulan bahislerden biri olarak kabul edilmiştir. Fonetik bir keyfiyete sahip olması açısından pek çok dil ve kırâat meselesine konu olmuş ve çeşitli eserlerde ele alınmıştır. Dil ve kırâat ilminin ortak meselelerinden biri olan ve bizim de çalışmamıza konu edindiğimiz imâlenin daha iyi anlaşılabilmesi için tanımına, şartlarına, sebeplerine, çeşitlerine, engellerine, Arap kabileleri arasındaki yayılışına, ilişkili olduğu kavramlara, kırâat imamları tarafından okunuş şekillerine ve bu anlamda sıkça kullanılan vezinlerine ve benzeri diğer muhtelif meselelere çeşitli başlıklar altında değinilecektir.

3.1.1. İmâlenin Tanımı

Kök itibarıyla *meyl* kelimesinden türeyen *imâle* sözlükte “meylettirmek, yatırmak, birşeyi bir cihete doğru eğmek” manalarına gelmektedir.¹⁹³ Dil ve kırâat ilmi ıstılahında ise *imâle*, “elif harfini yâ harfine, fetha harekeyi kesra harekeye yakınlaştırmak” şeklinde tanımlanmıştır.¹⁹⁴

Farklı dillerdeki sesler, telaffuz sürecinde birbirinden etkilenebilmektedir. Böyle durumlarda bazılarının telaffuz, mahreç ve sıfatlarında değişiklikler meydana gelebilmektedir. Arapça içerisinde meydana gelen bu değişikliklerden bir tanesi de *imâle* meselesidir.

İmâle hem dil hem de kırâat âlimlerine göre tanımda ve uygulamada farklılık gösterebilmektedir. Bu farklılığın anlaşılabilmesi adına çalışmamızda dil ve kırâat âlimlerine göre imâle ile ilgili hususlara yer verilecektir. Bu anlamda ilk olarak imâlenin tanımının dil âlimleri tarafından nasıl ifade edildiğine bakmakta yarar bulunmaktadır.

¹⁹³ Ebû Abdîrrahmân el-Halîl b. Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-ayn*, myl maddesi (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003), 4/177; İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, myl maddesi, 1/638.

¹⁹⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/215, 218; Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları*, 91; Mehmet Ali Sarı, “İmâle”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 22/177.

3.1.1.1. Dil Âlimlerine Göre İmâle

İmâle konusunu ilk ele alan dil âlimlerinden biri olan Sîbeveyhi tam bir tanım yapmamış olsa da imâleden bahisle “(عابد ، عالم) kelimelerinde kendisinden sonra kesra geldiği için imâle yaptılar yani elif (ل) harfini yâ (ي) harfine yaklaştırmak istediler.” şeklinde söz etmiştir.¹⁹⁵ Bunun dışında Sîbeveyhi’nin eserinde imâle ile ilgili aktardığı meselelerin büyük bir çoğunluğunun Arap gramerine göre olduğu ve kurrânın usûlünü yansıtmadığı da ifade edilmektedir.¹⁹⁶

Dil bilimcilerden olup Basra ekolünün meşhur âlimlerinden Müberred (ö. 286/900) ise imâleyi “elif (ل) harfini yâ (ي) harfine yaklaştırmaktır.” şeklinde tanımlamıştır.¹⁹⁷ Yine meşhur Arap dili âlimlerinden İbn Serrâc (ö. 316/929) imâlenin “elif (ل) harfini yâ (ي) harfine, fetha harekeyi kesra harekeye yaklaştırmaktır.” şeklinde tanımlanabileceğini ifade etmiştir.¹⁹⁸

Bir başka meşhur dil âlimi İbn Cinnî (ö. 392/1002) de imâleyi “sesler arasındaki tenasübü sağlamak için fethayı kesraya, elif (ل) harfini yâ (ي) harfine meylettirmektir.” şeklinde açıklamıştır.¹⁹⁹ Farklı bir dil âlimi İbnü’l-Hâcib’e (ö. 646/1249) göre ise imâle “fetha harekenin kesraya meylettilmesidir.” olarak kabul edilmiştir.²⁰⁰

Meşhur kırâat âlimlerinden İbnü’l-Kâsîh (ö. 801/1399) dil bilimcilerin bu tanımlarını birleştirmiş ve onların imâle ile kasdettikleri şeyin genel itibarıyla “harekeyi harekeye yaklaştırmak” olduğunu da ifade etmiştir. Bu anlamda harekenin damme, fetha veya kesra olmasında herhangi bir farkın bulunmadığını da dile getirmiştir.²⁰¹

Verilen bilgilere göre imâlenin üç şekilde tanımlandığı anlaşılmaktadır. Buna göre imâle:

- i. Elif (ل) harfinin yâ (ي) harfine,
- ii. Fetha harekenin kesra harekeye,

¹⁹⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/117.

¹⁹⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2; İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 64.

¹⁹⁷ Ebü’l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberra el-Ezdî es-Sümâlî, *el-Kâmil*, nşr. Muhammed Ebü’l-Fadl İbrahîm (Kahire: Dâru’l-Fikri’l-Arabî, 1997), 3/42.

¹⁹⁸ Ebü Bekr Muhammed b. Seri b. Sehl el-Bağdâdî İbnü’s-Serrâc, *el-Uşûl fi’n-nahv*, thk. Abdülhüseyn el-Fetli (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 1405/1985), 3/160.

¹⁹⁹ Ebü’l-Feth Osman İbn Cinnî, *Sirru sinâ’ati’l-i-râb* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2000), 1/67.

²⁰⁰ Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr İbnü’l-Hâcib, *eş-Şâfiye fi’l-ilmî’t-tasrîf ve’l-vâfiye nazmu’s-şâfiye*, thk. Hasan Ahmed el-Osman (Mekke: el-Mektebetü’l-Mekkiyye, 2014), 305.

²⁰¹ İbnü’l-Kâsîh, *Kurrâtu’l-ayn*, 60.

iii. Hem elif (ل) harfinin yâ (ي) harfine hem de fetha harekenin kesra harekeye meyli” olarak tanımlanmıştır.

Bu tanımların hepsi de birbirini desteklemektedir. Zira med harfi olan elifin (ل), fetha harekeden sonra geldiği ve fetha harekenin kesraya doğru meyletmesi söz konusu olduğunda elifin (ل) de bundan etkilenecek yâ (ي) harfine meyledeceği bilinen bir gerçektir. Bu da zorunlu olarak hem harfte hem de harekede imâleyi ortaya çıkaracağından bütün tanımların farklı zaviyelerden bakarak aynı şeyi anlatmaya çalıştığı ifade edilebilir.²⁰²

Zikredilen bu tanımların dışında dil bilimciler, farklı uygulamalar için de *imâle* kavramını kullanmıştır. Bu duruma açık bir misâl olarak *işmâm* uygulaması örnek gösterilebilir. Zira birtakım dil bilimciler işmâm uygulamasına örnek mahiyetinde kesra harekenin damme harekeye yönlendirilerek okunmasını *imâle* kavramıyla açıklamış ve (قِيلَ، غِيضَ، بِيْعَ)²⁰³ şeklindeki kelimelerde kesranın damme harekeye imâlesi (işmâm) bulunduğundan söz etmişlerdir.²⁰⁴ Bunun dışında damme harekenin kesra harekeye imâlesini de zikretmişlerdir ki Sîbeveyhi bu duruma *el-Kitâb* adlı eserinde (ابن مذكور) kelimesini örnek göstermiştir. Buna göre kelimede bulunan ayn (ع) harfindeki damme harekenin kesra cihetine imâle edildiğinden söz etmiştir. Yine (ابن بُور) kelimesindeki bâ (ب) harfinin dammesinin kesra cihetine doğru okunmasını da buna örnek göstermiştir.²⁰⁵ Fetha harekenin damme harekeye imâlesinin ise Arap kabileleri içerisinde çok az rastlanıldığı ifade edilmektedir. Bu yüzden bu tür bir imâle (işmâm) belirli bir kabileye atfedilememiştir. Genelde üzerinde durulmadan bahsedilmekle yetinilmiştir.²⁰⁶ Yer verilen bilgilerde geçen imâle kavramının kırâat ilmindeki imâleden farklı olduğu anlaşılmaktadır. Bu anlamda hareketler arasında

²⁰² Süleyman Yıldız, *Kur’ân Kırâatinde İmâle-Arap Lehçeleriyle İlişkisi Bağlamında Bir İnceleme* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2023), 22.

²⁰³ el-Bakara 2/11; Hûd 11/44.

²⁰⁴ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l'ayn*, 53; Ayrıca bk. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-muhît* (b.y.: Dâru's-Saade, 1912); Abduh er-Râcihi, *Leheceâtü'l-Arabiyye* (İskenderiye: Dâru'l-Ma'rifetu'l-Câmiah, 1996), 139.

²⁰⁵ Ebû Bişr es-Sîbeveyhi, *el-Kitâb* (Mısır: el-Matbaatü'l-Emiriyye, 1900), 2/270; Abdu'l-Azîm eş-Şinâvî, *et-Ta'rîf bi fenni't-tasrîf* (Libya: el-Câmiatu'l-İslâmiyye, ts.), 237; Hâzım Alî Kemâleddîn, *Zâhiratu'l-mukattatu's-savî fi'l-luğati'l-Arabiyye* (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1994), 26; İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l'ayn*, 54.

²⁰⁶ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l'ayn*, 55; Ayrıca bk. Abduh er-Râcihi, *Lehecâti'l-Arabiyye* (b.y.: Dâru'l-Ma'rifetu'l-Câmiyye, 1995), 65-66; Hâzım Alî Kemâleddîn, *Zâhiratu'l-mukattatu's-savî fi'l-luğati'l-Arabiyye*, 26.

imâle adı altında gerçekleştiği ifade edilen bu uygulamadan kastın *işmâm* olduğu anlaşılmaktadır.²⁰⁷

3.1.1.2. Kırâat Âlimlerine Göre İmâle

Kırâat ilminin önde gelen âlimlerinden İbn Mücâhid (ö. 324/936) imâlenin muayyen bir tanımına pek değinmemekle birlikte “imâle yâ (ي) harfi nedeniyle ortaya çıkmakta ve yâ (ي) harfinin yokluğunda ise ortadan kalkmaktadır.” şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur.²⁰⁸

Kırâat ilmi alanında öne çıkan âlimlerden Mekkî bin Ebî Talib (ö. 437/1045) de imâleyi “elifi (ا), yâ (ي) harfine doğru yaklaştırmaktır.” şeklinde tanımlamış ve elifin (ا) yâ (ي) harfine yaklaşmasının da eliften (ا) önce gelen fethanın kesraya meylettirilmesiyle oluşacağını ifade etmiştir.²⁰⁹

Endülüslü kırâat alimlerinden Ebû Amr ed-Dânî ise “kurrânın ihtilafa düştüğü feth ve imâle, Kur’ân’ın inzâl olduğu ve Arapların istimâl ettiği meşhur iki lehçedir. Feth, Hicâz Ehli’ne, imâle ise Necid Ehli’nden Temîm, Esed ve Kays’a aittir.” diyerek genel bir açıklamada bulunmuştur.²¹⁰

Kırâat âlimlerinden Ebû Şâme el-Makdîsî (ö. 665/1267) imâleyi “fethanın kesraya yaklaştırılması ve elif (ا) harfinin tamamen yâ (ي) harfine dönüştürülmeden ona doğru yaklaştırılması” şeklinde tanımlamıştır.²¹¹

Bir diğer kırâat âlimi Muhammed b. Ahmed el-Mevsîlî’ye (ö. 656) göre de imâle benzer şekilde tanımlanmış ve buna ilaveten “bu tür bir imâlede imâle derecesinin artması sonucunda elif (ا) tam bir yâ (ي) olur. İmâle-i kubrâ da konuşma esnasında anlaşılır.” demiştir.²¹²

²⁰⁷ Ebû Amr Osmân b. Sa’îd ed-Dânî, *et-Tahdîd fi’l-itkân ve’t-tecvîd*, thk. Gânim Kaddûrî Hamed (Bağdat: Dâru’l-Enbar, 1407/1988), 99, 171; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/121; İsmail Karaçam, *Kur’ân-ı Kerim’in Faziletleri ve Okunma Kâideleri* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2012), 270-271; Fatih Çollak, “Revm”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/5/31-32; Süleyman Yıldız, *Kur’ân Kırâatinde İmâle*, 24.

²⁰⁸ Ebû Bekir Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs İbn Mücâhid, *Kitâbü’s-seb’a fi’l-kırâ’ât*, thk. Şevki Dayf (Mısır: Dâru’l-Ma’ârif, 1979-1980), 144.

²⁰⁹ Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî Mekkî b. Ebû Tâlib, *Kitabü’t-tebsıra fi’l-kırâ’âtî’s-seb’a*, thk. Muhammed en-Nedvi (Bombay: Darü’s-Salefiyye, 1982), 370-371.

²¹⁰ Dânî, *el-Mûdih*, 19.

²¹¹ Ebû Şâme el-Makdîsî, *İbrâzü’l-me’ânî min Hırzi’l-emânî fi’l-kırâ’âtî’s-seb’a*, thk. İbrâhîm Atve Avvad (Kahire: Mektebetu Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1981), 204.

²¹² Muhammed b. Ahmed el-Mevsîlî, *Kenzü’l-me’ânî fi şerhi Hırzi’l-emânî* (Kahire: İttihâdu’l-Alem li Cemâati’l-Kurrâ, 1955), 255.

Yine meşhur kırâat âlimi İbnü'l-Cezerî de imâleyi “hareke olarak fethayı kesraya, harf olarak da elifi (ل) yâ (ي) tarafına meylettirme” minvalinde tanımlamıştır. Ayrıca ona göre elif (ل) harfini kesradan dolayı daha çok meylettirmeye *imâle-i kubrâ*, elifi (ل) kesradan dolayı daha az meylettirmeye de *imâle-i suğrâ* denilmektedir.²¹³

Kırâat âlimlerinden aktarılan tanımlar ışığında imâlenin, uyum oluşturmak ve okuyuşta kolaylık sağlamak adına elif (ل) harfinin yâ (ي) harfine, fetha hareketinin de kesra harekeye meylettirilmek suretiyle iki sesin birbirine yaklaştırılmasını ifade ettiği söylenebilir. Bu yönüyle de kırâat ilminde yer alan imâlenin, dil biliminde geçen tanımlarından daha net ve aynı minvalde olduğu anlaşılmaktadır.

3.1.2. İmâlenin Gayesi ve Faydası

Lehçeye dayanan usûlî ihtilaflar içerisinde yer alan *imâlenin* uygulanma gayesi ve faydası ile ilgili birtakım hususlar söz konusudur. Bu anlamda *imâle*, genel olarak civar sesler ile uyum sağlamanın yanında harfleri sıfat, çeşit ve mahrec yönünden birbirine yaklaştırmaktadır. Ayrıca imâlenin kas eforundan tasarrufla telaffuzu kolaylaştırmayı amaç edindiği de söylenebilir.²¹⁴ İmâlenin özel gayesi ise imâleye konu olan elif harfinin aslının yâ olduğunu bilmektir.²¹⁵

İmâlenin gayesi ve faydası genel olarak değerlendirildiğinde ise şu dört madde ön plana çıkmaktadır.

a. Harfler arasında uyum sağlama

Arap alfabesindeki bazı harfler hem sıfat hem de mahrec yönünden aynı olmakla birlikte bazı harflerin mahrecleri aynı, sıfatları farklı olabilmektedir. Birbirine yakın olan harfler aslî harflerle tek bir kelimedede birleşmemektedir. Dolayısıyla Araplar için (ح) ile (ه), (ح) ile (ع), (ص) ile (س) harflerini bir araya getirmek zor görülmektedir. Bu durumla ilgili olarak meşhur dil âlimi Halîl bin Ahmed (ö. 175/791) “(ح) harfinin mahreci halk/boğaz bölgesidir. Eğer bu harfte ses kısıklığı bulunmasaydı (ع) harfine benzerdi.” şeklinde izahta bulunmuştur. Yine devamında “(ح) harfinden sonra (ه) harfinin gelmesi durumunda, harflerin asılları tek bir kelimedede birleşemeyecektir. Zira bu harfin mahrecinin yakınlaştırılması Araplar nezdinde kabîh görülmüştür. Çünkü (ح) harfi boğazda (ع) harfi ile yanyana bulunmaktadır.” şeklinde açıklama yapmıştır.²¹⁶

²¹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, thk. ed-Dabba Ali Muhammed (Mısır: Mustafa'l Bâbi'l-Halebî, 1950), 2/29-35; Yüksel, *İbn Cezerî ve Tayyibetü'n-Neşr*, 385.

²¹⁴ Sehhâm el-Ferîh, *Buhûs fi'l-luğati ve'l-edeb* (Kuveyt: Mektebu'l-Mu'lâ, 1987), 91.

²¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/27.

²¹⁶ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1955), 2/403.

Arapların lisanlarındaki konuşma alışkanlıkları hakkında öğrenilenlerden biri de harflerin bir araya getirilmesinin oluşturduğu problemlerin yanı sıra uyum ve hafiflik arzusu nedeniyle yumuşak sesleri birbirine yaklaştırmayı tercih etmeleridir.²¹⁷ Nitekim bir sesin diğer bir ses ile uyumu, o sese yaklaştırılmasıyla gerçekleştirilebilmektedir. Bu da ancak sesin diğer sese meylettirilmesiyle ortaya çıkmaktadır. Arap dilindeki seslerin insicâmının ortaya çıkarılmasıyla ilgili olarak Sîbeveyhi “ elif harfi, mâ ba’ di meksûr bir harf geldiğinde imâle kılınır. Buna (عالم، مفاتيح، هابيل) kelimeleri örnek gösterilebilir. Sonrasındaki harfin kesrasına doğru imâle edildiğinde iki harf birbirine yaklaşmaktadır. Tıpkı (ص) ve (ز) harflerinin idgam ile birbirine yaklaşması gibi.” demiştir.²¹⁸

b. Harfin aslına işaret etme

Buna göre imâle uygulaması ile birlikte mumâle elifinin meksûr yâ (ي) veya vâv (و) harfinden munkalib olduğu ortaya çıkmaktadır. Aslı yâ (ي) harfi olan elife (اتى، اشترى) kelimeleri, aslı vâv (و) olan elife (خاف) kelimesi örnek gösterilebilir.²¹⁹

c. Şibh-i imâlenin aslına işaret etme

Bu duruma göre (الحسنى) kelimesinin sonunda bulunan müenneslik elifinin, yâ (ي) harfinden munkalib olan ve imâle ile okunan (الهدى) kelimesine benzemesi örnek gösterilebilir. Zira bu durum gerçekleşen imâlenin aslını ortaya koymaktadır.²²⁰

d. Geçici yâ harfine işaret etme

İmâlenin gayelerinden birisi de (غز، تلا) gibi kelimelerin aslında vâv (و) harfinin bulunmasına rağmen mechûl hallerinde ortaya çıkan yâ (ي) harfinden dolayı imâle yapıldığının gösterilmesidir. Buna göre asıl halinin (التلاوة، الغزوة) şeklinde olduğu kelimelerde imâle yapılmasının sebebi, bu kelimelerdeki vâv (و) harfinin (غز، تلي) şeklindeki mechûl hallerinde yâ (ي) harfine dönüşmesinden kaynaklanmaktadır.²²¹

²¹⁷ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l-'ayn*, 76; Ayrıca bk. Mustafa Sadık er-Rifâî, *Târîhu âdabû'l-'Arab* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbu'l-'Arabî, 1974), 1/116; Abdulfettah İsmâîl Şelbî, *İmâle fî'l-kirâat-i ve'l-lehecât-i'l-'arabiyye* (Cidde: Dâru's-Şurûk, 2. Basım, 1983), 324.

²¹⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/209.

²¹⁹ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l-'ayn*, 78; Ayrıca bk. Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf an vücuhi'l-kirâati's-seb'*, thk. Muhyiddîn Ramazan, (Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 3. Basım, 1984), 1/168, 177; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/35.

²²⁰ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l-'ayn*, 79; Ayrıca bk. Mekki b. Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/168; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/35; Huseyin Hâmid es-Sâlih, *İbnü'l-Cezerî ve dirâsâtuhu's-savtiyye fî davi ilmi'l-lugatu'l-hadis* (Bağdad: Câmiatu Bağdad, Yüksek Lisans Tezi, 1990), 124.

²²¹ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l-'ayn*, 79; Huseyin Hâmid es-Sâlih, *İbnü'l-Cezerî ve dirâsâtuhu's-savtiyye fî davi ilmi'l-lugatu'l-hadis*, 124.

Verilen bu açıklamalar neticesinden imâlenin gayesinin harfler arası uyumu sağlayarak okuyuşta kolaylık oluşturduğu ifade edilebilir.

İbn Berhân el-Ukberî (ö. 456/1064), Ebü'l-Kâsım Yûsuf b. el-Hüzelî (ö. 465/1073), Mübârek b. Hasan eş-Şehrezûrî (ö. 550/1156), Sehâvî (ö. 643/1245) ve Ebü'l-Bekâ el-Ukberî (ö. 616/1219) gibi pek çok kırâat ve dil âlimi *imâleyi feth* ile bir kabul etmiş ve her ikisinin de lehçesel unsurlardan kaynaklanmakta olduğunu dile getirmiştir.²²² Ancak Arap dili âlimlerinden İbn Cinnî *imâlenin*, telaffuzda hafiflik aramayı amaçlayan bir ses uyumu biçimi olduğunu ve yalnızca semâ olarak ortaya çıktığını ifade etmiştir.²²³ Nitekim dil *feth* halinde yukarı kalkarken, *imâle* halinde ise aşağıya meyletmektedir. Dilin aşağıda olması yukarıda olmasından daha hafif kabul edilmektedir.²²⁴ Bundan dolayı *imâlenin feth*e göre telaffuzu kolaylaştıran bir hafiflik unsuru olduğu da zikredilebilir.

Bazı Araplar “Kur’ân tefhîm ile inmiştir.”²²⁵ rivayetinden dolayı imâleyi kerih görmüşlerdir. Bu duruma Suyûtî şu şekilde cevap vermiştir:

Kur’ân tefhîm ile inmiştir ancak daha sonra imâle konusunda ruhsat verilmiştir. Bu nakil, Kur’ân’ın erkek sesi ile okunarak kadın sesine meylettirilmesinden kaçınılması manasına gelmektedir. Ayrıca Kur’ân’ın tefhîm ile inmesinden asıl kastolunan müşrikler üzerine şiddet ile inzâl olunmasıdır. Bununla birlikte tefhîm, ta’zîm manasına da gelmekte ve bu hadîste mana itibarıyla Kur’ân’ın ta’zîm edilmesinden de bahsedilmektedir. Okuyuş usûlü anlamında ise tefhîm kelimenin ortasını damme ve kesra ile muhtelif yerlerde iskân edilmeksizin harekelenmesi anlamına da gelmektedir.²²⁶

Zikredilenler çerçevesinde özetle imâlenin aslî ve fer‘î gaye şeklinde önemli iki amacının olduğu söylenebilir. Buna göre harflerin sesleri ile bunların uyumunun sağlanması aslî gaye olarak kabul görmektedir. Fer‘î gaye ise kelime sonundaki elifin aslına işaret etmesi ve fâsılalar arasındaki uyumu sağlaması şeklinde değerlendirilmektedir.²²⁷

3.1.3. İmâlenin Sebepleri

İmâlenin sebepleri konusunda bu alanın ilk eserlerine müracaat etmek gerekmektedir. Bu anlamda akla ilk olarak İbn Galbûn’un *Kitâbu’l-istikmâl*’i ile Ebû

²²² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/32; Süleyman Yıldız, *Kur’ân Kırâatinde İmâle*, 118.

²²³ Nevzâr Hasan Ahmed Bingâzî, *el-minhecu’l-vasfî fî kitâbi Sîbeveyhi* (b.y.: Menşûrât Câmîâtü Kâryûnus, 1996), 148.

²²⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/28.

²²⁵ Ebû Ubeyd el-Kâsım b. Sellâm el-Heravî, *Fedâilü’l-Kur’ân*, thk. Mervân el-Atiyye (Dimaşk: Dâru İbni Kesîr, 1415/1995), 350; Suyûtî, *el-itkân fî ulûmi’l-Kur’ân*, 1/23.

²²⁶ Suyûtî, *el-itkân fî ulûmi’l-Kur’ân* (Beyrut: Âlimu’l-Kutub, ts.), 1/23.

²²⁷ Süleyman bin İsmâ Bâkilî, *Tilâvetu’s-sahîhatun fî kırâati Nâfi rivâyetuna Kâlûn ve Verş* (Cezayir: el-Matbaatu’l-Arabiyye, 1999), 2/168.

‘Amr ed-Dânî’nin *el-Mûdih* adlı eserleri gelmektedir. İbn Galbûn ve Ebû ‘Amr ed-Dânî’ye göre imâlenin sebepleri yedi tanedir.²²⁸ Başta bu iki âlimin taksimi olmak üzere imâle sebeplerini şöyle ifade edebiliriz:

1. İbn Galbûn’a göre imâle sebepleri

İmâle ile ilgili bilinen ilk husûsî eseri telif eden İbn Galbûn’a göre kurrânın ve dil bilimcilerin ittifak ettiği birtakım imâle sebepleri şu şekildedir:

a. Kelimede bulunan kesradan dolayı elifin (ل) imâlesi: Bunun sebebi eliften sonra gelen râ (ر) harfinin kesralı olarak tıpkı şu ayetteki gibi (وَعَلَىٰ أَبْصَارِهِمْ)²²⁹ şeklinde bulunmasıdır. Yine içerisinde râ’nın (ر) dışında kesralı hâ (ه) harfinin bulunması da bu sebebe girmektedir. Buna (فِي طُغْيَانِهِمْ)²³⁰ ayetinin lafzı örnek verilebilir. Bu imâle sebebi hakkında kurrâ ve Arap dili âlimleri arasında ihtilaf bulunmamaktadır. Ama dil bilimciler bu kurala (مَفَاتِيحُ ، مَسَاجِدُ) gibi kelimeleri de dahil etmektedir. Ancak kurrâ, imamlardan gelen rivayetlere tabi olmayı elzem görmektedir.²³¹

b. Kelimede oluşan bazı özel durumlardaki elifin (ل) kesraya imâlesi: Sîbeveyhi, bu hususla ilgili şunları söylemektedir:

Elifi imâle ederken herşey yâ (ي) ve vâv (و) harfinden oluşmaktadır. Eğer içerisinde ‘ayn (ع) harfi barındırıyorsa, ilk olarak onu meksûr kılarım ki tıpkı yâ (ي) harfinin mevkiinde bulunan elifi (ل) yâ (ي) harfine yaklaştırmam gibi. Bu bazı Hicâz Ehli’nin lehçelerinden gelmektedir. Ancak geneline bakılacak olursa ilki kesralı gelmedikçe vâv (و) harfi, ‘ayn (ع) harfine imâle ettirilemez. Tıpkı (خَافَتْ) fiillerinde olduğu gibi. (فَعَلَتْ) fiilinde de birşeye imâle yapılmaz. Çünkü onda kesra bulunmamaktadır.²³²

Kurrânın bu sebebe binâen imâle yaptığı ve aslında yâ (ي) harfi bulunan kelimeler (شَاءَ، زَادَ، رَاعَ، خَافَ، ضَاقَ، خَاقَ، خَابَ، طَابَ، بَلَّ رَانَ) şeklindedir.²³³

c. Fiil ve isimlerdeki munkalib elifin (ل) imâlesi: İbn Galbûn bu sebeple ilgili kısımda munkalib kelimesinden kastın sadece yâ (ي) harfi olamayacağını ve buna vâv (و) harfinden oluşan elifin (ل) de dahil edilebileceğini belirtmiştir.²³⁴ Ancak buna özel bir dipnot da düşmeyi ihmal etmemiştir. İbn Galbûn’a göre kurrânın tümü vâv (و) zevatından olan mazi sülâsî fiillerde imâleyi terk konusunda ittifak etmiştir. Kur’ân’da geçen (دَعَا، عَفَا، خَلَا، زَكَا، غَلَا فِي الْأَرْضِ، بَدَا) şeklindeki fiilleri bu duruma örnek göstermiştir. Nitekim bu ve benzeri fiillerde *feth* dışında imâle yapmanın da câiz

²²⁸ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 66; Dâni, *et-Teyssir*, 32.

²²⁹ el-Bakara 2/7.

²³⁰ el-Bakara 2/15.

²³¹ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 66.

²³² İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 66.

²³³ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 66.

²³⁴ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 67.

görülmeyişi belirtmiştir. Vâv (و) zevatından olan mâzi sülâsî fiillerden de sadece şu dördünde (سَجَى ، تَلَّيْهَا، طَحَّيْهَا، دَحَّيْهَا)²³⁵ imâlenin câiz görüldüğünü zikretmiştir. Bunun nedeni olarak da bu dört kelime arasında tenasüb (uyum) olduğu ifade edilmiştir.²³⁶

d. Munkalib olan elif-i müşebbehenin imâlesi: Bu sebep dört vezin ile sınırlandırılmıştır. Buna göre (فُعَالَى-فُعَلَى) vezinlerinde te'nîslik dışında elif (ا) harfi bulunmaz. Yine bu vezinlerde de (فِعْلَى-فُعَلَى) elif eklenerek te'nîslik oluşmaktadır.²³⁷ Sîbeveyhi ise bu durumu “elifi (ا) imâle ettiklerinden dolayı bütün isimlerin sonundaki elifi (ا), te'nîslik için ziyâde kılarlar. Çünkü bu konumdayken elif (ا), yâ (ي) harfinin menzilindedir.” şeklinde açıklamıştır. Buna (موسى، أنثى، الدنيا) kelimeleri örnek verilmiştir.²³⁸

e. Bir imâle ile tenâsüb olması için diğer bir imâlenin oluşması: Bu imâle sebebi kurrâya ve Arap dili âlimlerine göre iki türde gerçekleşmektedir. Birinci türe göre bir kelimedeki fethalı harf, o kelimedeki bulunan diğer fethalı harfe imâle edilmektedir. Yani buradaki sâkin birinci harf, ikinci harfe imâle kılınmaktadır. Örneğin (رَأَى) kelimesindeki râ (ر) harfini hemzeye imâle ederek okumuşlardır. Bu durumda kelime (رِأَى) şeklinde okunmuştur. İkinci türe göre ise bir kelimedeki fethanın karşısında bulunan kelimenin fethasına imâle ederek okunmasıdır. Mesela (وَالضُّحَى) kelimesini (قَلَى) kelimesini dikkate almak suretiyle imâle ederek okumuşlardır. Kelimenin aslında (الضُّحَى) vâv (و) olduğu görülmektedir. Buna rağmen (وَالضُّحَى) kelimesi sonrasında gelen (قَلَى) kelimesinden dolayı imâle ile okunmuştur. Çünkü (قَلَى) kelimesinde yâ (ي) harfinden munkalib bir elif bulunmakta ve imâle şartlarını taşımaktadır. Böylece öncesindeki kelimeye de etki ederek imâle oluşturmakta ve ayetler arası tenasübü sağlamaktadır.²³⁹

f. Yâ (ي) harfi sebebiyle icra edilen elifin (ا) imâlesi: Sîbeveyhi dedi ki: “(كِيَال) kelimelerinde elifi (ا) imâle ederken, Arapça'ya itimad edenlerden bir kısmının şöyle dediğini işittim: “(كِيَال) kelimesi imâle edilir. Çünkü öncesi yâ (ي) harfidir ve yâ (ي) harfi kendisinden önce şu şekilde gelen (سِراج، جمال) kesra menzilindedir.”²⁴⁰

²³⁵ en-Nâziât 79/30; eş-Şems 91/2, 6; ed-Duhâ 93/2.

²³⁶ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 69.

²³⁷ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 72.

²³⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/260.

²³⁹ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 73.

²⁴⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/261.

Kurrâdan Verş'in (حِزَان) kelimesinde imâle yaptığı ve bu hususta tek kaldığı görülmektedir.²⁴¹

g. Yâ'dan (ي) munkalib olan elife benzemesi sebebiyle imâle yapılması: Bu sebep, (الْقِيَامَةُ، مَعْصِيَّةٌ، نِعْمَةٌ، جَنَّةٌ) şeklindeki kelimelerde olduğu gibi Kisâî'nin usûlünde vakıf yapılmadan önce *hâ-u te'nîs* ve *fethanın imâlesi* anlamında icrâ edilmektedir. Bunun Kûfe Ehli'nin imâle usûlü olduğu da ifade edilmektedir.²⁴²

2. Ebû 'Amr ed-Dânî'ye göre imâle sebepleri:

Meşhur kırâat âlimi Ebû 'Amr ed-Dânî'ye göre imâle sebepleri şu şekildedir:

a. Kesra: Bu sebebe göre şu ayetlerdeki (فِي الْعَارِ، عَابِدُونَ، عَابِدٌ) ²⁴³ lafızlarda ve benzerlerinde olduğu gibi elif (ل) harfî kesra cihetine imâle edilmektedir.²⁴⁴

b. Yâ (ي) harfi: Yâ (ي) harfine gelince bu ve benzeri ayet (الْخَيْرَاتُ، الْخَيْرَانُ، لَا ضَيْرَ) ²⁴⁵ lafızlarında olduğu gibi elif (ل) harfî yâ (ي) harfine, fetha ise kesra hareke cihetine doğru imâle edilmektedir.²⁴⁶

c. Yâ (ي) harfinden munkalib olmak: Yâ (ي) harfinden inkılâb etmiş harfe gelince bu (طَابَ، خَابَ، سَعَى) ve benzeri ayet lafızlarında ²⁴⁷ olduğu gibi elif (ل) harfine yâ (ي) harfinden munkalib olması sebebiyle imâle yapılmıştır. Nitekim bu kelimelerin aslının (الطَّيِّبُ، خَبِيْثَةٌ، سَعَى) şeklinde olduğu görülmektedir.²⁴⁸

d. Yâ'dan (ي) munkalib olan bir harfe benzemek: Yâ (ي) harfinden munkalib olmuş elife benzeme sebebine gelince bu kelimelerde (مُوسَى، يُحْيِي، أُخْرَى، سُكْرَى) ²⁴⁹ olduğu gibi sonlarında *elif-i te'nîs* asıl halde olmasa bile elife (ل) imâle edilmektedir. Çünkü bunlar tesniye ve cemî' halde çekimlendiğinde yâ (ي) harfî (سُكْرِيَانِ، سُكْرِيَاتُ، أُخْرِيَانِ، أُخْرِيَاتُ) kelimelerindeki gibi net bir şekilde ortaya çıkmaktadır.²⁵⁰

e. Bir imâleyi başka bir imâleye sebep kılmak: (رَأَى، تَأَى) kelimelerindeki râ (ر) ve nûn (ن) harfinin fetha harekesi imâle ile okunmuştur. Bunun nedeni kendisinden

²⁴¹ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, "Dirâse", 74.

²⁴² İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, "Dirâse", 74-75.

²⁴³ el-Kâfirûn 109/3-4; et-Tevbe 9/30.

²⁴⁴ Dâni, *el-Mûdih*, 32.

²⁴⁵ el-Bakara 2/148; el-Enâm 6/71; eş-Şuarâ 26/50.

²⁴⁶ Dâni, *el-Mûdih*, 32.

²⁴⁷ en-Nisâ 4/3; Tâhâ 20/111; el-Bakara 2/205.

²⁴⁸ Dâni, *el-Mûdih*, 33.

²⁴⁹ el-İsrâ 17/15; Meryem 19/7; el-Bakara 2/51; Âl-i 'Imrân 3/52.

²⁵⁰ Dâni, *el-Mûdih*, 34.

sonra gelen hemzenin (ل) munkalib elif cihetine imâle edilmesidir. Böylece lafız tek bir cihetten çıkmış olacaktır.²⁵¹

f. Bazı durumlarda mâ kablinde veya mâ ba'dinde kesralı bir elif (ل) bulunması: Öncesinde kesralı bir elif (ل) harfinin bulunmasına gelince, elif (ل) harfi kesradan dolayı imâle edilmektedir ki böylece kelimenin aslı ortaya çıkmaktadır. Örneğin (خَفَ) denildiğinde kelimenin aslının (خَوْفٌ) şeklinde olduğu görülmektedir. (فعل) vezninde olduğu görülen kelimedeki vâv (و) harfi elife inkılâb edilerek harekelenmekte ve öncesine fethalanmaktadır. Böylece elif (ل) harfinin vâv'dan (و) munkalib olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü kelimenin aslı (خوف) şeklindedir. Kesra için imâle oluşabilmesi için (خ) harfinin mütekellim veya muhatab fiiline eklenmesi gerekmektedir. Ancak bazı nahiv âlimleri imâlenin, asıl haldeki 'aynu'l-fiilin 'ayn'ının inkılâb edilmeden önce kesra cihetinde gerçekleştiğini iddia etmiştir.²⁵² Bazı durumlarda elifin (ل) mâ ba'dine kesralanmasına gelince Ahmed bin Cubeyr, Hamza'dan ve Kisâî'den rivayetle bu iki imamın bu kelimelerdeki elifi (ل) imâle ettiğinden bahsetmiştir. Bunun nedeni fâu'l-fiil olan (خ) harfinin kesralanmasıdır ki vâv (و) cihetinden olan 'aynu'l-fiilin kesralanmasından önce icra edilmektedir.²⁵³

Sonrasında kesralı bir elif olan kelimelere gelince (والناهور عن) ifadesi örnek olarak zikredilebilir. Dâni, bu kelimenin aslının (الناهيون) şeklinde olduğunu bildirmiş ve kelimedeki damme harekenin yâ (ي) harfine galebe geldiğini ve bundan dolayı yâ (ي) harfinin hazf olduğunu da ifade etmiştir. Böylece kelimenin aslındaki yâ harfine (ي) işaret mâhiyetinde imâle yapılacağından söz etmiştir.²⁵⁴

g. Üç harften fazla olan kelimelerin son harfinin elif (ل) olması: Bu kelimelerde (مُفْتَرَى ، مُصَفَّى، مُصَلَّى، مُسَمَّى)²⁵⁵ olduğu gibi hepsi yâ (ي) veya vâv (و) harfinden munkalib olsa da elif harfi imâle edilmiştir.²⁵⁶

3. Diğer bazı kırâat kitaplarında geçen imâle sebepleri: Bu sebeplerin on iki tane olduğundan da söz edilmiştir. Bunlar da “mutekaddime yâ'sı: (عيلان و شيبان),²⁵⁷

²⁵¹ Dâni, *el-Mûdih*, 34.

²⁵² Dâni, *el-Mûdih*, 34.

²⁵³ İbnü'l-Cezerî, *Gâyetu'n-nihâye fî tabâkati'l-kurrâ*, thk. G. Bergstraesser (Mısır: Mektebü'l-Hancî, 1932), 1/540-545; Dâni, *el-Mûdih*, 35.

²⁵⁴ Dâni, *el-Feth ve'l-imâle*, thk. Ebû Said Ömer b. Garâme el-Amrevî (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1422/2002), 24-25.

²⁵⁵ Hûd 11/3; el-Bakara 2/125; Muhammed 47/15; el-Kasas 28/36.

²⁵⁶ Dâni, *el-Mûdih*, 35.

²⁵⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/26.

mutekaddime kesrası: (كتاب و سريال),²⁵⁸ muteahhir yâ'sı: (مبايع),²⁵⁹ mukaddera yâ'sı: (دعا),²⁶⁰ muteahhir kesrası: (عابد),²⁶¹ mukadder kesrası: (خاف),²⁶² yâ-u âriza: (غزا),²⁶³ kesratu âriza: (زَادَ ، طَابَ ، خَابَ),²⁶⁴ imâle için imâle: (رأيت عمادا),²⁶⁵ tumâle elifine benzemesi için elifin imâle edilmesi: (متى ، بلى),²⁶⁶ isim ve harf arasındaki farkın anlaşılması adına imâle edilmesi: (باء، ثاء) şeklinde ortaya çıkmaktadır.²⁶⁷ Ayrıca çok kullanılmasından dolayı imâlenin: (الحجّاج) şeklinde gerçekleştiği ifade edilmiştir.²⁶⁸

4. Dil bilimcilere göre imâle sebepleri: “Kesradan sonra gelen elif: (كاتب ، جدار), kesradan önce gelen elif: (نائم ، عالم), yâ'dan (ي) sonra gelen elif: (سفيان ، بيان), yâ'dan önce gelen elif: (بايع ، ساير)، sonda bulunan yâ (ي) harfine mubeddel olan elif: (هَدَى ، فَتَاة), sonda bulunan yâ (ي) harfine mubeddel gelen elifi (ل) yâ (ي) harfine ziyâdesiz imâle yapmak: (ملهى), sülâsî fiillerin ‘aynu’l-filinden mubeddel bir elifin olması: (نَامَ ، هَامَ), isim sonlarında bulunan hâ (ه) ve tâ (ة) harflerinin vakflarda hâ (ه) harfine dönmesi: (مَالِيَه ، مَاهِيَه)”²⁶⁹ şeklinde sıralamak mümkündür.

5. Kırâat ilminin kendisiyle sistematik hale geldiği İbnü'l-Cezerî'ye göre imâle sebepleri: Bunlar on tanedir ve bunları iki şeye râcî kılmaktadır. Bunlar “kesra ve yâ (ي)” unsurlarıdır.²⁷⁰ Ayrıca ona göre imâlenin şartları ise dört tanedir ve onları da iki şeye râcî kılmıştır. Bu şartlar da yine kesra ve yâ (ي) harfidir.²⁷¹ İbnü'l-Cezerî, zikretmiş olduğu bu sebepleri en genel hali ile şu ifadelerle özetlemiştir:

Aslı yâ (ي) olan bütün elifleri (ل) imâle yapınız. Nitekim Hamza, Kisâî ve Halef bu şekilde uygulamada bulunmuştur. Eliflerin (ل) aslının yâ (ي) harfi olduğunu görmek için de bu kelimeleri tesniyeye çeviriniz. Tıpkı (هَدَى، هَوَى) (فَتَى، هَدَى) (أَتَى، اِسْتَعْلَى) şeklindeki kelimelerde olduğu gibi. Kendisinde yâ (ي) harfi bulunan (فَعْلَى) vezninde gelen ve içerisinde yâ (ي) harfi bulunan her kelimedede Hamza, Kisâî ve Halef'in yaptığı gibi imâle

²⁵⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/117.

²⁵⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/26.

²⁶⁰ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/118.

²⁶¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/26.

²⁶² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/27.

²⁶³ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/119.

²⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/27.

²⁶⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 4/123.

²⁶⁶ Râdiye bin Arabiyyeh, *es-Savtu 'l-luğaviyye fi 'l-kirâati 'l-Kurâniyye* (Cezayir: Alpha Doc, 2015), 42.

²⁶⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/27.

²⁶⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/27.

²⁶⁹ Ebu'l-Kâsım Ömer b. Sâbit es-Semânin, *el-Kavâid ve 'l-fevâid*, 165; Râdiye bin Arabiyyeh, *es-Savtu 'l-luğaviyye fi 'l-kirâati 'l-Kurâniyyeh*, 42.

²⁷⁰ Ali Osman Yüksel, *İbnu 'l-Cezerî ve Tayyibetu 'n-neşr* (İstanbul: İFAV Yayınları, 3. Basım, 2016), 385.

²⁷¹ Ali Osman Yüksel, *İbnu 'l-Cezerî ve Tayyibetu 'n-neşr*, 385.

yapınız. Kelime sonunda bulunan ve mushaftaki imlâsı (بلى، ملى، ضلى) şeklinde yâ (ي) harfi olan eliflerin (ل) de imâlesi yapılmaktadır...²⁷²

6. Arap dil bilimcilerine göre imâlenin sebepleri: Arap lehçelerine göre altı çeşit imâle sebebinin bulunduğundan söz edilmiştir. Onlar, “elif (ل), râ (ر) ve hâ-u te’nîs (ه)”i imâle harfleri olarak kabul etmişlerdir.²⁷³ Bu şekilde belirtilmelerinin sebebi ise bahsi geçen harflerin dışında imâlenin oluşamayacağını belirtilmesidir. Bu anlamda imâle, hâ-u te’nîste (ه) sadece vakf durumunda, elif (ل) ve râ (ر) harflerinde ise hem vasl hem vakf halinde gerçekleşebilmektedir.²⁷⁴ Bu harflerde imâlenin gerçekleşmesi de sadece mâ kablindeki fethanın imâle edilmesiyle mümkün görülmüştür.²⁷⁵ Şimdi sırasıyla bu imâle sebeplerini inceleyelim.

a. Elif (ل) harfinden önce gelen fethayı kesraya imâle etmek: Sîbeveyhi gibi meşhur âlimlere göre bu türdeki imâle Arap kabilelerinin arasında en meşhur ve en yaygın imâle olarak kabul görmektedir. Buna (جبال، عباد، كتاب) kelimeleri örnek gösterilebilir. Bu tür bir imâleye Kur’ân kırâatinde de rastlanmaktadır ki (جمارك، جدار) şeklindeki kelimeler misâl gösterilebilir.²⁷⁶ Ebû ‘Amr ve Dûrî’den gelen rivayete göre Kisâî bu kelimelerde imâle yapmıştır.²⁷⁷ Bunun dışındaki imâle türlerinin ise daha az bulunduğundan da söz edilmektedir. Bu tür bir imâlenin gerçekleşmesinin çeşitli şartları bulunmaktadır. Buna göre bahsi geçen imâle, mütemekkin bir isimde veya mutesarrif bir fiilde ve imâle sebebine hâiz bir yapıda bulunmalıdır.²⁷⁸

b. Hâ-u te’nîs’ten önce gelen fethayı kesraya imâle etmek: Sîbeveyhi bu bahisle ilgili “Arapları şöyle söylerken işittim: ‘ضربت ضربه، أخذت أخذة’. Bu tıpkı elif (ل) harfi ile gelen hâ (ه) harfine benziyordu. Onların elif (ل) harfinden önce geleni imâle etmeleri gibi ben de elif (ل) harfinden öncekini imâle ettim.” şeklinde hâ-u te’nîsin (ه) durumuna işareten beyanda bulunmuştur.²⁷⁹

Bu türdeki bir imâlenin icrâ edilebilmesi için tıpkı (نعمه، حكمة) kelimelerinde olduğu gibi vakf üzere bulunması gerekmektedir. Çünkü bunlar elif-i te’nîs ile mahreç,

²⁷² Ali Osman Yüksel, *İbnu'l-Cezerî ve Tayyibetu'n-neşr*, 385.

²⁷³ Mekkî bin Ebî Tâlib, *er-Riâye*, thk. Ahmed Hasan Ferhât (Umman: Dâru'l-Meârif, 2. Basım, 1996), 129.

²⁷⁴ Mekkî b. Ebû Tâlib, *er-Ri'âye*, 129-130; İbnü'l-Cezerî, *et-Temhîd*, 94.

²⁷⁵ İbnü'l-Kâsîh el-Uzrî, *Kurratu'l-ayn*, 51.

²⁷⁶ el-Bakara, 2/295; el-Kehf, 18/77.

²⁷⁷ İbnü'l-Bâziş, *el-İknâ*, 116.

²⁷⁸ Mekkî bin Ebî Tâlib, *er-Riâye*, thk. Ahmed Hasan Ferhât (Umman: Dâru Ammâr, 3. Basım, 1996), 129; Abdulazîm eş-Şinâvî, *et-Ta'rîf bifenni't-tesrîf* (Libya: Kuliyetu Lügatu'l-Arabiyye el-Câmiatu'l-İslâmiyye, ts.), 204.

²⁷⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/270; İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l-ayn*, 52.

mana, ziyâdelik ve isimle ihtisâs edilmesi cihetinden hâ-u te'nîse (◌) benzemektedir.²⁸⁰ Nitekim bu türdeki imâleler bilhassa Kisâî'nin kırâati olmak üzere pek çok kırâatte bulunmaktadır.

c. Meksûr râ (ر) harfinden önce gelen fethayı kesraya imâle etmek: Bu tür bir imâlenin oluşabilmesi için ilk olarak meksûr râ (ر) harfinin meftûh bir harf ile muttasıl olması gerekmektedir. Ayrıca fetha harekenin yâ (ي) üzerinde bulunmamalıdır ki buna (إِنْ فِي الْكَبْرِ كَثِيرًا مِنَ الْعَبْرِ) ibaresi örnek gösterilebilir. Yine fetha hareke yâ (ي) üzere olduğu (السَّيْرِ، الْغَيْرِ) şeklindeki kelimelerde imâle oluşmamaktadır. Ancak fetha, yâ (ي) harfi dışında bir harf üzere olup ardından sâkin bir harfle ayrılmış olan meksûr râ (ر) harfi gelirse imâle câiz olmaktadır ki buna (نَهْ رٍ، تَمْ رٍ، بَرَهْ رٍ) kelimeleri misâl verilebilir. Bunun Kur'ân kırâatindeki misâli ise Nâfi kırâatinin Verş rivâyetinde şu kelime (بَشَرٍ) üzerinde icrâ edildiği bilinmektedir.²⁸¹ Ancak kırâatlarda yer verilenin aksine bu tür imâleler nahiv âlimleri tarafından dikkat çekmektedir.²⁸²

d. Kesrayı damme harekeye doğru imâle etmek: Bu çeşit bir imâle genellikle mechûl sîga üzere gelen kelimelerde görülmektedir ki buna (قَيْلٍ، حَيْلٍ، سَيْقٍ، بَيْعٍ) şeklindeki kelimeler örnek verilebilir. Bu tür kelimelerin telaffuzunda kesra ve dammeden mürekkeb bir ses ortaya çıkmaktadır.²⁸³ Bir dil âlimi ve müfessir olan Ebu Hayyân el-Endelûsî (ö. 745/1344) bu imâlenin genellikle Benî Huzeyl ve Benî Dubeyr lehçelerinde görüldüğünü ve bazı Kur'ân kırâatlerinde de uygulandığını ifade etmiştir.²⁸⁴

e. Damme yi kesra harekeye doğru imâle etmek: Sîbeveyhi, *el-Kitâb*'ında bu tür imâleye (إِبْنِ مَذْعُورٍ) kelimesini örnek göstermiş ve 'ayn (ع) harfinin dammesinin kesraya imâle edildiğinden söz etmiştir.²⁸⁵ İbrâhim Ebû Sekîn ise bu imâle türünün genellikle Benî Esed kabilesinde görüldüğünü ifade etmiştir.²⁸⁶

f. Fetha harekeyi dammeye doğru imâle etmek: Bu tür imâle Arap lehçeleri arasında çok az görülmektedir. Nitekim belirli bir kabileye atfedilmemektedir.²⁸⁷

²⁸⁰ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l-'ayn*, 52.

²⁸¹ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l-'ayn*, 52-53; Ayrıca bk. Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/270; Ahmed b. Muhammed el-Bennâ ed-Dimyâtî, *İthâfu fudâlai'l-beşer*, thk. Şabân Muhammed İsmâîl (Beyrut: Âlimu'l-Kutub ve Mektebetu'l-Kulliyâti'l-Ezheriyye, 1987), 2/581; Abdülfettah b. Abdülgani b. Muhammed el-Kadi, *el-Vâfi fî şerhi's-Şâtibiyye* (Kahire: y.y., 2019), 164.

²⁸² İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l-'ayn*, 53.

²⁸³ İbni Cinnî, *el-Hasâis*, 3/123; İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l-'ayn*, 53.

²⁸⁴ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l-'ayn*, 53; Ayrıca bk. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhîd* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 3. Basım, 1983), 1/61.

²⁸⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/270.

²⁸⁶ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l-'ayn*, 54; İbrâhîm Ebû Sekîn, *Mekûmâtu'l-lehce* (Mısır: Matbaatu Hasen, 1984), 33.

²⁸⁷ İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l-'ayn*, 54; Abduh er-Râcihi, *Lehecâti'l-Arabiyye*, 22.

Zikredilen bu imâle sebepleri arasında nahiv ve kırâat ulemasının ittifak ettiği sebepleri sıralamanın, meselenin daha iyi anlaşılmasına katkı sunacağı kanaatindeyiz. Buna göre ittifak edilen imâle sebeplerini “kelimede bulunan kesralı harften önce elifin (ل) bulunması, elifin (ل) kesrasının bazı durumlarda oluşması, munkalib elifin (ل) isim ve fiillerde olması, munkalibe benzeyen elifin (ل) imâle edilmesi, imâlenin başka bir imâleye sebep olması, yâ (ي) harfi sebebiyle elif harfinin imâle edilmesi ve munkalib elife benzer harfin imâle edilmesi”²⁸⁸ şeklinde sıralamak mümkündür.

Hem kırâat âlimlerinin hem de nahiv âlimlerinin imâle sebeplerine bakıldığında birtakım muhtelif unsurlar bulunsa da benzer hususlar üzerinde ittifak ettikleri anlaşılmaktadır. Ayrıca zikredilen sebeplerin, imâleyi kelime içerisinde ileriye ve geriye doğru ses etkileşimine dâhil ettikleri görülmektedir. Buna göre elif harfinden önce yâ harfi ve kesra hareke bulunması durumunda ses ileriye doğru etki etmekte iken, elif harfinden sonra yâ (ي) harfi ve kesra bulunması halinde ise sesin geriye doğru etkileşimde bulunduğu anlaşılmaktadır.²⁸⁹

3.1.4. İmâle ile İlgili Kavramlar

Bu başlık altında *feth*, *tefhîm*, *terkîk*, *nasb* gibi imâle ile alakalı kelime ve kavramlar üzerinde durulacaktır. Bu bağlamda, Arapça *f-t-h* kelimesinden türetilmiş olan *feth* (فتح) sözlükte “açmak, kapatmanın zıddı, fethetmek,”²⁹⁰ ıstılâhta ise “mâ kablinde hâlis bir fetha barındıran elif harfini telaffuz etmek için ağzın açılması” anlamına gelmektedir.²⁹¹ *Feth* (فتح) kelimesi, Arap dil bilimcileri tarafından *iğlâk* (إغلق) kelimesinin zıddı olarak da kabul edilmektedir. Bu doğrultuda dil âlimlerinden İbn Fâris (ö. 395/1004) *feth* (فتح) kelimesini *iğlâk* kelimesinin, Fîrûzâbâdî (ö. 817/1415) de *eğlaka* (أغلق) kelimesinin zıddı olarak tanımlamıştır.²⁹² *Feth* kelimesine *feth-i mutevassıt*, *ihlâsu’l-feth* ve *fethâ-i hâlis* da denilmiştir.²⁹³ Ayrıca *feth* (فتح) kelimesi yerine *tefhîm* ve *nasb* lafızları da kullanılmaktadır.²⁹⁴

²⁸⁸ İbn Galbûn, *Kitâbu’l-istikmâl*, “Dirâse”, 66-74.

²⁸⁹ Râcihi, *Lehecâtü’l-‘Arabiyye*, 164; Reşâd Muhammed Sâlim, *el-Kırââtü’l-Kur’âniyye ve sıletuhâ bi’l-lehecâtü’l-‘Arabiyye* (İmârât: Dâru’l-Beşer, 2017), 295.

²⁹⁰ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, fth maddesi, 2/536; Halîl b. Ahmed, *Kitâbu’l-‘ayn*, thk. Abdulhamîd Hendâvî, fth maddesi, 3/299.

²⁹¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/29.

²⁹² İbn Fâris, *Mu’cemu mekâyisi’l-luga*, fth maddesi, nşr. Abdusselam Muhammed Harun (Kahire: y.y., 1946-51, 1969); Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu’l-muhîd*, fth maddesi, 297; Râzî, *Mu’cemu’l-luğa*, 558.

²⁹³ İbnü’l-Cezerî, *Şerhu Tayyibeti’n-neşr fi’l-kırâ’âti’l-‘aşr* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-‘İlmiyye, 1420/2000), 115; Mübârek b. Hasan eş-Şehrezûrî, *el-Misbâhu’z-zâhir fi’l-kırâ’âti’l-‘aşri’l-bevâhir*, thk. İbrâhîm b. Sa’îd ed-Devserî (Riyad: Dâru’l- Hadâra, 1435/2014), 344, 346, 347; İbnü’l-Bâziş, *el-İknâ’*, 222; İbnü’l-Cezerî, *et-Temhîd fi’lmi’t-tecvîd*, 57.

²⁹⁴ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/263.

Feth, *feth-i şedîd* ve *feth-i mutevassıt* şeklinde iki kısma ayrılmaktadır. *Feth-i şedîd*, Kur'ân okuyucularının tilâvet esnasında ağızlarını normalin dışında açarak okumasını ifade etmektedir. (هدى) kelimesindeki *dâl* harfinin tefhîm ile okunması buna örnek verilebilmektedir. Aşırılık içermesi anlamında buna sadece *tefhîm* de denilmiştir.²⁹⁵ *Feth-i şedîd* ile eş anlamda kullanılan *tefhîmu'l-muhad* da yine aynı anlama gelmekte ve Kur'ân'ın bu usûl ile okunmasına izin verilmemiştir.²⁹⁶ Yine *feth-i şedîd* için *tefhîm elif* ismi de kullanılmıştır. Bu anlamda tefhîm kelimesi hem imâlenin zıddı olan hâlis fethaya tekabül etmekte hem de kalın -a- sesi çıkarmak için ağız fazla bir şekilde açma manasına gelmektedir.²⁹⁷ Arapların okuyuş usûllerinde bulunmayan *feth-i şedîd* ile Kur'ân okumak câiz görülmemiştir. Bunun Mâveraünnehir bölgesinden bilhassa Acem okuyuculardan geçmiş bir usûl olduğu düşünülmektedir.²⁹⁸

Sîbeveyhi, tefhîm elifinin Hicâz Ehli'ne ait olduğundan bahsetmiştir. Bundan dolayı Hicâz Ehli'nin (الصلاة، الزكاة، الحياة) gibi kelimelerde *tefhîm elifi* ile telaffuzda bulunduğundan da söz etmiştir.²⁹⁹ Dâni'ye göre zikredilen kelimelerin mushaf hattında vâv (و) harfi ile bulunmasının sebebi Hicâz Ehli'nin dillerindeki kalınlıktan/tefhîmden kaynaklanmaktadır. Zira Hicâz Ehli tarafından telaffuz edilen kelimelerdeki elif harfi tefhîm olarak duyulduğundan mushafa da vâv (و) harfi ile yazılmıştır.³⁰⁰ Bundan dolayı meşhur kırâat âlimlerinden İbnü'l-Bâziş (ö. 540/1145) de *tefhîm elifinin* imâle elifi olan *terhîm elifinin* zıttı olduğunu ve bu yüzden *terhîm elifinde* yâ (ي) harfine, *tefhîm elifinde* ise vâv (و) harfine doğru meyil olduğunu ifade etmiştir.³⁰¹

Feth'in diğer çeşidi ise *feth-i mutevassıt*tır. *Feth-i mutevassıt* ise *feth-i şedîd* ile imâle-i mutevassıtı arası bir okuyuş şekli olarak bilinmektedir. (اشترى) kelimesinin okunuşu bu türe örnek verilmektedir.³⁰² Genel itibari ile kurrânın bilhassa İbn Kesîr'in ve Âsım'ın tercih ettiği *feth-i mutevassıt*, *terkîk* diye de isimlendirilmiştir.³⁰³ *Feth-i*

²⁹⁵ Ali Osman Yüksel, *İbnu'l-Cezerî ve tayyibetu'n-neşr* (İstanbul: İFAV Yayıncılık, 3. Basım 2016), 385.

²⁹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/30.

²⁹⁷ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât*, 332; Dâni, *el-Mûdih li-mezâhibi'l-kurrâ'*, 21, 22; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 28. 201.

²⁹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/30.

²⁹⁹ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2. Basım, 1408/1988), 4/432.

³⁰⁰ Dâni, *el-Feth ve'l-imâle*, 12-13; Dâni, *el-Mûdih li-mezâhibi'l-kurrâ'*, 20; Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ'*, 600.

³⁰¹ Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddin Ali b. Yaîş el-Esedî İbn Yâ'îş, *Şerhu'l-Mufasssal* (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 5/520.

³⁰² Ebû Şâme, *İbrâzu'l-meânî*, 204.

³⁰³ Ali Osman Yüksel, *İbnu'l-Cezerî ve Tayyibetu'n-Neşr*, 385.

mutevassıt ile eş anlamda kullanılan çeşitli kelimeler de mevcuttur. Bunları *tefhîm*, *terkîk* ve *nasb* şeklinde sıralamak mümkündür.³⁰⁴

Tefhîm genel manada *feth-i mutevassıt* ile aynı anlama gelmekle birlikte imâlenin zıddı olarak ifade edilmiştir. Ebu'l-'Alâ el-Maarrî (ö. 449/1057), elifin imâlesinin ve tefhîminin câiz olduğunu belirtmiştir.³⁰⁵ Yine İbn Galbûn da Kâlûn ve Hafs'ın bu bâb üzere ihtilaf ettikleri hususta tefhîmde bulunduklarını dile getirmiştir.³⁰⁶

Daha önce de yer verdiğimiz *terkîk* kelimesiyle ilgili olarak İbnü'l-Cezerî bazılarının bu kelimeyi kullandığını ve bundan maksadın *feth-i mutevassıt* olduğunu zikretmiştir. *Feth-i şedîd* ile *imâle-i mutevassıta* arası bir ses olan *terkîk*, *imâlenin* zıddı olarak tanımlanmıştır.³⁰⁷

Sîbeveyhi'nin eserinde kullandığı *nasb* kavramı hakkında meşhur dil âlimi İbn Fâris "nûn, sâd ve bâ harflerinden oluşan kök, 'birşeyin dik durması ve düzgün bir şekilde yerleştirilmesi' manasına gelen temel bir anlama sahiptir. Arap dili âlimleri 'feth' kelimesini 'nasb' yani (dikmek, kaldırmak) anlamında kullanmışlardır ki sanki kelimenin ağızda dik bir şekilde durduğuna dikkat çekmişlerdir." şeklinde açıklamada bulunmuştur.³⁰⁸ Nahiv âlimleri de bu kavramı, *feth* anlamında *imâlenin* zıddı olarak kullanmışlardır.³⁰⁹

3.1.5. İmâle Çeşitleri

Kurrâya göre imâle, *imâle-i şedîde* ve *imâle-i mutevassıta* olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır.

3.1.5.1. İmâle-i Şedîde

İmâle-i şedîde "elif (ل) harfîni yâ (ي) harfine, fetha harekeyi ise kesraya doğru yakınlılaştırmak" manasına gelmektedir. Bu şekilde gerçekleşen imâleye, *imâle-i kubrâ* (büyük imâle) adı da verilmektedir.³¹⁰ Kolay anlaşılması için bir örnek ile açıklanacak olursa "êêî" sesine benzer bir ses olduğu ifade edilebilir. Verş rivâyetine göre (طه) kelimesi bu şekilde okunmuştur.³¹¹ Nitekim Âsım kırâatinin Hafs rivayetinde tek yerde

³⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/30.

³⁰⁵ Cessâs, *el-Fusûl ve'l-luğât*, 32.

³⁰⁶ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, 101.

³⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/30.

³⁰⁸ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/263; İbnü'l-Kâsîh, *Kurratu'l-'ayn*, 57.

³⁰⁹ İbn Fâris er-Râzî, *Mu'cemu'l-mekâyisi'l-luğa*, 5/434.

³¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/29-35.

³¹¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/24.

geçen Hûd sûresinin 41. ayetindeki kelime (مَجْرِيهَا) bu tür imâleyle örnek verilmektedir. *Îmâle-i şedîde* için *el-idcâ* (الإِضْجَاعُ),³¹² *el-bath* (الْبَطْحُ),³¹³ *elleyyü* (الَّيُّ), *imâletu'l-mahda* (إِمَالَةُ الْمَحْضَةِ), *el-icnâh* (الإِجْنَاهُ), *el-işbâ* (الإِشْبَاعُ) ve *elifu'l-mu'avvic* (الْأَلِفُ الْمُعَوِّجُ) tabirleri de kullanılmaktadır.³¹⁴

Idcâ (الإِضْجَاعُ) kelimesi “bir şeyi meylettirmek, eğmek” manasına gelmektedir. Bu terim bilhassa *imâle-i kubrâ* için kullanılan eski bir kelimedir.³¹⁵ *Bath* (الْبَطْحُ), “bir şeyi atmak” anlamında *imâle-i kubrâ* ile mürâdif eski bir kelimedir.³¹⁶ Bunların dışında *elleyyü* (الَّيُّ) kelimesi de kullanılmaktadır. Bu kelimenin Kur’ân’da Munâfikûn sûresi 5. ayetteki (لَوْ أَوْ رُؤُسُهُمْ) kelimesinde geçtiği ifade edilmiştir. Bu terim, hem *imâle-i kubrâ* hem de *imâle-i suğrâyı* tanımlamak için istimal edilmiş olsa da kurrâ bu lafız ile daha çok *imâle-i kubrâyı* kastetmiştir.³¹⁷

Imâletu'l-mahda (إِمَالَةُ الْمَحْضَةِ) teribindeki *mahda* kelimesi sözlükte “sütün hâlisi” anlamına gelmektedir. Bu anlamıyla ıstılahta *hâlis imâle* demek olup *imâle-i kubrâyı* tanımlamak için kullanılmıştır.³¹⁸

İcnâh (الإِجْنَاهُ) kelimesi *c-n-h* kökünden türemiş olup “yönlendirmek, eğmek” gibi manalara gelmektedir. Bu kelime Kur’ân’da Enfâl sûresinin 61. ayetinde (جَنَحُوا) şeklinde geçmektedir ve hem *imâle-i kubrâ* hem *imâle-i suğrâ* için kullanılmaktadır. Kurrâ ise bu kelimeyi bilhassa *imâle-i kubrâ* için kullanmıştır.³¹⁹

İşbâ (الإِشْبَاعُ) kelimesi “fetha ve elifi, kesra ile yâ harfine yaklaştırmayı” ifade eden bir terimdir.³²⁰ *Elifu'l-mu'avvic* (الْأَلِفُ الْمُعَوِّجُ) teribindeki *mu'avvic* kelimesi ise “eğmek” manasında olup bu anlamıyla *imâle-i kubrâ* için kullanılmaktadır.³²¹

³¹² İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 8/220.

³¹³ Zemahşerî, *Esâsu'l-belâğa*, nşr. Muḥammad Efendî Mustafâ (Kahire: y.y., 1327/1909), 68.

³¹⁴ Ahmed bin Amr bin Muhammed el-Hamevî, *el-Kavâid ve'l-işârât fî usûli'l-kirâat*, thk. Abdülkerîm Muhammed Bekkâr (Şam: Dâru'l-Kalem, 1986), 50.

³¹⁵ Hamevî, *el-Kavâidu ve'l-işârât*, 50.

³¹⁶ Hamevî, *el-Kavâidu ve'l-işârât*, 50.

³¹⁷ İbrâhîm Amr b. el-Caberî, *Kenzu'l-meânî şerhu hurzu'l-emânî*, thk. Muhammed el-Mısırî (Kahire: el-İthâdu'l-âmu li Cemâati'l-Kurrâ, 1955), 225.

³¹⁸ Muhammed bin Yakûb el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîd* (Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 2. Basım, 1987), 842.

³¹⁹ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsu'l-muhîd*, 276.

³²⁰ Ahmed bin Fâris bin Zekerîyya er-Râzî, *Mu'cemu'l-mekâyisu'l-luğa*, thk. Abdu's-Selâm Hârûn (Beyrut: Dâru'l-Ceyl, 1991), 3/241.

³²¹ Ahmed bin Yûsuf el-Halebî, *Umdetu'l-huffâz fî tefsiri eşrafu'l-elfâz*, thk. Mahmûd Muhammed es-Seyyid (İstanbul: Dâru's-Seyyid, 1987), 387.

3.1.5.2. İmâle-i Mutevassıta

Aynı zamanda *imâle-i suğrâ* olarak da bilinen *imâle-i mutevassıta* “feth-i mutevassıta ile imâle-i şedîde arasında bir okuyuş” anlamına gelmektedir. Kolay anlaşılması için Türkçe’den bir örnekle açıklanacak olursa “êêê..anlat bakalım.” cümlesinde geçen -êê- seslerine benzer bir ses olduğu ifade edilebilir. Hamza kırâatinde (يَتَامَى) kelimesi bu şekilde okunmuştur. Bu taksîm daha çok İbnü’l-Cezerî tarafından geliştirilmiştir.³²² Eğer imâle, fetha cihetine yakın uygulanırsa bu durumda imâle-i suğrâ (küçük imâle) gerçekleşmektedir.³²³ Bu tür imâleler *beyne’l-lafzayn* (بين اللفظين), *et-taklîl* (التقليل), *et-taldîf* (التلطيف), *el-kesr* (الكسر), *et-terkîk* (الترقيق), *et-terhîm* (الترخيم) ve *beyne beyne* (بين بين) olarak da isimlendirilmektedir.³²⁴

Mekkî bin Ebî Tâlib’in eserinde kullandığı *beyne’l-lafzayn* tabiri mana itibari ile “elif harfinin *feth-i mutevassıt* ile *imâletu’l-muhad eş-şedîde* arası imâle edilmesi” anlamına gelmektedir.³²⁵

Meşhur kırâat âlimlerinden Ebu’l-Kâsım eş-Şâtıbî’nin (ö. 590/1190) kullanmış olduğu *taklîl* terimi ise kökü itibari ile “azlık” demektir ve “çokluk/kesra” kelimesinin zıddı olarak kullanılmıştır.³²⁶ Istilâhi olarak ise “*feth-i mutevassıt* ile *imâle-i şedîde* arası bir okuyuşu” ifade etmektedir.³²⁷ İbnü’l-Cezerî’nin istimâl etmiş olduğu *teldîf* kelimesi de sözlükte “nezaket” anlamına gelmekte olup *imâle-i mutevassıta* için kullanılmıştır.³²⁸

Kırâat ilmi alanında öne çıkan âlimlerden biri olan Ebû Bekr b. Mucâhid’in (ö. 324/936) *imâle-i mutevassıta* için kullanmış olduğu *kesr* terimi gerçek manadaki hâlis kesra olmayıp “harfi kesra cihetine doğru eğmek” manasına gelmektedir. Bu terim hem imâle-i şedîd hem de *imâle-i mutevassıta* için kullanılmakta olup kurrâ bu terimi *imâle-i kubrâ* için kullanmıştır.³²⁹ Nitekim Âsım’a nispet edilen bir nakilde şöyle rivayette bulunmuştur:

Bir adam Abdullah b. Mesûd’a gelerek (طه) kelimesini meksûr kılmadan okudu. İbn Mesûd ise ‘(طه) kelimesindeki dâ (ط) ve hâ (ه) harflerini kesra kıl’,

³²² Muhammed Avvâd Hamûdî el-Ânî, *Hulâsatu ilmi’t-tecvîd ve sefer kırâatu’l-kurrâu’-l emâcid ve fevâid ehar* (Bağdad: Mektebetu’n-Nûr, 1938), 50.

³²³ Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvîd Istılahları*, 91; Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i Aşere* (Ankara: DİB Yayınları, 2. Basım, 2018), 116.

³²⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/29-35.

³²⁵ Mekkî bin Ebî Tâlib, *et-Tebşıra*, 386.

³²⁶ Fîrûzâbâdî, *el-Kâmusu’l-muhîd*, 1356.

³²⁷ Hamevî, *el-Kavâid ve’l-işârât*, 5/492.

³²⁸ Râzî, *Mu’cemu’l-mekâyisi’l-luğa*, 5/250.

³²⁹ Ebû Bekr b. Mucâhid, *Kitâbu’s-seb’a fi’l-kırâât*, thk. Şevkî Dayf (Mısır: Dâru’l-Maârif, ts.), 145.

dedi. Bunun üzerine adam: ‘(طه) kelimesinde kesra yoktur’, dedi. İbn Mesûd ise: ‘(طه) kelimesi kesralıdır.’ Sonra yine dedi ki: ‘Vallahi Allah Rasulü’nün (s) bana öğrettiği budur.’³³⁰

Âsım bunun üzerine *kesrin*, Ehl-i Hayra’nın dilinden kaldığını ifade etmiştir.³³¹ Şâtıbî’nin kullanmış olduğu *terkîk* kelimesi sözlükte “ince, az” anlamlarına gelmektedir.³³² Kırâat âlimlerinden Ebû Şâme (ö. 665/1267) ise *terkîk* kelimesinin *imâlenin* isimlerinden olduğunu belirtmiştir. Bu terim hem *imâle-i şedîde* hem de *imâle-i mutevassıta* için kullanılmıştır.³³³

İmâle-i şedîde için kullanılan *terhîm* kelimesi bir fıkıh ve dil âlimi olan Şerîf el-Hüseyni en-Nisâbü’rî’nin (ö. 776/1375) *Şerhu’ş-Şâfiyye* isimli eserinde geçmektedir.³³⁴ *R-h-m* (م-ح-ر) kökünden gelen kelime sözlükte “kolaylık” anlamına gelmektedir. Bu terim hem *imâle-i kubrâ* hem de *imâle-i suğrâ* için kullanılmaktadır.³³⁵ Zikredilen terimlerin dışında kırâat-i ‘aşeraya dair ilk eseri yazan İbn Mihrân en-Nisâbü’rî (ö. 381/992), *beyne’l-feth ve’l-kesr* terimini kullanmıştır.³³⁶ Ayrıca *el-kesru’l-latîf* kelimesi de *imâle-i mutevassıta* için kullanılan tabirlerdendir.³³⁷

Ebu’l-Hasen b. Galbûn, *imâle-i mutevassıta*yı tanımlamak için *işmâmu’l-imâle* tabirini kullanmıştır. Bu terim “harfî kesra cihetine doğru az bir şekilde tattırmak” manasına gelmektedir. Yani “elif (ا) ve fethayı, yâ (ي) ve kesra cihetine doğru indirmek” demektir. Ebu’l-Hasen b. Galbûn, Hamza’nın *imâle-i işmâm* ile yani *imâle-i mutevassıta* ile okuduğunu zikretmiştir.³³⁸

Arap dili âlimlerinden el-‘Ukberî (ö. 616/1219), Necid, Temîm, Esed ve Kays kabilelerinin yâ (ي) zevâtından olan harflere kesra ile işarette bulunduklarından söz etmiştir. Bu işaretin kesraya tekabülü hem *imâle-i kubrâ* hem de *imâle-i suğrâ* için geçerli görülmüştür.³³⁹

İmâle-i şedide ve *imâle-i mutevassıta* dışında imâleyi kelime sonuna itibar ederek *imâle-i râiyye* ve *imâle-i yâiyye* şeklinde iki kısma ayıran âlimler de olmuştur.

³³⁰ Sehâvî, *Cemâlu’l-kurrâ ve kemâlu’l-ikrâ*, 2/498.

³³¹ Ebu’l-Kâsım Burhân el-Ukberî, *Şerhu’l-lemma*, thk. Fâiz Fâris (Kuveyt: el-Meclisu’l-Vatânî, 1984), 2/724.

³³² Şâtıbyyeh, *el-Beyt*, 337.

³³³ Ebû Şâme, *İbrâzu’l-meânî*, thk. İbrâhîm Atve Avvaz (Kahire: Mektebetu Mustafa, 1981), 248.

³³⁴ Cemâleddin İbnü’l-Hâcib’in (ö. 646/1249) sarfa dair *eş-Şâfiyye* eserinin şerhidir.

³³⁵ Râzî, *Mu’cemu’l-mekâyisi’l-luğa*, 2/500.

³³⁶ Ahmed bin Huseyn el-İsbehânî, *el-Ğâye fi’l-kırâati’l-aşr*, thk. Muhammed Ğayyâs el-Cenbâz (Riyad: Dâru’s-Şefâv, 2. Basım, 1990), 166.

³³⁷ İsbehânî, *el-Ğâye fi’l-kırâati’l-aşr*, 459.

³³⁸ Ebu’l-Hasan b. Galbûn, *et-Tezkira*, thk. Eymen Rüşdî Süveyd (b.y.: y.y., 1991), 199.

³³⁹ Ukberî, *Şerhu’l-lemh*, 2/724.

Buna göre kelime sonunda mutevassıt eliften sonra meksûr râ (ر) harfi geldiğinde *imâle-i râiyye* oluşmaktadır. (النَّارِ) ve (الْكَافِرِ) şeklindeki kelimeler buna örnek teşkil etmektedir.³⁴⁰

Kelime sonlarında gelen elifler aslı itibariyle yâ (ي) harfi olduğundan bu durumlarda gerçekleşen imâleye de *imâle-i yâiyye* denilmektedir. (غَشَى) ve (هَدَى) şeklindeki kelimeler buna örnek verilmektedir.³⁴¹

Arap dili âlimlerinden İbn Cinnî'ye göre imâleye konu olan elif tefhîm olarak bulunuyorsa bu durumda imâlenin elif (ل) ile vâv (و) veya fetha ile damme hareke arasında gerçekleştiği düşünülmektedir. Bu çeşit imâleye *imâle-i mufahhame* denilmektedir ki (زَكَاتٌ، حَيَاتٌ، صُورَةٌ) şeklindeki kelimeler buna örnek gösterilebilir.³⁴²

Bu doğrultuda beş çeşit *imâle*den söz etmek mümkün gözükse de bunlar arasından *imâle-i şedîde* ve *imâle-i mutevassıtayı* çeşit olarak, *imâle-i mufahhameyi* aslında tefhîm olarak, *imâle-i râiyye* ile *imâle-i yâiyyeyi* ise imâle çeşitlerinden ziyade imâle sebepleri olarak kabul etmek gerektiği anlaşılmaktadır.³⁴³ Bir başka ifade ile *imâlenin*, *imâle-i şedîde* ve *imâle-i mutevassıta* olmak üzere iki çeşide ayrıldığını söylemek mümkündür.

İmâle-i şedîde ile *imâle-i mutevassıttan* hangisinin daha evlâ olduğu konusunda mütekaddim âlimler çeşitli değerlendirmelerde bulunmuştur. Bu meselenin önde gelen âlimlerinden Dâni'ye göre *imâle-i mutevassıta* daha tercihe şayan görülmüştür. Çünkü *imâle-i mutevassıta* ile birlikte elif (ل) harfinin yâ (ي) harfinden geldiğini gösterme maksadı hasıl olmaktadır.³⁴⁴ Bununla birlikte *imâle-i mutevassıta*, *feth-i mutevassıt* ile *imâle-i şedîde* arasında bir ses ile telaffuz edilmesi gerektiğinden daha hassas bir şekilde icra edilmektedir. Bu yüzden *imâle-i şedîdeye* kıyasla daha az kimse tarafından uygulanmaktadır. Bu özel durumundan dolayı kırâat-i 'aşera içerisinde Nâfi'nin ve râvisi Verş'in (طه) kelimesi dışındaki pek çok kelimeyi *imâle-i mutevassıta* üzere okuduğu bilinmektedir.³⁴⁵ Bu anlamda *imâle-i mutevassıtanın* herkes tarafından icra edilemeyen hassas bir uygulama olduğu anlaşılmaktadır.

³⁴⁰ Seyyid Ahmed Addâd, *Ahkâmu'l-Kur'an-i'l-Kerîm* (Cezayir: Matbaatu'l-Fen, ts.), 26.

³⁴¹ Râdiye bin Arabiyyeh, *es-Savtu'l-luğaviyye fi'l-kirâati'l-Kurâniyye*, 39.

³⁴² İbni Cinnî, *Sirru sinâatu'l-i'râb*, thk. Huseyn Hendâvî (Dımaşk: Dâru'l-Kalem, 1985), 1/55.

³⁴³ Râdiye bin Arabiyyeh, *es-Savtu'l-luğaviyye fi'l-kirâati'l-Kurâniyye*, 40.

³⁴⁴ Dâni, *Câmi'u'l-beyân*, 2/745, 4/1731.

³⁴⁵ Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-me'ânî*, 222.

Yine bu hassasiyeti ortaya koymasından (ثَقَاتٌ) kelimesi zikredilebilir. Zira bu kelimeyi Kisâî, Hamza ve Halefû'l-Âşir *imâle-i şedîde*, Nâfi ise *beyne beyne* yani *imâle-i mutevassıta* ile okumuştur. Bâkûn ise imâle yapmaksızın *tefhîm* ile okumuştur.³⁴⁶

3.1.6. İmâlenin Arap Kabileleri Arasında Yayılışı

Arap lehçelerindeki çeşitlilik, Câhiliyye döneminin sonlarına doğru artış göstermiştir.³⁴⁷ Her lehçe kendisinin istimâl edildiği kabile ile gelişim göstermiş ve bulunduğu coğrafi şartlardan da etkilenmiştir. Bu anlamda Hicâz'da Kureyş lehçesinin merkezî bir rol oynadığı ancak Necid bölgesinde ise bedevî özellikleriyle ön plana çıkan Temîm lehçesinin esas alındığı anlaşılmaktadır.³⁴⁸

Meşhur dil âlimi İbn Fâris (ö.395/1005) ihtiva ettiği nezihliğinden ve yüksek fesahatinden dolayı Kureyş lehçesini Arap dilinin en fasih lehçesi olarak görmüştür.³⁴⁹ Çünkü Kureyş kabilesi, Mekke civarında önemli bir konumda bulunması nedeniyle diğer kabilelere kıyasla medeniyete ait hasletleri daha çok taşıması açısından ön plana çıkmış ve bu durum dillerine de yansımıştır. Buradan hareketle Kureyş lehçesi sahip olduğu özellikler sayesinde özünü korumuş ve diğer lehçelerde bulunan fonetik farklılıklardan kendisini arındırmıştır. İhtiva ettiği özellikleri sayesinde en nezih formuna ulaşan Kureyş lehçesi fasih Arap dilinin öne çıkan en önemli lehçesi olmuştur.³⁵⁰

Sadeliği ve barındırmış olduğu kolaylık sayesinde Kur'ân kırâatinde en çok kullanılan lehçe Kureyş lehçesi olmakla birlikte diğer lehçelerle de kırâatte bulunulmasına ruhsat verilmiştir. Vahyin inzâl olduğu ve İslam'ın yayılmaya devam ettiği süreç göz önüne alındığında bunun zarûrî bir durum olduğu anlaşılmaktadır. Zira meşhur Kur'ân ve hadis âlimleri İbn Kuteybe (ö. 276/889) ve Ebû Şâme el-Makdisî'ye (ö. 665/1267) göre ömürleri boyunca mensubu olduğu kabilenin lehçesine göre konuşan insanların yeni bir duruma alışabilmesi zor olduğundan eski lehçelerinin telaffuz keyfiyetlerini bir anda terketmeleri istenmemiştir. Aksi bir durum, insanlar

³⁴⁶ İbn Mücâhid, *Kitâbü's-Seb'a fi'l-kırâ'ât*, 204.

³⁴⁷ Huseyin Nassâr, *Mu'cemu'l-Arabiyyu, neşetuhu ve tetavvuruhu* (Mısır: Mektebetu'l-Fecâleh, 1988), 1/13.

³⁴⁸ Suyûtî, *el-İtkân*, 2/122-123.

³⁴⁹ Ebû'l-Hüseyn Ahmed b. Fâris b. Zekariyyâ İbn Fâris, *es-Sâhibî fi'fîkhi'l-luğati'l-'Arabiyye ve mesâilihâ ve süneni'l-'Arabi fi kelâmihâ*, thk. Muhammed Ali Beydûn (Lübnan: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1997), 28.

³⁵⁰ İbn Fâris, *es-Sâhibî fi'fîkhi'l-luğati'l-'Arabiyye*, 28.

için büyük bir zorluğa sebebiyet vereceğinden ahrufu's-seba' ruhsatı bağlamında Allah'ın bir lütfu olarak farklı lehçelerle kırâate izin verilmiştir.³⁵¹

Lehçesel özellikler bağlamında Arap Yarımadası'nın coğrafi koşulları göz önünde bulundurulduğunda çölde çeşitli zorluklara maruz kalan bedevîlerin dillerinin daha seri ve sert olduğu görülmektedir. Bu durum Necid çöllerinde yaşayan bedevîlerin lehçelerinde *idgam* ve *imâle* ile birlikte serilik; hemzenin tahkîki ile birlikte de sertlik olarak ortaya çıkmıştır.³⁵²

Îmâle uygulamasının öne çıktığı bedevî kabilelere Arap Yarımadası'nın doğu ve orta bölgelerinde yaşayan Esed, Temîm, Tağlib, Tay, Abdulkays ve Bekr b. Vâil örnek verilebilir. Bu bedevî kabileleri seslerde netlik eksikliği yaşayarak sesleri karıştırma eğiliminde olmuştur. Zira imâlenin de iki sesi birbirine karıştırdığından şüphe yoktur. Bu durumun fazla çaba sarfetmeden telaffuzu kolaylaştırdığı anlaşılmaktadır.³⁵³ Bu anlamda göçebe olmaları ve şehrin merkezinden uzak yaşamaları nedeniyle Yarımada'nın ortasında bulunan bedevî kabileler arasında *imâle* daha sık gözlemlenirken, Yarımada'nın doğusundaki kabilelerde *imâle*ye pek rastlanmamaktadır.³⁵⁴ Nitekim düzenin ve sükûnetin hüküm sürdüğü ve daha çok yerleşik hayatı benimsemiş olan Kureyş, Sa'd, Kinâne, Ensâr ve Sakif gibi kabilelerde *imâle* gibi uygulamalar bulunmamakla birlikte hemzenin de teshîl ile okunduğu anlaşılmaktadır.³⁵⁵ Bu durumun en önemli sebebi hadarîlerde dilin konumunun bedevîlerinkinden farklılık arz etmesidir. Buna göre hadarîlerde dil ağzın alt kısmıyla aynı hizada iken, bedevîlerde ise dil üst damağa doğru kalkık bulunmaktadır. Araplar sosyal doğalarına uygun olan telaffuzu seçmişlerdir.³⁵⁶ Bu anlamda kabilelerin maruz kaldığı çeşitli unsurların lehçelerini ve dolayısıyla da kırâatlerini etkilediği görülmektedir.

Sîbeveyhi de Temîm, Esed, Kays, Hevâzin, Sa'd bin Bekr, Bekr bin Vâil kabilelerin *imâle* yaptıklarını ifade etmiştir. Ayrıca az da olsa *imâlenin* Hicâzlılarda da

³⁵¹ Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim İbn Kuteybe, *Te'vilü müşkili'l-Kur'ân*, thk. İbrâhim Şemsüddîn (Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 32; Ebü'l-Kâsım Şihâbüddin Ebû Şâme el-Makdisî, *el-Murşidü'l-vecîz 'ilâ 'ulûmin tete'allku bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*, thk. Tayyar Altıkulaç (Beyrut: Daru Sâdir, 1395/1975), 95; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/22-23.

³⁵² Durmuş, "Arap Dili ve Lehçeleri Açısından Kırâatler", 445-446.

³⁵³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/24.

³⁵⁴ Abdülğaffâr Hâmid Hilâl, *Lehecâtu'l-Arabiyye* (Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1998), 143.

³⁵⁵ İsmail Durmuş, "Arap Dili ve Lehçeleri Açısından Kırâatler". *Kur'ân ve Tefsir Araştırmaları IV: Kırâat İlmi ve Problemleri* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001), 445-446.

³⁵⁶ Hâmid Hilâl, *Lehecâtu'l-Arabiyye*, 144.

bulunduğunu belirtmiştir.³⁵⁷ *İmâlenin* bütün Yarımada'da bilindiğini ve yaygın olduğunu gösteren bu durum, ortak Arap dilinin yalnızca Kureyş lehçesine dayanmadığını teyit eden bir husus olarak ortaya çıkmaktadır.³⁵⁸ Bu anlamda Arapça'nın sahip olduğu kabilelerden dolayı pek çok lehçesinin olduğu ve bu lehçelerden bazılarının telaffuzdaki zorluğu kaldırmak için *imâlede* bulunduğu söylenebilir.³⁵⁹

Kur'ân kırâatinde öne çıkan ve lehçe temelli usûlî ihtilaflardan olan *imâleyle* ilgili olarak Hz. Peygamber'e (s) ve bazı sahâbîlere nispet edilen nakiller de bulunmaktadır. Nitekim bir rivayete göre: "Saffân bin Assâl, Hz. Peygamber'e (s) Meryem sûresinde geçen (يَحْيَى) kelimesini imâle ile okuması hakkında 'Ey Allah'ın Rasûlü! İmâle ile okuyorsunuz. Ancak imâle Kureyş lehçesinden değildir.' şeklinde soru sormuştur. Bunun üzerine Hz. Peygamber (s) de 'Bu da dayılarımız olan Benî Sa'd'ın dilidir.'" şeklinde buyurmuştur.³⁶⁰ Yine başka bir rivayette sahâbeden İbn Mesûd'un (طه) kelimesini kesralı olarak (طه) şeklinde okuması ve bu okuyuşu hakkında "Allah'a yemin olsun ki Allah Rasûlü bana bu kelimeyi böyle okutmuştur."³⁶¹ demesi ve farklı bir rivayete göre de Hz. Ali'nin (رَأَى كُؤَبًا) ibaresindeki (رَأَى) kelimesinde *imâle* yaptığının haber verilmesi de örnek gösterilebilir.³⁶²

Yer verilen nakiller doğrultusunda da teyit edileceği üzere *imâlenin*, Kur'ân kırâatinde nüzûl sürecinde ortaya çıktığı ve zaruriyetten dolayı kolaylık sağlamak adına verilen bir ruhsata tabîi olduğu anlaşılmaktadır. Ancak meseleye kırâat, râvi ve tarîk olarak bakıldığında *imâlenin* uygulanmasında daha fazla artış olduğu da görülmektedir. Bu anlamda *imâle* ile icrâ olunan her okuyuşu Hz. Peygamber'e (s) ve sahâbeye dayandırmak da doğru değildir. Zira imam ve râvilerin birtakım hususları göz önünde bulundurdıkları ve bu doğrultuda tercih yaptıkları anlaşılmaktadır. Konu ile ilgili görüşlerini paylaşan meşhur âlim İbnü'l-Arâbî (ö. 543/1148) de bu tür okuyuşların aslının, kırâatten değil de lehçeden kaynaklandığını belirtmiştir. Ayrıca

³⁵⁷ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/261.

³⁵⁸ Abduh er-Râcihi, *Lehecâti'l-Arabiyye*, 152.

³⁵⁹ Hâmid Hilâl, *Lehecâtu'l-Arabiyye*, 148.

³⁶⁰ Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ'*, 598; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/31; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/244.

³⁶¹ Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ'*, 598; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/31; Süyûtî, *el-İtkân*, 1/243.

³⁶² Mübârek b. Hasan Şehrezûrî, *el-Misbâhu'z-zâhir fî'l-kırâati'l-aşri'l-bevâhir*. thk. İbrâhîm b. Sa'id ed-Devserî (Riyad: Dâru'l-Hadâra, 1435/2014), 3/174; Ebü'l-Kâsım Yûsuf b. Ali Hüzeli, *el-Kâmil fî'l-kırâ'ati'l-aşr ve'l-erbe'îne'z-zâideti 'aleyhâ*, thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâ' (Kuveyt: Müessesetü Semâ, 1428/2007), 310; Sehâvî, *Cemâlû'l-kurrâ'*, 598.

bu okuyuşların çoğunu incelediğinde mana ve lehçeye dayalı ihtiyarlardan ibaret olduğunu da ifade etmiştir.³⁶³

Meselenin daha iyi anlaşılabilmesi için zikredilen kabile-lehçe unsurlarının kırâat-i ‘aşera imamları arasındaki etkisinden de söz edilmesi gerekmektedir. Bu doğrultuda inceleme yapıldığında Basra ve Kûfe merkezli kırâatler olan Ebû ‘Amr, Hamza, Kisâi ve Halef okuyuşlarında *imâle*ye sıkça rastlanılmaktadır. Bu durumun bahsedilen merkezlerde daha çok bedevîlerin yaşamasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Zira imâle telaffuzları ile meşhur olmuş Temîm, Esed, Kays, Hevâzin, Sa’d bin Bekr, Bekr bin Vâil kabileleri İslam’ın intişarının ilk yıllarında Kûfe ve Basra bölgelerine göç etmiş ve beraberinde lehçesel özelliklerini de bu bölgeye taşımıştır.³⁶⁴

Kûfe merkezli olan Âsım kırâatinde ise *imâlenin* tek bir yerde geçmesi dikkat çekmektedir. Bunun sebebi olarak Âsım’ın yaşadığı dönemde henüz Basra-Kûfe ekolü çekişmelerinin yaşanmadığı bir sükûnet ortamında usûl olarak Hicâz bölgesinde yer alan lehçelerden etkiler taşıdığı ifade edilebilir.³⁶⁵ Âsım kırâatinde daha fazla *imâle* bulunduğu yönünde de bilgiler bulunmakla birlikte husûsî bir çalışma yapılarak vuzuha kavuşturulması gerekmektedir.³⁶⁶

Mekke ve Medine merkezli Hicâz bölgesinde yaşamış kırâat imamlarından Nâfi kırâatinde *imâle* az bulunmaktadır. Ebû Ca’fer’in ve İbn Kesîr’in kırâatinde ise hiç imâle uygulaması bulunmamaktadır. Bu durumun sebebi olarak Hicâz bölgesinde yaşamış olan Sakif, Hevâzin, Kinâne ve Ensâr gibi kabilelerin telaffuzunda *imâle* bulunmayışı olduğu zikredilebilir.³⁶⁷

3.1.7. Asl ve Fer‘ Olma Bakımından Feth ve İmâle

Feth ve *imâle*, dil ve kırâat âlimleri tarafından asl ve fer‘ olma yönünden çeşitli şekillerde değerlendirilmiştir. Buna göre meseleye ilk olarak değinen Arap dili âlimlerinden İbnü’l-Enbârî’ye (ö. 577/1181) göre imâle, Hicâz Ehli’nde ve onlara yakın olan Temîm kabilesinde sıkça görülen bir usûl olmakla birlikte tefhîmin bir

³⁶³ Ebû Bekir İbnü’l-Arabî, *el-Avâsım mine’l-kavâsım fî tahkîki mevâkıbi’s-sahâbe*, thk. Ammâr et-Tâlibî (Kahire: Mektebü Darü’t-Türâs, ts.), 363-364; Mehmet Emin Maşalı, *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi* (Ankara: Otto Yayınları, 2016), 129.

³⁶⁴ Abdülgaflâr Hamid Hilal, *el-Lehecâtü’l-‘Arabiyye neş’eten tatavvuran* (Kahire: Mektebetü Vehbe, 1414/1993), 201.

³⁶⁵ İbrâhîm Enîs, *Fi’l-Lehecâti’l-‘Arabiyye* (Kahire: Darü’l-Fikri’l-‘Arabi, ts.), 56.

³⁶⁶ Dâni, *el-Mûdih*, 48-69.

³⁶⁷ İbnü’l-Kâsîh, *Kurratu’l-‘ayn*, 120.

parçası olarak görülmüştür. Bu yüzden İbnü'l-Enbârî *fethi* asl, *imâleyi* fer' olarak kabul etmiştir. Zira *imâle* bir sebebe bağlı olarak, *feth* ise herhangi bir sebebe râcî kılınmadan ortaya çıkmaktadır.³⁶⁸

Yine Arap dili âlimlerinden Ebu'l-Bekâ İbn Yaîş'e (ö. 643/1245) göre de asl olan *feth*, fer' olan *imâle* kabul edilmiştir. Ona göre *fethin* asl olmasının delili *imâle* ile okunan her yerin *tefhîm* ile okunuyor olması ancak *tefhîm* ile okunan her yerin *imâle* ile okunamamasıdır.³⁶⁹

Kırâaat âlimlerinden *imâle* ile ilgili ilk husûsî eseri kaleme alan Ebu't-Tayyib İbn Galbûn ise bu konuyu, “*Feth*, fiilin aslıdır. Yani *imâle* ile karşılaştırıldığında *feth* asl, *imâle* ise fer' olandır. Arapların kullanmış olduğu bu iki usûl de Kur'ân-ı Kerîm'de geçmektedir.” şeklinde özetlemiştir.³⁷⁰

İmâle konusunda İbn Galbûn'dan sonra zikredilecek olan ilk isim Dâni de ulemânın *imâleyi* fer', *fethi* ise asl kabul ettiğinden söz etmiştir. Dâni bu duruma şu beş hususu delil göstermiştir:

Her *imâle* harfini başlangıçta *feth* kılmak câiz görülmüştür. Ancak “kesra, yâ (ي) harfi” vb. *imâle* sebebini gerektirecek bir neden bulunmadıkça *imâle* yapmak câiz görülmemiştir.

İmâle yapısı itibari ile bir harfi iki harf arasındaymış gibi icrâ etmek demektir. Halbuki bir harfin iki harf arasında bulunması asl olan unsurda olmaması gereken bir özelliktir. Çünkü asl olan unsurda her harf kendi mevkiinden ve mahrecinden çıkmakta ve başka harflere karışmamaktadır.

Bütün dil bilimciler, fethalı olan yâ (ي) zevâtından geldiği kabul edilen elifin (ل) yazılmasına cevaz vermişlerdir.

Bir kitaptaki harfin vâv (و) zevâtından mı yoksa yâ (ي) zevâtından mı geldiği bilinmiyorsa elif (ل) harfi dışında başka bir harf ile yazılmamalıdır.

Sahâbe, mushaflara (الصَّلَاةُ، الرَّكَاءُ، النَّجَاةُ، كَيْسُكَاءُ، وَمَنَاةُ النَّالِيَّةُ)³⁷¹ şeklindeki bu kelimelerin tamamını vâv (و) ile yazmıştır.³⁷² Bu durumu nahiv âlimleri, “Sahâbe,

³⁶⁸ Ebü'l-Berekât Abdurrahman İbnü'l-Enbârî, *Esrârü'l-'Arabîyye*, thk. Yusuf Habûd (Kuveyt: Dâru'l-Erkam, 1420/1999), 279.

³⁶⁹ Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddin Ali b. Yaîş, *Şerhu'l-Mufasssal* (Beyrut: Darü'l-Kütübü'l-İlmiyye, 2001), 5/188.

³⁷⁰ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 54.

³⁷¹ el-Bakara 2/3; el-Bakara 2/43; el-Ğâfir 40/41; en-Nûr 24/35; en-Necm 53/20.

³⁷² Dâni, *el-Mûdih*, 20.

tefhîmin şiddetinden dolayı Hicâz Ehli'nin diline göre yazmışlardır. Çünkü tefhîmin şiddetinin vâv (و) harfi olduğunu zannedip buna göre resmetmişlerdir.”³⁷³

Feth, yaygın ve câiz olup herhangi bir tâlî sebebe bağlı kılınmamıştır. Ancak *imâle*, bir illet nedeniyle meydana gelen dile ait bir ârizî form olarak kabul edilmiştir.³⁷⁴ Bu hususlar dikkatle incelendiğinde aslolanın *feth* olduğu kanıtlanmaya çalışılmıştır. Arapların ve kurrânın *imâleyi* okuyuşta tercih etmelerinin önemli sebeplerinden biri seste uyum oluşturmastır. Ayrıca konuşmada ve telaffuzda sağladığı kolaylık konusunda da herhangi bir ihtilaf bulunmamaktadır. Bu yüzden okuyucular aslı *feth* olan harfi kesra cihetine, elifi (ل) de yâ (ي) harfine doğru imâle etmiştir.³⁷⁵

Ebû ‘Amr özelinde konuya yaklaşıldığında, kendisinin Mudâr’ın bir kolu olan Temîm kabilesine mensub olduğu ve bu kabilede imâlenin günlük konuşmada dâhî geniş yer tuttuğu görülmektedir. Ebû ‘Amr kırâatında sıkça rastlanan imâlenin sebebinin dilin ağızda aldığı şeklin hesaba katılmasından çok lehçe temelli olduğu anlaşılmaktadır. Her bir kırâat imamının farklı lehçe birikimine sahip çeşitli kültürlerden geldiği göz önüne alındığında, asl ve fer‘ tercihlerinin alışmış oldukları lehçeden yana olacağı anlaşılmaktadır. Bu anlamda *feth* ve *imâle* arasındaki asl ve fer‘ tercihinin Arap dışı unsurlardan kaynaklanan bir mesele olduğu düşünülmektedir.³⁷⁶ Özetle bu tartışmaların, bu meselelerle ilk kez karşılaşan ve okuyuş usûlü bağlamında bir tercihte bulunma zorunluluğu hisseden okuyucuların, *feth* ve *imâle* hakkında oluşturdukları bir tartışma olduğunu söylemek mümkündür.

Esasen bu tarz tartışmalar, içerisinden çıkılması güç durumlar meydana getirmemelidir. Zira Hz. Peygamber’in (s) ruhsatına dayanan *ahrufu’s-seb‘aya* göre her iki usûl de uygulanmış ve Arap kabilelerinin alışık oldukları lehçelerde geçen meşhur kullanımlara da ruhsat manasında izin verilmiştir. Nitekim Hicâz Ehli’nden kabul edilen Kureyş, Hevâzîn, Sakîf ve Kinâne lehçelerinde *feth*, Temîm, Kays, Esed, Tay, Abdulkays ve Bekir b. Vâil gibi lehçelerde ise *imâle* yaygın olarak kullanılmıştır.³⁷⁷ Ancak bu durumun bir sonucu olarak kırâat imamlarının *feth* ve *imâle*

³⁷³ Sehâvî, *Cemâlu’l-kurrâ ve kemâlu’l-ikrâ*, 2/499.

³⁷⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/1055; Nuveyrî, *Şerhu Tayyibeti’n-Neşr* (Lübnan: Dâru’l-Kututbi’l-İlmiyye, 2002), 1/564; Ma’sarâvî, *el-Fütühât* (Kahire: Dâru’l-İmâm Şatibiyye, 2017), 1/295.

³⁷⁵ Sehâvî, *Cemâlu’l-kurrâ ve kemâlu’l-ikrâ*, 2/498.

³⁷⁶ İbrahim Tetik, “Kur’ân Kırâatinde İmâle ve Feth’in Kitâbî Referansları”, *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 1/53 (Haziran 2020), 47.

³⁷⁷ Ebû Bîşr Sibeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî, *el-Kitâb*, thk. Abdü’s-Selam Muhammed Harun (Kahire: Mektebetü’l-Hancî, 2013), 4/118; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/30; Muhammed Sâlim

tarzındaki okuyuşlarını sadece mensubu oldukları kabilenin usûlüne göre oluşturarak okudukları da düşünülmemelidir. Çünkü *imâle* gibi usûlî ihtilaflar her ne kadar lehçesel farklılıklara dayanmış olsa da tek başına bir kırâat usûlü oluşturmada yeterli olamaz. Bir kırâat usûlünün oluşabilmesi için başta Hz. Peygamber'den (s) o şekilde okunduğuna dair sahih bir senedin bulunması, İmam Mushaf hattına uygun olması ile birlikte Arap dili kâidelerini bir vecihle de olsa karşılaması gerekmektedir.³⁷⁸ Bu sıhhat şartlarını taşımayan ve sadece lehçesel farklılıklara sahip okuyuşların usûlî ihtilaflardan sayılamayacağı ve bu anlamda kırâat farklılıklarına konu olamayacağı belirtilmelidir. Mesele özetlenecek olursa, lehçeye dayalı usûlî ihtilaflara hâiz bir kırâatin oluşmasındaki asıl sebep, Hz. Peygamber'den (s) gelen sahih bir senettir. Bunun dışında kalan lehçesel farklılıkların ise kırâat ilmi içerisinde tâlî bir gerekçelendirmeden ibaret olduğu unutulmamalıdır.³⁷⁹

3.1.8. İmâleye Engel Durumlar

İmâle genel anlamda *elif, râ ve hâ-u te'nîs* olmak üzere üç temel unsurdan oluşmaktadır. Bazı hallerde bu unsurlardaki imâlenin oluşumu sekteye uğrayabilmektedir. Bu durum Sîbeveyhi'nin *el-Kitâb*'ı başta olmak üzere kırâat, nahiv ve sarf ile ilgili çeşitli eserlerde "imâlenin engelleri" başlığı altında ele alınmaktadır. Bu kapsamda şu durumlardan *imâle engelleri* olarak söz edilebilir:

İsti'lâ harfleri (خ، ص، ض، غ، ط، ق، ظ) dilin yukarı kalktığı harfler olmaları hasebiyle imâleye engeldir. Bu çerçevede, (قَاعِدٌ، غَائِبٌ) kelimelerinde olduğu gibi isti'lâ harflerinden birisi elif harfinden önce geldiğinde imâle gerçekleşmemektedir. Bunun en temel sebebi, imâle ile alçalan dilin isti'lâ harfleri ile tekrardan damağa doğru yükseltmeye çalışılmasıdır. Bu durum, imâle sebeplerine tesir etmediğinden imâlenin gerçekleşmesi engellenmiş olmaktadır.³⁸⁰ Bunun dışında kırâat ve Arap dili âlimleri,

---

Muhaysin, *el-Kırâât ve eseruhâ fi 'ulûmi'l-'Arabiyye* (Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Eseriyye, 1984), 97; Muhammed Sâlim Muhaysin, *el-Müktebes mine'l-lehecâti'l-'Arabiyye ve'l-Kur'âniyye* (Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1978), 94; Muhammed Hasan Tayyân, "el-Kırââtü'l-Kur'âniyye ve 'alâkatühâ bi'l-ekvâti ve'l-lehecât", *Mecelletü'l-Mecma'i'l-Lügati'l-'Arabî bi Dimeşk* (b.y.: y.y., 1992), 2/296.

³⁷⁸ Mekkî b. Ebû Tâlib, *el-İbâne*, nşr. Muhyiddin Ramazan (Dımaşk: y.y., 1399/1979), 39; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 1/9-12.

³⁷⁹ Sehâvî, *Cemâlü'l-kurrâ' ve kemâlü'l-ikrâ'*, 598; İbrahim Tetik, "Kur'an Kırâatinde İmâle ve Feth'in Kitâbî Referansları", 46.

³⁸⁰ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, "Dirâse", 78.

(فِرَاشٌ، رَاشِدٌ، جَمَارٌ) misâllerinde olduğu gibi meksûr olmayıp madmûm veya meftûh olan râ (ر) harfinden dolayı da imâlenin gerçekleşmeyeceğini dile getirmişlerdir.³⁸¹

(حَسَابِيَه) ³⁸² ve (حَسَابِيَه) ³⁸³ kelimelerindeki hâ-u sektelerde de imâle oluşmaz. Çünkü mâ kablindekini meksûr kılmak gerekeceğinden hâ-u sekteleri de imâle etmek icab edecektir.³⁸⁴

Hâ (ه) harfinin asıl halinde olması durumunda imâle yapılması câiz olmaz. Dolayısıyla (أَنْشَرَهُ) ³⁸⁵ örneğinde olduğu gibi zamir halindeki hâ (ه) harflerinde imâle yapılmaz. Bunun sebebi hâ-u te'nîs olan hâ (ه) harfi ile diğerlerinin arasındaki farkın ortaya çıkarılmasıdır.³⁸⁶

(الرَّكَاهُ) ve (الصَّلَاةُ) şeklindeki kelimelerde de öncesinde elif (ا) bulunması yönüyle imâle yapılması câiz değildir. Çünkü buradaki elif (ا) harfinin imâle yapılması durumunda mâ kabline imâle kılınması gerekmektedir. Ancak öncesinde bulunan harfe ve hâ (ه) harfine iktisârı mümkün değildir. (الْتُّورَةُ) kelimesindeki elif (ا) harfi ise yâ (ي) harfinden munkalib olması yönünden imâle edilmiştir. Çünkü buradaki hâ (ه) harfi hâ-u te'nîs cihetinden değildir.³⁸⁷

(مُوسَى الْكِتَابِ) ³⁸⁸ örneğindeki gibi mumâle elifi bir kelimeye sâkin bulunan harften önce geliyorsa, imâleye engel teşkil etmektedir.³⁸⁹

3.1.9. İmâle Engellerini Ortadan Kaldıran Durumlar

Dil bilimcilere göre imâleye mâni olan engeller şu durumlarda ortadan kalkabilir:

-Buna göre elif (ا) harfinden sonra meksûr bir râ (ر) harfinin gelmesi imâle engelini durdurmaktadır. Çünkü meksûr râ (ر) harfi, imâleye engel olan dilin yükseltilmesi hadisesinin önüne geçmiş olmaktadır. (وَعَلَى أَنْصَارِهِمْ) ³⁹⁰ ve (هُمَا فِي الْغَارِ)

³⁸¹ İbn Hişâm el-Ensârî, *Evzah el-mesâlik ilâ elfiyye İbn Mâlik*, thk. Muhammed bin Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsu'l-Arabiyye, 5. Basım, 1966), 3/299; Abdulazîm eş-Şinâvî, *et-tarîf bi fenni't-tasrîf*, nşr. İslam Üniversitesi Arap Dili Fakültesi (Libya: y.y., ts.), 222.

³⁸² el-Hâkka 69/25.

³⁸³ el-Hâkka 69/26.

³⁸⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/66.

³⁸⁵ el-Abese 80/22.

³⁸⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/66.

³⁸⁷ Râdiye bin Arabiyyeh, *es-Savtu 'l-luğaviyye fi 'l-kirâati 'l-Kurâniyye*, 42.

³⁸⁸ el-Enâm 6/154.

³⁸⁹ Mustafa Emrûd, *Yenzur el-câmia li 'l-ahkâmi rivâyetî Verş ve Kâlûn ani 'l-İmâm Nâfi* (Cezayir: Dâru el-İmâm Mâlik li 'l-Kutub, 2001), 149.

³⁹⁰ el-Bakara 2/7.

³⁹¹ اذ) ayetlerinde isti‘lâ harflerinden sâd (ص) ve ğayn (غ) gelmiş olmasına rağmen meksûr râ (ر) imâle engeline mâni olmuştur.³⁹²

³⁹³ دارُ القَرَارِ) örneğindeki gibi bazı durumlarda meftûh râ (ر) harfî ile birlikte isti‘lâ harfleri meksûr râ harfî (ر) ile gelmesine rağmen imâle yapılmıştır. Çünkü meksûr halde bulunan râ (ر) harfinin, meksûr durumdaki iki harf yerine sayıldığı ifade edilmiştir. Tekrîr sıfatına sahip olan meksûr râ (ر) harfinin eliften (ا) sonra gelmesi durumunda da imâle gerçekleşmektedir.³⁹⁴

-İmâle mânilerinden sayılan munfasıl halde bulunan harfleri muttasılmış gibi varsayarak da imâle yapılmıştır. Sîbeveyhi, (عسى الله يغني عن بلاد ابن قادي) şeklindeki ibarede geçen (ابن قادي) kelimesinde elif ile meksûr râ’nın arasının, munfasıl olmasına rağmen imâle yapılırken duyduğunu belirtmiştir. Nitekim Sîbeveyhi bu üç kelimedede (طارق، طارد، الغارمين) olduğu gibi meksûr râ harfinin gayr-i muterattif olması durumunda isti‘lâ harflerine onu baskın çıkardığını söylemiştir. Kur’ân’da (طَارِق، طَارِد، الْغَارِمِينَ) şeklinde yer alan kelimelerde kurrâ imâle yapmayı uygun bulmamıştır.³⁹⁶

-Meksûr harften sonra gelen sâkin isti‘lâ harfleri de imâle engelini ortadan kaldırmaktadır. Zira bazı Araplar, sâkin halde gelen bu harfleri isti‘lâ harflerinden saymamıştır. Bazıları da kesradan elife geçiş daha yakın diye bu haldeki harfleri isti‘lâ harflerinden kabul etmişlerdir. Ayetlerdeki (فَالِقُ الْإِصْبَاحِ)³⁹⁷ ve (فِيهَا مَصْبَاحُ)³⁹⁸ şeklindeki ibareler bu duruma örnektir.³⁹⁹

-İsti‘lâ harfinin meksûr ve eliften (ا) munfasıl bir halde gelmesi de imâlenin gerçekleşmesine mâni olan durumu ortadan kaldırmaktadır. (طَلَاب) kelimesi bu duruma örnek gösterilebilir. Kur’ân’da bu minvâlde geçen kelimeler (خَفَافًا) ve (مِنْ) ⁴⁰⁰ خَلَافٍ) şeklindedir. Arap dili âlimlerine göre de bu durumda imâle yapılabilir.⁴⁰¹

³⁹¹ et-Tevbe 9/40.

³⁹² İbn Galbûn, *Kitâbu’l-istikmâl*, “Dirâse”, 79.

³⁹³ el-Ğâfir 40/39.

³⁹⁴ İbn Galbûn, *Kitâbu’l-istikmâl*, “Dirâse”, 79.

³⁹⁵ et-Târık 86/1; Hûd 11/29; et-Tevbe 9/200; el-Kâria 101/1; er-Râ’d 13/31.

³⁹⁶ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 2/269.

³⁹⁷ el-Enâm 6/96.

³⁹⁸ en-Nûr 24/35.

³⁹⁹ İbn Galbûn, *Kitâbu’l-istikmâl*, “Dirâse”, 79.

⁴⁰⁰ et-Tevbe 9/41; el-Mâide 5/33.

⁴⁰¹ İbn Hişâm el-Ensârî, *Evzah el-mesâlik ilâ elfiyye İbn Mâlik*, thk. Muhammed Muhyiddîn Abdulhamîd (Beyrut: Dâru İhyâu’t-Turâsi’l-Arabî, 5. Basım, 1966.), 4/306.

3.1.10. Dil Bilimcilere ve Kurrâya Göre İmâlenin Mukâyeseesi

Dil bilimciler ile kurrâ imâleyi bazı durumlarda muhtelif şekilde ele almışlardır. Buna göre Hz. Peygamber'e (s) bağlı muttasıl bir nakil zinciri/senet ile imamlardan rivayette bulunulduğu için ele alınan kırâati, bir râvi bile rivayet etmiş olsa kurrânın kitaplarında bu imâlenin hasen veya kubuh olarak değerlendirildiği görülmemektedir.⁴⁰² Arap dil bilimcilerine göre ise imâlenin kubuh, hasen, bu'd veya cevde olarak vasıflandırılmasında herhangi bir mahzur bulunmamaktadır.⁴⁰³ Dil âlimlerinden Müberred *el-Muktedib* adlı eserinde bu durumu "içerisinde kesra ve yâ (ي) harfinin çokça bulunduğu nasb halindeki kelimelerde imâle ahsen olarak gerçekleşmektedir." şeklinde değerlendirmektedir.⁴⁰⁴ Yine ona göre (فَعِل) vezninde gelen kelimelerdeki imâle câiz hasen bir imâledir. Ancak vâv (و) zevâtından gelen ve üç harften oluşan kelimelerdeki imâle ise kabîh imâle olarak kabul edilmektedir. Mesela (دَعَا، غَزَا، عَدَا) kelimelerinin bu'd üzere değerlendirilmeleri câiz görülmektedir. Çünkü bu kelimelerdeki elif harfi (أَغَزَى) şeklindeki kelimelerde imâle edilmektedir.⁴⁰⁵ Ancak (عَسَى) kelimesinde ise imâle-i ceyyide olarak kabul edilmektedir. Çünkü bu bir fiildir ve buradaki elif (ل) harfi, yâ (ي) harfinden munkalibtir.⁴⁰⁶

Kurrânın bu husustaki yaklaşımının, Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan bütün imâle harflerinin incelenmesi yönünde olduğu görülmektedir. Bundan dolayı da alıntıları Kur'ân lafızları doğrultusunda gerçekleşmektedir. Ancak dil bilimciler kurrâdan farklı olarak bu hususta Arapların konuşmalarına hükmeden kâidelere öncelik vermekte ve bu konuda tek bir şahsın şahitliğini bile yeterli görmektedirler.⁴⁰⁷

Kurrâya göre kırâatte kıyâs yoktur ve kırâat imamlarından gelene itibar etmek esastır. Bu duruma (الْإِحْيَاء) kelimesiyle ilgili ihtilaf açık bir misâl oluşturmaktadır. Bu kelime bazı ayetlerde (فَأَحْيَاكُمُ، وَيَحْيَى مِنْ حَى، ثُمَّ أَحْيَاهُمْ، وَلَا يَحْيَى، وَ أَمَاتَ وَ أَحْيَا) şekillerinde geçmektedir. Hamza ise vâv (و) zevâtından olup da başka birşeyden olmayan bu türdeki kelimeleri imâle yapmıştır.⁴⁰⁹

⁴⁰² İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, "Dirâse", 81.

⁴⁰³ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, "Dirâse", 82.

⁴⁰⁴ Müberred, *el-Muktedib*, thk. Abdulhâlik Azîme (Beyrut: Dâru'l-Kitâb, ts.), 3/42.

⁴⁰⁵ Müberred, *el-Muktedib*, 3/42-44.

⁴⁰⁶ Müberred, *el-Muktedib*, 3/53.

⁴⁰⁷ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, "Dirâse", 82.

⁴⁰⁸ el-Bakara 2/28; el-Enfâl 8/42; el-Bakara 2/243; A'lâ 87/13; el-Ankebût 29/63; el-Fussilet 41/39; en-Necm 53/44.

⁴⁰⁹ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, "Dirâse", 82.

Yine (الْحَيَاة) kelimesi de (يُفَعِّلُ) vezninde geldiğinde vâv (و) harfi ile ilişkilendirilirse şu kelimeler (وَيَحْيِي مَنْ حَيٍّ، لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيِي) örnek gösterilebilir.⁴¹⁰ Nitekim Dâni, *el-Mûdih* adlı eserinde Hamza'nın buradaki elif (ل) harfinin aslının yâ (ي) harfi olduğunu delillendirdiğinden söz edilmektedir. Fethin ise bunun dışında kaldığı zikredilmektedir. Bundan dolayı kırâatin, eser olmaksızın kıyâsa bağlı olmadığı vurgulanmaktadır. Böylece iki dil bir araya getirilmek suretiyle mushaf yazısına bağlı kalınmıştır. Yani Dâni'ye göre bu kelime imâle yapılmaktadır. Çünkü kurrâ her dâim mushaf yazısına ittiba etmiştir. Kelimenin öncesinin veya sonrasının yâ zevâtından gelmesi durumunda ise aslına yönelik olarak imâle gerçekleştirilmektedir. Böylece fâsılalar arası eşitlenmektedir.⁴¹¹ Dil bilimcilerinin yaklaşımına gelince Arap dili kâideleri her dâim geçerli olup şâz veya nâdir olanlar dışında genel-geçer kâideden sapma olmamaktadır.⁴¹²

Kurrâ, imâlelerin sıhhat derecesini önemsemektedir ve eserlerinde bu mesele ile ilgili başlıklara yer vermektedir. Bu doğrultuda, İbn Galbûn'un *Kitâbu'l-istikmâl* adlı eserinde “Yedi kurrâya göre imâle, feth ve beyne'l-lafzayn usûlleri” şeklinde başlık bulunmaktadır. Ayrıca kurrâ imâleyi, *imâle-i kâmile* ve *imâle-i beyne beyne* olarak da değerlendirmektedir. Kurrâ bu terimleri tefhîm ve fethi zikretmek için kullanmıştır. Ancak dil bilimcilere göre tek bir çeşit imâle vardır ve onunla birlikte feth terimini zikredilmemektedir.⁴¹³

Özetle, imâle ile ilgili hususlar dil bilimcilerce Arap dil kâideleri çerçevesinde değerlendirilirken; kurrâ, kırâati esas almış ve onlara göre kırâatler nakillerin en büyük kaynağı ve kâide oluşturma da en güçlü hücceti olarak kabul edilmiştir. Nitekim İbn Galbûn “Kur'ân kırâatinde ne feth ne imâle ne de farklı konularda kıyasa yer yoktur.” minvalindeki sözü ile kurrânın bu konudaki tutumunu ifade etmiştir.⁴¹⁴

3.2. Kırâat-i ‘Aşerada İmâle

Hiz. Peygamber (s) bir hadîsinde “güzel ses Kur'ân'ın güzelliğini arttırır” buyurmuştur.⁴¹⁵ İmâle de güzel bir ses olarak kabul görülmektedir. Çünkü imâle ile birlikte telaffuzun kolaylaşmasında ve güzelleşmesinde eksikliğe sebep olarak

⁴¹⁰ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 83.

⁴¹¹ Dâni, *el-Mûdih*, 57.

⁴¹² İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 83.

⁴¹³ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 84.

⁴¹⁴ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, “Dirâse”, 408.

⁴¹⁵ Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî* (Beyrut: Âlimu'l-Kutub, 3. Basım, ts.), “Fezâ'ilü'l-Kur'ân”, 69.

görülen husus ortadan kaldırılmaktadır.⁴¹⁶ Ayrıca imâlenin, Kur'ân-ı Kerîm tilâveti sırasında seste oluşturduğu yumuşaklık ve akıcılık ile dinleyenlerde hoş bir sadâ bıraktığı düşünülmektedir.

Kur'ân kırâatinde ve tecvîd ilminde önemli bir yere sahip olan imâle, kırâat-i 'aşera imamlarınca çeşitli ayetlerde uygulanmıştır. Bazı yerlerdeki imâleler hakkında kurrâ ittifak bazılarında ise ihtilafta bulunmuştur. Bu anlamda devam eden kısımda sırasıyla kırâat-i 'aşera imamlarının ve bazı râvilerinin imâle ile ilgili öne çıkan usûllerine yer verilecektir.

3.2.1. Nâfi Kırâatinde İmâle

On kırâat imamının ilki olan İmam Nâfi'nin asıl ismi Ebû Ruveyym Nâfi' b. Abdîrrahmân b. Ebî Nuaym el-Medenî'dir. Medine'de doğduğu ve yine burada vefat ettiği ifade edilen Nâfi'nin kırâatinin Abdullah b. Ayyâş ve Übey b. Kâ'b kanalıyla Hz. Peygamber'e (s) dayandığı bilinmektedir.⁴¹⁷

Bu başlık altında İmam Nâfi ve râvilerinin Kur'ân'da imâle yapmış oldukları yerler hakkında bilgi verilecektir. Buna göre İmam Nâfi'nin *beyne beyne* yani *imâle-i mutevassıta* ile okuduğu bilinmekle birlikte *feth* ile kırâatte bulunduğu da rivayet edilmektedir. Bir başka ifade ile onun kırâatinde *beyne beyne/taklîl* usûlü daha meşhur olmakla birlikte *feth* ile okuduğu da aynı derecede sabit olmuştur.⁴¹⁸ İmam Nâfi'nin *İmâle-i kubrâdan* ziyade *feth* ve *taklîl* uygulamasındaki en büyük sebebin Hicâz Bölgesi'nden gelmesi olduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda İmam Nâfi'nin kırâatinde meşhur olan imâle örneklerini şu şekilde belirtmek mümkündür:

İmam Nâfi, (كَيْعَنَّ) ve (طَه) ayetlerindeki hâ (ه) harflerini *beyne beyne* olarak imâlede bulunmuştur. Ancak iki rivayetindeki bu okuyuşu hakkında ihtilaf oluşmuştur. Buna göre hâ (ه) harfinde *beyne 'l-lafzayn* ile imâlede bulunduğu ancak *feth* de yaptığı ifade edilmiştir.⁴¹⁹

İmam Nâfi'nin (يَس) ayetindeki yâ (ي) harfinde uyguladığı imâle konusunda da ihtilaf vardır. Cumhur onun *feth* ile okuduğunu belirtmiştir. Ancak kendisinden yâ (ي) harfinin *beyne beyne* şeklinde imâlesinin gerçekleştiği de sabit olmuştur.⁴²⁰

⁴¹⁶ Naim el-Yâfi, *Hurûfu'l-Kur'ân*, 105.

⁴¹⁷ Abdullah b. Adî el-Cürcânî, *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl* (Beyrut: 1404-1405/1984), 7/2515.

⁴¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/105.

⁴¹⁹ Seydî İbrâhîm Mâriğinnî, *en-Nucûmu't-tavâliu ale'z-zurri'l-levâmii*, el-Mektebetu'l-Asriyye (Beyrut: y.y., 2003), 110.

⁴²⁰ Mâriğinnî, *en-Nucûmu't-tavâliu ale'z-zurri'l-levâmii*, 53.

O, Şu‘arâ ve Kasas sûrelerindeki (طسّم) ayetinde geçen dâ (ط) harflerini de *beyne beyne* olarak imâle kılmıştır.⁴²¹

İmam Nâfî, vakf halinde iken hâ-u te’nîsi ve öncesinde geleni *beyne beyne* olarak imâle ile okumuştur. Bu imâle gayr-i hâlis bir imâle olmuştur. Binâenaleyh Nâfî ve Ebû ‘Amr’ın *beyne beyne* yaptığı ve bunun hâlis bir imâle olmadığı da ifade edilmiştir.⁴²²

İmam Nâfî’den rivayette bulunan iki râvisi Verş ve Kâlûn’un da imâle ile ilgili birtakım hususlara açıklık getirmeleri yönünden nakilleri önem arz etmektedir. Buna göre Mâriğinnî, *en-Nucûm* adlı eserinde Verş’in imâle sebeplerinin, “Yâ (ي) harfinden munkalib bir elif harfinin olması, yâ’dan (ي) munkalib olmuş elife benzeyen bir harfin bulunması, elif harfinde kesra harekenin yer alması, mushafta elif harfinin yâ (ي) ile yazılmış olması ve imâle için imâle yapılması” şeklinde beş tane olduğunu zikretmiştir.⁴²³ Buna göre Verş, (المؤلى), (المؤتى) ve (المأوى) kelimelerinde olduğu gibi Kur’ân’da geçtiği yerlere göre kelime sonunda yâ’dan (ي) munkalib olan bütün aslî elifleri taklîl ile okumuştur.⁴²⁴

Nâfî’nin râvisi Verş, (بِشْرَى، فُسْوَى) kelimelerindeki gibi (فعلى) vezninde fâu’l-fiili meftûh, meksûr veya madmûm gelmiş bütün elif-i te’nîsleri hulfsüz beyne ile okumuştur.⁴²⁵ Verş, (مُوسَى، يَحْيَى، عِيسَى، دُنْيَا) gibi kelimelerde ise hulf ile hem feth hem beyne yapmıştır.⁴²⁶

Bağdâdî (ö. 1093/1682) (وَلَوْ أَرَايْكُمْ كَثِيرًا)⁴²⁷ ayetinde geçen “أَرَايْكُمْ” kelimesinde iki vechin olduğunu ve bunların râ (ر) zevâtından olan kesralıların taklîli ile râ (ر) zevâtından olan ve bir istisna olarak feth üzere gelenler olduğunu ifade etmiştir.⁴²⁸

Verş (نَصَارَى، يَتَامَى، الْأَيَامَى، كُسَالَى) gibi kelimelerdeki fâu’l-fiilin madmûmu veya meftûhu ile geldiği elifi (ل) taklîl ile okumuştur.⁴²⁹

⁴²¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/53.

⁴²² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/66.

⁴²³ Mâriğinnî, *en-Nucûmu ‘t-tavâliu ale ‘z-zurri ‘l-levâmîi*, 99.

⁴²⁴ Mustafa Ekrûm, *el-Câmiu ‘l-ahkâm rivâyetü Verş ve Kâlûn anî ‘l-İmâm Nâfî* (Cezayir: Dâru’l-İmâm Malik li’l-Kitâb, 2001), 133.

⁴²⁵ Seyyid Ahmed Addâd, *Ahkâmu ‘l-Kur’ân ve Târîhihi*, 27.

⁴²⁶ Pâlûvî, *Zübedetü ‘l-irfân fî vucûh ‘i-l-Kur’ân*, nşr. Halil İbrahim Üren (İstanbul: Hacıveyiszâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2023), 34; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/27; Ekrûm, *el-Câmiu ‘l-ahkâm*, 135.

⁴²⁷ el-Enfâl 8/43.

⁴²⁸ İbn İsâ Bâkilî, *Tilâvetu’s-sahihati kırâatu Nâfî rivâyetunâ Kâlûn ve Verş* (Cezayir: Matbaatu’l-Arabiyye, 1999), 2/175.

⁴²⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/39.

Verş, mushafta yâ (ي) harfî ile gelen bu kelimeleri (وَيْلَتِي، يَا حَسْرَتِي، يَا بَلَى، أُنَى، مَتَى) de imâle ile okumuştur. Ancak mushafta yâ (ي) ile yazılmış şu beş kelimeyi (إِلَى، عَلَى، زَكَى، حَتَّى،

Verş'in, on bir sûrede yer alan ayet fâsılalarında eliflerden (ل) sonra müennes gâib zamirinin bulunması durumunda taklîl yaptığı zikredilmiştir. Verş'in bu tür yerlerdeki kırâati bir vecih olarak beyne beyne üzere gerçekleşmektedir ki bu da yâ (ي) zevâtına mustevî sayılmaktadır. Ayrıca Verş, (عَفَا، شَفَا) kelimelerinde vâv zevâtından oldukları için feth ile rivâyette bulunmuştur. Ancak yâ (ي) zevâtından olan ve râ (ر) ile gelen (تَرَى) şeklindeki elifleri (ل) ise beyne'l-lafzayn ile kırâatte bulunmuştur. Yine vâv zevâtından olan (نَحَاها، تَلَاها، طَحَاها، ضَحَاها) şeklindeki kelimeleri de feth ile okumuştur.⁴³⁰

Kelime sonundaki râ'dan (ر) sonra gelen elifleri Verş, yâ (ي) zevâtından olmaları halinde beyne beyne ile kırâatte bulunmuştur. Yani (الْفَرَى، الذِّكْرَى، الْبُشْرَى) kelimelerinde olduğu gibi feth ile imâle-i mahza arası okumuştur.⁴³¹

Verş, (جَبَّارِينَ، نَمَارِقُ) kelimesinde olduğu gibi kelime sonunda bulunup sonrasında meksûr râ harfî gelen elifleri de imâle etmiştir. Ayrıca (الجار) kelimesini de Ezrak tarîkinden rivayetle beyne beyne olarak imâle kılmıştır. Ancak (إِنَّ الْأَبْرَارَ، سَارَ) örneklerinde olduğu gibi meftûh râ (ر) harfinden sonra elif geliyorsa orada taklîl uygulamamıştır.⁴³²

Verş, sûre başlarındaki hecâ harflerinde de imâlede bulunmuştur. Verş'in hurûfu mukattaaları imâle yaptığı yerler ise şu şekildedir:

- Yûnus, Hûd, Yûsuf, İbrâhîm ve Hicr surelerinin başında yer alan (رَا) kelimesindeki elif harfî.
- Ra'd sûresinin başındaki (الْمَرَا) ayeti.
- Meryem sûresinin başındaki (كَيْلَعَصَى) ayetindeki yâ (ي) ve he harfinde bulunan elif harfî.

⁴³⁰ Müberred, *el-Muktedib*, 3/52; Mustafa Ekrûm, *el-Câmiu'l-ahkâm rivâyetey Verş ve Kâlûn ani'l-Îmâm Nâfi*, 136.

⁴³¹ Bağdâdî, *Sirâcu'l-kârîi'l-mubtedî ve tezkâru'l-mukriû'l-muntehî*, 129; Mâriğinnî, *en-Nucûmu't-tavâliu ale'z-zurri'l-levâmii*, 104; İbn İsâ Bâkilî, *Tilâvetu's-sahîhati kırâatu Nâfi rivâyetunâ Kâlûn ve Verş*, 2/186.

⁴³² İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/129; Ekrûm, *el-Câmiu'l-ahkâm*, 137.

⁴³³ Ekrûm, *el-Câmiu'l-ahkâm*, 138.

- Tâhâ sûresinin ilk ayetindeki (طه) ayetindeki hâ (ه) harfi (imâle-i kubrâ).⁴³⁴

- Hâ-u te'nîs ve öncesinin imâlesinde ise ihtilaf bulunmaktadır. Hâ-u te'nîsten hâ (ه) murad edilen, vasl halindeki tâ (ت) harfinin vakf halinde hâ (ه) harfine dönüşmesidir. Verş, buralarda ancak hâ (ه) harfinden sonra on harfin (isti'lâ harflerinin tamamı ile “حاع” kelimesindeki harfler) bulunması durumunda imâle yapmıştır.⁴³⁵

Kâlûn'un ise imâle-i kubrâ uyguladığı tek bir yer bulunmaktadır. Buna göre Kâlûn'un (أَقَمْنِ أَسَسَ بُنْيَانَهُ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٍ أَمْ مَنْ أَسَسَ بُنْيَانَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ)⁴³⁶ ayetinde geçen (هَارٍ) kelimesini Nâfi'den rivayetle imâle-i mahza ile yani imâle-i kubrâ ile okuduğu nakledilmiştir.⁴³⁷ Bu ayet özelinde ses-anlam ilişkisi de ortaya çıkmaktadır. Nitekim ayette bulunan (هَارٍ) ve (نَارٍ)⁴³⁸ kelimelerinde bazı imamlar imâle yaparken, bu iki kelimenin ortasında bulunan (فَانْهَارَ) kelimesinde ise kurrânın tamamı feth uygulamıştır. Buna göre ayetin başında imâle sonrasında feth sonrasında yine imâle uygulanarak adeta ayette geçen “*O halde binasını Allah korkusu ve Allah rızası üzerine kurmuş olan mı hayırlıdır, yoksa binasını yıkılmak üzere olan bir uçurumun kenarına kurup da onunla birlikte cehenneme yuvarlanan mı daha hayırlı?*”⁴³⁹ şeklindeki manaya işaret edilmiş ve kelimeler arasındaki bu okuyuş farklılığı ile cehennem kenarında yürüyen ve inkâr içinde yalpalayan kimsenin hali tasvir edilmiştir. Kelimeler arasında meydana gelen bu ses değişikliği anlama da yansımış ve adeta inkârın içinde bocalayan, hayatında gelgitler yaşayan ve sonunda da cehenneme yuvarlanacak olan o münkir kişinin hali betimlenmiştir.⁴⁴⁰

Kâlûn'a göre imâle-i suğrâ örnekleri de bulunmaktadır. Buna göre Kâlûn Meryem sûresindeki (كَيْبَعَصَ) ayetinde geçen hâ (ه) ve yâ (ي) harflerini imâle-i suğrâ ile okumuştur. Yine (النَّوْرَةَ)⁴⁴¹ kelimesini de Kur'ân'da geçtiği yerlere göre imâle-i suğrâ ile okumuştur. Kâlûn'un bu kelimeyi feth ile okuduğu da zikredilmiştir. Nitekim yâ'dan (ي) munkalib olan veya te'nîslik barındıran ve kelime sonunda bulunan eliften

⁴³⁴ Suyûtî, *el-İtkân fî ulûmi 'l-Kur'ân*, 1/285; Seyyid Ahmed Addâd, *Ahkâmu 'l-Kur'ân ve Târîhihi*, 27.

⁴³⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/64.

⁴³⁶ et-Tevbe 9/109.

⁴³⁷ Mâriğinnî, *en-Nucûmu 't-tavâliu ale 'z-zurri 'l-levâmii*, 111.

⁴³⁸ Bu kelimedede Ebû 'Amr ve Kisâî (nîrin) şeklinde imâle yaparken, Verş ise taklîl yaparak kelimeyi (neerin) şeklinde okumuştur. bk. Dâni, *Kitâbu 't-teysîr fî 'l-kirââtî 's-seb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1426/2005), 98; Dâni, *el-Feth ve 'l-İmâle*, 57; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/57; Paluvî, *Zübdetü 'l-irfân*, 24.

⁴³⁹ et-Tevbe 9/109.

⁴⁴⁰ Dâni, *el-Feth ve 'l-İmâle*, 39; Necdet Çağır, *Kur'ân Belâgati ve Fonetik Yönden Kiraatler* (Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri, Doktora Tezi, 2002), 412.

⁴⁴¹ Âl-i 'İmrân 3/3.

önce kendisine bitişik bir râ (ر) harfî bulunmasından dolayı Verş de aynı şekilde okumuştur.⁴⁴²

Son olarak Verş'in usûlü ile diğerlerinden infirâd ettiği yerlerden de bahsedilecektir. Buna göre Verş, râ (ر) harfinin terkîki ile beyne'l-lafzaynda bulunarak diğerlerinden infirâd ettiği yerlere örnek olarak (فِرَاشًا، بَشِيرًا وَ نَذْرًا، فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ)⁴⁴³ kelimeleri zikredilebilir.⁴⁴⁴

3.2.2. İbn Kesîr Kırâatinde İmâle

On kırâat imamının ikincisi olan İbn Kesîr'in asıl ismi Ebû Ma'bed Abdullâh b. Kesîr b. Amr ed-Dârî'dir. İbn Kesîr, Mekke'de doğmuş ve yine burada vefat etmiştir. Kırâati, Mücâhid (ö. 103/721) kanalıyla İbn Abbas'a dayanmaktadır.⁴⁴⁵

Bu kısımda İbn Kesîr kırâatinde imâle konusu ele alınacaktır. Ancak İbn Kesîr'in kırâatine bakıldığında herhangi bir imâle uygulamasında bulunmadığı ve İbn Kesîr'den gelen bir imâle usûlünün de rivayet edilmediği anlaşılmaktadır.⁴⁴⁶ Mensubu olduğu Hicâz Bölgesi'ne ait telaffuz keyfiyetlerinin buna sebep olabileceği düşünülmektedir. Bununla birlikte imâle olmaksızın Hûd sûresinin 41. ayetinde geçen (مَجْرِيهَا) kelimesindeki râ (ر) harfini fetha, mîm (م) harfini ise dammeli olarak (مَجْرِيهَا) şeklinde okuduğu nakledilmiştir.⁴⁴⁷

İbn Kesîr'in kırâatinde imâlenin bulunmamasını, Hicâz Ehli'nden olup Mekke'de doğmuş olmasına bağlamak mümkündür. Zira imâleye Arap Yarımadası'nın orta ve doğu bölgelerindeki lehçelerde daha sık rastlanırken Hicâz bölgesindekilerde daha az rastlanmaktadır. Mekke'nin de Hicâz bölgesi içerisinde bulunmasından dolayı İbn Kesîr'in kırâatinde imâlenin bulunmaması anlaşılabilecek bir durum olarak kabul edilmelidir. Zira kırâat âlimlerinden Enderâbî (ö. 470/1077), İbn Kesîr'in hem Mekke'nin kârîi hem de Mescîd-i Haram'ın mukrîi olduğunu belirtmiş ve Kureyş lehçesine tâbi olan Mekke halkının onun kırâatinde birleştiğini ifade etmiştir.⁴⁴⁸ Böylece İbn Kesîr kırâatinde imâlenin bulunmamasının Hicâz bölgesine ait

⁴⁴² İbn İsâ Bâkilî, *Tilâvetu's-sahîhati kırâatu Nâfi rivâyetunâ Kâlûn ve Verş*, 2/170; Mahmûd Halîl el-Hosarî, *Rivâyetu Kâlûn an Nâfi* (Kahire: Mektebetu's-Sunne, 2003), 7.

⁴⁴³ el-Bakara 2/22, 119, 148.

⁴⁴⁴ Detaylı okuma için bakınız: İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, 671.

⁴⁴⁵ Tayyar Altıkulaç, "İbn Kesîr", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 20/131-132.

⁴⁴⁶ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/288.

⁴⁴⁷ Cemâl Feyyad, *Kırâatu İbn Kesîr el-Mekkî*, (b.y: Silsiletu's-Şâmile li Teysîri'l-Kırâati'l-Kur'ân, 2012), 33.

⁴⁴⁸ Enderâbî, *Kırâ'âtü'l-kurrâ'i'l-ma'rûfîn*, nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî (Beyrut: y.y., 1407/1986), 65.

Kureyş lehçesinden büyük ölçüde etkilenmiş bir kırâat usûlüne sahip olmasından ileri geldiği zikredilebilir.⁴⁴⁹

3.2.3. Ebû ‘Amr Kırâatinde İmâle

On kırâat imamının üçüncüsü olan Ebû ‘Amr’ın asıl ismi Ebû Amr Zebbân b. el-Alâ’ b. Ammâr el-Mâzinî el-Basrî’dir. Ebû ‘Amr, Mekke’de doğmuş, Basra’da yetmiş ve Kûfe’de vefat etmiştir. Kırâati Mücâhid, Saîd b. Cübeyr (ö. 94/713), Abdullah b. Abbas ve Übey b. Kâ’b kanalıyla Hz. Peygamber’e (s) dayanmaktadır.⁴⁵⁰

Bu kısımda Ebû ‘Amr’ın kırâatindeki imâle usûllerinden bahsedilecektir. Buna göre Ebû ‘Amr kırâatinde imâleyi şu beş kısımda incelemek mümkündür:

Ebû ‘Amr, kendisinden sonra lâmu’l-fiil konumunda meksûr olarak bulunan râ (ر) harfinden önce gelen bütün elif harflerini imâle-i kubrâ yapmıştır.⁴⁵¹ Burada râ (ر) harfinin tekrar edip etmemesi veya öncesinde isti’lâ harfinin gelip gelmemesi herhangi bir fark oluşturmaksızın imâle kılınmıştır. (الْقَهَّار، النَّهَّار، الْأَبْرَار، أَبْصَارِهِمْ، دِيَارِهِمْ، كُفَّار، بَدِينَار) kelimeleri bu hususa örnek verilebilir.⁴⁵²

O, kelime sonlarındaki yâ (ي) harfinden munkalib bütün elifleri imâle etmiştir. Burada elifin lâmu’l-fiil veya te’nîs olarak gelmesi farketmemektedir. Yine kelimeye zamir olarak bitişip bitişmemesi de bir değişiklik oluşturmamaktadır. Lâmu’l-fiil olarak gelmesine (تَرَى، يَرَى، اسْتَرَى، أَدْرَأُكُمْ، اعْتَرَاكَ، أَرَاكُمْ) kelimeleri örnek verilebilir. Te’nîslik için gelmesine de (الْأَصَارَى، سَكَارَى، أَسَارَى، بُشْرَى) kelimeleri misâl gösterilebilir.⁴⁵³

O, yâ’dan (ي) munkalib eliften önce hemze bulunması durumunda da imâle yapmıştır. (رَأَى كَوْكَبًا، رَأَى أَيْدِيَهُمْ، فَرَأَاهُ حَسَنًا) kelimeleri bu duruma örnek gösterilebilir.⁴⁵⁴

Ebû ‘Amr kırâatinde imâlenin gerçekleştiği kelimelerden biri de cemî‘ halde gelen (كافرين) kelimesinin mensûb ve mecrûr halidir. Bu kelimenin müfred bulunması durumunda herhangi bir imâle uygulaması yapılmamaktadır. Ayrıca (النَّاس)

⁴⁴⁹ Abdulğaffâr Hâmid Hilâl, *Lehecâtu’l-Arabiyye*, 143.

⁴⁵⁰ Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ*, nşr. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: y.y., 1401-1405/1981-85), 5/410; Tayyar Altıkulaç, “Ebû ‘Amr”, *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/94-96.

⁴⁵¹ Dâni, *el-Feth ve’l-imâle*, 168.

⁴⁵² Yâsîn 36/40; er-Ra’d 13/16; el-Mutaffîfîn 83/22; el-Bakara 2/234; Âl-i ‘Imrân 3/75.

⁴⁵³ Mahmûd Halîl el-Hosârî, *el-Kırâati’l-Aşr mine’ş-Şatibiyye ve’d-Durre* (Kahire: Mektebetu’s-Sene, 2003), 127.

⁴⁵⁴ İbnü’l-Cezerî, *Takribu’n-neşr*, 93.

kelimesinin mecrûr gelmesi durumunda da imâle yapılmakta, diğer hallerde imâle uygulanmamaktadır.⁴⁵⁵

Ebû ‘Amr kırâatinde dikkat çeken diğer bir husus ise içerisinde râ (ر) harfi bulunmayan ve (فُعْل ، فَعْل ، فُعْل) vezinlerinde müennes isimlerde gelen bütün eliflerin imâle kılınmasıdır. (المَوْتَى، السَّلْوَى، الدُّنْيَا، طُوبَى) kelimeleri bu duruma örnek gösterilebilir. Ayrıca (الرَّوْيَا، مَرْضَى) örneklerinde olduğu gibi munkalib eliflerden önce râ (ر) harfinin bulunması durumunda da imâle gerçekleşmektedir.⁴⁵⁶

Ebû ‘Amr, şu beş durumda ise taklilde bulunmuştur:

i. (فُعْلَى، فَعْلَى، فُعْلَى) vezninde gelen (عَيْسَى، سَيْمًا، مُوسَى) şeklindeki isimler ile bunlardan râî olan (ر) harfinin imâle edildiği kelimeler (يُنْتَرَى) gibi kelimelerde.⁴⁵⁷

ii. (فُعَالَى، فَعَالَى) vezninde gelen ve sonlarında yâ harfi olan (أَسَارَى، كُسَالَى) gibi kelimelerle birlikte (ر، ص، ك، ي) harflerinden sonra gelen elifin bulunduğu (كَافِرِينَ، النَّصَارَى، الْأَبْرَارَ) örneklerindeki kelimelerde.⁴⁵⁸

iii. Sonu yâ (ي) ile biten kelimelerin bulunduğu Nâzi‘ât, ‘Abese, A‘lâ, ‘Alak, Tâhâ, Necm, Leyl, Şems, Duhâ ve Kıyâme sûrelerinin (هُوَى، سَجَى، طُوحَى) şeklindeki kelimelerinde. Ancak bunlar arasında râî olan (يَرَى) şeklindeki lafızlarda imâle yapmıştır. Vakf halinde tenvinden elife dönüşmüş (إِلَّا هَمْسًا، تَنْزَى) şeklindeki kelimeleri ise feth ile okumuştur.⁴⁵⁹

iv. Yedi surede geçen (ح) harfinde. v. (يَا أَسْفَى، يَا حَسْرَتَى) şeklindeki kelimelerde ve soru edatı olan (أَنَّى) kelimesinde. Ebû ‘Amr’ın râvisi Dûrî, bu dört kelimeyi mutlak olarak taklîl ile okumuştur.

v. Kelimeler arasında vakf değil de vasl uygulanacağı zaman imâle veya taklîl icrâ edilmemektedir. Çünkü (مُوسَى الْكِتَابِ، الْقُرَى الَّتِي) misâllerinde olduğu gibi elif (ا) harfleri bu durumda hazf olunmaktadır.⁴⁶⁰

Ebû Amr’ın diğer râvisi Sûsî ise zevâtü’r-râ’dan (râ harfinden sonra elif-i maksûranın gelmesi) sonra lafzatullâh gelmesi durumunda vasl halinde hem imâle hem de feth ile, vakf halinde ise sadece feth ile kırâatte bulunmuştur. Buna (نَرَى اللَّهَ) (نَرَى اللَّهَ)

⁴⁵⁵ Dâni, *et-Teyşîr fi’l-kırâati’s-seb’*, 49.

⁴⁵⁶ Abdu’s-Sabûr Şâhîn, *Eseru’l-kırâat fi’l-esvâtî ve’n-nahvî’l-Arabî* (Kahire: Mektebetu’l-Hancî, 1987), 114.

⁴⁵⁷ İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-neşr*, 55.

⁴⁵⁸ İbnü’l-Cezerî, *Takrîbu’n-neşr*, 55.

⁴⁵⁹ Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i ‘aşere*, 118.

⁴⁶⁰ Muhammed Muhayyis, *er-Risâletu’l-beyhiyye* (Mısır: y.y., ts.), 6-8.

kelimesi örnek gösterilebilir.⁴⁶¹ Yine zevâtu'r-râ'dan sonra sakın harf gelmesi durumunda vasl halinde imâle ve feth ile, vakf halinde ise sadece feth ile okumuştur.⁴⁶² Buna (وَتَرَى النَّاسَ) kelimesi örnek verilebilir.⁴⁶³

Ebû 'Amr kırâatinde bahsedilenlerin dışında kalan (الْقَتْلَى، الْحَرْ، مُوسَى الْكِتَاب) gibi kelimeler ise vasl halinde feth, vakf halinde ise sâkin olarak okunmuştur. Şâyet (وَأَنْ) ayetinde olduğu gibi nûn (ن) harfî nasb konumunda ise orada hem imâle hem de feth gerçekleştirilmektedir.⁴⁶⁵

Zikredilen bu meseleler çerçevesinde Ebû 'Amr'ın iki farklı usûlün ortasında bir uygulamayı benimsediği anlaşılmaktadır. Buna göre kırâatinde hem Hicâz Ehli'nin fethine hem de Temîm Ehli'nin imâlesine yer verdiği görülmektedir.⁴⁶⁶ Ayrıca Ebû 'Amr'ın diğer kırâat imamlarından feth ve imâle uygulaması açısından infirâd ettiği de görülmektedir. Buna göre Ebû 'Amr, Meryem sûresinin ilk ayetinde (كَيْلَعَصَّ) yer alan yâ (ي) harfini feth ile hâ (ه) harfini ise imâle ile okuyarak diğer kırâat imamlarından infirâd etmiştir.⁴⁶⁷

Bu kısımda genelde Ebû 'Amr'ın râvilerinden Dûrî'nin uygulamış olduğu ve bir kelimedede üst üste gerçekleştirilen imâle olarak anılan *itbâu imâle* meselesinden de bahsetmek istiyoruz. Buna göre Haşr sûresindeki (الْبَارِئُ), Kehf sûresindeki (فَلَا تُمَارِ), Mâide sûresindeki (فَأُورِى), Mâide ve A'râf sûrelerindeki (يُورِى) kelimelerinde (فَعَالَى) vezninde gelen (كُنْأَلَى-أَسَارَى) kelimesinin tâ (ت) harfî, (فَعَالَى) veznindeki (كُنْأَلَى-أَسَارَى) kelimelerinin sîn (س) harfleri ve (سُكَارَى) kelimesindeki kâf (ك) harfinde Dûrî *itbâu imâle*de bulunmuştur. Dûrî, bu kelimelerin sonlarında yer alan ve aslı itibariyle yâ olan elif harflerinde imâle yapmaktadır ki şayet burada imâle yapılmazsa, kelime ortasındaki imâle de terkedilmek durumunda kalınacaktır.⁴⁶⁸

3.2.4. İbn Âmir Kırâatinde İmâle

On kırâat imamının dördüncüsü olan İbn Âmir'in asıl ismi Ebû İmrân Abdullah b. Âmir b. Yezîd el-Yahsubî'dir. Ürdün'de yer alan Belkâ'da doğmuş, Şam'da yaşamış

⁴⁶¹ el-Bakara 2/55.

⁴⁶² Ebû Şâme el-Makdisî, *İbrâzü'l-me'ânî*, 239; İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/77.

⁴⁶³ el-Hac 22/2.

⁴⁶⁴ Tâhâ 20/59.

⁴⁶⁵ Sabûr Şâhîn, *Eseru'l-kırâat fî'l-esvâti ve'n-nahvî'l-Arabî*, 114

⁴⁶⁶ Sabûr Şâhîn, *Eseru'l-kırâat fî'l-esvâti ve'n-nahvî'l-Arabî*, 115.

⁴⁶⁷ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, 671.

⁴⁶⁸ Mehmed Rüşdî Aşıkutlu, *Tayyibenin elfâz manası* (İstanbul: bs., 1977-1978), 147-149.

ve yine burada vefat etmiştir. Kırâati ilmini Mugîre b. Ebû Şihâb el-Mahzûmî'den (ö. 91/711) o da Hz. Osmân'dan tahsil etmiştir.⁴⁶⁹

Bu kısımda İbn Âmir'in kırâatindeki imâle usûllerinden bahsedilecektir. Zira İbn Âmir'in kırâatında imâlenin farklı durumlarda uygulandığı anlaşılmaktadır. Buna göre İbn Âmir kırâatında bazı sûre başlarında yer alan hecâ harfleri imâle ile okunmuştur. Bu duruma Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd, İbrâhîm ve Hicr sûrelerinin başında geçen (الرَّ) ayeti ile Meryem sûresinin başındaki (كَهْلَيْصَ) ayetinde bulunan hâ (ه) ve yâ (ي) harflerinin imâle edilmesi örnek verilebilir.⁴⁷⁰

İbn Âmir kırâatında dikkat çeken bir diğer husus ise Kisâî'nin usûlü olan vakf halinde iken *hâ-u te'nîs*lerin ve öncesindeki harflerin imâle edilmesidir. İbn Âmir'in imâle konusunda diğer imamlardan infirâd ettiği yerlerde bulunmaktadır ki buna (وَمَشَارِبُ)⁴⁷¹ kelimesi örnek olarak verilebilir. İbn Âmir'in râvilerinden Hişâm (ö. 245/859) (وَمَشَارِبُ، مِنْ عَيْنِ آيَةٍ، عَابِدُونَ، عَابِدِ)⁴⁷² ayetlerinin imâle ile okunmasında teferrud etmiş ve tek kalmıştır. Yine diğer râvisi olan İbn Zekvân (ö. 451/1059) ise bu ayetlerin (عِمْرَانُ، الْمَحْرَابُ، الْإِكْرَامِ)⁴⁷³ imâle ile okunmasında infirâd etmiştir.⁴⁷⁴

3.2.5. Âsım Kırâatinde İmâle

On kırâat imamı içerisinde beşinci sırada yer alan İmam Âsım'ın asıl ismi Ebû Bekr Âsım b. Ebi'n-Necûd Behdele el-Esedî el-Kûfî'dir. Kûfe'de doğmuş ve yine burada vefat etmiştir. Kırâati Abdurrahmân es-Sülemî (ö. 73/692 [?]) vasıtasıyla Hz. Ali'ye, Zir b. Hubeyş (ö. 82/701) kanalıyla da İbn Mesûd'a dayanmaktadır.⁴⁷⁵

Bu kısımda Âsım kırâatindeki imâle usûlünden bahsedilecektir. Ancak genel kanaate göre Âsım kırâatinde imâle yok denebilecek kadar az bulunmaktadır. İmam Âsım'ın râvisi Hafs'tan gelen rivayete göre imâle sadece tek bir yerde geçmektedir. O da Hûd sûresinin 41. ayetinde (وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ مَجْرِيهَا وَمُرسِيهَا) geçen (مَجْرِيهَا) kelimesidir. Burada râ'nın (ر) fethası kesraya, elif (ل) ise yâ (ي) harfine imâle edilmektedir.⁴⁷⁶

⁴⁶⁹ Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr 'ale't-ṭabaḳât ve'l-a'sâr*, nşr. Tayyar Altıkulaç (İstanbul: 1416/1995), 1/124, 187; Tayyar Altıkulaç, "İbn Âmir", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/308-310.

⁴⁷⁰ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr* (Mısır: y.y., 1961), 100.

⁴⁷¹ Yâsîn 36/73.

⁴⁷² Yâsîn 36/73; el-Ğâşiye 88/5; el-Kâfirûn 109/3, 4, 5.

⁴⁷³ er-Rahmân 55/78.

⁴⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 105.

⁴⁷⁵ Mehmet Ali Sarı, "Âsım b. Behdele", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/475-476.

⁴⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/28.

Kûfe merkezli olan Âsım kırâatinde imâlenin tek bir yerde geçmesinin sebebi olarak Âsım'ın yaşadığı dönemde henüz Basra-Kûfe ekolü çekişmelerinin yaşanmadığı bir sükûnet ortamında usûl olarak Hicâz bölgesi lehçelerinden etkiler taşıdığı ifade edilebilmektedir.⁴⁷⁷ Ayrıca Âsım kırâatinin Hafs rivâyetinin her milletten Müslüman'ın okuyacağı sadelikte ve kolaylıkta olması da bu durumun bir diğer sebebi olarak zikredilebilir ki imâlenin Arap lehçelerine ait bir okuyuş biçimi olması ve uygulamasının Arap olmayan Müslümanlara ağır gelmesinden dolayı tercih edilmemiş olabileceği de düşünülebilmektedir.⁴⁷⁸

Belirtilen görüşün dışında Âsım kırâatinde imâlenin zikredilenden daha çok bulunduğu da ifade edilmiştir. Buna göre Dâni'nin *el-Mûdih* adlı eserinde geçen bilgilere göre Ebû Bekir ve Hafs kanalıyla Âsım, (أَبْصَارُهُمْ، أَدْبَارُهُمْ، أَنْثَرُهُمْ، كَفَّارٌ، بَدِينَارٌ،) (بِمَقْدَارٍ، جَبَّارٌ، بِقِنطَارٍ، وَالْإِنْكَارِ) gibi pek çok kelime de imâle uygulamıştır.⁴⁷⁹ Bu durumun net bir şekilde ortaya konulabilmesi için diğer kırâat eserleriyle de mukayeseli ve husûsî bir çalışma yapılması gerektiği anlaşılmaktadır.

3.2.6. Hamza Kırâatinde İmâle

On kırâat imamının altıncısı olan Hamza'nın asıl ismi Ebû Umâre Hamza b. Habîb b. Umâre ez-Zeyyât et-Teymî el-Kûfî'dir. Kûfe kırâat ehli imamlarından. Kırâati Himrân b. A'yun (ö. 130/749) ve Ebü'l-Esved ed-Düelî (ö. 69/688) kanalıyla Hz. Ali'ye; Alkame b. Kays (ö. 62/682), Mesruk (ö. 62/683), Esved b. Yezîd (ö. 75/694) ve Yahyâ b. Vessâb (ö. 103/723) kanalıyla da İbn Mesûd'a dayanmaktadır.⁴⁸⁰

Bu kısımda Hamza kırâatindeki imâle usûllerinden bahsedilecektir. Kırâat-i 'aşera imamlarından Hamza'ya göre imâle şu farklı hususlara binâen gerçekleşmektedir:

Hamza kırâatinde isim veya fiil farketmeksizin yâ harfinden munkalib bütün elifler imâle ile okunmaktadır.⁴⁸¹

Bu kırâatte, (سُكَّازِي، كُسَالِي) örneklerinde olduğu gibi (فَعَالِي) vezninde *fâu'l-fiili* damme ile gelen bütün kelimeler imâle ile okunmaktadır.⁴⁸²

⁴⁷⁷ İbrâhîm Enîs, *Fi'l-Lehecâti'l-'Arabîyye* (Kahire: Darü'l-Fikri'l-'Arabi, ts.), 56.

⁴⁷⁸ Mehmet Ali Sarı, "Âsım b. Behdele", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1991), 3/475-476.

⁴⁷⁹ Dâni, *el-Mûdih*, 48-69.

⁴⁸⁰ Ebû Ali b. Hasen Fadl et-Tabersî, *Mecme'u'l-beyân*, thk. Lecne mine'l-Muhakkikîn (Beyrut: Müessesetü'l-A'lâ, 1415/1995), 1/36-38; Tayyar Altıkulaç, "Hamza b. Habîb", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/511-513.

⁴⁸¹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/28.

⁴⁸² İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 88.

Bu kırâate göre resm-i mushafta yâ (ي) harfî ile yazılmış bütün kelimelerde imâle yapılmaktadır. Nitekim (يَا حَسْرَتِي، يَا وَيْلَتِي، يَا أَسْفَى، بَلَى، مَتَى) gibi kelimelerde ve (أَتَى) istifhâm edatında da imâle yapılmaktadır.⁴⁸³

Hamza kırâatine göre vâviyyûndan (kök halinde vâv harfî bulunan) olan ve ilk kısmı meksûr veya dammeli gelen (الرَّبَّاءُ، الضُّحَى، وَالْفُؤَى، أَلْعَلَى) gibi kelimelerde de imâle yapılmıştır.⁴⁸⁴

Bu kırâate göre Tâhâ, Necm, Me'âric, Kiyâme, Nâzi'ât, 'Abese, A'lâ, Şems, Leyl, Duhâ ve 'Alak sûrelerinin ilk ayetlerinde de imâle yapılmıştır.⁴⁸⁵

Hamza kırâatine göre (شَاءَ، جَاءَ، حَابَ، خَافَ، زَاغَ، طَابَ، ضَاقَ، حَاقَ) şeklindeki on fiilin mâzi hallerinin aynu'l-fiilinde de imâle yapılmıştır.

Bu kırâatte, (فَرَادَهَا، زَادُوهُمْ، زَادَتْهُمْ، جَانَتْهُمْ، جَانُوا) fiillerinde de imâle yapılmıştır. Ancak (زَاغَتْ) fiili kurrâ tarafından istisnâ edilmiştir.⁴⁸⁶

Hamza kırâatinde zikredilen kelimelerin dışında (التَّوْرَةَ) kelimesinin imâlesinde ihtilafta bulunulmuştur.⁴⁸⁷ Bunun dışında (ضِعَافًا، آتِيكَ، نَأَى) kelimeleri de imâle harflerini barındıran ve kendisinde imâle icrâ edilen kelimelerden kabul edilmiştir.⁴⁸⁸

Hamza kırâatine göre sûre başlarındaki bazı hecâ harfleri de imâle ile okunmuştur. Bunları Yûnus, Hûd, Yûsuf, Ra'd, İbrâhîm ve Hıcr sûrelerinin başındaki (الرَّ)، Tâhâ sûresinin ilk ayetindeki hâ (هَ) harfî, Meryem ve Yâsîn sûrelerinin ilk ayetindeki yâ (ي) harfî, (طَسْ، طَهْ، طَسَمَ) ayetlerinde dâ (ط) harfî, Gâfir, Fussilet, Şûrâ, Zuhruf, Duhân, Hâşiye ve Ahkâf sûrelerinin ilk ayeti olan (حَمَّ) kelimesindeki (ح) harfî olarak belirtmek mümkündür. Ayrıca Hamza, kırâatinde (خَلِيفَةً، حُجَّةً، ثَلَاثَةً) kelimelerinin hâ-u te'nîslerinde de imâle yapmıştır.⁴⁸⁹

Hamza'nın imâlede infirâd ettiği pek çok uygulaması da olmuştur. Buna (فَمَنْ) kelimeleri örnek gösterilebilir.⁴⁹⁰

⁴⁸³ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 88.

⁴⁸⁴ Dâni, *et-Teyssîr fi'l-kırâati's-seb'*, 48.

⁴⁸⁵ Dâni, *et-Teyssîr fi'l-kırâati's-seb'*, 48.

⁴⁸⁶ Dâni, *et-Teyssîr fi'l-kırâati's-seb'*, 48.

⁴⁸⁷ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 98.

⁴⁸⁸ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 98.

⁴⁸⁹ Dâni, *el-Feth ve'l-imâle*, thk. Ebû Saîd Amr b. Ğarâme el-Umrî (Lübnan: Dâru'l-Fikr, 2002), 246.

⁴⁹⁰ el-Bakara 2/182, 247; Âl-i Imrân 3/173.

⁴⁹¹ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, 668.

3.2.7. Kisâî Kırâatinde İmâle

On kırâat imamının yedincisi olan Kisâî'nin asıl ismi Ebü'l-Hasen Alî b. Hamza b. Abdillâh el-Kisâî el-Kûfî'dir. Bağdat'ın Bâhamşâ köyünde doğmuş, Kûfe'de yetişmiş ve Rey'e bağlı Renbeveyh köyünde vefat etmiştir. Kırâat ilmini İbn Ebû Leylâ (ö. 148/765) ve Ebû Hayve Şüreyh b. Yezîd el-Hadramî'den almıştır.⁴⁹²

Bu kısımda Kisâî kırâatindeki imâle usûllerinden bahsedilecektir. Kisâî'nin imâle ile ilgili usûlleri Hamza kırâatindeki ile benzerlik taşımakla birlikte kendi içinde husûsî olarak değerlendirilmelidir. Buna göre Kisâî kırâatinde imâlenin gerçekleştiği durumları şu şekilde ifade etmek mümkündür:

Kisâî kırâatinde (أحياء، فأحيابه، و أحياءها) şeklindeki kelimelerde yâ'dan sonra gelen elif harflerinde imâle gerçekleşmektedir.⁴⁹³ Yine (حَطَايَا، حَطَايَاكُمْ، حَطَايَاهُمْ، حَطَايَانَا) kelimelerinde de imâle yapılmıştır.⁴⁹⁴

Kisâî kırâatinde (مرضات) kelimesinde ve (مرضاتي) şeklindeki halinde de imâle yapılmıştır.⁴⁹⁵ Ayrıca (أَتَنِي الْكِتَابَ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ، أَتَانِي) (الْلَّيْل، مَحْيَاكُمْ، دَحَاها، تَلَاها، طَحَاها، سَجَى) kelimelerinde de imâle gerçekleşmiştir.⁴⁹⁶

Kisâî ayrıca Bakara ve Tâhâ sûresindeki (هَٰذَا)، Yûsuf sûresindeki (مُتَوَاي)، En'âm sûresindeki (مُحْيَاي) ve (أَذَانَهُمْ، أَذَانَنَا، طُغْيَانَهُمْ) (مُحْيَاي) ve (بَارِكُمْ)، Tekvîr, Şûrâ ve Rahmân sûrelerindeki (الْجَوَار) ve Nûr sûresindeki (كَمِشْكَاة) kelimelerinde de imâle yapmıştır.⁴⁹⁷ Yine Fetih, Sâffât, İsrâ ve Yûsuf sûrelerinde geçen (الرُّؤْيَا) kelimesinde de imâle yapmıştır.⁴⁹⁸

Kisâî, (فُعَالِي) vezninde gelen kelimenin 'aynu'l-fiilini feth ile okumuştur. Bu duruma (يَتَامَى، كُسَالَى، أَسَارَى، النَّصَارَى) kelimeleri örnek verilebilir.⁴⁹⁹

Kisâî, Mutaaffifîn sûresinin 15. ayetinde geçen (بَلْ رَانَ) ayetindeki mâzi fiilin (رَانَ) 'aynu'l-fiilini imâle kılmıştır.⁵⁰⁰ Ayrıca Kisâî Kur'ân'da farklı yerlerde geçen (التَّوْرَةَ)

⁴⁹² Ebû Abdillâh Ahmed b. Ebî Ömer el-Enderâbî, *Kırâ'âtü'l-kurrâ'il-ma'rûfîn bi-rivâyâti'r-ruvâti'l-meşhûrîn*, nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî (Beyrut: 1407/1986), 119-133; Tayyar Altıkulaç, "Kisâî", *DİA* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 26/69-70.

⁴⁹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/89.

⁴⁹⁴ Ebu'l-İzzî el-Kalânîsî, *el-Kifâyetu'l-kubrâ fi'l-kırâati'l-aşr*, thk. Osman Mahmud Gazal (Beyrut: y.y, 2007), 97.

⁴⁹⁵ Dâni, *et-Teyşîr fi'l-kırâati's-seb'*, 47.

⁴⁹⁶ Dâni, *et-Teyşîr fi'l-kırâati's-seb'*, 47.

⁴⁹⁷ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 90.

⁴⁹⁸ Dâni, *et-Teyşîr fi'l-kırâati's-seb'*, 48.

⁴⁹⁹ Dâni, *el-Feth ve'l-imâle*, 116.

⁵⁰⁰ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, thk. Abdulfettâh el-Kâdî (Kahire: y.y., 1972), 97.

kelimesini de imâle ile okumuştur.⁵⁰¹ Yine (الكافرين) kelimesini de nekra olsun marife olsun mecrûr veya mansûb geldiğinde imâle ile okumuştur.⁵⁰²

Kisâi yedi isti'la harfi (خص ضغط قط) ile (حاع) kelimesindeki üç harfte feth ile icrâda bulunmuştur. Bunlara, (لَوَاخَة) kelimesindeki ha harfi, (الصَّلَاة) kelimesindeki elif harfi, (سَبْعَة) kelimesindeki 'ayn harfi, (طَاقَة) kelimesindeki kâf harfi, (حَفْظَة) kelimesindeki zâ harfi, (نَفْخَة) kelimesindeki hâ harfi, (خَالِصَة) kelimesindeki sâd harfi, (رَوْضَة) kelimesindeki dâd harfi, (صِبْغَة) kelimesindeki ğayn harfi ve (بَسْطَة) kelimesindeki tâ harfi misâl verilebilir.⁵⁰³

Kisâi'nin bazı durumlarda feth ile bazı hallerde ise imâle ile okuduğu harfler de vardır. Bunlar dört tane olup (أكهر) kelimesinde toplanmıştır. Bu harflerin öncesinde muttasıl halde sâkin yâ veya meksûr yâ harfi ya da munfasıl sâkin yâ harfi gelirse imâle yapılmıştır.⁵⁰⁴ Misâl olarak hemzenin yâ harfinden sonra gelmesi (خَطِيئَة), kesradan sonra gelmesi ise (فِنَّة) şeklinde gösterilebilir. Kâf harfi de sâkin yâ harfinden sonra (الْأَيْكَة) şeklinde, kesradan sonra ise (مَكَّة) ve (الْمَلَانِكَة) şeklinde gelebilir. Yine he harfi muttasıl kesradan sonra (فَاحِشَة) şeklinde, munfasıldan sonra ise (وَجْهَة) şeklinde gözükebilir. Ayrıca yâ'dan sonra gelen râ harfi (كَبِيرَة) şeklinde, muttasıl kesradan sonra geldiğinde ise (الْأَخْرَة) biçiminde, munfasıldan sonra geldiğinde de (عَبْرَة) şeklinde ortaya çıkabilir.⁵⁰⁵

Dûrî, Kisâi'den gelen imâle ile ilgili bazı yerlerden nakilde bulunmuştur. Ona göre Kisâi Bakara ve Tâhâ sûresinde geçen (هُدَايَ) kelimesini, Yûsuf sûresindeki (مُنْوَايَ) kelimesini, En'âm sûresindeki (مَحْيَايَ) kelimesini, (سَارِعُوا، يُسَارِعُونَ، تُسَارِعُ) ve (أَذَانِهِمْ) şeklindeki kelimelerini, Bakara sûresindeki (بَارِكُمْ) kelimesini, Tekvîr, Şûrâ ve Rahmân sûrelerindeki (الْجَوَارِ) kelimelerini, Nûr sûresindeki (كَمِشْكَاة) kelimesini, Yûsuf sûresindeki (رُتُونَاكَ) kelimesini feth ile okumuş; Mâide sûresindeki (فَأَوَارَى) kelimesinde ihtilaf etmiş; A'râf sûresindeki (يُؤَارَى فِيهَا) kelimesi ile Kehf sûresindeki (لَا تُمَارَى) kelimesini de imâle ile kırâat etmiştir. Diğerleri ise bunlarda feth yapmıştır.⁵⁰⁶

⁵⁰¹ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 97.

⁵⁰² Dâni, *et-Teyşîr fî'l-kırâati's-seb'*, 49.

⁵⁰³ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 104.

⁵⁰⁴ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 104.

⁵⁰⁵ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 105.

⁵⁰⁶ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 90.

Dûrî ayrıca Kisâi'den nakille (كُسَالَى ، أَسَارَى ، النَّصَارَى) kelimelerinin 'aynu'l-fiilini feth kılmıştır.⁵⁰⁷

Kisâi'nin hâ-u te'nîslerdeki vakf ve imâlesinden de bahsetmek usûlünün anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Buna göre Kisâi'nin kelimelerin sonunda bulunan müenneslik tâ/hâ harflerinde imâlede bulunarak vakfta bulunduğu ifade edilebilir. Buna (نِعْمَة ، رِبْوَة ، جَنَة) kelimeleri misâl verilebilir.⁵⁰⁸ Ancak bazı durumlarda imâle yapmamıştır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

- Müenneslik te/he'sinden önce şu on harf (أ، ح، ع، خص ضغط قظ) bulunursa (الْحَيَاةُ، النَّطِيخَةُ، الْقَارِعَةُ بِسُطَّةٍ مَوْعِظَةٍ، خَصَاصَةٌ) kelimelerinde olduğu gibi imâle yapmamıştır.⁵⁰⁹

- Makablinde (أَكْهَر) harflerinden biri geldiğinde imâle yapmamıştır. Ancak (وَبِالْأَجْرَةِ، إِلَهَةٍ، مَلِكَةٍ، خَطِيئَةٍ) kelimelerinde olduğu gibi bu harflerin mâ kabli meksûr ise imâle yapmıştır.⁵¹⁰

- (التَّهْلُكَةُ ، السَّوْكَةُ) örneklerinde olduğu gibi mâ kablinde bulunan kâf (ك) harfinden önce meftûh veya madmûm hareke geldiğinde imâle yapmamıştır.⁵¹¹

- Sadece (سَفَاهَةٌ)⁵¹² kelimesinde olduğu üzere mâ kabli hâ (ه) olarak geldiğinde imâle yapmamıştır.⁵¹³

- (عِمَارَةٌ ، بَرَّةٌ، سُورَةٌ، حُفْرَةٌ، غَمْرَةٌ) kelimelerinde olduğu gibi mâ kablindeki râ (ر) harfinden önce meftûh veya madmûm hareke geldiğinde imâle gerçekleştirmemiştir.⁵¹⁴

Hâ-u te'nîs, kelimenin sonunda bulunup vakf halinde he harfine dönüşen bir müenneslik alametidir. Bu alamet, kelimenin sonuna şu iki sebepten dolayı gelmektedir:

- i. (رَحْمَةٌ ، نِعْمَةٌ) kelimelerinde olduğu gibi gerçek anlamda müenneslik için.
- ii. (هَمْرَةٌ ، خَلِيفَةٌ) kelimelerinde olduğu gibi te'nîse teşbih olmak için.

Bunların imâlesinde ise şu iki görüş söz konusudur:

⁵⁰⁷ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 90.

⁵⁰⁸ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 72.

⁵⁰⁹ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 72.

⁵¹⁰ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 72.

⁵¹¹ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 72.

⁵¹² el-Arâf 7/66-67.

⁵¹³ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 73-74.

⁵¹⁴ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 73-74.

i. İlk görüşe göre hâ-u te'nîslerin mâ kabliyle birlikte imâle yapılması önem arz etmektedir. Bu görüş tahkik ehlinden bir grubun görüşü olarak öne çıkmaktadır ki İbnü'l-Cezerî bunun kıyâsa daha yakın olup muhtâr bir görüş olduğunu ifade etmiştir.⁵¹⁵

ii. İkinci görüş ise cumhura aittir. Buna göre imâle yalnızca hâ-u te'nîsten önceki harfte cârî olmaktadır. İbnü'l-Cezerî bu tür bir imâlenin lafızda daha belirgin olduğunu dile getirmiştir. Ancak her iki görüş arasında herhangi bir tersliğin olmadığını özellikle belirtmiştir.⁵¹⁶

İbnü'l-Cezerî meseleyi muhtâr olan ve olmayan görüşler çerçevesinde üç asıl ve üç yedek kâide olarak şu şekilde özetlemiştir:

Hâ-u te'nîs, şu yedi (خص ضغط قط) isti'lâ ve şu üç (أ، ح، ع) harf olmak üzere toplam on harften sonra gelmediği müddetçe Kisâî'nin de yaptığı gibi mâ kabliyle birlikte imâle edilmiştir. Bu on harften sonra geldiğinde ise imâle değil feth ile vakf olunmuştur.⁵¹⁷

Müenneslik tâ'sı, mâ kabli sâkin yâ veya meksûr (أكهر) harflerinden sonra gelirse Kisâî'nin de yaptığı gibi imâle ile okunmuştur. Bu şartlar oluşmadığında ise imâle yapılmamıştır.⁵¹⁸

Kisâî için hâ-u te'nîsten önce gelen (أكهر) harfleri, bunların da mâ kablinde yer alan sâkin yâ harfi ve meksûr arasına girerek fasledilirse, yapılacak olan imâleye de engel teşkil etmemektedir. Bu durumun tek istisnası, üzerinde vakfedildiği zaman Kisâî'nin hulf (imâle ve fetha) ile okuduğu (فَطْرَتْ) kelimesidir. Bu kelime hulfa bağlı olarak feth vechinin de okunmasının sebebi ilk kâideye uygun olarak müenneslik tâ'sının isti'lâ harflerinden sonra gelmiş olmasıdır.⁵¹⁹

Bunların dışında Kisâî, hâ-u te'nîsleri ve öncesinde gelen harfi de vakf halinde imâle ile okumuştur.⁵²⁰ Hâ-u te'nîslerin imâlesi farklı noktalar çerçevesinde belirlenmiştir. Buna göre Kisâî (خليفة) kelimesindeki fâ (ف) harfinde, (وليعة) kelimesinin cîm (ج) harfinde, (ثلاثة) kelimesinin sâ (ث) harfinde, (المينة) kelimesinin tâ

⁵¹⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/82-90.

⁵¹⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/82-90.

⁵¹⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/82-90.

⁵¹⁸ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/82-90.

⁵¹⁹ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/82-90.

⁵²⁰ İbnü'l-Kâsî el-Bağdâdî, *Sirâcu'l-kârî'l-mubtedî ve tezkâru'l-mukri'l-muntehî* (Mısır: y.y., 1876), 136.

(ت) harfinde, (بَارِزَةً) kelimesinin bâ (ب) harfinde, (حَيَّة) kelimesinin yâ (ي) harfinde, (لَيْلَةً) kelimesinin nûn (ن) harfinde, (التَّوْبَةَ) kelimesinin bâ (ب) harfinde, (لَيْلَةً) kelimesinin lâ (ل) harfinde, (لَذَّة) kelimesinin zâl (ذ) harfinde, (قُوَّة) kelimesinin vâv (و) harfinde, (بَلَدَةً) kelimesinin dâl (د) harfinde, (عَيْشَةً) kelimesinin şîn (ش) harfinde, (مُقَدَّسَةً) kelimesinin sîn (س) harfinde ve (رَحْمَةً) kelimesinin mîm (م) harfinde imâle yapmıştır.⁵²¹

Kisâi'nin ve iki râvisinin imâle ve feth uygulama usûlü ile infirâd ettiği yerler de bulunmaktadır. Bunlar çok fazla olduğundan birkaçını örnek vermekle yetinilecektir. Buna göre Kisâi ve râvilerinin infirâd ettiği okumalara (فَأَحْيَاكُمْ، مَرْضَاتِ اللَّهِ، فِي طُعْيَانِهِمْ)⁵²² kelimeleri örnek gösterilebilir. Ayrıca diğer râvisi Ebu'l-Hâris (وَالْكَفَّارِ أَوْلِيَاءَ)⁵²³ kelimesindeki râ harfini kesra ile fâ harfini ise feth ile imâle yapmadan okuyarak infirâdda bulunmuştur.⁵²⁴

3.2.8. Ebû Ca'fer Kırâatinde İmâle

On kırâat imamlarının sekizincisi olan Ebû Ca'fer'in asıl ismi Ebû Ca'fer Yezid b. Ka'ka' el-Mahzûmî el-Medenî'dir. Ebû Ca'fer'in, vefatına kadar Mescid-i Nebvî'de Kur'ân dersi verdiği ve bu sebeple Medine kıraat imamı olarak meşhur olduğu bilinmektedir. Ebû Ca'fer, kırâat ilmini Ebû Hureyre (ö. 59/679), Abdullah İbn Abbâs (ö. 68/687-88) ve mevlâsı Abdullah b. Ayyâş'tan (ö. 90/689) tahsil etmiştir ki onların kırâati ise Ubeyy b. Ka'b (ö. 33/654) vasıtasıyla Hz. Peygamber'e (s) dayanmaktadır.⁵²⁵

Zikredilen bilgiler doğrultusunda Ebû Ca'fer'in kırâati incelendiğinde, râvileri İshâ b. Mervân (ö. 160/777) ve Süleyman b. Cemmâz (ö. 170/786) da dahil olmak üzere imâle uygulamasında bulunmadıkları anlaşılmaktadır.

3.2.9. Ya'kûb Kırâatinde İmâle

On kırâat imamının dokuzuncusu olan İmam Ya'kûb'un asıl ismi Ebû Muhammed Ya'kûb b. İshâk b. Zeyd b. Abdillâh el-Hadramî'dir. Basra'da doğmuş ve yine burada vefat etmiştir. Kırâatini Ebû 'Amr'dan aldığı ve Kisâi ile Hamza kırâatlerinden de istifade ettiği ifade edilmektedir.⁵²⁶

⁵²¹ Bağdâdî, *Sirâcu'l-kârî'l-mubtedî*, 136.

⁵²² el-Bakara 2/15, 28, 207,

⁵²³ el-Mâide, 5/57.

⁵²⁴ İbn Galbûn, *Kitâbu'l-istikmâl*, 665-668.

⁵²⁵ Muhammed b. Ahmed ez-Zehebî, *Ma'rifetü'l-kurrâ'i'l-kibâr 'ale't-tabakât ve'l-a'sâr*, nşr. Beşşâr Avvâd Ma'rûf (Beyrut: y.y., 1404/1984), 1/72.

⁵²⁶ Tayyar Altıkulaç, "Ya'kûb el-Hadramî", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 43/282-284.

Bu kısımda Ya'kûb kırâatindeki imâle usûllerinden bahsedilecektir. Ancak Ya'kûb kırâatinde imamın kendisine nispet edilen çok fazla imâle olmamakla birlikte râvilerinden nakledilen bazı imâle rivayetleri bulunmaktadır. Bunlar imâle-i kubrâ olup Ya'kûb kırâatinde imâle-i suğrâ bulunmamaktadır. Bu bağlamda Ya'kûb kırâatinde imâle konusunda şu hususlar ön plana çıkmaktadır:

İsrâ sûresinin 72. ayetinde geçen (أَعْمَى) kelimesinde İmam Ya'kûb imâle yapmıştır.

Yine İmam Ya'kûb Neml sûresi 43. ayette geçen (كَافِرِينَ) kelimesinde imâle-i kubrâ yapmıştır.

Ya'kûb'un râvilerinden Ruveys Kur'ân'da geçen bütün (الكَافِرِينَ) kelimelerindeki elifi, ma'rûf olsun münker olsun daima imâle yaparak okumuştur.

Ya'kûb'un râvilerinden Ravh ise (يَسْ) ⁵²⁷ ayetindeki yâ (ي) harfini imâle ile kırâatte bulunmuştur. Ya'kûb kırâatinde bahsedilen lafızlar dışında imâle görülmemiştir. ⁵²⁸

3.2.10. Halefû'l-Âşir Kırâatinde İmâle

On kırâat imamının sonuncusu İmam Halef'in asıl ismi Ebû Muhammed Halef b. Hişâm b. Sa'leb el-Esedî el-Bağdâdî el-Bezzâr'dır. Kûfe kırâat imamlarından. Kırâat ilmini farklı kişilerden öğrenmiştir. Buna göre Hamza b. Habîb'in kıraatini Süleym b. Îsâ'dan, Âsım b. Behdele'nin kıraatini Ebû Yûsuf Ya'kûb b. Halîfe el-A'şâ'dan, Nâfi' b. Abdurrahman'ın kıraatini ise İshak el-Müseyyebî'den tahsil etmiştir. ⁵²⁹

Bu kısımda Halef kırâatindeki imâle usûllerinden bahsedilecektir. Halef kırâatinde imâle ile ilgili meseleler genel olarak Hamza ve Kisâî'nin usûlleri çerçevesinde gelişme göstermiştir. ⁵³⁰ Bu usûlleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

Halef kırâatinde, isim veya fiil farketmeksizin yâ'dan munkalib olmuş bütün elifler üzerinde imâle gerçekleşmiştir. Buna (أَهْتَدَى) ⁵³¹ kelimesi örnek verilebilir.

⁵²⁷ Yâsîn 36/1.

⁵²⁸ Palûvî, *Zübdetü'l-irfân*, 195, 287; Mahmûd Halîl el-Hosârî, *el-Kırâati'l-'aşri'l-mütevâtire min tariki Şatibiyye ve'd-Durre fî hâmişi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Medine: Dâru'l-Muhâcir, 1994), 13.

⁵²⁹ Tayyar Altıkulaç, "Halef b. Hişâm", *DİA* (İstanbul: TDV Yayınları, 1997), 15/237-238.

⁵³⁰ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 88.

⁵³¹ Yûnus 10/108.

Halef kırâatinde (فعالى) vezninde gelmiş bütün kelimelerde imâle gerçekleşmiştir. Buna (يَتَمَّى، كُسَالَى)⁵³² kelimeleri örnek verilebilir.

Resm-i mushaftaki (مَتَّى، بَلَى) kelimelerinde olduğu gibi yâ harfi ile yazılan bütün kelimelerde imâle yapılmıştır.

Başî madmûm veya meksûr gelen vâvîlerden olan (الرَّبَّاءِ، الضُّحَى) kelimelerinde imâle yapılmıştır.

Hamza ve Kisâî'nin de yapmış olduğu gibi sûre başlarındaki mezkûr ayetlerde imâle uygulanmıştır.

Halef, Kisâî ile (الرُّؤْيَا) kelimesinde imâle yapılması konusunda ittifak etmiştir.

Yûsuf sûresinde geçen (رَأَى) kelimesindeki râ (ر) harfinde imâle yapılmıştır.

Mâzi fiil olarak gelen (بَلَّ رَانَ) ayetindeki 'aynu'l-fiil olan elifin imâlesinde Hamza'ya ittibâ edilmiştir.⁵³³

(التَّوْرَةِ) kelimesinde olduğu gibi (ضِعَافًا) kelimesinde de imâle yapılmıştır.⁵³⁴

(تَرَأَى الْجَمْعَانَ) kelimesindeki râ (ر) harfinde imâle yapılmıştır.

Fussilet sûresinde geçen (وَنَأَى) kelimesindeki nûn (ن) harfi imâle ile okunmuştur.

Halef, (آتَيْكَ) kelimesinde imâle yapmıştır.

Kisâî'de olduğu gibi vakf halinde iken hâ-u te'nîsleri ve öncesindeki harfi imâle ile okumuştur.⁵³⁵

3.2.11. Kurrânın İttifak ve İhtilaf Ettiği İmâleler

Kırâat-i 'aşera imamları özelinde daha önceki başlıklar altında imâle ile ilgili bahislere değinilmiş ve her imamın imâle ile ilgili usûlleri ortaya konulmuştur. Bu başlık altında da kırâat-i 'aşera imamlarının imâle ile ilgili hangi meselelerde ittifak hangi meselelerde ihtilaf ettikleri izaha çalışılacaktır.

3.2.11.1. İmâlede Şefâya Muvâfakat Edenler

Kırâat imamları arasında Hamza, Kisâî ve Halef Şefâ olarak anılmaktadır. Bu başlık altında Şefâ'ya imâle konusunda ittifak edenler ile hangi lafızlar üzerinde ittifakta bulunduklarından söz edilecektir.

⁵³² en-Nisâ 4/127, 142.

⁵³³ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 88.

⁵³⁴ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 87.

⁵³⁵ İbnü'l-Cezerî, *Takrîbu'n-neşr*, 104.

Buna göre İsrâ sûresinin 72. ayetinde geçen (أَعْمَى) lafzının her ikisinde Âsım'ın râvisi Şu'be, Şefâ'ya muvâfakat etmiştir. Bu kelimelerin ilkinde Şefâ'ya ittibâ eden *Hımâ* olarak bilinen Ebû 'Amr ve Ya'kûb olmuştur. Yine Âsım'ın râvisi Şu'be Tâhâ sûresinin 58. ayetindeki (سَوَّى) kelimesinde, Kıyâme sûresinin 36. ayetindeki (سُدَّتْ) kelimesinde, Enfâl sûresinin 17. ayetindeki (زَمَى) kelimesinde ve Kur'ân'da çeşitli yerlerde geçen (بَلَى) kelimesinde de imâle yaparak Şefâ'ya muvâfakat etmiştir.⁵³⁶

İbn Âmir'in râvilerinden İbn Zekvân da Yûsuf sûresinin 88. ayetindeki (مُرْجِيَةً) kelimesinde, İsrâ sûresinin 13. ayetindeki (يَلْقَاهُ) kelimesinde ve Nahl sûresinin başında yer alan (أَتَى) kelimesinde Şefâ'ya muvâkat ederek imâle ile okumuştur. Yine İbn Âmir'in diğer râvisi Hişâm da Ahzâb sûresinin 53. ayetindeki (إِنِّيهِ) kelimesinin nûn harfinde Şefâ'ya ittiba ederek imâlede bulunmuştur. Ayrıca İsrâ sûresinin 83. ayeti ile Fussilet sûresinin 51. ayetindeki (وَلَا) kelimesinin ikinci hecesinde Şefâ'ya itibar ederek imâlede bulunan yine Âsım'ın râvisi Şu'be olmuştur. Bu kelimenin ilk hecesinde imâle edenler Halef ile birlikte *Ravâ* yani Kisâî ve Halefu'l-Âşir olmuştur.⁵³⁷

Hûd sûresinin 41. ayetinde geçen (مَجْرِيَهَا) kelimesindeki râ harfini Şefâ'ya ittibâ olarak imâle ile okuyan da Âsım'ın râvisi Hafs olmuştur. Kur'ân'da Yûnus sûresinin 16. ayetinde geçen (أَنْزَلْنَاهُ) kelimesinin râ harfindeki imâleyi Şefâ'ya muvâfakat ederek okuyan yine Şu'be'dir.⁵³⁸

3.2.11.2. Yâî'lerde İmâle ve Feth Yapanlar

Bu başlıkta, yâ zevâtından olan bazı kelimelerin okunuş usûllerinin kırâat imamlarınca ne şekilde uygulandığından bahsedilecektir. Buna göre Âsım'ın râvisi Ebû Bekr (زَمَى)⁵³⁹ ve (أَعْمَى)⁵⁴⁰ kelimelerini imâle ile okumuştur. Ebû 'Amr ve Ya'kûb ise Ebû Bekr'e birinci (أَعْمَى) lafzında uyararak imâle ile diğerlerinde ise feth ile

⁵³⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/40-44.

⁵³⁷ Ali Osman Yüksel, *Cezerî ve Tayyibesi*, 388.

⁵³⁸ Ali Osman Yüksel, *Cezerî ve Tayyibesi*, 388.

⁵³⁹ el-Enfâl 8/17.

⁵⁴⁰ el-İsrâ 17/72.

okumuştur. Bunun dışında Âsım'ın râvisi Hafs ise yalnızca Hûd sûresinin 41. ayetindeki (مَجْرِيهَا) lafzını imâle ile okumuştur.⁵⁴¹

Ebû 'Amr'ın râvisi Dûrî, (وَيْلَى) ⁵⁴² ve (يَا حَسْرَتِي) ⁵⁴³ kelimeleri ile (يَا أَسْفَى) ⁵⁴⁴ ve (أَيَّ) lafızlarını taklîl ile okumuştur. Verş ise hulf (hem imâle hem feth) ile okumuştur. Hamza, Kisâî ve Halef bu kelimelerde imâle yaparken, diğerleri bunları feth ile okumuştur. (أَيَّ) istifhâm halinde geldiğinde Dûrî feth ile okumuştur.⁵⁴⁵

Hamza ve Halef'ten farklı olarak Kisâî (الرُّؤْيَا، مَرْضَاتِي، وَرُؤْيَايَ، وَمَرْضَاتِ اللَّهِ) şeklinde kelimelerde nereden geldiği farketmeksizin imâle yapmıştır. Ayrıca (فَأَحْيَا بِهِ) ⁵⁴⁶ ve (حَقُّ ثَقَاتِهِ) ⁵⁴⁷ ile (وَمَنْ عَصَانِي) ⁵⁴⁸ şeklindeki kelimelerde de imâle yapmıştır. Bununla birlikte Kisâî, Halef ve Hamza, bu kelimeleri (إِنِّيهِ، لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي) ⁵⁴⁹ imâle ile okumada muvâfakat etmiştir. Bu kelimelerin dışında (طَحِيهَا) lafzında yalnızca Kisâî imâle yapmıştır. İbn Âmir'in râvisi Hişâm ise (إِنِّيهِ) lafzında imâlede bulunmuş; bâkûn ise hepsini feth ile okumuştur.⁵⁵⁰

Halef marife takılı olan (الرُّؤْيَا) kelimesinde Kisâî ile birlikte yâ harfinde imâle yapmıştır. (إِنِّيهِ) lafzında da onlara uymuştur. Bâkûn ise bunların hepsini feth ile okumuştur.⁵⁵¹

Ebû 'Amr'ın imâlede bulunduğu (فَعْلَى، فَعْلَى، فَعْلَى) vezninde gelen kelimeleri ile Verş'in yâî kelimelerini bâkûn feth ile okumuştur. Kisâî ise Ebû 'Amr'ın râvisi Dûrî'den gelen rivayete göre (عِنْدَ بَارِكُكُمْ، إِلَى بَارِكُكُمْ، جَبَّارَيْنَ، وَرُؤْيَاكَ، آذَانِهِمْ، آذَانِنَا، طُغْيَانِهِمْ) ⁵⁵² kelimelerini infirâd ederek imâle ile okumuştur. Diğer imamlar ise hepsini feth üzere okumuştur. Bunlar arasındaki (رُؤْيَاكَ) kelimesini Ebû 'Amr ve Nâfi'nin râvisi Verş taklîl ile okumuştur.⁵⁵³

⁵⁴¹ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 68.

⁵⁴² el-Mâide 5/31; Hûd 11/72; Furkân 25/28.

⁵⁴³ ez-Zümer 39/56.

⁵⁴⁴ Yûsuf 12/84.

⁵⁴⁵ Paluvî, *Zubdetu'l-irfân*, 50; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 68.

⁵⁴⁶ Âl-i 'Imrân 3/102.

⁵⁴⁷ el-Enâm, 6/80.

⁵⁴⁸ İbrâhîm, 14/36.

⁵⁴⁹ el-Ahzâb 33/53; Zümer 39/57; Hûd 11/63; Âl-i 'Imrân 3/28; Yûsuf 12/88; el-İsrâ 17/23; el-Enâm 6/61.

⁵⁵⁰ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 68; Dâni, *Teysîr*, 48-49.

⁵⁵¹ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 68; Dâni, *Teysîr*, 48-49.

⁵⁵² el-Bakara 2/54; el-Mâide 5/22; Yûsuf 12/5; el-Bakara 2/19; el-Fussilet 41/5; el-Bakara 2/38; Yûsuf 12/23; en-Nisâ 4/36.

⁵⁵³ Hasan Tahsin Feyizli, *Kirâat-i Aşere*, 122.

Verş ise (الجار الجارين) lafızlarında taklîl uygulamıştır. Hamza ise (بَلَّ رَانَ، زَاغُوا) kelimelerinde imâle yapmıştır. Bunların içindeki son kelimenin okunuşunda Kisâî, Ebû Bekr ve Hamza'nın râvisi Halef, Hamza'ya uymuştur. İbn Âmir'in râvisi İbn Zekvân da (جَاءَ، شَاءَ، خَابَ، خَافَ، طَابَ، خَاقَ، ضَاقَ) (فَزَادَهُمْ) lafızlarında ve (جَاءَ، شَاءَ) lafızlarında ve (فَزَادَهُمْ) fiilinde onlara ittibâ ederek imâle yapmıştır.⁵⁵⁵

Hamza, (أَنَا آتِيكَ) ve (ضِعَافًا) kelimelerinin⁵⁵⁶ başındaki hemzenin ve 'ayn (ع) harfinin fethasında imâle uygulayarak infirâd etmiştir. Râvisi olan Halef ise yalnızca (آتِيكَ) kelimesinde Hamza'ya uymuş ve imâle ile okumuştur. Diğer râvisi Hallâd ise bu kelimeleri hulf ile okumuştur.⁵⁵⁷

3.2.11.3. Râ Harfinin Fethasında İmâle ve Taklîl Yapanlar

Bu başlık altında râ (ر) harfinin fethasında imâle ve taklîlde bulunan kırâat imamlarından ve râvilerinden bahsedilecektir. Buna göre Ebû 'Amr ve râvisi Dûrî, sonu kesra ile biten râ (ر) harflerinden önce gelen elif (ل) harfini imâle ile okumuştur. Buna (عَلَى أَبْصَارِهِمْ، وَأَثَارِهِمْ، وَالنَّهَارِ، مَعَ الْأَبْرَارِ) kelimeleri örnek verilebilir. Kisâî'nin râvisi Ebu'l-Hâris de elif (ل) ile tekrar eden râ (ر) harfinde ona uymuş ve (قَرَارَ، الْأَبْرَارَ) gibi kelimelerde imâle yapmıştır. Diğerlerini feth ile, (هَارَ)⁵⁵⁸ kelimesini ise Ebû 'Amr, Kisâî, Nâfi'nin râvisi Kâlûn ve Âsım'ın râvisi Şu'be imâle ile okumuştur. Nâfi'nin diğer râvisi Verş ise bunların hepsinde taklîl yapmıştır.⁵⁵⁹

Hamza ise tekrar eden râ harflerinde (الْأَبْرَارَ) kelimesinde olduğu gibi ona ittibâ etmiştir. Bununla birlikte (الْفَهَّارَ) kelimesinde ve (الْبَوَارَ)⁵⁶⁰ lafzında Verş'e muvâfakat ederek taklîl ile diğerlerini ise feth ile okumuştur.

İbn Âmir'in râvisi İbn Zekvân (إِلَى جَمَارِكَ) ve (الْجَمَارِ) kelimelerini⁵⁶¹ imâle ile, bâkûn ise hepsini feth ile okumuştur.⁵⁶²

3.2.11.4. Sûre Başlarındaki Hecâ Harflerinin İmâle ve Taklîlleri

Bu kısımda sûrelerin başlarında geçen hurûf-u mukatta'aların kırâat imamları ve râvileri tarafından imâle ve taklîl edilmesine değinilecektir. Buna göre (الرَّ) ve (الْمَرَّ)

⁵⁵⁴ el-Mutaffifin 83/14; es-Saff 61/5; en-Necm 53/17.

⁵⁵⁵ İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 69.

⁵⁵⁶ en-Neml 27/39-40; en-Nisâ 4/9.

⁵⁵⁷ Paluvî, *Zubdetu'l-irfân*, 45; İbnü'l-Cezerî, *Tahbîru't-teysîr*, 70; Dâni, *Teysîr*, 51-54.

⁵⁵⁸ et-Tevbe 9/109.

⁵⁵⁹ Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i 'aşere*, 123.

⁵⁶⁰ İbrâhîm 14/28.

⁵⁶¹ el-Bakara 2/259; Cuma 62/5.

⁵⁶² Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i 'aşere*, 123.

gibi ayetlerdeki râ (ر) harfinin telaffuzundaki elif harfini Ebû ‘Amr, İbn Âmir, Hamza, Kisâi ve Âsım’ın râvisi Şu‘be imâle, Nâfi’nin râvisi Verş ise taklîl ile okumuştur.⁵⁶³

Meryem sûresinin başındaki (كَهْيعَصَّ) ayetinde geçen hâ (ه) harfini Ebû ‘Amr imâle ile okumuştur. Aynı ayette geçen yâ harfini ise İbn Âmir ve Hamza imâle ile okumuştur. Bu iki harfi aynı anda imâle ile okuyan ise Âsım’ın râvisi Şu‘be ve Kisâi olmuştur. Nâfi’nin râvisi Verş ise bu iki harfi taklîl ile okumuştur.⁵⁶⁴

Tâhâ sûresinin ilk ayeti olan (طَهْ) kelimesindeki dâ (ط) ve hâ (ه) harflerini Hamza, Kisâi ve Âsım’ın râvisi Şu‘be imâle ile okumuştur. Ebû ‘Amr ve Nâfi’nin râvisi Verş sadece hâ (ه) harfinde imâle yapmıştır.⁵⁶⁵

Kisâi, Hamza ve Âsım’ın râvisi Şu‘be (طسَم، طس) ayetlerindeki dâ (ط) harfini imâle ile okumuştur. Yâsîn sûresindeki yâ (ي) harfini ise Şu‘be, Hamza ve Kisâi imâle ile okumuştur. Ayrıca (حَم) ayetindeki hâ (ه) harfini Hamza, Kisâi, İbn Âmir’in râvisi İbn Zekvân ve Âsım’ın râvisi Şu‘be imâle ile, Ebû ‘Amr ve Nâfi’nin râvisi Verş ise taklîl ile okumuştur.⁵⁶⁶

Sûre başlarındaki ayetlerde geçen hecâ harflerinde imâle yapılması Sîbeveyhi’nin ve onun usûlüne ittibâ eden bir tefsir ve kırâat âlimi olan Mekkî b. Ebî Tâlib’in de mezhebi olmuştur. Ona göre sûre başlarındaki ayetlerde geçen hecâ harflerinin imâle kılınmasının illetinin nedeni üzerinde durulması gerekmektedir. Bunun nedeni, “hecâ harflerinde (ط، ح، ر، ا) bulunan elif (ل) harfinin aslının yâ (ي) harfi olması” şeklinde ifade edilmiştir.⁵⁶⁷

3.2.11.5. Mutatarrif-Meksûr Râ Harfinden Önceki Elif’in İmâlesi

Bu kısımda kelime sonunda meksûr halde râ (ر) harfinden önce gelen elif harfinin (ل) imâle edilmesiyle ilgili bilgi verilecektir. Bu anlamda Ebû ‘Amr ve Kisâi’nin râvisi Hafs-ı Dûrî mutatarrif meksûr râ’dan (ر) önce gelen elif-i ‘ayn veya elif-i ziyâdeleri hulfsüz imâle ile, İbn Âmir’in râvisi İbn Zekvân ise hulf ile imâle okumuştur. Buna (أَنْصَار، بَقِطَار، بَدِينَار، الْأُبْكَار) kelimeleri örnek verilebilir.⁵⁶⁸

Hafs-ı Dûrî, Tevbe sûresinin 40. ayetinde geçen (الْغَار) kelimesinde hulf ile, Nisâ sûresinin 36. ayetindeki (وَالْجَار) kelimesinde ise hulfsüz imâle yapmıştır. Ayrıca Tevbe

⁵⁶³ Ali b. Osman İbnü’l-Kâsîh, *Sîrâcu’l-kâri* (b.y: Dâru’l-Fikr, 1993), 241.

⁵⁶⁴ Mekkî bin Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/186.

⁵⁶⁵ Mekkî bin Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/186.

⁵⁶⁶ Mekkî bin Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/186.

⁵⁶⁷ Mekkî bin Ebî Tâlib, *el-Keşf*, 1/186.

⁵⁶⁸ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/54-59.

sûresinin 109. ayetinde geçen (هَارٍ) kelimesini Ebû ‘Amr, Kisâî ve Âsım’ın râvisi Şu‘be hulsüz imâle ile, Nâfi’nin râvisi Kâlûn ve İbn Âmir’in râvisi İbn Zekvân ise hulf ile imâle yapmıştır.⁵⁶⁹

Mutatarrif meksûr râ (ر) harfinden önce gelen râ (ر) harflerinde ise (قَرَار، الأَسْرَار) kelimelerinde olduğu gibi Ebû ‘Amr, Kisâî ve Halef hulsüz imâle yaparken, Hamza ve İbn Âmir’in râvisi İbn Zekvân hulf ile imâle yapmıştır.⁵⁷⁰

Ezrak tarîkinden Verş’e göre ister (الْبَرَار) şeklinde mükerrer ister (الْعَار) şeklinde gayri mükerrer olsun mutatarrif meksûr râ (ر) harfinden önce gelen elif harfinden taklîl uygulanmıştır. Ayrıca (الْجَار) ve (جِبَارِيْن) kelimelerinde Ezrak tarîkinden hulf ile Verş taklîl yapmıştır. Binâenaleyh kendisinde mükerrer râ (ر) harfi bulunan lafızların taklîlinde de Verş’in tarîki Ezrak’a Hamza’nın râvisi Hallâd hulf ile, Halef de hulf olmaksızın ittibâ etmiştir.⁵⁷¹

Bunların dışında İbrâhîm sûresinin 28. ayetinde geçen (الْقَهَّار) kelimesi ile Kur’ân’da (الْبَوَار) kelimesi her geçtiği yerde Verş’in tarîki Ezrak’a hulf ile muvâfakat ederek okuyan Hamza olmuştur. Ancak (تَوْرَاة) kelimesini Ezrak tarîkinden Verş hulsüz olarak taklîl ile okumuştur. Hamza ve Nâfi’nin râvisi Kâlûn ise hulf ile taklîl yapmıştır.⁵⁷²

3.2.11.6. Özel Bazı Kelimelerin İmâlesi

Bu başlık altında bazı husûsî kelimelerin kırâat imamları ve râvileri tarafından ne şekilde kırâat olunduğuna değinilecektir. Buna göre (جَاء، شَاء، خَاب، زَاد، زَاغ، خَاف) şeklinde on kelimeden bahsetmek gerekecektir. Bu kelimeler Kur’ân’da nerede ve hangi vezinde geçtikleri farketmeksizin sülâsî gelmeleri durumunda Hamza kırâatinde hulsüz imâle ile okunmuştur. Ancak bu kelimeler içerisinde yer alan Bakara sûresindeki (زَاد) lafzı bu kâidenin dışında tutulmuştur. Nitekim Hamza, Bakara sûresinin 10. ve 247. ayetlerinde geçen (زَاد) lafızlarında hulf yapmıştır. Bunun dışındaki yerlerde ise hulsüz şekilde imâle ile okumuştur. Hamza’nın Bakara sûresindeki bu imâle uygulamasına İbn Âmir’in râvisi İbn Zekvân da ittibâ etmiştir. Bununla birlikte Hamza, Ahzâb ve Sâd sûrelerinde geçen (زَاغَتْ) kelimesinde herhangi bir imâlede bulunmamıştır.⁵⁷³

⁵⁶⁹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/54-59; İbnü’l-Kâsîh, *Sirâcu’l-mubtedî*, 114-129; Dimyâti, *İthâf*, 53.

⁵⁷⁰ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/54-59; İbnü’l-Kâsîh, *Sirâcu’l-mubtedî*, 114-129; Dimyâti, *İthâf*, 53.

⁵⁷¹ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/54-59; İbnü’l-Kâsîh, *Sirâcu’l-mubtedî*, 114-129; Dimyâti, *İthâf*, 53.

⁵⁷² İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/54-59; İbnü’l-Kâsîh, *Sirâcu’l-mubtedî*, 114-129; Dimyâti, *İthâf*, 53.

⁵⁷³ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/59-60.

İbn Âmir ise (زَادَ) ve (خَابَ) kelimelerinde hulf ile imâle uygulamıştır. İbn Âmir'in râvisi Hişâm da (شَاءَ) ve (جَاءَ) kelimelerinin sülâsî gelmeleri durumunda hulf ile imâlede bulunmuştur. Bu iki lafız üzerinde İbn Âmir'in râvisi İbn Zekvân da Hamza gibi hulfsüz imâle yapmıştır. Bunların dışında İbn Zekvân'ın hulf ile imâle okuduğu altı yer bulunmaktadır. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

-Rahmân sûresinin 27-28. ayetlerinde geçen (الْأَكْرَامَ) kelimesi.

-Nahl sûresinin 66., Sâffât sûresinin 46. ve Muhammed sûresinin 15. ayetlerinde yer alan (لِلشَّارِبِينَ) kelimesi.

-Nûr sûresinin 33. ayetindeki (الْكَرَاهِيْنَ) kelimesi.

-Mâide sûresinin 111. ve Saff sûresinin 114. ayetlerinde geçen (الْحَوَارِيِّينَ) kelimesi.

-Kur'ân'da yer alan (عُمَرَانِ) kelimesi.

-Mansûb olarak gelen (الْمُحْرَابِ) kelimesidir. Bununla birlikte İbn Âmir'in râvisi İbn Zekvân, mecrûr gelen (المحراب) kelimesi ile Bakara sûresi 10. ayetteki (زَادَ) kelimesinde hulfsüz imâle yapmıştır.⁵⁷⁴

İbn Âmir, Yâsîn sûresinin 73. ayetinde geçen (مَشَارِبَ) kelimesini hulf ile imâle yapmıştır. Ayrıca İbn Âmir'in ilk râvisi Hişâm, Ğâşiye sûresinin 5. ayetinde geçen (أَنِيَّةَ) kelimelerindeki medli elif ile Kâfirûn sûresinde geçen (عَابِدُونَ) ve (عَابِدِ) kelimelerindeki medli 'ayn (عَا) harfinde hulf ile imâle yapmıştır.⁵⁷⁵

Şu'arâ sûresinin 61. ayetinde geçen (فَلَمَّا تَرَاءَ الْجَمْعَانِ) lafzındaki râ harfinde vasl halinde Hamza ve Halefu'l-Âşir imâle yapmıştır. Vakf halinde hemzede de imâle gerçekleşmektedir. Vakf halinde iken Hamza'nın med ve kasr ile teshîli de söz konusu olmuştur. Dûrî, Kur'ân'da mecrûr olarak geçen (النَّاسِ) kelimesinde hulf ile imâle olmakla birlikte imâlesiz vecih önce gelmektedir.⁵⁷⁶

Kisâî, Hamza, Halef ve Âsım'ın râvisi Şu'be, Mutaffîfîn sûresinin 14. ayetinde geçen (رَانِ) kelimesindeki râ (ر) harfinde imâle yapmıştır. Hallâd, Nisâ sûresinin 9. ayetinde geçen (ضَعُفَا) kelimesinin 'ayn (ع) harfinde hulf ile, Halef ise hulfsüz imâle

⁵⁷⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/60-66.

⁵⁷⁵ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/60-66.

⁵⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/60-66.

yapmıştır. *Fetâ* (Hamza ve Halef) Neml sûresinin 39-40. ayetlerinde geçen (آتَيْكَ) kelimesindeki medli elif harfini hulfsüz imâle ile Hallâd ise hulf ile imâle yapmıştır.⁵⁷⁷

Kur'ân'da geçen (رَأَى) kelimesinde de kırâat imamları ve râvileri tarafından farklı okumalar söz konusu olmuştur. Buna göre (رَأَى) kelimesinin Kur'ân'da üç şekilde geçtiğini ifade etmek mümkündür. İlk olarak hemzeden sonra müteharrik veya ism-i zâhir olarak gelenlerdir ki bunlar Kur'ân'da yedi yerde geçmektedir. Bunlar En'âm sûresinin 76. ayetindeki (رَأَى كُوكَبًا), Hûd sûresinin 70. ayetindeki (رَأَى أُنْدِيَهُمْ), Yûsuf sûresinin 23 ve 28. ayetindeki (رَأَى بُرْهَانَ رَبِّهِ) ve (رَأَى قَمِيصِهِ), Tâhâ sûresinin 10. ayetindeki (رَأَى نَارًا) kelimesi ile Necm sûresinin 18 ve 11-12. ayetindeki (لَقَدْ رَأَى مِنْ) ve (مَا رَأَى أَفْئَامُوتَهُ) kelimeleridir.⁵⁷⁸

Bu ayetlerden (رَأَى كُوكَبًا) lafzını Ezrak tarîkine göre Verş beyne beyne ile okumuştur. Ebû 'Amr ise imâle ile kırâatte bulunmuştur. Halef, Kisâî, Hamza, İbn Âmir'in râvisi İbn Zekvân ve Âsım'ın râvisi Ebû Bekr Şu'be ise imâle ile okumuştur. En'âm sûresinin 76. ayetinin dışında kalan diğer altı yerde hem tahkîk hem de imâle oluşmaktadır.⁵⁷⁹

Bahsi geçen kelime ikinci olarak hemzeden sonra müteharrik bir zamirle de gelmektedir. Bunlar Kur'ân'da dokuz yerde geçmekle birlikte toplamda üç kelimedenden müteşekkildir. Buna göre Enbiyâ sûresinde (رَأَى الَّذِي), Neml ve Kasas sûresinde (رَأَى هَا), A'lâ, Tekvîr, Necm, Sâffât, Fâtır ve Neml sûrelerinde de (رَأَى) şeklinde yer almaktadır. Ezrak tarîkine göre Verş bunlarda imâle yapmıştır. Aynı şekilde Halef, Kisâî, Hamza, İbn Âmir'in râvisi İbn Zekvân ve Âsım'ın râvisi Şu'be de imâlede bulunmuştur.⁵⁸⁰ Zikri geçen kelime hemzeden sonra sâkin olarak gelenlerle de birlikte bulunmuştur. Bu kelimeler Kur'ân'da altı yerde geçmektedir. Bunlar En'âm sûresinin 77. ve 78. ayetinde (رَأَى الْقَمَرِ) ve (رَأَى الشَّمْسِ), Nahl sûresinin 85 ve 86. ayetinde (رَأَى) (رَأَى الْمَجْرُمُونَ) ve Ahzâb sûresinin 22. ayetinde de (رَأَى الْمُتُؤَمِّنُونَ) şeklinde geçmektedir. Bu altı yeri vasl halinde Halef, Hamza ve Şu'be imâle ile okurken, bâkun ise olduğu şekli ile kırâatte bulunmuştur.⁵⁸¹

⁵⁷⁷ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/60-66.

⁵⁷⁸ Aşikkutlu Mehmed Rüşdi, *Hâşiyeli*, 2/279-283; Aşikkutlu, *Takrib kâideleri* (Ankara: y.y., 1974-75), 66-67; Aşikkutlu, *Tayyibinin elfâz manası* (İstanbul: y.y., 1977-78), 157-159.

⁵⁷⁹ Aşikkutlu, *Hâşiyeli*, 2/279-283; Aşikkutlu, *Takrib Kâideleri*, 66-67; Aşikkutlu, *Elfâz*, 157-159.

⁵⁸⁰ Aşikkutlu, *Hâşiyeli*, 2/279-283; Aşikkutlu, *Takrib Kâideleri*, 66-67; Aşikkutlu, *Elfâz*, 157-159.

⁵⁸¹ Aşikkutlu, *Hâşiyeli*, 2/279-283; Aşikkutlu, *Takrib Kâideleri*, 66-67; Aşikkutlu, *Elfâz*, 157-159.

Bazı kırâat imamları ve râvileri (كافرين) kelimesindeki ك harfini imâle ve taklîl ile okumuştur. Buna göre Ebû ‘Amr, Kisâî, Ebû ‘Amr’ın râvisi Dûrî ve Ya‘kûb’un râvisi Ruveys bütün marife ve nekra (كافرين، كافرين) lafzlarındaki ك harfini imâle ile okumuştur. Ya‘kûb’un râvisi Ravh ise Neml sûresinin 43. ayetindeki kelimedede imâle yapmıştır. Nâfi’nin râvisi Verş, bütün bu kelimeleri imâle, bâkûn ise feth ile okumuştur.⁵⁸²

Ebû ‘Amr’dan rivayetle Dûrî, sonu meksûr olan (النَّاسِ) lafızlarını da (مِنَ النَّاسِ) örneğinde olduğu gibi imâle ile okumuştur. İbn Âmir’den İbn Zekvân ise (المُحَرَّابِ، المَحْرَابِ) şeklindeki lafızları⁵⁸³ hulf ile okumuştur. Verş’in dışındakilerin hepsi feth ile okumuştur.⁵⁸⁴ Burada önemli bir husustan da söz etmek gerekmektedir. Kırâat imamlarından ve râvilerinden vasl halinde imâle ve taklîl yapanlar vakf halinde de aynısını yapmıştır. Bu doğrultuda vakf halinde ortada bulunmayan bir illet sebebiyle vasl halinde imâle ve taklîl ile okunan sonu meksûr olan râ (ر) harfli kelimelerin hepsinde imâle uygulanmıştır. Binâenaleyh vakf halindeyken vakfin ârizî olması durumunda taklîl uygulanmıştır. Sonunda tenvin bulunan ve nasb halinde imâle uygulanamayan lafızların hepsinde (هُدًى، غَزًى، ضَحًى، رَبًّا، الْأَقْصَ الَّذِي) vakf olmaları durumunda imâle yapılması câiz görülmüştür.⁵⁸⁵

3.2.11.7. Kurrânın İttifak ve İhtilaf Ettiği Diğer Meseleler

Burada kurrâ içerisinde imâlenin uygulanışı ile ilgili durumlarda ortaya çıkan diğer ittifaklardan söz etmek istiyoruz. Bu bağlamda, ilk olarak Hamza, Kisâî ve Halef’in usûllerinden bahsedilmesi gerekmektedir. Bu üç imama göre yâ’dan munkalib elif harfî ister fiilde olsun ister isimde olsun imâle edilmiştir. Buna (الهُدًى، الهُوى، (الزَّنا، العَمَى، الفَتَى، الهَوَى) kelimeleri örnek gösterilebilir.⁵⁸⁶

Bu üç kırâat imamı isim ve fiillerde geçen yâî ve vâvî (kök hallerinde yâ ve vâv harfleri olan) kelimeleri imâle ile okumuştur. Verş ise bu tür kelimeleri taklîl yani küçük imâle ile -başka bir ifade ile- harf-i med olan elifi fethaya yakın bir sesle icrâ etmiştir.⁵⁸⁷

İlk harfin harekesi farketmeksizin (فعلًى) vezninde gelen bütün te’nîslik eliflerinde de imâle yapılmıştır. Buna (طُوبًى، بُشْرًى، الْقُرْبًى، الْأُنْتًى، الدُّنْيًى) kelimeleri örnek

⁵⁸² Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i ‘aşere*, 123.

⁵⁸³ Âl-i ‘İmrân 3/33, 35, 37, 39; en-Nûr 24/33; er-Rahmân 55/27, 28.

⁵⁸⁴ Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i ‘aşere*, 123.

⁵⁸⁵ Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i ‘aşere*, 123.

⁵⁸⁶ Radiye b. Arabiye, *es-Savtu ‘l-luğavi fi ‘l-kırâati ‘l-Kur’âniyye*, 110.

⁵⁸⁷ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/30.

Meryem ve Tâhâ sûrelerinin başındaki ayette geçen he harflerinde de Ebû ‘Amr, Kisâî ve Âsım’ın râvisi Ebû Bekr imâle ile kırâatte bulunmuştur. Hamza ve Halef ise sadece Tâhâ’daki hâ (ه) harfinde imâlede bulunmuştur.⁵⁹⁵

Meryem sûresinin ilk ayetindeki yâ (ي) harfini Hamza, Kisâî, Halef, İbn Âmir ve Âsım’ın râvisi Ebû Bekr imâle ile okumuştur. Yâsîn sûresinin ilk ayetindeki yâ (ي) harfinde ise Hamza, Kisâî, Halef ve Âsım’ın râvisi Ebû Bekr imâle yapmıştır.⁵⁹⁶

Hamza, Kisâî, Halef ve Âsım’ın râvisi Ebû Bekr (طه، طسم، طسن) ayetlerindeki dâ (ط) harfini, Fussilet, Şûrâ, Zuhurf, Câsiye ve Ahkâf sûrelerinde geçen (حم) ayetindeki (ح) harfini İbn Zekvân’ın da ittibasıyla imâle ile okumuşlardır.⁵⁹⁷

Kırâat imamları arasında genel olarak yâî isimlerde, yâî fiillerde ve “nasıl” anlamına gelen (أَنَّى) kelimesinde imâle yapılmıştır. Yâî isimler daha önce de belirtildiği gibi sonu elif yerine yâ (ي) harfi ile biten kelimelerdir ki bunlara (مُوسَى، طُوبَى، عِيسَى، يَحْيَى، طُوبَى) kelimeleri örnek gösterilmiştir. Bu tür isimlerde bulunan yâ (ي) harflerinin müenneslik alâmeti olmaları ile elif-i maksûra olmaları arasında bir fark bulunmamakta ve imâle yapılmaktadır. Yâî fiiller ise binâsı yâî olan sülâsî veya ziyâdeli fiiller olarak tanımlanmaktadır. Bunlarda elif ve hâ-u te’nîsin imâlesi ancak kendisinden önceki harfte ortaya çıkmaktadır ki bunlara (هُوَ، فَسَوَى، زَكَّيْهَا) şeklindeki kelimeler örnek gösterilmektedir.⁵⁹⁸ “Nasıl” manasına gelen (أَنَّى) kelimesinde imâlenin oluşabilmesi için kendisinden sonra (سَلَيْتُهُ) harflerinden birinin gelmesi gerekmektedir ki (أَنَّى يَكُونُ، أَنَّى لَكَ، أَنَّى شِئْنُكُمْ) şeklinde imâle oluşabilsin. Bunun dışında (مَتَى، بَلَى، عَسَى) şeklindeki kelimelerde ise her zaman imâle yapılmaktadır.⁵⁹⁹

Kırâat imamları arasında bazı noktaların feth ile mi yoksa imâle ile mi okunması gerektiği hususunda ihtilaflar da yaşanmıştır. Buna göre Tevbe sûresinin 109. ayetinde geçen (جُرْفٍ هَارٍ) kelimesinin imâle veya feth ile okunmasında ihtilaf edilmiştir. İbn Kesîr ve Âsım, Hamza kırâatinde olduğu gibi hâ (ه) harfinin fethi ile kırâatte bulunmuştur. Nâfi ve Ebû ‘Amr ise Kisâî kırâatine göre burada imâle yapmıştır.⁶⁰⁰

⁵⁹⁵ Radiye b. Arabiye, *es-Savtu 'l-luğavi fi 'l-kırâati 'l-Kur'âniyye*, 112.

⁵⁹⁶ Radiye b. Arabiye, *es-Savtu 'l-luğavi fi 'l-kırâati 'l-Kur'âniyye*, 112.

⁵⁹⁷ Suyûtî, *el-İtkân*, 1/290.

⁵⁹⁸ İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcu 'l-kâri*, 130-138.

⁵⁹⁹ İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcu 'l-kâri*, 130-138.

⁶⁰⁰ Râcihi, *Lehecâtu 'l-Arabiyye*, 148.

Yûnus sûresinin 16. ayetinde geçen (وَلَا تُدْرِكُهُ) kelimesindeki râ (ر) harfinin fethi ve imâlesi konusunda da ihtilaf edilmiştir. Nâfi, İbn Kesîr ve Âsım feth ile okurken, Ebû ‘Amr, Âsım, Hamza ve Kisâî ise imâle ile okumuştur.⁶⁰¹

Bunların dışında (الْهَوَى، الْعَمَى، اسْتَوَى، أَعْطَى) kelimesinde ve ona benzeyen kelimelerinde de kurrâ ihtilaf etmiştir. Kisâî bu kelimelerin hepsini imâle ile okurken, Ebû ‘Amr sadece ayet başlarındaki kelimelerde imâle yapmıştır. Âsım ise (رَمَى، رَأَى، رَأَى) kelimelerini imâle, bunların dışındakileri feth ile okumuştur. Hamza, yâ (ي) zevâtından olan kelimeleri imâle ederken, İbn Kesîr ve İbn Âmir ise feth ile okumuştur.⁶⁰²

Kesranın imâlesi bazı durumlarda dammenin imâlesi gibi de okunmuştur. Bunda (قِيلَ، غِيضَ، حِيلَ، سَيَّ، سَيَّنْتُ، جِي) şeklindeki kelimeler başta olmak üzere kurrâ ihtilaf etmiştir. Kisâî bu kelimelerdeki kesranın imâlesini damme cihetinde okumuştur. Nâfi ona bu konuda (سَيَّ، سَيَّنْتُ) şeklindeki kelimeleri okurken ittibâ etmiştir. Bâkûn ise bu kelimeleri kesranın ihlâsı ile okumuştur.⁶⁰³

Yazılışı yâ harfi ile başlayan (إِلَى، عَلَى، حَتَّى، لَدَى، مَا زَكَى) şeklindeki kelimeleri kurrâ fetha ile okumuştur. Ayrıca daha önce de zikredildiği gibi isim ve fiillerde vâv (و) zevâtından olan (خَلَا، دَعَا، يَدَا، دَنَا، عَفَا، عَلَا، الصَّفَا، أَبَا أَحَدَ، سَنَابِرَقَه) şeklindeki kelimeler de imâle yapılmadan okunmuştur. Bunun dışında kalan (تَتْلَى، يَدْعَى، اِنْجَاكَمْ) şeklindeki kelimelerde imâlenin yapılması câiz görülmüştür. Ancak vâv zevâtından olan tesniye isimlerde (عَصْفَان، عَصْفَان) ve vâvî olan fiillerin mütekellim hallerinde (خَلُوث، دَنُوث) imâle yapılmamıştır. Benzer şekilde (عُمَيَّان، هَوَيَّان، سَعِيَّت، هَدِيَّت) kelimeleri de yâî olup bunlarda da imâle yapılmamıştır.⁶⁰⁴

Bu kısma kadar verilen bilgiler ışığında imâlenin uygulanışı ile ilgili kurrâ arasında çeşitli noktaların dikkat çektiği ifade edilebilir. Buna göre hiçbir husûsî imâle okuyuşunda bulunmayan kırâat imamları olarak İbn Kesîr ve Ebû Ca‘fer dikkat çekerken, imâleyi en çok uygulayan imamların Ebû ‘Amr, Hamza, Kisâî ve Halef olduğu görülmektedir. İmâlenin, bu imamların kırâatlerinde şöhret bulup yaygınlık kazandığı anlaşılmaktadır ki bundan dolayı *müksîr* olarak da adlandırılmaktadırlar. İmâleyi en az uygulayan imamların ise Nâfi, İbn Âmir, Âsım ve Ya‘kûb olduğu müşahade edilmektedir. İmâleyi az uygulamalarından dolayı *mukill* olarak kabul

⁶⁰¹ Râcihi, *Lehecâtu'l-Arabiyye*, 148.

⁶⁰² Râcihi, *Lehecâtu'l-Arabiyye*, 149.

⁶⁰³ Radiye b. Arabiye, *es-Savtu'l-luğavi fi'l-kırâati'l-Kur'âniyye*, 111.

⁶⁰⁴ Hasan Tahsin Feyizli, *Kırâat-i 'aşere*, 117.

görmektedirler.⁶⁰⁵ İmâleyi uygulayan imamların imâle çeşitliliğinde de bulunduğu görülmektedir. Bunlardan bir kısmının imâle-i kubrâ, bir kısmının beyne beyne yani taklîl, diğerlerinin de vakf halinde imâlede bulunduğu anlaşılmaktadır.

3.3. Dil Bilimsel Açıdan İmâle

Bu başlık altında kırâat-i ‘aşera imamlarının çeşitli vezinlere göre imâle ve feth usûlleri ayetler eşliğinde gösterilmeye çalışılacaktır. Vezinler sayıca fazla olmakla birlikte konu, sık kullanılan toplam 37 vezin çerçevesinde imâlenin olduğu isim ve fiiller üzerinden örneklendirilecektir. Şimdi bu vezinler kapsamında kırâat-i ‘aşeranın imâle ve feth usûllerine yer verilecektir.

3.3.1. فَعَال /Fe‘‘âl Vezni

Bu vezinde ‘aynu’l-filin (ortadaki harf) teşdîd ve fâu’l-filin (ilk harf) ise fetha ile geldiği ayetlerden söz edilecektir ki bunlar toplamda on yedi⁶⁰⁶ yerde geçmektedir. Örneğin A‘râf sûresinin 112. ayetindeki kelime Hamza ve Kisâî rivâyetine göre (بُكِّلَ) şeklinde okunmuştur. Bâkûn da ilgili kısmı (بُكِّلَ سَخَّارٍ) şeklinde kırâatte bulunmuştur. Bâkûn, bu usûlün hücceti olarak Tâhâ sûresinin 69. ayetinde geçen (وَلَا يُفْلِحُ السَّاجِرُ حَيْثُ أَتَى) kelimesini delil olarak sunmuştur.⁶⁰⁷

Ebû ‘Amr ve Kisâî zikri geçen diğer on altı yerdeki kelimenin hepsini imâle ile okumuştur. Hamza ise sadece (كُلَّ كَفَّارٍ)⁶⁰⁸ şeklindeki kelimede imâle yapmamıştır. Nâfi ise bütün bu kelimelerde beyne’l-lafzayn yapmıştır. Geri kalan kurrâ ise bu kelimeleri fethanın ihlâsı ile okumuştur.⁶⁰⁹

3.3.2. فِعال /Fi‘âl Vezni

Bu vezinde fâu’l-filin kesra ve ‘aynu’l-filin ise fetha ile geldiği ayetlerden söz edilecektir ki bunlar toplamda on sekiz yerde geçmektedir.⁶¹⁰ Örneğin Haşr sûresinin 14. ayetinde geçen (مَنْ وَرَاءَ جُدْرٍ) ifadesini İbn Kesîr ve Ebû ‘Amr (مَنْ وَرَاءَ جِدَارٍ) şeklinde okumuştur. Ancak İbn Kesîr burada imâle yapmazken, Ebû ‘Amr dâl harfinin fethasında imâlede bulunmuştur. Bâkûn ise aynı kelimayı damme ile (جُدْرٍ) şeklinde okumuştur.⁶¹¹

⁶⁰⁵ İbnü’l-Kâsîh, *Kurratu’l-‘ayn*, “Dirâse”, 99.

⁶⁰⁶ el-Bakara 2/276; Hûd 11/59; İbrâhîm 14/5, 15, 48; Şuarâ 26/37; Lokmân 31/31, 32; es-Sebe 34/19; el-Ğâfir 40/16, 35, 42; eş-Şûrâ 42/33; Kaf 50/24, 45; er-Rahmân 55/14.

⁶⁰⁷ Dâni, *el-Mûdih*, 58.

⁶⁰⁸ el-Bakara 2/276.

⁶⁰⁹ Dâni, *el-Mûdih*, 58.

⁶¹⁰ el-Bakara 2/84, 85, 243, 246, 259; Âl-i ‘Imrân 3/195; Nisâ 4/66; Enfâl 8/47; Hûd 11/94; İsrâ 17/5; el-Hac 22/40; el-Haşr 59/2,8,14; el-Mumtehine 60/8, 9; Cuma 62/5.

⁶¹¹ Dimyâtî, *İthâf*, 1/736; İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/477.

Ebû ‘Amr ve Kisâî ile birlikte Hamza da bu kelimelerde imâle uygulamıştır. Nâfi bahsi geçen kelimeleri beyne’l-lafzayn, bâkûn ise hepsini fethanın ihlâsı ile okumuştur. Ancak İbn Âmir, Cum‘a sûresinin 5. ayetindeki (الْجَمَار) kelimesinde imâle uygulamasında bulunmuştur.⁶¹²

3.3.3. فُعَال /Fu‘‘âl Vezni

Bu vezinde fâu’l-fiilin dammesi ve ‘aynu’l-fiilin teşdidi ile gelen ayetlerden bahsedilecektir ki bunlar sekiz yerde geçmektedir. Şimdi sırasıyla bunlardan söz edilecektir.

Ebû ‘Amr ve Kisâî, (وَالْكَفَّارَ أُولِيَاءَ)⁶¹³ şeklinde bir okuyuş sergilemiştir. Ancak kurrâ arasında bu kelime hakkında ihtilaf oluşmuştur. Basra Ehli ve Kisâî râ (ر) harfini hafd olarak okurken, bâkûn ise nasb üzere okumuştur.⁶¹⁴ Bunun dışında (مِنَ الْكُفَّارِ),⁶¹⁵ (كَالْفَجَّارِ),⁶¹⁶ (عَلَى الْكُفَّارِ),⁶¹⁷ (إِلَى الْكُفَّارِ)⁶¹⁸ ile (كِتَابَ الْفَجَّارِ) ve (الْكَفَّارِ)⁶¹⁹ kelimeleri de zikri geçen vezne göre değerlendirilmiştir.⁶²⁰

Ebu’l-Hâris’ten gelen rivayetin dışındakilere göre Ebû ‘Amr ve Kisâî bunların hepsini imâle ile okumuştur. Nâfi ve Hamza bu veznin fâu’l-fiilini meftûh kabul ederek kırâatte bulunmuştur. Bâkûn ise geri kalan kelimeleri fethanın ihlâsı ile okumuştur.⁶²¹

3.3.4. فَعَال /Fe‘âle Vezni

Bu vezinde fâu’l-fiilin fethası ve ‘aynu’l-fiilin tahfifi ile gelen ayetler zikredilecektir ki bunlar otuz beş yerde geçmektedir. Bunlardan birkaçı örnek olarak verilip diğerlerine dipnotta atıfta bulunulacaktır.⁶²² Buna göre (وَإِخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ) ve (بِالْأَيِّ وَالنَّهَارِ)⁶²³ şeklindeki kelimelerden söz etmek mümkündür.⁶²⁴

⁶¹² Dâni, *el-Mûdih*, 61.

⁶¹³ el-Mâide 5/57.

⁶¹⁴ İbnü’l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/340.

⁶¹⁵ et-Tevbe 9/123.

⁶¹⁶ Sâd 38/28.

⁶¹⁷ el-Fetih 48/29.

⁶¹⁸ el-Mumtehine 60/10, 11.

⁶¹⁹ el-Mutaffifin 83/7, 34.

⁶²⁰ Dâni, *el-Mûdih*, 62.

⁶²¹ Dâni, *el-Mûdih*, 62.

⁶²² Âl-i ‘İmrân 3/27, 72, 190; el-Enâm 6/13, 60; Yûnus 10/6, 45; Hûd 11/114; İbrâhîm 14/26, 28; el-İsrâ 17/12; Tâhâ 20/130; el-Enbiyâ 21/42; el-Hacc 22/61; el-Mu’mînûn 23/13, 50, 80; er-Rûm 30/23; Lokmân 31/29; Sebe 34/33; el-Fâtır 35/13; Yâsîn 36/40; es-Zümer 39/5; el-Mu’mîn 40/39; el-Fussilet 41/38; el-Câsiye 45/5; el-Ahkâf 46/35; el-Hadîd 57/6; el-Müzzemmil 73/8; el-Mürselât 77/21; eş-Şems 91/3; el-Leyl 92/2.

⁶²³ el-Bakara 2/164, 274.

⁶²⁴ Dâni, *el-Mûdih*, 63.

Ebu'l-Hâris dışındakilerin rivayetine göre Ebû 'Amr ve Kisâî bahsi geçen bütün ayetleri imâle ile okumuştur. Yine Kisâî'nin râvisi Ebu'l-Hâris'ten gelen rivayete göre Kisâî, içerisinde râ (ر) harfinin birden fazla bulunduğu kelimelerde de imâle yapmıştır. Hamza ise İbrâhîm sûresinin 28. ayetinde geçen (ذَارَ الْبَوَارِ) şeklindeki kelimede bulunan râ (ر) harfini tekrîr ile okumuş ancak bunun dışındakileri fethanın ihlâsı ile kırâatte bulunmuştur.⁶²⁵

Vers' ten gelen rivayete göre Nâfi bu ayetlerde beyne'l-lafzayn uygulamasında bulunmuştur. Bâkûn ise bu vezinle ilgili gelen bütün kelimeleri fethanın ihlâsı ile okumuştur.⁶²⁶

3.3.5. فَعْل /Fe'ale Vezni

Bu vezinde fâu'l-fiilin fethası ve 'aynu'l-fiilin tahfîfi ile 'ayn (ع) harfinin harekelenmesi ve mâ kablini infitâh kılması için elife (ل) inkılâb ettiği ayetlerdeki uygulamalardan söz edilecektir. Bunlar Kur'ân'da toplamda seksen dokuz yerde geçmekte olup burada sadece birkaçından örnek verilecektir.⁶²⁷ Buna göre (وَالْجَارِ ذِي) وَاَلْجَارِ ذِي),⁶²⁸ (عَاقِبَةُ الدَّارِ),⁶²⁹ (فِي دَارِهِمْ)⁶³⁰ ifadeleri bu vezin ile ilgili olarak örnek gösterilebilir.

Kisâî'nin râvisi Ebu'l-Hâris'in dışındakilerden gelen rivayete göre bu vezin altında geçen bütün kelimelerde Ebû 'Amr ve Kisâî imâle yapmıştır. Ancak Ebû 'Amr'ın (وَالْجَارِ ذِي) ve (وَالْجَارِ الْجُنْبِ)⁶³¹ ifadelerinde istisnada bulunarak fethanın ihlâsı ile okuduğu da belirtilmiştir.⁶³²

Süleym'den gelen rivayete göre Hamza'nın râvileri Halef ve Hallâd bu veznin ihtivâ ettiği bütün kelimelerde feth ile okumuştur. Nâfi ise beyne'l-lafzayn ile kırâatte bulunmuştur. Geri kalan kurrâ ise yine feth ile okumuştur.⁶³³

3.3.6. فِعَال /Fi'âl Vezni

Bu vezinde lafızda değil de asl olarak bulunan ve fâu'l-fiilin kesrası ve 'aynu'l-fiilin teşdîdi ile gelen ayetlerden söz edilecektir. Bu ise Kur'ân'da sadece Âl-i 'Imrân sûresinin 75. ayetinde geçen (بِدِينَارٍ) kelimesinde bulunmaktadır. Kelimenin aslı (دِينَار)

⁶²⁵ Dâni, *el-Mûdih*, 64.

⁶²⁶ Dâni, *el-Mûdih*, 64.

⁶²⁷ Diğerleri için bk. Dâni, *el-Mûdih*, 64.

⁶²⁸ en-Nisâ 4/36.

⁶²⁹ el-En'âm 6/135.

⁶³⁰ el-A'râf 7/78, 91.

⁶³¹ en-Nisâ 4/36.

⁶³² Dâni, *el-Mûdih*, 65.

⁶³³ Dâni, *el-Mûdih*, 66.

olup dâl harfinden sonra müşeddeh bir nûn (ن) harfi gelmektedir. Buna (ديجاج، قيراط) kelimleri de örnek gösterilebilir. (دِوَان ، قِرَاط، دِبَاج) şeklindeki asıllarından da anlaşıldığı üzere bu kelimelerdeki bâ (ب), râ (ر) ve vâv (و) harfleri müşeddeh olarak gelmiştir. Arapların (يتمطى)⁶³⁴ kelimesinde olduğu gibi zikredilen harfleri yâ (ي) harfi ile telafi ettikleri anlaşılmaktadır ki zikri geçen kelimenin aslı (يتمطط) şeklindedir.⁶³⁵ Telaffuzunda tahfif oluşması açısından yâ (ي) harfi ile tebdil edilen bu kelimelerde Ebu'l-Hâris'in dışındaki rivayete göre Ebû 'Amr, Kisâî ve Hamza imâle ile okumuştur. Nâfi bu kelimeyi beyne'l-lafzayn ile bâkûn ise feth ile okumuştur.⁶³⁶

3.3.7. فِغْلَال / Fi'lâl Vezni

Bu vezinde fâu'l-fiilin kesrası ve 'aynu'l-fiilin iskânı ile gelen ve Kur'ân'da sadece Âl-i 'Imrân sûresinin 75. ayetinde geçen (يَقْطُرُ) kelimesi ele alınacaktır. Ebu'l-Hâris'in dışındakilerden gelen rivayete göre Ebû 'Amr, Kisâî ve Hamza bu kelimeyi imâle ile okumuştur. Nâfi ise daha önce zikredildiği gibi beyne'l-lafzayn ile geri kalan kurrâ ise fethanın ihlâsı ile kırâatte bulunmuştur.⁶³⁷

3.3.8. مِفْعَال / Mif'âl Vezni

Bu vezinde fâu'l-fiilin iskânı mîm (م) harfinin kesrası ile Kur'ân'da yer alan ve bu haliyle de sadece Ra'd sûresinin 8. ayetinde geçen (يَمْقَدِرُ) kelimesi ele alınacaktır. Ebu'l-Hâris'in dışındaki rivayetlere göre bu kelimeyi Ebû 'Amr, Kisâî ve Hamza imâle ile okumuştur. Nâfi ilgili kelimede beyne'l-lafzayn, geri kalan kurrâ ise fethanın ihlâsı ile uygulamada bulunmuştur.⁶³⁸

3.3.9. إِفْعَال / If'âl Vezni

Bu vezinde hemzenin kesrası ile gelen ayetlerden bahsedilecektir ki bunlar Kur'ân'da sadece iki yerde geçmektedir. Ebû 'Amr, Kisâî ve Hamza (وَالْإِبْكَارِ)⁶³⁹ kelimesini imâle ile okumuştur. Nâfi ise daha önce zikredilen ihtilafa göre okumuştur.⁶⁴⁰

Ebû 'Amr zikredilen kelimenin okunuş usûlü ile ilgili şöyle demiştir:

Elif harfinin ve mâ kablinin imâle edilmesinin nedeni, râ (ر) harfinin harf-i tekrîr olması ve üzerinde vakfedilmesi durumunda elif harfi meksûr râ (ر) harfi cihetine doğru yaklaşılmıştır. Böylelikle elif (ل) harfi kesralı hale daha kuvvetli

⁶³⁴ el-Kıyâme 75/33.

⁶³⁵ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, قَضَض maddesi, 1/180.

⁶³⁶ Dâni, *el-Mûdih*, 68.

⁶³⁷ Dâni, *el-Mûdih*, 68.

⁶³⁸ Dâni, *el-Mûdih*, 69.

⁶³⁹ Âl-i 'Imrân 3/41; el-Mu'min 40/55.

⁶⁴⁰ Dâni, *el-Mûdih*, 69.

bir şekilde inkılâbta bulunur. Kesralı râ (ر) harfine mütecânis harfler imâle edilerek işitme ve konuşmada hafiflik hâsıl olur. Ancak (ح،ص،ط،غ) harfleri, râ'nın (ر) kesrasının kuvvetine mâni olacağından bunlar imâle engellerinde istimâl edilmiştir. Çünkü bu harfler tekrîr halinde iken huruf-u meksûrdan sayılmamaktadır. Bu harflerin meksûr harfleri iki kesralı olmaktadır. Böylece dilin damağa yükseldikten sonra aşağı inmesi ağırlık teşkil etmemektedir.⁶⁴¹

Sîbeveyhi, râ'nın fethalı halde iken sâd (ص) harfinde imâlenin câiz görüldüğünden de bahsetmiştir. Ayrıca (خَافَ، طَافَ، خَابَ)⁶⁴² şeklindeki kelimelerde de imâle câiz olduğunda kesra hareke mevcut bulunmadığından da söz edilmiştir. Bunlarda ilk lafızda râ'nın (ر) kesrasının mevcudiyeti câiz görülmüştür. Özellikle râ'nın (ر) tekrîri için mütekerrir olmuş ve ses güzelliği için kesra tekrar edildiğinde imâle ziyâde kılınmıştır. Bu durum beyne'l-lafzayn ile okuyanlar için de bir illet kabul edilmiştir.⁶⁴³

Ebu'l-Hâris'in Kisâî'den sayılanların dışında içinde râ'nın (ر) tekrar ettiği hususların rivayetlerinin illetine gelince, meksûr râ harfinin galebe çaldığı (قَنَطَارٌ، الْغَارُ)⁶⁴⁴ kelimelerinde vükû bulduğu anlaşılmaktadır. Örneğin isti'lânın kuvvetiyle kullanılmış harflerin imâlesi câiz olmuştur. Meftûh râ'nın galebe çaldığı durumlar (قَرَارٌ، الْأَشْرَارُ، الْأَبْرَارُ)⁶⁴⁵ kelimelerinde gösterildiği gibi gelmektedir. Çünkü râ (ر) harfi buralarda tekrîr harfi olarak içinde isti'lâ barındırmaktadır. Eğer konuşmada dil üzerinden külfet eda edilirse, o zaman onu imâle için ayırmıştır ki kendisinde ve mâ ba'dindeki durumda tek bir cihet yönünden amel gerçekleşebilsin. Bu doğrultuda Hamza için de burada imâleyi uygulamak bir illet olarak kabul edilmiştir. Ancak Mü'min sûresinin 16. ayetinde geçen (دَارَ الْبَوَارِ، الْقَهَّارِ)⁶⁴⁶ kelimelerini beyne'l-lafzayn ile okumuştur. Nâfi için de illet aynı kabul görmüştür. Bâkûn ise bunları fethanın ihlâsı ile okumuştur.⁶⁴⁷

3.3.10. أفعال /Ef'âl Vezni

Bu vezinde lâmu'l-fiili nûn-u meksûra olarak gelen ayetlerden bahsedilecektir. Bu hususa muhatap sekiz yerde geçen tek bir lafız ele alınacaktır. Buna göre (فِي آدَانِهِ)⁶⁴⁸ ibaresi bu veznin konusunu teşkil etmektedir. Kisâî, bu ayetlerde geçen ilgili lafzı imâle ile okumuştur. Diğer kurrâ ise fethanın ihlâsı ile okumuştur. Bunların imâle

⁶⁴¹ Dâni, *el-Mûdih*, 69.

⁶⁴² el-Bakara 2/182; en-Nisâ 4/3; Tâhâ 20/61.

⁶⁴³ Dâni, *el-Mûdih*, 69.

⁶⁴⁴ el-Bakara 2/270; et-Tevbe 9/40; er-Rahmân 55/14.

⁶⁴⁵ Âl-i 'Imrân 3/193; Sâd 38/62; İbrâhîm 14/26.

⁶⁴⁶ el-Mu'min 40/16; İbrâhîm 14/28.

⁶⁴⁷ Dâni, *el-Mûdih*, 72.

⁶⁴⁸ el-Bakara 2/19; el-En'âm 6/25; el-İsrâ 17/46; Keht 18/11, 57; el-Fussilet 41/5, 44; Nûh 71/7.

kılınmasının illetine gelince elif harfini kesra cihetinde olan yâ harfine yaklaştırmak olduğu ifade edilebilir. Böylece sesler arasında yakınlık kurularak işitmede güzellik ve uyum oluşmaktadır. Bu kelimenin fetha ile okunmasının illetine gelince de lafzın bu vezinde cemî‘ halde gelmesi durumunda kendine idhâl edilen en doğru manaya sahip olması açısından elifin fethalı okunduğu ifade edilmiştir.⁶⁴⁹ Kisâî’nin burada imâle ve feth arası bir okuyuşu tercih etmesinin illeti ise iki lehçe arasını cem‘ etmek istemesinden kaynaklanmaktadır. Her iki usûlün fesâhat ve belâğat sahibi kırâat imamlarından sahih bir şekilde geldiğini belirtmek üzere her iki vecihte bunları okumuştur.⁶⁵⁰

3.3.11. فُئْلَان /Fu‘lân Vezni

Bu vezinde fâu’l-fiilin damme ile lâmu’l-fiilin ise nûn (ن) ile birlikte geldiği ayetlerden bahsedilecektir ki Kur’ân’da beş yerde geçmektedir. Bu vezinle ilgili kelime (فِي طُغْيَانِهِمْ)⁶⁵¹ şeklinde geçmektedir. Bu yerleri Kisâî ve râvisi Ebu’l-Hâris, Ebû Mûsâ rivayetlerinin dışındakilere göre imâle ile okumuştur. Kurrâ ise feth ile kırâatte bulunmuştur.⁶⁵² Bu kelimelerin imâle ile okunmasının illeti, kelimenin mastarının (يطغى-طغى) şeklinde görüldüğü üzere yâ (ي) harfi içermesidir. İçerisinde yâ (ي) harfi bulundurmasına delil olarak fiilin (طغيت) şeklindeki çekimi misâl verilebilir. Bu kelime zikri geçen vezinde tıpkı (عُفْرَان، كُفْرَان) kelimeleri gibi gelmiş olup anlamı “büyüklenmek” şeklindedir.⁶⁵³ Bu kelimenin (إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ)⁶⁵⁴ ayetindeki anlamı ise “علا” kelimesiyle açıklanmaktadır. Burada elif zâid olarak bulunmakta ve mâ kablinde de mâ ba’inde de iki durum ile kuşatılmaktadır. Bu iki durumun her biri bir imâle oluşturmakta ve kelimenin telaffuzunu güzelleştirmektedir. Yani elif (ل) hem öncesindeki yâ (ي) harfinden hem de sonrasında bulunan kesradan dolayı imâle kılınmaktadır. Buna sebep olan unsurlar da yâ (ي) harfi ve kesra harekesidir.⁶⁵⁵

Bu kelimedede fethanın ihlâsı yönünde tercihte bulunanların illetinin, aslı üzerine fethanın ihlâsını zikri geçen vezin üzere inşâ etmek için bir ziyâde olduğu anlaşılmaktadır. Öncesindeki musta‘lî harflerinin mevcudiyetiyle birlikte onun cihetine ziyâde kılınan bu harfi mananın üzerine delaletini teslim etmek gerekmektedir. Nitekim isti‘lâ harfleri imâlenin oluşmasını engelleyen unsurlar olarak

⁶⁴⁹ Dâni, *el-Mûdih*, 73.

⁶⁵⁰ Dâni, *el-Mûdih*, 73.

⁶⁵¹ el-Bakara 2/15; el-En‘âm 6/110; el-A‘râf 7/186; Yûnus 10/11; el-Mü‘minûn 23/75.

⁶⁵² Dâni, *el-Mûdih*, 74.

⁶⁵³ İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, طغى maddesi, 7/15.

⁶⁵⁴ el-Hâkka 69/11.

⁶⁵⁵ Sîbeveyhi, *el-Kitâb*, 1/365.

kabul görmektedir ki dil yukarı doğru yükseldiğinde fetha hareke kuvvetlenmektedir. Bu da telaffuzun tek bir yerden çıkışını kolaylaştırmaktadır.⁶⁵⁶ Ebû ‘Amr, Kisâî’nin iki vecih üzere okumasının imamlardan gelen sıhhat ve cevâz doğrultusunda gerçekleştiğini belirtmektedir.⁶⁵⁷

3.3.12. فَاعِل /Fâ‘il Vezni

Bu vezinde lâmu’l-fiili hemze olarak gelen ayetlerden bahsedilecektir. Bunun örneği, Bakara sûresinde iki yerde (بَارِكُمْ)⁶⁵⁸ ve Haşr sûresinin 24. ayetinde (الْبَارِئِ) olmak üzere Kur’ân’da üç tanedir. Kisâî bu kelimelerde Ebu’l-Hâris’in ve Nusayr’ın dışındakilere göre imâle yapmıştır. Kurrâ ise bunları fethanın ihlâsı ile okumuştur.⁶⁵⁹

3.3.13. فَوَاعِل /Fevâ‘il Vezni

Bu vezinde yazıda ve lafızda lâmu’l-fiil olan yâ (ي) harfinin sâkıt olduğu ayetlerden bahsedilecektir. Bu türden kelimeler Kur’ân’da üç yerde geçmektedir. Bunlar, (الْجَوَارِ الْكُنَّسِ)⁶⁶⁰ ve (الْجَوَارِ الْمُنشَآتِ)⁶⁶¹ ifadeleridir. Bu üç yeri Kisâî’nin ravisi Dûrî imâle ile okumuştur. Bâkûn ise fethanın ihlâsı ile okumuştur. Bu kelimelerin imâle ile okunmasının illeti, elif harfinin kendisinde kesra bulunan iki harfli ve tekrîr sıfatı olan meksûr râ (ر) harfi ile bitişmesi durumunda imâlesinin daha da güçlenmesi ve sesinin benzer şekilde çıkmasıdır. Bu kelimeleri fetha ile okuyanların illeti ise zikri geçen elif harfinin kelimenin aslından olmamasıdır.⁶⁶³

3.3.14. فَعْلَى /Fe‘lâ Vezni

Te’nislik alameti olarak sonunda elif bulunan isimler bâbı içerisinde yer alan bu vezinde, fâu’l-fiili fetha ile ‘aynu’l-fiili ise iskân ile gelen ayetlerden bahsedilecektir. Bunlar Kur’ân’da altmış beş yerde geçmektedir.⁶⁶⁴ Bunlardan birkaçını örnek vermek meselenin anlaşılmasında yeterli olacaktır. Bu vezne, (لَسْتَنَّى)⁶⁶⁵ ve (بِالتَّقْوَى)⁶⁶⁶ kelimeleri örnek verilebilir.

⁶⁵⁶ Dâni, *el-Mûdih*, 75.

⁶⁵⁷ Dâni, *el-Mûdih*, 75.

⁶⁵⁸ el-Bakara 2/54.

⁶⁵⁹ Dâni, *el-Mûdih*, 76.

⁶⁶⁰ eş-Şûrâ 42/32.

⁶⁶¹ er-Rahmân 55/24.

⁶⁶² et-Tekvîr 81/16.

⁶⁶³ Dâni, *el-Mûdih*, 79.

⁶⁶⁴ Dâni, *el-Mûdih*, 88.

⁶⁶⁵ el-Leyl 92/4.

⁶⁶⁶ el-‘Alak 96/12.

Meryem sûresinin 7. ayetinde geçen (يَحْيَى) kelimesinde ihtilaf vükû bulmuştur. Kurrâ bu kelimeyi (فعلى) vezni ile okurken, Arap dili âlimleri ilgili kelimeyi (يفعل) vezninde ele almıştır.⁶⁶⁷

Bu bâbta geçen bütün kelimeleri Hamza ve Kisâî imâle ile okumuştur. Ebû ‘Amr ise lâmu’l-fiili râ (ر) olan kelimelerde imâlede bulunmuştur. Bâkûn ise bu kelimeleri beyne’l-lafzayn ile okumuştur.⁶⁶⁸

3.3.15. فِئِلَى/Fi’lâ Vezni

Bu vezinde fâu’l-fiilin kesrası ve ‘aynu’l-fiilin iskânı ile gelen ayetlerden bahsedilecektir. Bu vezinle ilgili olan kelimeler Kur’ân’da otuz beş yerde geçmektedir.⁶⁶⁹ Bunlara misâl olarak (بِسْمِهَاً),⁶⁷⁰ (وَأَتَيْنَاهُنَّ إِحْدَاهُنَّ)⁶⁷¹ ve (بَعْدَ الذِّكْرِى)⁶⁷² ifadeleri örnek verilebilir.

Bu vezin içerisinde geçen kelimelerin bazılarında kurrâ ihtilaf etmiştir. Ebû ‘Amr, (قِسْمَةٌ ضِيزَى)⁶⁷³ kelimesindeki fâu’l-fiilin kesrasını kurrânın فِئِلَى vezni ile okuduğunu ifade etmiştir. Nahiv âlimleri ise bu kelimenin aslının (ضَوْرَى) şeklinde olup فِئِلَى vezninde geldiğini, çünkü Arap dilinde bu kelimenin فِئِلَى vezninde yer almadığını dile getirmişlerdir. Bununla birlikte aslı üzere vâv (و) harfî ile söylemeyi de kerih görmüşlerdir. Bu nedenle aslında vâv (و) zevâtından olan kelime daha sonra yâ (ي) zevâtı ile kabul görmüştür. Böylece dâd (ض) harfî meksûr kılınmış ve vâv (و) harfî yâ (ي) harfine inkılab edilerek فِئِلَى vezninde (ضِيزَى) şeklinde okunmuştur.⁶⁷⁴

Bahsi geçen ihtilaftan dolayı kurrâ bu kelimedeki ihtilafta bulunmuştur. Arap dili ve kırâat âlimi olan İbn Hâleveyh (ö. 370/980), zikredilen kelimeleri İbn Kesîr’in hemze ile (قِسْمَةٌ ضِيزَى) şeklinde, geri kalan kurrânın ise hemzesiz olarak okuduğunu beyan etmiştir. Çünkü Arap dili âlimlerinin de söyledikleri gibi kelimenin aslı فِئِلَى vezninde (ضَوْرَى) olup, sıfatı dammeli veya fethalı olarak gelen (سُكْرَى، غَضْبَى، حَبْلَى) örneklerinde olduğu gibi bu vezinlerin dışında gelmediği kabul görmüştür. Bu kelimelerde Verş ve Ebû ‘Amr beyne uygulamış; Hamza, Kisâî ve Halef imâle yapmıştır.⁶⁷⁵

⁶⁶⁷ Dâni, *el-Mûdih*, 91.

⁶⁶⁸ Dâni, *el-Mûdih*, 91.

⁶⁶⁹ Dâni, *el-Mûdih*, 93.

⁶⁷⁰ el-Bakara 2/273.

⁶⁷¹ en-Nisâ 4/20.

⁶⁷² el-En‘âm 6/68.

⁶⁷³ en-Necm 53/22.

⁶⁷⁴ Dâni, *el-Mûdih*, 94.

⁶⁷⁵ İbn Hâleveyh, *el-Hücce*, 2/252; Pâluvî, *Zübde*, 337.

3.3.16. فُعلَى /Fu‘lâ Vezni

Bu vezinde fâu’l-fiilin dammesi ve ‘aynu’l-fiilin iskânı ile birlikte Kur’ân’da geçen kelimelerden bahsedilecektir. Bunlar toplamda yüz yirmi iki yerde geçmektedir.⁶⁷⁶ Bunlardan birkaçını göstermek meselenin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu vezinde gelenlere (وَذِي الْقُرْبَى)⁶⁷⁷, (وَأُخْرَى كَافِرَةً)⁶⁷⁸ ve (أُولُو الْقُرْبَى)⁶⁷⁹ kelimeleri örnek verilebilir.

Hamza ve Kisâî bu bahiste geçen kelimelerin tamamını imâle ile okumuştur. Ancak bazı kelimelerin asılları hakkında ihtilaf etmiştir. İsrâ sûresinin 60. ayetinde geçen (الرُّؤْيَا) kelimesini Hamza fetha ile Kisâî ise imâle ile okumuştur. Ayrıca Yûsuf sûresinin 5. ayetinde geçen (رُؤْيَاكَ) kelimesini Dûrî ve Nusayr imâle ile okumuştur. Ancak Ebu’l-Hâris’ten gelen bir rivayete göre meftûh olarak okunmuştur.⁶⁸⁰

Ebû ‘Amr ise lâmu’l-fiili râ olan bütün kelimelerde imâle ile okumuştur. Ancak Yûsuf sûresinin 19. ayetinde geçen (يُثْرَى) kelimesini fethanın ihlâsı ile okumuştur. Böylece elif harfinden sonra gelen yâ harfî izâfet olarak meftûh kılınabilmiştir. Bu anlamda çeşitli rivayetlerden gelen bilgilere göre Ebû ‘Amr râ ve yâ harflerinde nasb ile de okumuştur.⁶⁸¹

Nâfi ise Verş’e göre hepsini beyne’l-lafzayn ile okumuştur. Ancak (وَسُقْيَاهَا)⁶⁸² kelimesini fethanın ihlâsı ile okumuştur. Çünkü kinâye müennesinin mûmâle olan eliften sonra vükû bulması için fetha ile okunması icab etmiştir.

Âsım ise Hafs’tan gelen rivayete göre (يُثْرَى)⁶⁸³ kelimesini imâle ile okumuştur. Ayrıca Halef ve Dirâr, Âsım’ın (السُّوْأَى)⁶⁸⁴ kelimesini imâle ile okuduğunu nakletmiştir. Geri kalan kurrâ ise bâb içersinde yer alan bütün kelimeleri fethanın ihlâsı ile okumuştur.⁶⁸⁵

Bahsi geçen kelimelerin dışında bu vezinde gelen (يَحْيَى، عِيسَى، مُوسَى)⁶⁸⁶ kelimelerinde de farklı uygulamalar söz konusu olmuştur. Buna göre Hamza ve Kisâî

⁶⁷⁶ Dâni, *el-Mûdih*, 95.

⁶⁷⁷ el-Bakara 2/83.

⁶⁷⁸ Âl-i ‘Imrân 3/13.

⁶⁷⁹ en-Nisâ 4/8.

⁶⁸⁰ Dâni, *el-Mûdih*, 98.

⁶⁸¹ Dâni, *el-Mûdih*, 98.

⁶⁸² eş-Şems 91/13.

⁶⁸³ el-Bakara 2/97.

⁶⁸⁴ er-Rûm 30/10.

⁶⁸⁵ Dâni, *el-Mûdih*, 99.

⁶⁸⁶ el-Bakara 2/87; Âl-i ‘Imrân 3/59; Meryem 19/7.

bu üç ismi imâle ile okurken Ebû ‘Amr beyne’l-lafzayn ile okumuştur. Verş’e göre Nâfi de bu kelimeleri beyne’l-lafzayn ile okumuştur. Bâkûn ise bu kelimeleri fethanın ihlâsı ile okumuştur.⁶⁸⁷

Bu kısımda imâlede bulunanların illeti, kelime te’nîs olduğunda cemî‘ ve tesniye hallerinde yâ (ي) harfine inkılâb edilerek imâle yapılmasıdır. Böylece yâ (ي) harfine mukarrib kılınmakta ve bu da munkalib olduğuna delil sayılmaktadır.⁶⁸⁸

Beyne’l-lafzayn ile okuyanların sebebi de yâ (ي) harfi üzerine yâ (ي) harfinden munkalib elif ile teşbih cihetine imâle yapıldığında, aslı için imâle yapılmasının gerekliliğidir. Kelimelerin imâlesindeki tevassut buna delil teşkil etmektedir.⁶⁸⁹

Bu kelimelerde fethanın ihlâsı ile okuyanların illeti ise mushafa yazılırken elif harfinin, sonrasındaki meftûh izâfet yâ (ي) harfi cihetine resmedilmesidir. Böylece iki yâ (ي) harfinin ağırlığı suretince biraraya gelmeleri amaçlanmıştır. Mushaf hattında bulunan te harfindeki eliflerin, bulunduğu mevkiye göre manasının teslim edilebilmesi için feth ile amel edilmiştir.⁶⁹⁰

3.3.17. فُعَالِي /Fu‘âlâ Vezni

Bu vezinde fâu’l-fiilin dammesi ve ‘aynu’l-fiilin tahfifi ile gelen ayetlerden bahsedilecektir. Bunlar Kur’ân’da dokuz yerde geçmektedir. Hamza kırâati dışındakilere göre bunlar sırasıyla (أَسَارَى),⁶⁹¹ (وَأَنْتُمْ سَكَارَى) ve (فَأَمُوا كُسَالَى),⁶⁹² (فُرَادَى)⁶⁹³ şeklindedir. Ebû ‘Amr kırâati dışındakilere göre (مِنَ الْأَسْرَى)⁶⁹⁴ ve (إِلَّا وَهُمْ كُسَالَى)⁶⁹⁵ şeklindedir. Hamza ve Kisâî kırâati dışındakilere göre ise (سَكَارَى وَمَاهُمْ بِسَكَارَى)⁶⁹⁶ ve (وَفُرَادَى)⁶⁹⁷ şeklindedir.⁶⁹⁸

Burada geçen kelimeleri Hamza ve Kisâî imâle ile okumuştur. Ancak Enfâl sûresinde geçen (مِنَ الْأَسْرَى) kelimesi, bu iki imama göre (فُعَالِي) vezninde kabul edilmiş ve ona göre kırâatte bulunulmuştur. Ebû ‘Amr, içinde râ (ر) bulunan kelimeleri imâle, bunun dışındakileri ise feth ile okumuştur. Nâfi ise buradaki kelimeleri bir önceki

⁶⁸⁷ Dâni, *el-Mûdih*, 101-102.

⁶⁸⁸ Dâni, *el-Mûdih*, 99.

⁶⁸⁹ Dâni, *el-Mûdih*, 99.

⁶⁹⁰ Dâni, *el-Mûdih*, 100.

⁶⁹¹ el-Bakara 2/85.

⁶⁹² en-Nisâ 4/43, 142.

⁶⁹³ el-En‘âm 6/94.

⁶⁹⁴ el-Enfâl 8/70.

⁶⁹⁵ et-Tevbe 9/54.

⁶⁹⁶ el-Hac 22/2.

⁶⁹⁷ Sebe’ 34/46.

⁶⁹⁸ Dâni, *el-Mûdih*, 108.

bâbda geçen ihtilafa binâen kırâatte bulunmuştur. Bâkûn ise fethanın ihlâsı ile okumuştur.⁶⁹⁹

3.3.18. فَعَالَى /Fe‘âlâ Vezni

Bu vezinde fâu'l-fiilin fethası ve ‘aynu'l-fiilin tahfîfi ile Kur’ân’da geçen ayetlerden söz edilecektir. Bunlar toplamda on altı yerde geçmektedir.⁷⁰⁰ Bunlara (الْصَّارَى) ve (الْيَتَامَى),⁷⁰¹ (أَوِ الْخَوَايَا)⁷⁰² ve (الْأَيَامَى)⁷⁰³ kelimeleri örnek verilebilir.

Hamza ve Kisâî bu ayetlerin tamamını imâle ile okumuştur. Ancak Hamza, Süleym’den gelen rivayete göre (الْخَوَايَا) kelimesinde fetha uygulamıştır. Süleym’in dışındakilere göre Hamza bu kelime de imâle yapmıştır. Ebû ‘Amr ise içinde râ (ر) harfi olan kelimeleri imâle, bunun dışındakileri ise fethanın ihlâsı ile okumuştur. Nâfi ise beyne’l-lafzayn ile kırâatte bulunurken, bâkûn bütün kelimeleri feth ile okumuştur.⁷⁰⁴

Bu bâbda imâle yapanların illeti, zikri geçen kelimeler cemî‘ halde bulunduğu cemî‘ müenneslik barındıran elif harfinin sonda yer almasıdır. Böyle olunca da yâ (ي) harfi ona üstün gelmektedir. Çünkü elif harfi vâv (و) zevâtından değil yâ zevâtından olup inkılâb etmiştir. Bu nedenle aslı yâ (ي) olan bir mevkide vükû bulmuştur. Bu duruma (سَعَى ، قَضَى)⁷⁰⁵ kelimeleri örnek verilebilir. Elif harfi cemî‘ müennes olduğunda ondaki müennes kesrâ olur ki zikredilen ayetler bu duruma delil teşkil etmektedir.⁷⁰⁶

Bu bâbda beyne’l-lafzayn ile okuyanların illeti ise yâ (ي) harfinin inşasında aslının korunması adına imâlenin sınırlandırılmış olmasıdır. Ebû ‘Amr’ın içinde râ (ر) bulunan kelimedeki imâleyi tahsisleştirmesi de Arapların bu hususta yapmış oldukları tahsisten kaynaklanmaktadır. Hamza’nın imâle yerine feth ile okuduğunu rivayet edenlerin illetine gelince bunun iki lügat arasında birlikteliği sağlama cihetinden kaynaklandığı ifade edilmektedir. Fethanın ihlâsı ile okuyanların sebebine bakıldığında zikri geçen kelimelerin imâleden çok feth ile okunmasında hemfikir olduklarından kaynaklandığı görülmektedir.⁷⁰⁷

⁶⁹⁹ Dâni, *el-Mûdih*, 108.

⁷⁰⁰ Dâni, *el-Mûdih*, 108.

⁷⁰¹ el-Bakara 2/113, 220.

⁷⁰² el-En‘âm 5/146.

⁷⁰³ en-Nûr 4/32.

⁷⁰⁴ Dâni, *el-Mûdih*, 108.

⁷⁰⁵ el-Bakara 2/17, 117.

⁷⁰⁶ Dâni, *el-Mûdih*, 109.

⁷⁰⁷ Dâni, *el-Mûdih*, 109.

3.3.19. مَفْعَل /Mef'al Vezni

Bu vezinde mîm'in (م) fethası ve fâ (ف) harfinin iskânı ile gelen ayetler ele alınacaktır ki bunlar Kur'ân'da kırk yedi yerde geçmektedir.⁷⁰⁸ Bunlara (أَنْتَ مَوْلَانَا),⁷⁰⁹ (بَلِ اللَّهُ مَوْلَاكُمْ) ve (وَمَأْوَاهُمُ جَهَنَّمُ),⁷¹⁰ (وَمَأْوَاهُ النَّارُ)⁷¹² ifadeleri örnek verilebilir.

Bu bâbda geçen bütün kelimeleri Hamza ve Kisâî imâle ile okumuştur. Ancak (وَمَحْيَايَ),⁷¹³ (مَنْوَايَ)⁷¹⁴ ve (مَحْيَاهُمْ)⁷¹⁵ kelimelerinde ihtilaf etmişlerdir. Buna göre Dûrî, Nusayr, Kuteybe ve Ebû Mûsâ'dan gelen rivayete göre bu sûrelerdeki kelimelerde Kisâî infirâd ederek imâle yapmıştır. Hamza ise bu üç yerde feth ile kırâatte bulunmuştur.⁷¹⁶

Halef b. Hişâm, Yahyâ b. Âdem (ö. 203/818) ile Ebû Bekir'den Âsım'ın sadece (مَنْوَايَ)⁷¹⁷ kelimesinde imâle yaptığını rivayet etmiştir. Nâfî ise bu kelimeleri beyne'l-lafzayn ile okumuştur. Ebû 'Amr'a gelince ayet başlarında beyne'l-lafzayn, diğer kısımlarda ise feth ile okumuştur.⁷¹⁸

3.3.20. مُفْعَل /Muf'al Vezni

Bu vezinde mîm'in (م) dammesi ile fâ (ف) harfinin iskânı şeklinde gelen ayetlerden bahsedilecektir ki bunlar Kur'ân'da dört yerde geçmektedir. Bunlara (أَيَّانَ) (مُرْسَاهَا),⁷¹⁹ (بِسْمِ اللَّهِ مَجْرَاهَا) ve (وَمُرْسَاهَا)⁷²⁰ ile (أَيَّانَ مُرْسَاهَا)⁷²¹ şeklindeki kelimeler örnek verilebilir.⁷²²

Bu dört yeri Hamza ve Kisâî imâle ile okumuştur. Hûd sûresinin 41. ayetinde geçen (مَجْرَاهَا) kelimesindeki mîm (م) harfî feth ile okunmuştur. Bu hususta Âsım'dan Hafs yolu ile gelen mîm'in (م) fethası ve imâle uygulamasına tâbi olmuşlardır.⁷²³

⁷⁰⁸ Dâni, *el-Mûdih*, 118-119.

⁷⁰⁹ el-Bakara 2/286.

⁷¹⁰ Âl-i 'Imrân 3/150-151.

⁷¹¹ en-Nisâ 4/97.

⁷¹² el-Mâide 5/ 72.

⁷¹³ el-En'âm 6/162.

⁷¹⁴ Yûsuf 12/23.

⁷¹⁵ el-Câsiye 45/21.

⁷¹⁶ Dâni, *el-Mûdih*, 120.

⁷¹⁷ en-Nisâ 4/3.

⁷¹⁸ Dâni, *el-Mûdih*, 120.

⁷¹⁹ el-A'râf 7/187.

⁷²⁰ Hûd sûresi 11/41.

⁷²¹ en-Nâziât sûresi 79/42.

⁷²² Dâni, *el-Mûdih*, 120.

⁷²³ Dâni, *el-Mûdih*, 121.

Halef b. Hişâm, Yahyâ ve Âsım'ın râvisi Ebû Bekir'den (مَجْرَاهَا) ve (و مُرْسَاهَا)⁷²⁴ kelimelerindeki râ ve sîn harflerinin fetha ve kesra arası olduğunu ve bunun dışında başka bir naklin olmadığını rivayet etmiştir. Aynı yeri Ebû 'Amr ise mîm harfinin dammesi ve râ (ر) harfinin de imâlesi ile okumuştur. Ebû 'Amr, (مُرْسَاهَا)⁷²⁵ kelimesini beyne'l-lafzayn ile okumuş; sondaki iki yerde ise fethanın ihlâsı ile kırâatte bulunmuştur. Nâfi ise aynı yeri daha önce zikredilen ihtilaflar üzerine okumuştur. Ebu'l-Hasen ise Verş'in (مَجْرَاهَا) kelimesini beyne'l-lafzayn, bunun dışındakileri ise fethanın ihlâsı ile okumuştur. Bâkûn ise bu dört yeri fethanın ihlâsı ile okumuştur.⁷²⁶

3.3.21. مُفْتَعَل /Mufte'al Vezni

Bu vezinde mîm (م) harfinin dammesi ve fâ (ف) harfinin iskânı ile ilgili ayetlerden söz edilecektir ki bunlar Kur'ân'da toplamda üç yerde geçmektedir. Bunlar sırasıyla (عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَى), (إِلَى رَبِّكَ الْمُنْتَهَى)⁷²⁷ ile (مُنْتَهَاهَا)⁷²⁸ ifadeleridir.⁷²⁹

Hamza ve Kisâî bu kelimeleri imâle ile okumuştur. Ebû 'Amr ise ayet başları olması sebebiyle beyne'l-lafzayn ile kırâatte bulunmuştur. Nâfi de beyne'l-lafzayn ile okumuştur.⁷³⁰

Ebu'l-Hasan'dan gelen rivayete göre Verş, Necm sûresindeki yeri beyne'l-lafzayn, Nâzi'ât sûresindeki yeri ise fethanın ihlâsı ile kırâatte bulunmuştur. Bâkûn ise bu üç yeri fethanın ihlâsı ile okumuştur.⁷³¹

Bahsedilen yerlerde imâle yapanların illeti, elif harfinin yâ harfinin mevkiinde bulunduğu ona tebdil etmesidir ki (الْمَوْلَى)⁷³² kelimesi buna delil teşkil etmektedir. Bu kelime, tesniye halde telaffuz edildiğinde (مَوْلِيَان) şeklinde gelmektedir. Böylece elif harfinin aslı olan yâ harfi üzerine imâlesine delil oluşturmaktadır.⁷³³

Bu kelimelerde beyne'l-lafzayn uygulayanların illeti, buralardaki imâlenin aslı üzere inşâsının amaçlanmasıdır. Yani uygulamadaki sebebin mushafta yâ (ي) harfi olmaksızın elif yazılmasına rağmen kendisinden olan fetha ile amel edilmesi olduğu ifade edilebilir. Nitekim bu kelimelerde feth ile kırâatte bulunanların illeti de aynı

⁷²⁴ Hûd 11/41.

⁷²⁵ en-Nâzi'ât 79/42.

⁷²⁶ Dâni, *el-Mûdih*, 121.

⁷²⁷ en-Necm 53/14, 42.

⁷²⁸ en-Nâzi'ât 79/44.

⁷²⁹ Dâni, *el-Mûdih*, 121.

⁷³⁰ Dâni, *el-Mûdih*, 121.

⁷³¹ Dâni, *el-Mûdih*, 121.

⁷³² el-Enfâl 8/40.

⁷³³ Dâni, *el-Mûdih*, 122.

kabul edilmektedir. Bâkûnun fethanın ihlâsı ile okumasının illeti ise elif harfinin yâ harfinden mefrûr olmasıdır. Bu anlamda yâ (ي) harfinden uzaklaşarak fetha kılınmıştır.⁷³⁴

Nâfi'nin râvisi Verş'in beyne'l-lafzayn ile okumasının sebebi de Necm sûresindeki örnekte vakf halinde elif harfi yer aldığı tahfif oluşması ve vakfın onun hafifliğini ziyâdeleştirmesidir. Bundan dolayı orada imâle yapılmış ve aslı üzere Nâzi'at'taki ibarede feth ile okunmuştur. Bu halin dışında ise gayr-i mevkuf kıldığı zamir alameti ile ittisal olmuştur. Vasl halindeki elif vakf halinde de kendini göstermiştir. Bu nedenle Verş iki sûredeki ibarelerin arasındaki fetha ile imâle-i yesîrayı açıp farklı göstermiştir.⁷³⁵

3.3.22. أفعل /Ef'al Vezni

Bu vezin üzere gelmiş ayetler Kur'ân'da altmış üç yerde geçmektedir. Bu tür isimler genellikle içinde elif (ل) veya lâm (ل) harfi barındıran veya elif (ل) ve lâm'ın (ل) içine dâhil olmasıyla güzelleşen kelimeler olarak bilinmektedir. Bu vezinde gelen fiiller de mâzi ya da müstakbel olarak değerlendirilmektedir.⁷³⁶ Bunlardan bazılarına (الَّذِي هُوَ أَذْنَى),⁷³⁷ (مَنْ أَوْفَى بِعَهْدِهِ),⁷³⁸ (ذَلِكَ أَذْنَى أَلَّا تَعُولُوا)⁷³⁹ ve (ذَلِكَ أَذْنَى)⁷⁴⁰ kelimeleri örnek verilebilir.

Burada geçen kelimeleri Hamza ve Kisâî imâle ile okumuştur. Ebû 'Amr ise aslı üzere ayet başı olanları beyne'l-lafzayn ile kırâatte bulunmuştur. Bunun dışında kalanları ise fethanın ihlâsı ile okumuştur. Nâfi ise zikredilen ihtilaflar üzere beyne'l-lafzayn ile okumuştur. Ebu'l-Hasen'den gelen rivayete göre Verş (أَشْفَاهَا)⁷⁴¹ kelimesi dışındakilerin ayet başlarını beyne'l-lafzayn ile kırâatte bulunmuştur. Zikri geçen ayette de müenneslik zamiri cihetine doğru okumuştur.⁷⁴²

Bu kelimelerde yâ'dan munkalib elifi imâle edenlerin illetinin, harfîn mâ kablinin fethalanmış ve aslı üzere delil teşkil etmesi için aynı cihete mukarrib kılınmış olduğu söylenebilir. Beyne'l-lafzayn ile okuyanların illeti de aslı üzere imâle yapmaktır. Bu kelimeleri feth ile okuyanların illeti ise yâ harfinden uzak olan elif

⁷³⁴ Dâni, *el-Mûdih*, 122.

⁷³⁵ Dâni, *el-Mûdih*, 122.

⁷³⁶ Dâni, *el-Mûdih*, 123.

⁷³⁷ el-Bakara 2/61.

⁷³⁸ Âl-i 'Imrân 3/76.

⁷³⁹ Nen-isâ 4/3.

⁷⁴⁰ el-Mâide 5/108.

⁷⁴¹ eş-Şems 91/12.

⁷⁴² Dâni, *el-Mûdih*, 125.

harfinin mukarrib kılınmasının kerih görülmesinden dolayı aslı üzere fethalanmasıdır.⁷⁴³

3.3.23. مَفْعَلَةٌ /Mef‘ale Vezni

Bu vezinde mîm’in (م) fethası ile fâ (ف) harfinin iskânı şeklinde gelen ayetlerden bahsedilecektir ki bunlar Kur’ân’da (مَرْضَاتِ اللَّهِ)⁷⁴⁴ ve (إِيتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ وَتَنْبِيئًا)⁷⁴⁵, (إِيتِغَاءَ)⁷⁴⁶ (تَبْنِيٍّ مَرْضَاتِ)⁷⁴⁷ ve (وَإِيتِغَاءَ مَرْضَاتِي)⁷⁴⁸ ifadeleri olmak üzere beş yerde geçmektedir. Bu kelimelerin hepsi mushafta elif ile yazılmaktadır. Bu yerleri Kisâi ferdî olarak imâle ile okurken, bâkûn ise fethanın ihlâsı ile okumuştur.⁷⁴⁹

Bu kelimelerin imâle ile okunmasının sebebi, kelimelerin aslının zevâtının belirlenmesinde ihtilaf olmasıdır. Nitekim vâv (و) harfî harekelendiğinde mâ kablindeki infitâh unsuru ile elif harfine inkılâb etmektedir. Buna (وَرِضْوَانٌ مِنَ اللَّهِ)⁷⁵⁰ kelimesini örnek vermek mümkündür ki buradaki vâv’ın (و) zuhuru aslına delil teşkil etmektedir. Çünkü burada lâmu’l-fiil mevkîinde olan vâv (و) harfine yâ (ي) harfî galebe çalmaktadır. Bu kelime (رَضِيَتْ) şeklinde telaffuz edildiğinde yâ (ي) harfî ortaya çıkmakta ve yâ harfinin gâlib olması adına imâle yapılmaktadır.⁷⁵¹ Bu kelimeleri fethanın ihlâsı ile okuyanların illeti de asl haldeyken imâlenin ortaya çıkmadığı vâv (و) harfli formundan kaynaklanmaktadır. Musta‘lî harfî kendisinden önce meftûh olarak bulunmaktadır ki böylece fetha hareke te’kîd edilerek kendisiyle amel edilmektedir.⁷⁵²

3.3.24. مَفْعَلَةٌ /Muf‘ale Vezni

Bu vezinde mîm’in (م) dammesi ve ‘ayn’ın (ع) fethası ile gelen ayetlerden bahsedilecektir ki bu husus Kur’ân’da sadece tek bir yerde (بِإِيسَاءِ مَرْجَاةٍ)⁷⁵³ şeklinde geçmektedir. Mushaf’ta yâ (ي) harfî ile yazılan kelimenin aslı (مَرْجِيَّةٌ) şeklinde gelmektedir. Asıl halinde yâ (ي) harfî harekelenip mâ kablindekinin infitâh olarak elif

⁷⁴³ Dâni, *el-Mûdih*, 125.

⁷⁴⁴ el-Bakara 2/207.

⁷⁴⁵ el-Bakara 2/265.

⁷⁴⁶ en-Nisâ 4/113.

⁷⁴⁷ et-Tahrîm 66/1.

⁷⁴⁸ el-Mumtehine 60/1.

⁷⁴⁹ Dâni, *el-Mûdih*, 134.

⁷⁵⁰ Âl-i ‘Imrân 3/15.

⁷⁵¹ Dâni, *el-Mûdih*, 134.

⁷⁵² Dâni, *el-Mûdih*, 134.

⁷⁵³ Yûsuf 12/88.

(l) harfine dönüşmesi şeklinde bir durum söz konusu olmuştur. Kelimenin aslının yâ (ي) harfinden olduğuna delil (أَرْجَيْتُ) şeklinde telaffuz edilmesidir.⁷⁵⁴

Bu kelimeyi Hamza ve Kisâî, imâle ile okumuştur. İbn Âmir'in kırâat usûlünde bu kelimeyle ilgili ihtilaf bulunmaktadır. Bir kırâat âlimi olan Hârûn b. Mûsâ el-Ahfeş (ö. 292/904), kırâat aldığı İbn Zekvân'dan onun bu kelimeyi imâle ile okuduğunu rivayet etmiştir. Nâfi aynı kelimeyi imâle-i mutevassıt ile okurken, bâkûn fethanın ihlâsı ile kırâatte bulunmuştur.⁷⁵⁵

3.3.25. مِفْعَلَة /Mif'ale Vezni

Bu vezinde mîm (م) harfinin kesrası ve 'ayn (ع) harfinin fethası ile gelenlerden bahsedilecektir ki bu da Kur'ân'da (كَمْشَكَة)⁷⁵⁶ kelimesi olmak üzere tek bir yerde geçmektedir. Bu kelime mushafta vâv (و) ile yazılmaktadır. Kelimenin aslı ise (مشكوة) şeklindedir. Vâv (و) zevâtından olan bu kelime, cemî' halde ortaya çıkmaktadır. Kelime, (مشكوات) şeklinde olduğu gibi vâv (و) harfi harekelenmekte ve mâ kablindeki harf infitâh kılınarak elife inkılâb edilmektedir.⁷⁵⁷

Dûrî'den gelen rivayete göre bu kelimeyi Kisâî imâle ile okumuştur. Bâkûn ise fethanın ihlâsı ile kırâatte bulunmuştur. Kelimenin vâv (و) zevâtından olduğunu bilip imâle ile okuyanların illeti, buradaki vâv (و) harfinin lâmu'l-fiil mevkîinde ve dördüncü harf olarak gelmesidir. Buradaki imâle kelimenin başındaki mîm harfinin meksûr, kelime sonundaki hâ-u te'nîsin ise mecrûr olarak gelmesiyle güzel görülmüştür. Bu durum kelimedeki imâlenin ortaya çıkmasını kuvvetlendirmiştir. İmâle yapmadan aslı vâv (و) üzere fethalı okumanın illeti de mushaf hattında yazdığı şekle ittibâ edilerek fetha ile amel edilmesidir.⁷⁵⁸

3.3.26. فُعْلَة /Fu'ale Vezni

Bu vezinde fâ (ف) harfinin dammesi ve 'ayn (ع) harfinin fethası ile gelen ayetlerden söz edilecektir ki bunun örneği Kur'ân'da sadece iki yerde geçmektedir. Bunlara, (مِنْهُمْ نَقَاةٌ) ve (حَقُّ نَقَاتِهِ)⁷⁵⁹ ifadeleri örnek verilebilir.

Mekkî, bu kelimenin aslının (وقية) şeklinde olduğunu ancak (تجأة ، تكأة) kelimelerinde olduğu gibi lafzın aslındaki vâv (و) harfinin te harfine ibdâl edilerek

⁷⁵⁴ Dâni, *el-Mûdih*, 135.

⁷⁵⁵ Dâni, *el-Mûdih*, 135.

⁷⁵⁶ Nûr 24/35.

⁷⁵⁷ İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, 14/439.

⁷⁵⁸ Dâni, *el-Mûdih*, 135.

⁷⁵⁹ Âl-i 'Imrân 3/28, 102.

(تقية) haline dönüştüğünü ve bu haldeki yâ (ي) harfinin de elif harfine inkilâb ederek harekelenip mâ kablindekini infitâh kıldığını ve sonucunda (تقاء) şekline geldiğini ifade etmiştir.⁷⁶⁰

Kisâî, bu iki ayette infirâd ederek imâle yapmıştır. Hamza ise ilk ayette imâle diğerinde ise feth ile kırâatte bulunmuştur. Nâfi de yâ (ي) harfinin inşâsında zikredilen ihtilaflar üzere okumada bulunmuştur. Kurrâ ise feth ile okumuştur.⁷⁶¹

Hamza'nın okuma illetinin, mushaftaki yazıma ittibâ olduğu söylenebilir. Bu anlamda ilk ayetteki elif harfini yazıda yâ (ي) harfi olarak imâle kılmıştır. Böylece mushaf hattına tâbi olunmuştur. Bundan da kastın iki dil arasını cem' etmek olduğu düşünülmektedir ki bunda imamların etkisine uyması da önem arz etmiştir. Bu ayetleri feth ile okuyanların illeti de yâ (ي) harfinin elif harfine tebdil olunmasıdır. Diğerine yakınlaştırmayı kerih gördüklerinden yâ harfinden uzak olması için fethanın ihlâsı ile kırâatte bulunmuşlardır.⁷⁶²

3.3.27. فِئ / Fi'al Vezni

Bu vezinde fâ (ف) harfinin kesrası ve 'ayn (ع) harfinin fethası ile gelen ayetten bahsedilecektir ki Kur'ân'da sadece bir yerde, Ahzâb sûresi 53. ayette (غَيْرَ نَاطِرِينَ إِنِّيْه) şeklinde geçmektedir.

Kelimenin aslına bakıldığında (إِنِّيْه) şeklinde geldiği anlaşılmaktadır. Yâ (ي) harfi harekeleniğinde öncesindeki elife (ل) inkılâb edilerek infitâh kılınmaktadır. Kırâat imamlarına göre bu kelime maksûra olarak meksûr şekilde gelmiştir.⁷⁶³

Hamza, Kisâî ve İbn Âmir'in, Halevânî'den gelen rivayete göre aslı olan yâ (ي) harfinden elife (ل) yakınlaştırmak için imâlede bulundukları nakledilmiştir. Halevânî ve Sâlim b. Hârûn el-Medenî, Kâlûn'dan rivayetle Nâfi'den aynı durumu nakletmiştir. Ebû Şu'ayb el-Kavvâs ve Hubeyne de Hafs'tan rivayetle Âsım'dan benzer bir okuyuşu aktarmıştır. Bâkûn ise aslına göre kelimeye fethanın ihlâsı ile kırâatte bulunmuştur.⁷⁶⁴

3.3.28. فَعْل / Fe'ale Vezni

Bu vezinde Kur'ân'da fâ (ف) harfinin fetha, 'ayn (ع) harfinin de teşdîd ile geçtiği ayetlerden bahsedilecektir. Bunların toplamda otuz yedi tane olduğu bilinmektedir.

⁷⁶⁰ İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 15/401.

⁷⁶¹ Dâni, *el-Mûdih*, 137.

⁷⁶² Dâni, *el-Mûdih*, 137.

⁷⁶³ Mekkî bin Ebî Tâlib, *Muşkilu'l-i'râbi'l-Kur'ân*, thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin (Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1984), 1/387-389.

⁷⁶⁴ Dâni, *el-Mûdih*, 138.

Bunlara örnek olarak (فَسَوَّاهُنَّ) ve (وَوَصَّى بِهَا)⁷⁶⁵ ile (إِذْ وَصَّاكُمُ اللَّهُ) ve (ذَلِكُمْ وَصَّاكُم بِهِ)⁷⁶⁶ ifadeleri zikredilebilir.⁷⁶⁷

Hamza ve Kisâî bu bâbda geçen bütün kelimeleri, elifin aslının yâ (ي) harfi olduğuna işaret etmek adına imâle ile okumuştur. Böylece elif harfî öncesine infitâh kılınarak harekelenmiştir. Nâfi ise bu kelimeleri beyne'l-lafzayn ile okumuştur. Ebû 'Amr'a gelince ayet başlarını beyne'l-lafzayn, bunun dışındakileri feth ile kırâatte bulunmuştur. Bâkûn ise bütün kelimeleri aslı yâ harfinden olan elif-i mehrûbeyi teslim etmek için fethanın ihlâsı ile okumuştur.⁷⁶⁸

3.3.29. تَفَعَّلَ /Tefe‘ale Vezni

Bu vezinde fâ (ف) harfinin fethası ve ‘ayn (ع) harfinin teşdîdi ile Kur’ân’da geçen ayetlerden bahsedilecektir ki bunlar toplamda otuz üç yerde zikredilmektedir. Bunlara, (فَتَلَقَّى آدَمَ) ve (وَإِذَا تَوَلَّى)⁷⁶⁹, (فَمَنْ تَوَلَّى)⁷⁷⁰, (تَسْوَى)⁷⁷¹ ve (وَمَنْ تَوَلَّى)⁷⁷² kelimeleri örnek verilebilir.⁷⁷³

Bu vezinden vârid olanların hepsini Hamza ve Kisâî, imâle ile okumuştur. Nâfi ise daha önce zikredilen ihtilaf üzere kırâatte bulunmuştur. Ebû 'Amr ise ayet başlarını beyne'l-lafzayn ile okumuştur. Bunun dışında kalanları ise feth ile okumuştur. Âsım'ın ise Bakara sûresinin 37. ayetinde geçen (فَتَلَقَّى) kelimesini imâle ile okuduğu nakledilmiştir. Bâkûn ise bu bâb altında geçen bütün kelimeleri feth ile kırâatte bulunmuştur.⁷⁷⁴

3.3.30. اِفْتَعَلَ /İfte‘ale Vezni

Bu vezinde ilk vasl hemzesine göre fâ (ف) harfinin sükûnu ile te ve ‘ayn (ع) harflerinin tahfifle geldiği ayetler ele alınacaktır. Bunlar Kur’ân’da yetmiş yedi yerde geçmektedir. Bunlara (ثُمَّ اسْتَوَى) ve (لَمِنْ اسْتَرَاهُ)⁷⁷⁵, (إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَى)⁷⁷⁶ ve (فَقَدْ أَفْتَرَىٰ إِنَّمَا)⁷⁷⁷ şeklindeki ayetler örnek verilebilir.⁷⁷⁸

⁷⁶⁵ el-Bakara 2/29, 132.

⁷⁶⁶ el-En‘âm 6/144, 151.

⁷⁶⁷ Dâni, *el-Mûdih*, 175.

⁷⁶⁸ Dâni, *el-Mûdih*, 177.

⁷⁶⁹ el-Bakara 2/37, 205.

⁷⁷⁰ Âl-i ‘Imrân 3/82.

⁷⁷¹ en-Nisâ 4/80.

⁷⁷² en-Nisâ 4/115.

⁷⁷³ İbn Mucâhid, *es-Seb‘a fi l-kırâat*, 103; Dâni, *el-Mûdih*, 178.

⁷⁷⁴ Dâni, *el-Mûdih*, 179.

⁷⁷⁵ el-Bakara 2/29, 102.

⁷⁷⁶ Âl-i ‘Imrân 3/33.

⁷⁷⁷ en-Nisâ 4/48.

⁷⁷⁸ Dâni, *el-Mûdih*, 180.

Bu vezinden vârid olanların hepsini Hamza ve Kisâî imâle ile okumuştur. Ebû ‘Amr ise kelime içinde râ (ر) harfî bulunması durumunda mâ kablini feth ile okumuştur. O, ayet başlarında beyne’l-lafzayn, bunun dışındakilerde feth ile kırâatte bulunmuştur. Nâfi ise bütün kelimeleri beyne’l-lafzayn ile okumuştur. Bazı Dımaşk kurrâsının rivayet ettiğine göre İbn Âmir içinde râ (ر) harfî bulunan yeri kesralı, bunun dışındakileri ise feth ile kırâatte bulunmuştur. Bu durum râ (ر) zevâtındaki kıyâsın icrâsının sıhhatine delil teşkil etmiştir. Âsım ise (لَمِنْ اسْتَرَاهُ)⁷⁷⁹ kelimesini imâle ile okumuştur. Geri kalan kurrâ ise bütün kelimeleri feth ile kırâat etmiştir.⁷⁸⁰

3.3.31. اِسْتَفْعَلْ /İstef‘ale Vezni

Bu vezinde ilk vasl hemzesi üzerine ‘ayn (ع) harfinin tahfîfi ile fâ (ف) ve sîn (س) harflerinin iskân halinde bulunduğu ayetler ele alınacaktır. Bunlar Kur’ân’da yedi yerde geçmektedir. Bunlar (مَنْ اسْتَعْلَى)⁷⁸⁴, (إِذْ اسْتَسْقَى)⁷⁸¹, (اسْتَهْوَتْهُ)⁷⁸², (إِذْ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ)⁷⁸³, (مَنْ اسْتَعْلَى)⁷⁸⁴, (أَنْ رَأَاهُ اسْتَعْلَى)⁷⁸⁷ ve (وَاسْتَعْلَى)⁷⁸⁵ (مَنْ اسْتَعْلَى)⁷⁸⁶ şeklindeki kelimelerdir.

Bu kelimelerin tamamını Hamza ve Kisâî imâle ile okumuştur. Ebû ‘Amr, Bakara sûresinde geçen (وَإِذْ اسْتَسْقَى) kelimesini feth ile geri kalanları ise beyne’l-lafzayn ile okumuştur. Nâfi de beyne’l-lafzayn ile okumuştur. Bâkûn ise kelimeleri feth ile okumuştur.⁷⁸⁸

3.3.32. فَاعِلْ /Fâ‘ale Vezni

Bu vezinde fâ (ف) harfinin fethası ve ‘ayn’ın (ع) tahfîfi ile Kur’ân’da geçen ayetlerden bahsedilecektir ki bunlar yirmi bir yerde bulunmaktadır. Bunlara (وَنَادَاهُمَا)⁷⁸⁹ (وَنَادَى نُوحٌ ابْنَهُ)⁷⁹⁰ ve (إِذَا سَاوَى)⁷⁹¹ şeklindeki kelimeler örnek verilebilir.⁷⁹²

Bu vezinde vârid olan kelimelerin hepsini Hamza ve Kisâî imâle ile okumuştur. Nâfi zikredilen ihtilaflar üzerine, bâkûn ise feth ile okumuştur.⁷⁹³

⁷⁷⁹ el-Bakara 2/102.

⁷⁸⁰ Dâni, *el-Mûdih*, 182.

⁷⁸¹ el-Bakara 2/60.

⁷⁸² el-En‘âm 6/71.

⁷⁸³ el-A‘râf 7/160.

⁷⁸⁴ Tâhâ 20/64.

⁷⁸⁵ el-‘Abese 80/5.

⁷⁸⁶ el-Leyl 92/8.

⁷⁸⁷ el-‘Alak 96/7.

⁷⁸⁸ Dâni, *el-Mûdih*, 183.

⁷⁸⁹ el-A‘râf 7/22.

⁷⁹⁰ Hûd 11/42.

⁷⁹¹ Kehf 18/96.

⁷⁹² Dâni, *el-Mûdih*, 184.

⁷⁹³ Dâni, *el-Mûdih*, 184.

3.3.33. تَفَاعُل /Tefâ‘ale Vezni

Bu vezinde ‘ayn’ın (ع) tahfîfi ve tâ (ت) ve fâ (ف) harflerinin fethası ile gelen ayetlerden söz edilecektir ki bunlar Kur’ân’da on yerde⁷⁹⁴ tek bir lafız olarak geçen (سُبْحَانَهُ وَتَعَالَى) ifadesidir.⁷⁹⁵

Hamza ve Kisâî, bu kelimeyi geçtiği her yerde imâle ile okumuştur. Nâfi, ihtilaf üzere okurken, bâkûn feth ile kırâatte bulunmuştur. Bununla birlikte bu kelimeye imâle yapanların illeti, aslı yâ (ي) olan harfe yaklaştırmaktır. Çünkü harfin aslı yâ (ي) harfidir ve harekelenip mâ kablindekine infitâh kılındığında elif (ل) harfine inkılâb etmiştir. Bu kelimeyi beyne’l-lafzayn ile okuyanların illeti de aslı üzere imâlede bulunmaktır.⁷⁹⁶

Ebû ‘Amr’ın ve Nâfi’nin râvisi Verş’in ayet başlarında imâle-i yuseyyira şeklindeki kırâatinin illeti, fevâtiḥ-i suverin vakf mevkîinde olması ve tağyir ile elif-i hafiyenin vakfta daha çok gerçekleşmesidir. Bu mevkîide vakf yapıldığında ise tahfif ziyadeleşmektedir. Bu nedenle elif orada tağyir kılınır ve bu durumu beyan etmek için yâ harfî cihetine az bir şekilde yakınlaştırılır. Bu hal, ayet başında böyle değildir. Çünkü ayet başı vasl mevkîisi olarak kabul edilir ve vasl halindeki elif kendisinden sonraki ses ile ittisalini belirgin hale getirmektedir. Bu nedenle ona intikal ettiğinde sıhhatinin ortaya çıkması için feth kılınmaktadır.⁷⁹⁷

Feth ile okuyanların illeti de elif harfini yâ-i mehrûba doğru yakınlaştırmayı uygun görmediklerinden bu usûlü benimsemeleridir. Bu nedenle hakkı yerine gelip bir bozulma yaşanmasın diye feth ile kırâatte bulunmuşlardır.⁷⁹⁸

3.3.34. يَفْعُل /Yef‘ale Vezni

Bu vezinde ‘ayn’ın (ع) tahfîf ile fethalı, tâ (ت), yâ (ي) ve nûn (ن) harflerinin ise meftûh olarak bulunduğu ayetlerden bahsedilecektir. Bunlar Kur’ân’da 126 yerde geçmektedir. Bu kelimelerin, (بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُكُمْ),⁷⁹⁹ (لَا يَخْفَىٰ عَلَيْهِ شَيْءٌ),⁸⁰⁰ (لَا يَرْضَىٰ مِنَ الْقَوْلِ),⁸⁰¹ ve (نَخْشَىٰ أَنْ تُصِيبَنَا) ⁸⁰² şeklinde olduğu zikredilebilir.⁸⁰³

⁷⁹⁴ el-En‘âm 6/100; Yûnus 10/18; en-Nahl, 16/1-3; el-İsrâ 17/43; el-Mü‘minûn 23/92; el-Kasas 28/68; Rûm, 30/40; ez-Zümer 39/67; el-Kamer 54/29; Cîn 72/3.

⁷⁹⁵ Dâni, *el-Mûdih*, 185.

⁷⁹⁶ Dâni, *el-Mûdih*, 185.

⁷⁹⁷ Dâni, *el-Mûdih*, 186.

⁷⁹⁸ Dâni, *el-Mûdih*, 186.

⁷⁹⁹ el-Bakara 2/87.

⁸⁰⁰ Âl-i ‘Imrân 3/5.

⁸⁰¹ en-Nisâ 4/108.

⁸⁰² el-Mâide 5/52.

⁸⁰³ Dâni, *el-Mûdih*, 190.

Bu vezinde vârid olan kelimelerin hepsini Hamza ve Kisâî imâle ile okumuştur. Bu iki âlim ayrıca Sâffât sûresinde geçen (مَاذَا تُرِي) kelimesindeki tâ (ت) harfini damme ve râ (ر) harfini de hâlis kesra ile okumuşlardır. Böylece kelime rubâî bir fiil kılınarak (مَاذَا تُشِيرُ؟) manasına gelmiştir.⁸⁰⁴

Ebû ‘Amr ise içinde râ (ر), sonrasında elif (ل) bulunan kelimeleri imâle ile okumuştur. Muhammed b. Mûsâ es-Sevrî’den gelen rivayete göre Ebû ‘Amr, ayet başlarını beyne’l-lafzayn, bunun dışındakileri feth ile okumuştur. Nâfi ise bütün kelimeleri daha önce zikredilen ihtilaf üzere kırâatte bulunmuştur.⁸⁰⁵

3.3.35. تُفَعِّل /Tufe‘‘ale Vezni

Bu vezinde, ‘ayn’ın (ع) teşdîdi ile yâ (ي) ve tâ (ت) harflerinin damme, fâ (ف) harfinin de fetha ile bulunduğu ayetlerden söz edilecektir. Bunlar Kur’ân’da 10 yerde geçmektedir. Bu kelimelerin (وَتُوفِّي كُلُّ نَفْسٍ)⁸⁰⁶, (وَتُوفِّي كُلُّ نَفْسٍ)⁸⁰⁷ ve (وَتُوفِّي كُلُّ نَفْسٍ)⁸⁰⁸ şeklinde olduğu zikredilebilir.⁸⁰⁹

Bu vezinde geçen kelimelerin hepsini Hamza ve Kisâî imâle ile okumuştur. İbn Zekvân’dan gelen rivayete göre İbn Âmir, İsrâ sûresi 13. ayette geçen (يُلْقَاهُ) kelimesinde ihtilaf etmiştir. Ahmed b. Enes’in, Arap dili âlimi ve müfessir olan Sa’lebî’den (ö. 427/1035) naklettiğine göre İbn Âmir zikri geçen ayette ve Arap dili âlimi Fâris b. Ahmed’in (ö. 395/1004) ise Abdullâh b. Huseyn, İbn Şenebuz, Ahfeş ve İbn Zekvân’dan naklettiğine göre (مُزْجَاةً), (أَتَى أَمْرُ اللَّهِ) ve (يُلْقَاهُ) kelimelerinde⁸¹⁰ imâle yapmıştır. Nâfi bu kelimeleri zikredilen ihtilafa göre okurken, kurrâ hepsini feth ile okumuştur.⁸¹¹

3.3.36. يُتَفَعِّل /Yutefe‘‘ale Vezni

Bu vezinde, teşdîd ile birlikte fethalı olarak gelen ‘ayn (ع), fâ (ف), tâ (ت) harfleri ve yâ (ي) harfinin dammesi ile gelen ayetlerden bahsedilecektir. Bunlar Kur’ân’da iki yerde ve (وَمِنْكُمْ مَنْ يُتَوَفَّى)⁸¹² şeklinde geçmektedir. Hamza ve Kisâî bu kelimeleri imâle, Nâfi zikredilen ihtilafa göre, kurrâ ise feth ile okumuştur.⁸¹³

⁸⁰⁴ Dâni, *el-Mûdih*, 194.

⁸⁰⁵ Dâni, *el-Mûdih*, 194.

⁸⁰⁶ el-Bakara 2/281; Âl-i ‘Imrân 3/161.

⁸⁰⁷ en-Nisâ, 4/42.

⁸⁰⁸ en-Nahl 16/111.

⁸⁰⁹ Dâni, *el-Mûdih*, 199.

⁸¹⁰ Yûsuf 12/88; en-Nahl 16/1; el-İsrâ 17/13.

⁸¹¹ Dâni, *el-Mûdih*, 200.

⁸¹² el-Hacc 22/5; el-Mü’min 40/7.

⁸¹³ Dâni, *el-Mûdih*, 200.

3.3.37. تَتَفَعَّلَ /Tetefe‘‘ale Vezni

Bu vezinde, asl halinde var olan, hatta gözükmeyen iki tâ (ت) harfî ile fethalı olarak gelen fâ (ف) ve ‘ayn (ع) harfînin teşdîdi ile gelen ayetlerden bahsedilecektir. Bu kelimelerin (إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّاهُمُ الْمَلَائِكَةُ)⁸¹⁴, (إِلَىٰ أَنْ تَزْكَىٰ)⁸¹⁵, (فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى)⁸¹⁶ ve (عَنْهُ تَلْهَىٰ)⁸¹⁷ ve (نَارًا تَلْتَظَىٰ)⁸¹⁸ şeklinde beş yerde geçtiği görülmektedir.⁸¹⁹ Bu yerlerdeki tâ (ت) harfî asl olarak gelmektedir ki ikisi tahfifli şekilde hazf olunmuştur ve “ilk olan mahzûfe, ikincisi de onun vechidir.” denilmiştir. Nâfi ve İbn Kesîr, (إِلَىٰ أَنْ تَزْكَىٰ)⁸²⁰ ve (تَصَدَّى)⁸²¹ şeklindeki kelimelerde tâ (ت) harfîni zây (ز) ve sâd (ص) harfine inkılâb ettikten sonra idgamda bulunmuşlardır.⁸²²

Hamza ve Kisâi bu yerlerin hepsinde imâle yapmıştır. Ebû ‘Amr ise Nisâ sûresindeki kelimedede feth, bunun dışında kalan yerleri ayet başı olması nedeniyle beyne’l-lafzayn ile okumuştur. Nâfi, zikredilen ihtilaf üzere, kurrâ ise feth ile kırâatte bulunmuştur.⁸²³

Zikredilen otuz yedi vezin çerçevesinde kırâat-i ‘aşera imamlarının Kur’ân’da geçen imâle usûllerine yer verilmiştir. Bu vezinlerdeki uygulamalar illetleriyle birlikte açıklanmış ve imâle uygulanan kelimelerin türüne isim veya fiil olması yönünden de işarette bulunulmuştur.

3.4. Kırâat İmamlarının Bazı Sûrelerdeki İmâle Uygulamaları

Bu kısma kadar imâle usûllerinden bahsedilen kırâat-i ‘aşera imamları içerisinde imâle uygulamalarıyla ön plana çıkanların olduğu görülmüştür. Bu minvalde zikredilen imâle usûllerinin Kur’ân-ı Kerîm’deki sûreler özelinde gösterilmesi meselenin anlaşılmasını kolaylaştıracaktır. Bu kısımda imâle-i kubrâ ve imâle-i suğra uygulamalarında bulunan imamların bazı sûrelerdeki okuyuş usûlleri tablolar halinde aktararak çalışma nihayete erdirilecektir.

⁸¹⁴ en-Nisâ 4/97.

⁸¹⁵ en-Nâzi‘ât 79/18.

⁸¹⁶ el-‘Abese 80/6.

⁸¹⁷ el-‘Abese 80/10.

⁸¹⁸ el-Leyl 92/14.

⁸¹⁹ Dâni, *el-Mûdih*, 201.

⁸²⁰ en-Nâzi‘ât 79/18.

⁸²¹ el-‘Abese sûresi 80/6.

⁸²² Dâni, *el-Mûdih*, 202.

⁸²³ Dâni, *el-Mûdih*, 202. Detaylı vezin incelemesi için müellifin zikri geçen eserinden istifade edilebilir.

İlk olarak Basra ve Şam kırâat imamlarının imâle usûllerine göre Meryem ve İsrâ sûresi ele alınacaktır. Daha sonra Kûfe kırâat imamlarının imâle usûlleri Necm sûresi özelinde analiz edilecektir.

Tablo içerisindeki kelimelerde imâlenin uygulandığı harflere işarette bulunulmuştur. Bununla birlikte bazı durumlarda aynı kelimedede farklı kırâat imamlarınca muhtelif harfler üzerinde imâle uygulaması yapıldığından ilgili harflerin her birine işaret konulmuştur.

İmamların isimlerinden ziyade onları temsilen rumuzları kullanılacaktır. Bu doğrultuda Basra kırâatinden Ebû ‘Amr için (ح) harfi, râvileri Dûrî için (ط) harfi ve Sûsî için (ي) harfi kullanılacaktır. Ya‘kûb için (يع) harfi, râvileri Ravh için (ه) harfi ve Ruveys için (يس) harfi isti‘mâl olunacaktır.⁸²⁴

Şam kırâatinden İbn Âmir için (ك) harfi, râvileri Hişâm için (ل) harfi ve İbn Zekvân için ise (م) harfi kullanılacaktır. Kûfe kırâatinden Âsım’ın birinci râvîsi Ebû Bekir Şu‘be için (ص) harfi, Hamza için (ف) harfi, Kisâî için (ر) harfi, Kisâî’nin ikinci râvîsi Dûrî için (ت) ve son olarak İmam Halef için ise (خ) harfleri kullanılacaktır.⁸²⁵

Şimdi sırasıyla Basra, Şam ve Kûfe kırâatlerine göre Meryem, İsrâ ve Necm sûrelerindeki imâle uygulamalarından bahsedilecektir:

Tablo 1: Basra ve Şam Kırâatlerine Göre Meryem Sûresinde Bulunan İmâle-i Kubrâ ve İmâle-i Suğrâ Örnekleri

Ayet Numarası	İmâlenin Uygulandığı Kelime	İmâle Uygulayanlar	İmâlenin Uygulandığı Kelimenin Türü
1	تَهَيَّعْ	ح، ك، ل، م	Hurûfu mukatta’
7	يَحْيَى	ح (hulf ile)	İsim

⁸²⁴ Hamid b. Abdülfettah Paluvî, *Zübdetü’l-irfân* (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2016), 5; Molla Mehmed Emîn Efendi b. Abdullâh, *Umdetü’l-Hullân fî izâhi Zübdetü’l-irfân* (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2018), 11.

⁸²⁵ Pâluvî, *Zübdetü’l-irfân*, 5; Mehmed Emîn Efendi, *Umdetü’l-Hullân*, 11.

8	أَنْتِ	ط	İsim
11	الْمَحْرَابِ	م	İsim
12	يَا يَحْيَى	ح (hulf ile)	İsim
20	أَنْتِ	ط (hulf ile)	İsim
21	لِلنَّاسِ	ط	İsim
43	جَاءَنِي	ل، م	Fiil
48	عَسَى	ط	İsim
51	مُوسَى	ح (hulf ile)	İsim
83	الْكَافِرِينَ	ح، يس، م	İsim

Tablo 2: Basra ve Şam Kırâatlerine Göre İsrâ Sûresinde Bulunan İmâle-i Kubrâ ve İmâle-i Suğrâ Örnekleri

Ayet Numarası	İmâlenin Uygulandığı Kelime	İmâle Uygulayanlar	İmâlenin Uygulandığı Kelimenin Türü
1	أَسْرَى	ح، م	Fiil
2	مُوسَى	ح (hulf ile)	İsim

5	جَاءَ	ل، م (hulf ile)	Fiil
5	أُولَئِكَ	ح (hulf ile)	İsim
5	الدَّيَّارِ	ح، م	İsim
8	عَسَى	ط (hulf ile)	İsim
8	لِلْكَافِرِينَ	ح، يس، م	İsim
12	النَّهَارِ	ح، م	İsim
13	يَلْقَاهُ	م	Fiil
15	أُخْرَى	ح، م	İsim
26	الْقُرْبَى	ح (hulf ile)	İsim
39	الْحِكْمَةِ	ح (hulf ile)	İsim
46	أَدْبَارِهِمْ	ح، م	İsim
47	نَجْوَى	ح (hulf ile)	Fiil

Ayet Numarası	İmâlenin Uygulandığı Kelime	İmâle Uygulayanlar	İmâlenin Uygulandığı Kelimenin Türü
51	مَتَى	ط (hulf ile)	İsim
51	عَسَى	ط (hulf ile)	İsim
60	بِالنَّاسِ	ط (hulf ile)	İsim

60	الرُّعْيَا	ح (hulf ile)	İsim
69	أُخْرَى	ح، م	İsim
72	أَعْمَى	ح، ع	İsim
79	عَسَى	ط (hulf ile)	İsim
81, 104	جَاءَ	ل، م	Fiil
83	وَنَا	ي	Fiil
90	لِلنَّاسِ	ط	İsim
94	جَاءَهُمْ	ل، م	Fiil
101	مُوسَى	ح (hulf ile)	İsim
101	جَاءَهُمْ	ل، م	Fiil
110	الْحُسْنَى	ح (hulf ile)	İsim

Tablo 4: Kûfe Kırâatlerine Göre Necm Sûresinde Bulunan İmâle-i Kubrâ Örnekleri

Ayet Numarası	İmâlenin Uygulandığı Kelime	İmâle Uygulayanlar	İmâlenin Uygulandığı Kelimenin Türü
1	هَوَى	ف، ر، خل	Fiil
2	عَوَى	ف، ر، خل	Fiil

3	الْهُوَى	ف، ر، خل	İsim
4	يُوحَى	ف، ر، خل	Fiil
5	الْقَوَى	ف، ر، خل	İsim
6	فَاسْتَوَى	ف، ر، خل	Fiil
7	الْأَعْلَى	ف، ر، خل	İsim
8	فَتَدَلَّى	ف، ر، خل	İsim
9	أَدْنَى	ف، ر، خل	Fiil
10	فَأَوْحَى-أَوْحَى	ف، ر، خل	Fiil
11	رَأَى	ف، ر، خل	Fiil
12	يَرَى	ف، ر، خل	Fiil
13	رَأَهُ	ف، ر، خل	Fiil
13	أُخْرَى	ف، ر، خل	İsim

Ayet Numarası	İmâlenin Uygulandığı Kelime	İmâle Uygulayanlar	İmâlenin Uygulandığı Kelimenin Türü
14	الْمُنْتَهَى	ف، ر، خل	İsim
15	الْمَأْوَى	ف، ر، خل	İsim

16	يَعْشَى	ف، ر، خل	Fiil
17	زَاغَ	ف	Fiil
17	طَغَى	ف، ر، خل	Fiil
18	رَأَى	ف، ر، خل	Fiil
18	الْكِبْرَى	ف، ر، خل	İsim
19	وَالْعُرَى	ف، ر، خل	İsim
20	الْأُخْرَى	ف، ر، خل	İsim
21	الْأُنْثَى	ف، ر، خل	İsim
23	تَهَوَّى	ف، ر، خل	Fiil
23	الْهُدَى	ف، ر، خل	İsim
24	تَمَنَّى	ف، ر، خل	Fiil
25	وَالْأُولَى	ف، ر، خل	İsim
26	وَيَزْضَى	ف، ر، خل	Fiil
27	الْأُنْثَى	ف، ر، خل	İsim

29	تَوَلَّى	ف، ر، خل	Fiil
29	الدُّنْيَا	ف، ر، خل	İsim
30	اهْتَدَى	ف، ر، خل	Fiil
31	بِالْحُسْنَى	ف، ر، خل	İsim
32	الْمَغْفِرَةِ	ر	İsim
32	اتَّقَى	ف، ر، خل	Fiil
33	تَوَلَّى	ف، ر، خل	Fiil
34	وَأَعْطَى	ف، ر، خل	Fiil
34	وَأَكْدَى	ف، ر، خل	Fiil
35	يَرَى	ف، ر، خل	Fiil
36	مُوسَى	ف، ر، خل	İsim
37	وَفَّى	ف، ر، خل	Fiil
38	أُخْرَى	ف، ر، خل	İsim

Ayet Numarası	İmâlenin Uygulandığı Kelime	İmâle Uygulamasında Bulunanlar	İmâlenin Uygulandığı Kelimenin Türü
39	سَعَى	ف، ر، خل	Fiil

40	يُرَى	ف، ر، خل	Fiil
41	يُجْزِيهِ	ف، ر، خل	Fiil
41	الأَوْفَى	ف، ر، خل	Isim
42	الْمُنْتَهَى	ف، ر، خل	Isim
43	وَأَبْقَى	ف، ر، خل	Fiil
44	وَأَحْبَبَا	ف، ر، خل	Fiil
45	وَالْأَنْثَى	ف، ر، خل	Isim
46	تَمْنَى	ف، ر، خل	Fiil
47	الأُخْرَى	ف، ر، خل	Isim
48	أَعْنَى وَأَقْنَى	ف، ر، خل	Fiil
49	الشَّعْرَى	ف، ر، خل	Isim
51	أَبْقَى	ف، ر، خل	Fiil
52	وَأَطْنَى	ف، ر، خل	Fiil
53	أَهْوَى	ف، ر، خل	Fiil
54	فَعَسَّيْهَا	ف، ر، خل	Fiil

54	عَشَى	ف، ر، خل	Fiil
55	تَتَمَارَى	ف، ر، خل	Fiil
56	الأُولَى	ف، ر، خل	İsim
57	الْأَرْفَةُ	ر	İsim
58	كَاشِفَةٌ	ف، ر	İsim

Kaynak: Paluvî'nin *ez-Zübdetü'l-İrfân* ve Ahmed Îsâ el-Ma'saravî'nin *Mushafu't-Tecvîd*⁸²⁶ adlı eserinden istifade edilerek hazırlanmıştır.

⁸²⁶ Ahmed Îsâ el-Ma'saravî, *Mushafu't-Tecvîd ve behâmişehu fî'l-kirâati* - 'aşr (Dimaşk: Matbaatu's-Suryâ, 2008).

4. SONUÇ

“Kırâat-i ‘Aşera Bağlamında İmâle ve Dil Bilimsel Analizi” konusunun işlendiği bu çalışmada şu sonuçlara ulaşılmıştır:

Kırâat ilmi, Hz. Peygamber’in (s) *ahrufu’s-seb’a* bağlamında vermiş olduğu ruhsat üzere pek çok farklılığı ihtiva eden bir ilimdir. Allah’ın (cc) izni doğrultusunda Hz. Peygamber’in (s) verdiği *ahrufu’s-seb’a* ruhsatı, kırâat ilmine bakan yönüyle pek çok meseleyi kapsamaktadır. Bu meseleler kırâat ilminde genel olarak *usûlî* ve *ferşî ihtilaflar* içerisinde değerlendirilmektedir. Zikredilen bahislerden olup usûlî ihtilaflardan sayılan konulardan birisi de *imâle*dir.

Hem kırâat hem de dil âlimlerinin en genel haliyle *imâleyi*, “tilâvet esnasında elif harfinin yâ harfine, fetha harekenin de kesra harekeye meylettirilerek okunması” şeklinde tanımladığı tespit edilmiştir.

Âsım kırâatinde tek bir yerde bulunmasından dolayı *imâle*, ülkemizdeki modern dönem araştırmalarında yeterli derecede ele alınmamıştır. Sahadaki bu eksikliğin giderilmesi adına çalışmamızda kırâat-i ‘aşeraya göre *imâle* konusuna yer verilmiş ve bu konu dil bilimsel açıdan da analize tabi tutulmuştur.

Çalışmamızda imâle konusu ile doğrudan alakalı olması yönüyle *usûlî* ve *ferşî ihtilaflara* yer verilmiştir. Zira *usûlî ihtilafların* en çok meydana geldiği bahislerin, isti‘âze, besmele, idgam, med, kasr, tahkîk, tahfif, hazf, nakl, ibdâl, vakf, sekte, sıra, râ ve lâm harflerinin tefhîm ve terkîk ile okunması, zâit ve izâfet yâ’ları, ilhâk, hâu’s-sekte, hâ-i kinâye, zamir, feth, imâle ve işmâm olduğu sonucuna varılmıştır. Modern dönemde yapılan bazı çalışmalarda *usûlî ihtilafların* muterâdif, mu‘arreb, sülâsî bâb, sülâsî mastar ve fonetik ihtilaflar olarak da sınıflandırıldığı ortaya konulmuştur.

Ferşî ihtilaflar ise sarf, nahiv ve ziyâde-noksanlık ihtilafları olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda sarf ihtilaflarının isim, fiil ve harf ihtilaflarına; nahiv ihtilaflarının da nahiv âmil ve mâmülleri alt başlıklarına ayrılarak incelendiği tespit edilmiştir. Verilen bilgiler doğrultusunda *usûlî ihtilafların*, *ahrufu’s-seb’a* bağlamında bilhassa lehçeye dayalı okuyuş farklılıkları olduğu, *ferşî ihtilafların* ise *ahrufu’s-seb’a* ruhsatını ihtiva eden ve lehçeye dayanmayan okuyuş ihtilafları olduğu kanaatine varılmıştır.

Çalışmamızın son bölümünde tezimizin ana konusunu oluşturan *imâle* meselesine yer verilmiştir. *İmâle* konusunun, kırâat-i ‘aşera bağlamında

incelendiğinde ve devamında dil bilimsel analize tabii tutulduğunda pek çok bahsi ihtiva ettiği görülmüştür. Bu doğrultuda ilk olarak hem dil hem de kırâat âlimlerinin *imâle* tanımları dikkat çekmektedir. Zira dil âlimlerinin *imâleyi* daha çok nahiv ilmine göre tanımladığı, kırâat âlimlerinin ise Kur'ân-ı Kerîm ve kırâat ilmi doğrultusunda tanımlamada bulunduğu anlaşılmıştır. Bu anlamda muhtelif görüşler bulunsun da kırâat ilmine bakan yönüyle *imâlenin* tanımında ittifak olduğu sonucuna varılmıştır.

İmâlenin uygulanışında çeşitli gaye ve faydaların da bulunduğu görülmüştür. Buna göre *imâlenin* sırasıyla harfler arasında uyum sağlama, harfin aslına işaret etme, şibh-i *imâlenin* aslına işaret etme ve geçici yâ harfine işaret etme gibi gayelerinin olduğu anlaşılmıştır. *İmâlenin* temel faydasının ise okuyuşta tenasüb oluşturmak sûretiyle kolaylık sağlamak olduğu tespit edilmiştir.

İmâlenin belli sebepler neticesinde meydana geldiği de ortaya konulmuştur. Çalışmamızda yer verilen ve üzerinde ittifak edilen *imâle* sebeplerinin kelimede bulunan kesradan dolayı elifin *imâlesi*, bazı özel durumlardaki elifin kesraya *imâlesi*, munkalib elifin *imâlesi*, elif-i müşebbehenin *imâlesi*, bir *imâlenin* diğerine sebep olması, yâ harfinin bulunması nedeniyle elifin *imâlesi* ve yâ'dan munkalib elife benzemesi sebebiyle *imâle* edilmesi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ayrıca bu sebeplerin *imâleyi* kelime içerisinde ileriye ve geriye doğru ses etkileşimine dâhil ettiği anlaşılmaktadır. Buna göre elif harfinden önce yâ harfi ve kesra hareke bulunması durumunda sesin ileriye doğru, elif harfinden sonra yâ harfi ve kesra bulunması halinde ise sesin geriye doğru etkileşimde bulunduğu tespit edilmiştir.

İmâle konusunun daha iyi anlaşılabilmesi için *imâle* ile ilgili bazı kavramların bilinmesi de önemli görülmüştür. Bu anlamda *imâlenin*, *imâle-i şedîde* ve *imâle-i mutevassıta* olmak üzere iki çeşite ayrıldığı ve *imâleden* kastın *imâle-i şedîde* olduğu ifade edilmiştir. *İmâle-i mutevassıtanın* ise *feth* yakın bir okuyuş olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

İmâlenin zıddı mahiyetinde kullanılan *feth* kavramının da bilinmesi gerekmektedir. Bu anlamda *fethin*, halis fetha ile okuma manasına geldiği, *feth* kavramının da kendi içinde *feth-i şedîde* ve *feth-i mutevassıta* olarak ikiye ayrıldığı ortaya konulmakla birlikte *feth-i mutevassıtanın* fetha hareke ile okuma olduğu tespit edilmiştir. Bu anlamda *imâle* ile ilgili hususların daha iyi değerlendirilebilmesi ve uygulanabilmesi için ifade edilen kavramların bilinmesinin gerekli olduğu anlaşılmıştır.

Aslı itibairiyle *imâle*, bazı Arap lehçelerindeki telaffuz keyfiyeti olarak da bilinmektedir. Bu anlamda Hicâz dışında kalan bölgelerin bir kısmında yaşayan Esed, Temim, ‘Abdulkays ve Bekr bin Vâil gibi Arap kabileleri arasında *imâlenin* sıkça uygulandığı görülmüştür. Kırâat imamlarının bazılarının da bu bölgelerde yetiştiği dikkate alındığında, *imâlenin* zikri geçen imamların kırâatinde bulunmasının tabii bir sonuç olduğu kanısına varılmıştır.

İmâle uygulaması, sadece kırâat imamlarının mensubu olduğu kabilelerin lehçelerinden kaynaklanmamaktadır. Zira bir okuyuş usûlünün kırâat farklılıklarından sayılabilmesi için Hz. Peygamber’e (s) dayanan sahih bir senedinin olmasının da gerekli görüldüğü anlaşılmıştır.

*İmâle*ye engel olan çeşitli unsurlar da vardır. Bu anlamda isti’lâ sıfatına sahip harflerin olması, hâ (ه) harfinin asıl olarak gelmesi ve mumâle elifinin bir kelimedede sâkin bulunan harften önce bulunması durumunda *imâlenin* oluşumunun engellendiği sonucuna ulaşılmıştır.

İmâle’ye engel durumları ortadan kaldıran unsurların da olduğu görülmüştür. Buna göre verilen bilgiler doğrultusunda isti’lâ harfinin meksûr olarak eliften munfasıl bir halde yer alması, meksûr harften sonra sâkin isti’lâ harflerinin bulunması ve elif harfinden sonra meksûr bir râ harfinin gelmesi durumunda *imâle* engellerinin ortadan kalktığı tespit edilmiştir.

Kırâat âlimleri arasında *imâle*, asl ve fer’ olma bakımından da tartışılmış ve kurrâ tarafından ekseriyetle asl olanın *feth* olduğu, *imâlenin* ise yedi harf ruhsatı bağlamında tanınmış bir kolaylık olması hasebiyle fer’ sayıldığı kanaatine varılmıştır.

Dil ve kırâat âlimlerinin *imâle* meselesine farklı yönden yaklaştığı da görülmüştür. Bu anlamda *imâle* ile ilgili meselelerin dil âlimleri tarafından Arapça dil kâidelerine göre, kırâat âlimleri tarafından ise kırâat ilmine göre değerlendirildiği ortaya çıkarılmıştır.

İmâle, on kırâat imamının her birine göre farklı usûl ile uygulanmıştır ki bu uygulama sırasında nelere dikkat ettikleri üzerinde durulması gereken bir konudur. Bu anlamda on kırâat imamının *imâle* usûlleri dikkat çekicidir. Zira kırâat imamları arasında *imâlenin* yani *imâle-i kubrânın* en çok Ebû ‘Amr, Kisâî, Hamza ve Halef kırâatlerinde uygulandığı; Âsım kırâatinde ise tek bir yerde icrâ edildiği ifade edilmiştir. Nâfi kırâatinde ise genellikle *feth* ve *imâle-i suğrâ* yani *beyne/taklîl*

uygulamasının öne çıktığı ve *imâle-i kubrânın* çok az uygulandığı görülmüştür. Bununla birlikte İbn Kesîr'in ve Ebû Ca'fer'in kırâatlerinde ise *imâlenin* hiç bulunmadığı tespit edilmiştir.

Kurrânın ittifak ve ihtilaf ettiği bazı meselelerin de bulunduğu ortaya konulmuştur. Bu meselelerin imâlede şefâya muvâfakat edenler, yâî'lerde *imâle* ve *feth* yapanlar, râ harfinin fethasında *imâle* ve *taklîl* yapanlar, sûre başlarındaki hecâ harflerini *imâle* ve *taklîl* ile okuyanlar, mutatarrif-meksûr râ harfinden önceki elif'in *imâlesi* ve özel bazı kelimelerin *imâlesi* gibi konular olduğu sonucuna varılmıştır.

Kırâat-i 'aşera bağlamında *imâle* konusunun dil bilimsel açıdan analizi de önem arz etmektedir. Nitekim Kur'ân-ı Kerîm'de uygulanan *imâle* usûllerinin hangi vezinde ve ne illet üzere gerçekleştiği hususu açıklanması gereken bir mevzudur. Buradan hareketle bazı kırâat imamlarının aslı yâ olan bazı elif harflerini mushaf hattına ittiba ederek *imâle* ile okuduğu, bazılarının ise *imâle* yapılması gereken yerde *feth* uyguladığı, aslında vâv zevâtından olan bazı kelimelerde ise *imâle* yapıldığı, mushaf hattında bulunan te harfindeki eliflerin bulunduğu mevkiye göre manasının teslim edilebilmesi için *feth* ile amel edildiği, bazı te'nîs kelimelerin cemî' ve tesniye hallerinde yâ harfine inkılâb edilerek *imâle* yapıldığı, elif harfinin kendisinde kesra bulunan iki harfli ve tekrîr sıfatı olan meksûr râ harfî ile bitişmesi durumunda *imâlesinin* daha da güçlendiği ve sesinin benzer şekilde çıktığı, isti'lânın kuvvetiyle kullanılmış bazı harflerin *imâlesinin* câiz olduğu, içerisinde birden fazla râ harfinin bulunduğu kelimelerde ise *imâle* yapılabildiği gibi pek çok sonuca ulaşılmıştır.

Teorik olarak bahsedilen *imâle* usûllerinin on kırâat imamına göre bazı sûrelerdeki uygulamaları dikkat çekicidir. Bu uygulamalara örnek mahiyetinde birtakım sûrelerde tahlil yapılması önem arz etmektedir. Bu anlamda Meryem, İsrâ ve Necm sûreleri özelinde yapılan tahlillerde bilhassa Basra, Şam ve Kûfe kırâatlerinin *imâle* uygulamaları ile öne çıktığı görülmüştür. Basra, Şam ve Kûfe kırâatlerine göre zikredilen sûrelerdeki bazı kelimelerin tekrarı ile birlikte hem isim hem de fiillerde *imâle* uygulandığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu sûrelerde imam ve râvilerin benzer kelimelerde *imâle* uygulamakla birlikte muhtelif kelimelerde de infirâd ederek icrâda bulunduğu görülmüştür. Bunların dışında bazı kelimelerde *imâle-i suğrâ* ile birlikte *feth* ile de okuyan ve bu anlamda *hulf* uygulayan imam ve râvilere de rastlanılmıştır. Zikredilen sûrelerdeki bazı kelimelerde Ebû 'Amr'ın ve râvisi Dûrî'nin sıkça *imâle-i suğrâ/taklîl* uygulamasında bulunduğu da ortaya konulmuştur. Tahlil edilen sûrelerde

imâlenin Ya‘kûb kırâatinde az bulunduğu görölmekle birlikte bu durumun tersi olarak *imâlenin* Kûfe kırâatlerinde sıkça icrâ edildiği de anlaşılmıştır.

“Kırâat-i ‘Aşera Bağlamında İmâle ve Dil Bilimsel Analizi” konulu doktora tezimizde yer verilen tüm değerlendirmeler sonucunda imâlenin, birçok kırâat-i ‘aşera imamı tarafından uygulandığı görölmüş ve bu yönüyle de bilhassa kırâat alanında üzerinde durulması gereken bir konu olduğu ortaya çıkarılmıştır. Bununla birlikte imâlenin sadece kırâat ilminin değil aynı zamanda dil biliminin ve fonetik biliminin de sahasına giren özel bir telaffuz keyfiyeti olduğu da gösterilmeye çalışılmıştır. Böylece imâle konusunun, sahip olduğu özellikler neticesinde sadece kırâatte değil aynı zamanda diğer ilmî sahalarda da çalışılması gereken bir mesele olduğu vurgulanmıştır. Bu hususlar çerçevesinde tezimizin, imâle konusunun modern çağdaki eksikliğini bir nebze olsun gidermesini, yapılacak yeni araştırmalara kaynaklık etmesini ve ilim dünyasına faydalı olmasını temenni ederiz.

Gayret bizden, başarı Yüce Allah’tandır!

KAYNAKLAR

- Addâd, Seyyid Ahmed. *Ahkâmu 'l-Kur'ân-i 'l-Kerîm*. Cezayir: Matbaatu'l-Fen, ts.
- Akaslan, Yaşar. "Kıraat İlmi Sistematiğinde Usûl Kavramları". *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 43 (2017), 217-251.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebû 'Amr". *DİA*. 10/94-96. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ebu'l-Hasan İbn Galbûn". *DİA*. 19/499-500. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. "Halef b. Hişâm". *DİA*. 15/237-238. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Altıkulaç, Tayyar. "Hamza b. Habîb". *DİA*. 15/511-513. İstanbul: TDV Yayınları, 1997.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Âmir". *DİA*. 19/308-310. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. "İbn Kesîr". *DİA*. 20/131-132. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Altıkulaç, Tayyar. "Kisâî". *DİA*. 26/69-70. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Altıkulaç, Tayyar. "Ya'kûb el-Hadramî". *DİA*. 43/282-284. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.
- Ânî, Muhammed Avvâd Hamûdî. *Hulâsatu ilmu't-tecvîd ve sefer kırâatu'l-kurrâu'l-emâcid ve fevâid ehar*. Bağdad: Mektebetu'n-Nûr, 1938.
- Arabiyye, Râdiye bin. *es-Savtu'l-luğaviyye fî'l-kirâati'l-Kurâniyyeh*. Cezayir: Alpha Doc Yayınları, 2015.
- Aşikkutlu, Mehmed Rüşdî. *Takrib Kâideleri*. Ankara: y.y., ts.
- Aşikkutlu, Mehmed Rüşdî. *Tayyibenin Elfâz Manası*. İstanbul: 1977-78.
- Aşvah, Sabri. *İ'câzü'l-Kıraati'l-Kur'âniyye*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1998.
- Bâkilî, Süleyman bin İsâ. *Tilâvetu's-sahîhatun fî kırâati Nâfi rivâyetuna Kâlûn ve Verş*. Cezayir: el-Matbaatu'l-Arabiyye, 1999.
- Basrî, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasen b. Düreyd el-Ezdî. *Cemheratü'l-luğa*. thk. Remzî Münîr el-Ba'lebekkî. Beyrut: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 1987.
- Başkan, Ömer. *Anlamı Etkileyen Kıraat Farklılıklarının Tescîhi*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2016.
- Bâziş el-Ensârî. *el-İknâ' fî'l-kirâati's-seb'*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1999.
- Bingâzî, Nevzâr Hasan Ahmed. *el-minhecu'l-vasfî fî kitâbi Sibeveyhi*. b.y.: Menşûrât Câmiâtü Kâryûnus, 1996.
- Boz, Abdullah. *Kırâat-i Aşere Kâideleri (İstanbul Tarîki)*. İstanbul: Şifâ Yayınevi, 2020.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *Câmiu's-sahîh*. b.y.: y.y., 1979.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâil. *Sahîhu'l-Buhârî*, Beyrut: Âlimu'l-Kutub, ts.
- Caberî, Ebu İshâk İbrâhîm b. Ömer. *Kenzu'l-meânî şerhu hırzu'l-emânî*. thk. Muhammed el-Mısırî. Kahire: el-İthâdu'l-Âmu li Cemâati'l-Kurrâ, 1955.
- Caberî, Ebu İshâk İbrâhîm b. Ömer. *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi hırzi'l-emânî ve vechi't-tehânî*, thk. Ahmed el-Yezîdî. b.y.: y.y., 1998.
- Cermî, İbrâhîm Muhammed. *Mu'cemu 'ulûmi'l-Kur'ân*. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 2001.
- Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd. *es-Sihâh: Tâcu'l-luğa ve sıhâhu'l-'Arabiyye*. thk. Ahmed Abdülğafûr Attâr. Beyrût: Dâru'l-İlmi li'l-Melâyin, 2. Basım, 1990.

- Cevherî, Ebû Nasr İsmâîl b. Hammâd. *Tâcul-luğa ve sıhâhu'l-Arabiyye*. thk. Ahmed Abdulgafûr Attâr. Beyrut: Dâru'l-İlmi Li'l-Melâyîn, 1987.
- Cinsoy, Nermin. *Tahir b. Galbûn'un Kırâat İlmindeki Yeri ve et-Tezkire Adlı Eserinin Tahlili*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Cürcânî, Abdullah b. Adî. *el-Kâmil fî du'afâ'i'r-ricâl*. Beyrut: y.y., 1404-1405/1984.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2003.
- Çağıl, Necdet. *Kur'an'ın Belâgat ve Fonetik Yapısı*. Erzurum: Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, 2002.
- Çetin, Abdurrahman. "Dânî". *DİA*. 8/459-461. İstanbul: TDV Yayınları, 1993.
- Çetin, Abdurrahman. *Kur'an-ı Kerim'in İndirildiği Yedi Harf ve Kiraatlar*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Çiftçi, Hasan. *Kırâat İlminde Feth, Beyne ve İmâle Olgusu ve Ebû 'Amr ed-Dânî'nin el-Mûdih li Mezâhibi'l-kurrâ fi'l-feth ve'l-imâle Adlı Eserinin Tahlili*. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.
- Çollak, Fatih. "Revm". *DİA*. 35/5/31-32. İstanbul: TDV Yayınları, 2008.
- Dağ, Mehmet. *Geleneksel Kiraat Algısına Eleştirel Bir Yaklaşım*. İstanbul: İSAM Yayıncılık, 2022.
- Dakr, Abdulganî. *Mucemu'n-nahv*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1987.
- Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd. *Câmiu'l-Beyân fî'l-Kırâati's-Seb'*. Birleşik Arap Emirlikleri: Câmiatü's-Şârika, 2007.
- Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd. *el-Feth ve'l-imâle*. thk. Ebû Saîd Amr b. Ğarâme el-Amrevî. Lübnan: Dâru'l-Fikr, 2002.
- Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd. *el-Mûdih*. thk. Fargali Sayyid Arabâvî. Lübnan: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 2010.
- Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd. *el-Mukni fî resmi'l-mesâhifi'l-emsâr*. thk. Muhammed Sâdık Kamhâvî. Kahire: Mektebetu'l-Kulliyâti'l-Ezheriyye, 1978.
- Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd. *et-Tahdîd fî'l-itkân ve't-tecvîd*. thk. Gânim Kaddûrî Hamed. Bağdat: Dâru'l-Enbar, 1407/1988.
- Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd. *et-Teyisîr fî'l-kırâati's-seb' fî'l-kırâati's-seb'*. thk. Ferîd Muhammed b. Azzûz. Dımaşk: Dâr-u İbn Kesîr, 2016.
- Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd. *İthâfu fuzalâi'l-beşer bi'l-kırâati'l-erbeate aşer*. thk. Şa'bân Muhammed İsmâîl. Beyrut: Alemü'l-Kütüb, 2008.
- Dânî, Ebû 'Amr Osmân b. Saîd. *Kitâbu't-teysîr fî'l-kırâati's-seb'*. thk. Otto Pretzl. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1996.
- Dimyâtî, Ahmed b. Muhammed b. Ahmed b. Abdilğani el-Bennâ. *İthâfu fudâlai'l-beşer*. thk. Şabân Muhammed İsmâîl. Beyrut: Âlimu'l-Kutub ve Mektebetu'l-Kulliyâti'l-Ezheriyye, 1987.
- Durmuş, İsmail. "Arap Dili ve Lehçeleri Açısından Kırâatler". *Kur'an ve Tefsir Araştırmaları IV: Kırâat İlmi ve Problemleri*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2001.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *el-Bahru'l-muhît*. b.y.: Dâru's-Saade, 1912.
- Ebû Hayyân, Muhammed b. Yûsuf b. Alî. *el-Bahru'l-muhît*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1983.
- Ebû Şâme, Ebû'l-Kâsım Şihâbüddin el-Makdisî. *el-Murşidü'l-vecîz 'ilâ 'ulûmin tete'allku bi'l-Kitâbi'l-'Azîz*. thk. Tayyar Altıkulaç. Beyrut: Daru Sâdir, 1395/1975.

- Ebû Şâme, Ebü'l-Kâsım Şihâbüddin el-Makdisî. *İbrâzu'l-meânî*. thk. İbrâhîm Atve Avvaz. Kahire: Mektebetu Mustafa, 1981.
- Ebû Şâme, Ebü'l-Kâsım Şihâbüddin el-Makdisî. *Şerhu's-Şâtibiyye ibrâzü'l-meânî min hurzi'l-emânî fi'l-kıraati's-seb'*. thk. Muhammed Seyyid Osman. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2013.
- Ebû Ubeyd, el-Kâsım b. Sellâm el-Heravî. *Fedâilü'l-Kur'ân*. thk. Mervân el-Atiyye. Dimâşk: Dâru İbni Kesîr, 1415/1995.
- Efendi, Muhammed Emin. *Umdetu'l-hullân fi izâhi zübdeti'l-irfân*. thk. Mehmet Çaba. İstanbul: Haciveyszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2021.
- Ekrûm, Mustafa, *el-Câmiu'l-ahkâm rivâyetü Verş ve Kâlûn ani'l-İmâm Nâfi*. Cezayir: Dâru'l-İmâm Malik li'l-Kitâb, 2001.
- Enderâbî, Ebû Abdillâh Ahmed b. Ebî Ömer. *Kirâ'âtü'l-kurrâ'il-ma'rûfîn bi-rivâyâti'r-ruvâti'l-meşhûrîn*. nşr. Ahmed Nusayyif el-Cenâbî. Beyrut: y.y., 1407/1986.
- Enîs, İbrâhîm. *Fi'l-lehecâti'l-Arabiyye*. Mısır: Mektebetu'l-Encelû, 1973.
- Ensârî, İbn Hişâm. *Evzah el-mesâlik ilâ elfiyye İbn Mâlik*. thk. Muhammed bin Muhyiddîn Abdulhamîd. Beyrut: Dâru İhyâu't-Turâsu'l-Arabiyye, 5. Basım, 1966.
- Ferîh, Sehhâm. *Buhûs fi'l-luğati ve'l-edeb*. Kuveyt: Mektebu'l-Mu'lâ, 1987.
- Feyizli, Hasan Tahsin. *Kirâat-i aşere*. Ankara: DİB Yayınları, 2018.
- Feyyad, Cemâl. *Kirâatu İbn Kesîr el-Mekkî*. b.y.: Silsiletu's-Şâmile li Teysîri'l-Kirâati'l-Kur'ân, 2012.
- Fîrûzâbâdî, Muhammed bin Ya'kûb. *el-Kâmûsu'l-muhîd*. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1987.
- Ganîm, Sâliha Raşid. *el-Lehecât fi'l-kitâbi lî Sîbeveyhi asvâten ve bunyeten*. Cidde: Dâru'l-Menâr, 1985.
- Hafeyân, Ahmed Mahmûd Abdü's-Semî. *Eşherü'l-mustalahât fi fenni'l-edâi ve ilmi'l-kirâât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- Halebî, Ahmed bin Yûsuf. *Umdetu'l-huffâz fi tefsiri eşrafu'l-elfâz*. thk. Mahmûd Muhammed es-Seyyid. İstanbul: Dâru's-Seyyid, 1987.
- Halîl bin Ahmed, Ahmed b. Amr b. Temîm el-Ferâhidî. *Kitâbu'l-ayn*. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003.
- Hamevî, Ahmed bin Amr bin Muhammed. *el-Kavâid ve'l-işârât fi usûli'l-kirâat*. thk. Abdulkerîm Muhammed Bekkâr. Şam: Dâru'l-Kalem, 1986.
- Hayanî, Marwah Saleh Abed. *el-Ayfi'nin Muhtesaru'l-Makale fi'l-fethi ve'l-İmâle Adli Eserinin Tanıtımı ve Tahkiki*. Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2018.
- Hâzım Alî, Kemâleddîn. *Zâhiratu'l-mukattatu's-savti fi'l-luğati'l-Arabiyye*. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 1994.
- Herevî, Ebû Mansûr Muhammed b. Ahmed b. Ezher el-Ezherî. *Tehzîbü'l-lüğa*. thk. Muhammed Avad Mir'ab, Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2001.
- Hilal, Abdülgaffâr Hamid. *el-Lehecâtü'l-'Arabiyye neş'eten tatavvuran*. Kahire: Mektebetü Vehbe, 1414/1993.
- Hilal, Abdülgaffâr Hamid. *Lehecâtu'l-Arabiyye*. Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, y.y., 1998.
- Hilâlî, Hâdî Atiyye. *Eseru'l-kurrâ's-seb'ati fi a'mâli'l-hurûfi'l-âmileti ve ihmâliha*, el-Mevrid. Bağdad: y.y., 1988.

- Hindî, Alî Muttakî b. Hüsâmuddin. *Kenzu'l-ummâl fî süneni'l-akvâl ve'l-afâl*. thk. Bekrî Hayyânî-Saffet es-Sekâ. Beyrut: Müessetu'r-Risâle, 1979.
- Hosârî, Mahmûd Halîl. *el-Kirâati'l-'aşr mine's-Şatibiyye ve'd-Durre*, Kahire: Mektebetu's-Seneh, bs., 2003.
- Hosârî, Mahmûd Halîl. *el-Kirâati'l-Aşri'l-mütevâtire min tariki Şatibiyye ve'd-Durre fî hâmişi'l-Kur'ânî'l-Kerîm*. Medine: Dâru'l-Muhâcir, 1994.
- Hosârî, Mahmûd Halîl. *Rivâyetu Kâlûn an Nâfi*, Kahire: Mektebetu's-Sunne, 2003.
- Hüzeli, Ebû'l-Kâsım Yûsuf b. Ali. *el-Kâmil fî'l-kirâ'âtî'l-'aşr ve'l-erbe'îne'z-zâideti 'aleyhâ*. thk. Cemâl b. es-Seyyid b. Rifâ'. Kuveyt: Müessetü Semâ, 1428/2007.
- İbn Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Halef Ensârî. *el-İknâ' fî'l-kirââtî's-seb'*. thk. Ahmed Ferîd el-Mezîdî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.
- İbn Bâziş, Ebû Ca'fer Ahmed b. Alî b. Ahmed b. Halef Ensârî. *el-İknâ' fî'l-kirââtî's-seb'*. thk. Abdülmecîd Katâmiş. Suriye: Dâru'l-Fikr, 1403/1982.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman. *el-Hasâis*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Bağdad: Dâru Şuûnu's-Sekâfiyyetu'l-Âmmeh, 4. Basım, 1990.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman. *Sirru sinâ'ati'l-i'râb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2000.
- İbn Cinnî, Ebû'l-Feth Osman. *Sirru sinâatu'l-irâb*. thk. Huseyin Hendâvî. Şam: Dâru'l-Kalem, 1985.
- İbn Düreyd. *Cemheretü'l-luga*. nşr. Fr. Krenkow, Haydârâbâd: y.y., 1928-31.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekariyyâ. *es-Sâhibî fî fikhî'l-luğati'l-'Arabiyye ve mesâilihâ ve süneni'l-'Arabi fî kelâmiyhâ*. thk. Muhammed Ali Beydûn. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.
- İbn Fâris, Ebû'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekariyyâ. *Mu'cemu mekâyisi'l-luga*. fth maddesi, nşr. Abdusselam Muhammed Harun, Kahire: y.y., 1946-51.
- İbn Galbûn, Ebu't-Tâhir. *et-Tezkira*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. b.y.: y.y., 1991.
- İbn Galbûn, Ebu't-Tâhir. *et-Tezkire*. thk. Abdulfettâh Bahîrî İbrâhîm. b.y.: ez-Zehrâu li'l-Alâmu'l-Arabî, 1991.
- İbn Galbûn, Ebu't-Tayyib. *Kitâbu'l-istikmâl*. thk. Abdulfettâh Bahîrî İbrâhîm, Kahire: y.y., 1991.
- İbn Hâcib, Cemâlüddîn Osmân b. Ömer b. Ebî Bekr. *eş-Şâfiye fî 'ilmi't-tasrîf ve'l-vâfiye nazmu's-şâfiye*. thk. Hasan Ahmed el-Osman. Mekke: el-Mektebetü'l-Mekkiyye, 2014.
- İbn Hâleveyh, Ebû Abdillâh el-Hüseyin b. Ahmed. *el-Hucce fî'l-kirâati's-seb'*. Abdülâl Sâlim Mekram. Beyrut: Müessetü'r-Risâle, 1996.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *Te'vîlü müşkili'l-Kur'ân*. thk. İbrahim Şemsüddîn. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemâlüddîn Mükerrrem. *Lisânu'l-'Arab*. thk. Abdullah Ali Kebîr, M. Ahmed Haseballah ve H. Muhammed Şâzelî, Kahire: y.y., ts.
- İbn Mucâhid, Ebû Bekr Ahmed b. Mûsâ b. el-Abbâs b. Mucâhid et-Temîmî. *Kitâbu's-Seb'a fî'l-Kirâât*. thk. Şevkî Dayf. Mısır: Dâru'l-Maârif, 1979.
- İbn Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Hâdî: Şerhu Tayyibeti'n-Neşr*, Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1998.
- İbn Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-İrşâdâtü'l-celiyye*. Kâhire: y.y., 1971.
- İbn Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Kirâât ve eseruhâ fî ulûmi'l-Arabiyye*, Kahire: Mektebetü'l-Kulliyâtî'l-Eseriyye, y.y., 1984.

- İbn Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Muktebes mine'l-lehecâti'l-Arabiyye ve'l-Kur'âniyye*. Kahire: Mektebetü'l-Kahire, 1978.
- İbn Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Mustenîr fî tahrîci'l-kirâati min haysu'l-luhati ve'l-irâb*. Kahire: Dâru'l-Maarif, ts.
- İbn Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Mühezzeb fî'l-kirâati'l-'aşr ve tevcîhihâ min tarîk-i Tayyibeti'n-Neşr*. Kahire: Mektebetü'l-Ezheriyye, 1997.
- İbn Muhaysin, Muhammed Sâlim. *el-Mühezzeb fî'l-kirâati'l-'aşr ve tevcîhihâ min tarîki Tayyibeti'n-neşr*. Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye, 1969.
- İbn Muhaysin, Muhammed Sâlim. *Muktebes min lehacâti'l-Arabiyye ve'l-Kur'âniyye*, yy.: Müessesetü Şebâbi'l-Câmia, 1984.
- İbn Serrâc, Ebû Bekr Muhammed b. Seri b. Sehl el-Bağdâdî. *el-Usûl fî'n-nahv*. thk. Abdülhüseyn el-Fetli. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1405/1985.
- İbn Yâ'îş, Ebü'l-Bekâ Muvaffakuddin Ali b. Yaîş el-Esedî. *Şerhu'l-mufasssal*. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.
- İbn Zencele, *Hucetu'l-kirâat*. thk. Saîd el-Efgânî. Beyrut: Müessetu'r-Risâle, 1979.
- İbnü'l-Arabî, Ebû Bekir. *el-Avâsim mine'l-kavâsim fî tahkîki mevâkıbi's-sahâbe*. thk. Ammâr et-Tâlibî. Kahire: Mektebü Darü't-Türâs, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr fî'l-kirâati'l-'aşr*. thk. Ali Muhammed Debbâ. Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, ts.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr*. thk. ed-Dabba Ali Muhammed. Mısır: Mustafe'l Bâbi'l-Halebî, 1950.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *en-Neşr*. thk. Eymen Rüşdî Süveyd. Dimeşk: Mektebetü İbnü'l-Cezerî, 2012.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *et-Temhîd fî 'ilmi't-tecvîd*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Riyâd: Mektebetü'l-Ma'ârif, 1405–1985.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *Gâyetu'n-nihâye fî tabâkati'l-kurrâ*. thk. G. Bergstraesser, Mısır: Mektebetü'l-Hancî, 1932.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *Gâyetü'n-nihâye fî tabakâti'l-kurrâ*. Kuveyt: Mektebetü İbn Teymiyye, 1932.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *Şerhu Tayyibeti'n-neşr fî'l-kirâ'âti'l-'aşr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1420/2000.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *Takrîbu'n-neşr*. Mısır: y.y., 1961.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *Takrîbu'n-neşr*. thk. Abdulfettâh el-Kâdî. Kahire: y.y., 1972.
- İbnü'l-Cezerî, Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. *Takrîbü'n-neşr fî'l-kirâati'l-'aşr*. thk. İbrahim Atve Ivaz. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004.
- İbnü'l-Enbârî, Ebü'l-Berekât Abdurrahman. *Esrârü'l-'Arabiyye*, thk. Yusuf Habûd. Kuveyt: Dâru'l-Erkam, 1420/1999.
- İbnü'l-İmâd, *Şezerâtü'z-zeheb fî ahhâri men zeheb*. thk. Abdülkadir Arnaut-Mahmûd Arnaut. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1988.
- İbnü'l-Kâsîh, Ali b. Osman. el-Bağdâdî. *Kurratu'l-'ayn*. thk. İbrâhîm bin Muhammed el-Cermî. Ummân: Dâru İmâd, 2005.
- İbnü'l-Kâsîh, Ali b. Osman. el-Bağdâdî. *Sîracu'l-kâri*, b.y.: Dâru'l-Fikr, 1993.

- İbnü'l-Kâsîh, Ali b. Osman. *el-Bağdâdî. Sirâcu'l-kârî'l-mubtedî ve tezkâru'l-mukri'l-muntehî*. Mısır: y.y., 1876.
- İnanç, Yonis. *Teşekkül Sürecinde Nahiv-Kırâat İlişkisi*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- İsbehânî, Ahmed bin Huseyn. *el-Ğâye fî'l-kırâati'l-aşr*. thk. Muhammed Ğayyâs el-Cenbâz. Riyad: Dâru's-Şefâv, 1990.
- İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Mufaddal Râgıb. *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'an*. thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dimaşk: Dâru'l-Kalem, 1961.
- İsfehânî, Ebu'l-Kâsım Mufaddal Râgıb. *Müfredâtü fî ğarîbi'l-Kur'an*. nşr. Muhammed Ahmed Halefella. Mısır: Mektebetü'l Enclo'l-Mısriyye, 1970.
- Kâdî, Abdülfettah b. Abdülgani b. Muhammed. *el-Büdûru'z-zâhira*. thk. Ahmed İnâye. Beyrut: . Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 2005.
- Kâdî, Abdülfettah b. Abdülgani b. Muhammed. *el-Vâfî fî şerhi's-Şâtıbiyye*, Kahire: y.y., 2019.
- Kalânîsî, Ebu'l-İzzî. *el-Kifâyetu'l-kubrâ fî'l-kırâati'l-aşr*. thk. Osman Mahmud Gazal. Beyrut: y.y., 2007.
- Kara, Mustafa. "Prof. Dr. Hüseyin Peker'in "Kur'an Meâli" Adlı Eserindeki Bazı Yorumların Tahlili". *Amasya İlahiyat Dergisi* 12 (2019). <https://doi.org/10.18498/amailad.579755>.
- Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri ve Okunma Kâideleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2012.
- Karaçam, İsmail, *Kur'an-ı Kerim'in Faziletleri*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.
- Kastallânî, Ebu'l-Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Ebû Bekir. *Letâifü'l-işârât*. Medine: Merkezü'd-dirâsâtî'l-Kur'âniyye, 2013.
- Koca, Ferhat. "Mendûb". *DİA*. 29/128-130. Ankara: TDV Yayınları, 2004.
- Koyuncu, Recep. *Aşere Kâideleri*. İstanbul: Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2023.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmî li ahkâmî'l-Kur'an*. nşr. Ebû İshâk İbrâhîm. Kahire: y.y., 1966-67.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmî ' li-ahkâmî'l-Kur'an*. thk. Ahmed el-Berdûnî-İbrâhîm el-Atfîş. Kahire: Dâru'l-Kütübî'l-Mısriyye, 1964.
- Ma'saravî, Ahmed İsâ. *Mushafu't-Tecvîd ve behâmişehu fî'l-kırâati'-aşr*. Dimaşk: Matbaatu's-Suryâ, 2008.
- Ma'saravî. *el-Fütûhât*. Kahire: Dâru'l-İmâm Şatıbiyye, 2017.
- Mâriğinnî, Seydî İbrâhîm. *en-Nucûmu't-tavâliu ale'z-zurri'l-levâmii'*. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2003.
- Maşalı, Mehmet Emin. *Tarihi ve Temel Meseleleriyle Kıraat İlmi*, Ankara: Otto Yayınları, 2016.
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-İbâne*. nşr. Muhyiddin Ramazan. Dimaşk: y.y., 1979.
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *Kitabü't-tebsıra fî'l-kırâati's-seb'a*. thk. Muhammed en-Nedvi, Bombay: Darü's-Selefiyye, 1982.
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *Muşkilü'l-i'râbi'l-Kur'an*. thk. Hâtim Sâlih ed-Dâmin. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1984.
- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *el-Keşf an vûcûhi'l-kırâati's-seb' ve ilelihâ ve hücecihâ*, thk. Muhyiddin Ramazan. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1984.

- Mekkî b. Ebû Tâlib, Ebû Muhammed Hammûş b. Muhammed el-Kaysî. *er-Riâye*. thk. Ahmed Hasan Ferhât. Umman: Dâru'l-Meârif, 1996.
- Mersafî, Abdülfettâh Acemî. *Hidâyetü'l-kârî ilâ tecvîdi kelâmi'l-bârî*. Medîne: Mektebetü Tayyibe, 1980.
- Mes'ûl, Abdu'l-Alî. *Mu'cemu mustalahâtî 'ilmi'l-kirââtî'l-Kur'âniyye ve mâ yetallaku bihi*. Kahire: Dâru's-Selâm, 2007.
- Mevsîlî, Muhammed b. Ahmed. *Kenzü'l-me'ânî fî şerhi Hırzî'l-emânî*. Kahire: İttihâdu'l-Alem li Cemâati'l-Kurrâ, 1955.
- Mîşâl-Emîl Bedî' Ya'kûb. *el-Mu'cemü'l-mufasssal fî'l-luğa ve'l-edeb*. (Beyrut: y.y., 1987), 1/223-224.
- Müberra, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd. *el-Muktedib*. thk. Abdulhâlik Azîme. Beyrut: Dâru'l-Kitâb, ts.
- Nassâr, Huseyin. *Mu'cemu'l-Arabiyyu, neşetuhu ve tetavvuruhu*. Mısır: Mektebetü'l-Fecâleh, 1988.
- Nuveyrî. *Şerhu tayyibeti'n-neşr*. Lübnan: Dâru'l-Kututbi'l-İlmiyye, 2002.
- Özer, Halil Murat. "Kûfe Kiraatleri Bağlamında İmâle Uygulamaları". *Tâhâ Sûresi Örneği, Düzce İlahiyat Dergisi*, 8/1 (2024).
- Paluvî, Abdülfettâh. *Zübdetü'l-irfân fî vucûh'i-l-Kur'ân*. nşr. Halil İbrahim Üren. İstanbul: Hacıveysizâde İlim ve Kültür Vakfı Yayınları, 2023.
- Paluvî, Abdülfettâh. *Zübdetü'l-irfân fî vucûhi'l-Kur'ân*. İstanbul: Âsitâne, ts.
- Peker, Hüseyin. *Kur'an Meâli -Sade ve Akıcı Bir Üslup-*. Ankara: Gece Kitaplığı Yayınları, 2015.
- Râcihi, Abduh. *Lehecâti'l-Arabiyye*, b.y.: Dâru'l-Marifetu'l-Câmia, 1995.
- Râcihi, Abduh. *Leheceâtu'l-Arabiyye*. İskenderiye: Dâru'l-Ma'rifetu'l-Câmia, 1996.
- Râfî, Mustafa Sâdık. *Târîhu âdâbi'l-Arab*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1974.
- Râzî, Ahmed bin Fâris bin Zekerîyya. *Mu'cemu'l-mekâyîsu'l-luğa*. thk. Abdu's-Selâm Hârûn. Beyrut: Dârû'l-Ceyl, 1991.
- Rubânî, Mahmûd Şefaât. *el-Mûdih li mezâhibi'l-kurrâ' ve 'htilâfihim fî'l-fethi ve'l-imâle li'l-imâm el-mukri ebî amr usmân bin saîd ed-dânî el-endlûsî*. Medine: İslâm Üniversitesi, Kur'ân-ı Kerîm Fakültesi, Kirâat Ana Bilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, 1990.
- Safâkusî, Ebû'l-Hasen Alî b. Sâlim b. Muhammed en-Nûrî. *Ğaysü'n-nef fî'l-kirââtî's-seb'*. thk. Ahmed Muhammed Abdusseme el-Hafeyân. Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2004.
- Sâlih, Huseyin Hâmid. *İbnü'l-Cezerî ve dirâsâtuhu's-savtiyye fî davi ilmi'l-lugatu'l-hadîs*. Bağdad: Câmîatu Bağdad, Yüksek Lisans Tezi, 1990.
- Sâlim, Reşâd Muhammed. *el-Kirââtü'l-Kur'âniyye ve siletuhâ bi'l-lehecâti'l-Arabiyye*. İmârât: Dâru'l-Beşer, 2017.
- Sarı, Mehmet Ali. "Âsım b. Behdele". *DİA*. 3/475-476. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sarı, Mehmet Ali. "Âsım b. Behdele". *DİA*. 3/475-476. İstanbul: TDV Yayınları, 1991.
- Sarı, Mehmet Ali. "İdgam". *DİA*. 21/471-472. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sarı, Mehmet Ali. "İmâle". *DİA*. 22/177. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Sehâvî, Ebû'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed. *Cemâlû'l-kurrâ ve kemâlu'l-ikrâ*. thk. Ali Hüseyin el-Bevvâb. Mekke: Mektebetü't-Turâs, 1987.

- Sehâvî, Ebû'l-Hasen Alemüddîn Alî b. Muhammed b. Abdissamed. *Fethu'l-vasîd fî şerhi'l-kasîd*. thk. Mevlâ Muhammed el-İdrîsî ez-Zâhirî, Riyad: Mektebü'r-Raşîd, ts.
- Sekîn, İbrâhîm Ebû. *Mekûmâtu'l-lehce*. Mısır: Matbaatu Hasen, 1984.
- Sîbeveyhi, Ebû Bîşr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*. Mısır: el-Matbaatü'l-Emiriyye, 1900.
- Sîbeveyhi, Ebû Bîşr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*, thk. Abdüsselam Muhammed Harun. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2. Basım, 1408/1988.
- Sîbeveyhi, Ebû Bîşr Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî. *el-Kitâb*, thk. Abdü's-Selam Muhammed Harun. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 2013.
- Suyûtî, Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fî ulûmi'l-Kur'ân*. thk. Mustafa Dîb el-Bugâ. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 1993.
- Suyûtî, Muhammed el-Hudayrî. *el-İtkân fî Ulûmu'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Ebû Fazl İbrâhîm. Riyad: Vizâratu's-Şuûni'l-İslâmiyyeti ve'l-Evgâfi ve'd-Da'veti ve'l-İrşâd, 2001.
- Sümâlî, Ebû'l-Abbâs Muhammed b. Yezîd b. Abdilekber b. Umeyr el-Müberred el-Ezdî. *el-Kâmil*. nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Kahire: Dâru'l-Fikri'l-Arabî, 1997.
- Şâhîn, Abdu's-Sabûr. *Eseru'l-kirâat fî'l-esvâtî ve'n-nahvî'l-Arabî*. Kahire: Mektebetü'l-Hancî, 1987.
- Şan, Lokman. *Tartışmalı Güncel Tecvîd ve Kirâat Meseleleri*. Ankara: Fecr Yayınları, 2022.
- Şâtîbî, Kâsım b. Fîrruh. *Hırzû'l-emânî ve vechü't-tehânî*. thk. Muhammed Temîm ez-Zü'bî. Suudi Arabistan: Mektebetü Dâri'l-Hidâ, 2005.
- Şehrezûrî, Mübârek b. Hasan. *el-Misbâhu'z-zâhir fî'l-kirâati'l-aşri'l-bevâhir*. thk. İbrâhîm b. Sa'îd ed-Devserî. Riyad: Dâru'l- Hadâra, 1435/2014.
- Şelbî, Abdulfettah İsmâîl. *İmâle fî'l-kirâat-i ve'l-lehecâtî'l-'Arabiyye*. Cidde: Dâru's-Şurûk, 2. Basım, 1983.
- Şen, Ziya. "İstiâze ve Besmele". *Diyanet İlmi Dergi* 40/1 (2004), 91-100.
- Şinâvî, Abdulazîm. *et-Ta'rîf bi fenni't-tasrîf*. Libya: Kuliyetu Lügatu'l-Arabiyye el-Câmiatu'l-İslâmiyye, ts.
- Şîrâzî, İbn Ebî Meryem Ebû Abdillâh Fahrüddîn Nasr b. Alî b. Muhammed. *el-Mûdah fî vucûhi'l-kirâat ve ilelihâ*. thk. Ömer Hamdân el-Kübeysî. Cidde: y.y., 1993.
- Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd. *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1991.
- Tabersî, Ebû Ali b. Hasen Fadl. *Mecme'u'l-beyân*. thk. Lecne mine'l-Muhakkıkîn. Beyrut: Müessesetü'l-A'lâ, 1415/1995.
- Tayyân, Muhammed Hasan. "el-Kirâatü'l-Kur'âniyye ve 'alâkatühâ bi'l-ekvâtî ve'l-lehecât". *Mecelletü'l- mecma'i'l-lügati'l-'Arabî bi Dimeşk*, Dimaşk: y.y., 1992.
- Tehânevî, Muhammed Ali. *Mevsûatü keşşâfî istilâhâtî'l-fünûn ve'l-ulûm*. b.y., y.y., 1996.
- Temel, Nihat. *Kirâat ve Tecvîd Istılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2009.
- Temel, Nihat. *Kirâat ve Tecvîd Istılahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.
- Tetik, İbrahim. "Kur'ân Kıraatinde İmâle ve Feth'in Kitâbî Referansları". *İlahiyat Tetkikleri Dergisi* 1/53 (2020), 41-65.
- Tetik, Necati. *Başlangıçtan IX. Hicri Asra Kadar Kirâat İlminin Ta'lîmi*. İstanbul: İşaret Yayınları, 1990.

- Türkmen, Ömer. “Ebu’t-Tayyib İbn Galbûn’un Kırâat Tercihlerini Derleme ve Değerlendirme (el-İrşâd Adlı Eseri Bağlamında)”. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 20 (2021), 251-280.
- Ukberî, Ebu’l-Kâsım Burhân. *Şerhu’l-İema*. thk. Fâiz Fâris. Kuveyt: el-Meclisu’l-Vatanî, 1984.
- Uzun, Yakup. “Feth ve İmâle”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 1/6 (2022), 455-482.
- Vâfi, Ali Abdolvâhid. *Fıkhü’l-lugâ*. Kahire: Dâru Nehda, ts.
- Wensinck, A. J. *el-Mu’cemu’l-mufehres li-elfâzi’l-hadîsi’n-nebevî*. Leiden: y.y., 1988.
- Yâfi, Naim. *Hurûfu’l-Kur’ân*. yy.: Dirâsetu’d-Delâliyye fî İlmiyyi’l-Esvât ve’n-Neğamât, ts.
- Yıldız, Cafer. “Yedi Harfi Oluşturan Kıraat Farklılıkları ve Yedi Harfin Sürekliliği Meselesi”, *Trabzon İlahiyat Dergisi* 11/2 (Aralık 2024), 447-450.
- Yıldız, Süleyman. *Kur’ân Kırâatinde İmâle*. İstanbul: Ensar Yayınları, 2023.
- Yüksel, Ali Osman. *İbnu’l-Cezerî ve Tayyibetu’n-Neşr*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2016.
- Zebidî, Muhammed Murtazâ. *Tâcü’l-arûs min cevâhiri’l-kâmûs*. Mısır: y.y., 1888.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Ma’rifetü’l-kurrâ’i’l-kibâr ‘ale’t-tabakât ve’l-a’sâr*. nşr. Beşşâr Avvâd Ma’rûf. Beyrut: 1404/1984.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Ma’rifetü’l-kurrâ’i’l-kibâr ‘ale’t-tabakât ve’l-a’sâr*. nşr. Tayyar Altıkulaç. İstanbul: 1416/1995.
- Zehebî, Muhammed b. Ahmed. *Siyeru a’lâmi’n-nübelâ’*. nşr. Şuayb el-Arnaût vd., Beyrut: y.y., 1401-1405/1981-85.
- Zemahşerî, Ebü’l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *Esâsu’l-belâğa*. nşr. Muhammad Efendî Mustafâ. Kahire: y.y., 1911.
- Zerkeşî, Ebü Abdillâh Bedrüddîn Muhammed b. Bahâdır b. Abdillâh et-Türkî. *el-Burhân*. nşr. Muhammad Fadl İbrahim. Kahire: y.y., 1972.
- Zürkânî, Muhammed Abdul‘azîm. *Menâhilü’l-‘irfân fî ‘ulûmi’l-Kur’ân*, thk. Fevvâz Ahmed, Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1995.

ÖZ GEÇMİŞ

Şeyda ATMACA, Samsun Anadolu İmam Hatip Lisesi'ni bitirdikten sonra Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nden 01. 06. 2017 tarihinde mezun oldu. 2018 yılında OMÜ LEE Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmi dalında Yüksek Lisans programına girdi ve 2020 yılında mezun oldu. Daha sonra 2021 yılında OMÜ LEE Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmi dalında Doktora programına başladı ve 04.02.2025 tarihinde bitirdi. Lisans mezuniyetinden bu yana Diyanet İşleri Başkanlığı'na bağlı olarak Fahri Kur'ân kursu öğreticiliği ve Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Arapça öğretmenliği olarak görev yaptı. 2022 yılından beri Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri Bölümü Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat İlmi Anabilim Dalı'nda Öğretim Görevlisi olarak görev yapan Şeyda ATMACA, iyi derecede İngilizce ve Arapça bilmektedir (YÖK-DİL: 85). Temel ilgi alanları, Temel İslam Bilimleri, Kur'ân-ı Kerîm Okuma ve Kıraat ilmidir.

İletişim Bilgileri

ORCID ID : <https://orcid.org/my-orcid?orcid=0000-0001-9152-8967>

Yayınlar:

1. *İbn Ebû Dâvûd es-Sicistânî'nin Kitâbü'l-Mesâhif Adlı Eserinin Kıraat İlmi Açısından Tahlili*, (İstanbul: Üniversite Yayınları, 2021).

2. *Kur'ân Ayetleri Bağlamında İslam ile Japon Kültürü Arasındaki Ahlak ve İbadet Benzerlikleri*, (İstanbul: Üniversite Yayınları, 2022)